

BOREC

1954

B O R E C

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK VI

1954

Uredniški odbor:

JANEZ VIPOTNIK, TONE FAJFAR, MILAN ŠKERLAVAJ-
PETRAČ, STANE ŠKRABAR-BRAŠKAR, JOŽE BERTONCELJ-
MARIJAN, BOJAN AJDIČ

Odgovorni urednik:

BOJAN AJDIČ

Tisk in klišeeji:

TISKARNA LJUDSKE PRAVICE V LJUBLJANI

KAZALO

Stran	Stran	Stran
UVODNIKI		
Sesti obračun organizacije Zveze borcev (Jože Bertonec-J-Marijan)	1	
Mejnik v rasti ljudske oblasti (Franček Saje)	49	
Dragoceni dokumenti	81	
Obletnica herojeve smrti (B. A.)	289	
Štajerska v borbi	177	
Pozdravljena, partizanska Bela krajina (Tone Fajfar)	225	
Fotografija — beležnica narodnoosvobodilne borbe (Bojan Ajdič)	289	
Trdnjava miru na Balkanu (S.)	292	
Pozdravljeni, štajerski borci! (Viktor Avbelj-Rudi)	321	
Nepozabno srečanje na Ostrožnem (B. A.)	401	
Ob zgodovinskem dnevu	433	
Nerazdružna povezanost	465	
DOKUMENTI		
Slovenci v boju za osvoboditev Dalmacije (Bogdan Viskić)	31	
Zadnje borbe II. brigade na Krasu (Branko Jerkič)	40	
Ilegalna razstava leta 1943 v Splitu	45	
Junaški pohod (Jože Klanjšek-Vasja)	51	
Resnici na ljubo (Tomo Brejc)	72	
Rakovška četa (Kranjc-Prevc)	83	
Taborišče smrti pod Ljubelj (Franc Zupan)	86	
Ponaredek zgodovinskega dogodka (Simon Srdič)	117	
Zrtev fašističnega nasilja	139	
Za resnico in točnost (Mile Pavlin)	163	
Krvava »visoka« kronika	206	
Kaj je imela in kaj je dala Bela krajina (Janez Žunič)	228	
Prvo zasedanje SNOS v Črnomlju (dr. Marijan Brečelj)	231	
Hude borbe XV. brigade (Metod Plut)	245	
Belokranjsko partizanstvo v letu 1942 (Ivo Pirkovič)	249	
Krvava tragedija na Gorenjih Lazih (Janko Jarc)	252	
Napad na Rožni dol (Ivo Pirkovič)	256	
Kako smo volili narodnoosvobodilne odbore (A. Javornik-Klemen)	266	
Bela krajina, kovačnica vojaških kadrov (Janez Kramar)	270	
Denarni zavod (Lavoslav Dolinšek)	280	
Bolnišnica v Kanizarici (Franc Frece)	284	
O partizanskem pravosodju (Jernej Stante)	304	
Štajerska v ognju upora (Peter Stante-Skala)	323	
Naše žrtve	324	
Kratka kronika Prekmurja (Miro Stubelj)	341	
Prvo obdobje Kamniško-zasavskega odreda (Iztok Lipar)	344	
Proletarci v boju na življenje in smrt (Franci Strle)	347	
Fotografije govore	357, 446	
Povelje je bilo izvršeno (Lado Mišica-Miha)	358	
Dramatična bitka pri Raztokah (Bojan Škrk)	361	
Bračičeva brigada v napadu (Franc Bobnar-Gedžo)	363	
Pohorska v juriš (Stane Lavrič)	365	
Utrinki iz Štajerskega bataljona VDV (Jože Štok-Korotan)	367	
Partizanske bolnišnice na Štajerskem (Fr. Podstudenšek-Rok)	382	
Zgodovinski dnevi JLA	466	
NAŠI NARODNI HEROJI		
172 narodnih herojev v Sloveniji	36	
Narodni heroji — junaki ljudske revolucije 61, 105, 147,	207	
Belokranjski heroji	246	
ČRTICE — NOVELE — REPOR- TAŽE — SPOMINI — POTOPISI		
Tonač s Hriba (Mile Javor) 9,	54	
Noč se nagiba (Vladimir Kavčič)	16	
Strašna preizkušnja (Lojze Avsenak)	20	
Mrtva patrulja (Savo Vilhar-Sine)	21	
Dachau danes (Drago Kralj)	25	
Po prisegi v napad (Peter Dornik)	29	
Na straži (Milan Kranjc)	36	
O starem Karlu s Slugovega (Nande Zužek)	37	
V Baški grapi junija 1944 (Mirko Tolar-Ferdo)	43	
Ognjeni krst (Lojze Jakopič)	46	
»S-42« (Janez Dokler)	59	
Violina za žično ograjo (M. D. C. Nash)	64	
Pred desetimi leti (Just Perat)	66	
Borba v Brezovcah (Leopold Deček)	67	
Skok v neznano (F. W. Deakin)	68	
»Bakar« je izginil (Janez Kocmur)	70	
Pepca je pri Urhu (Vera Petkovič)	79	
Na severni meji (dr. Vlado Weingerl)	88	
Neuničljivi Andrej (Ina Slokan)	90	
Nevarna mesečina	90	
Partizanka Katja (A. Božič)	93	
Zmagoviti dan za Kamničane (Fr. Podstudenšek-Rok)	95	
V Trst je prvi priplul PC-8 »Udarnik«	96	
V zvezdni noči (Ivan Točko)	97	
Invalid France (Vladko Cvetko)	99	
Krvava igra v rudarskem jašku (Slavko Klinar)	102	
Poslovilno pismo (Vida Maškon)	104	
Delavci na tujih njivah (Dušan Azanjac)	106	
Lija in Marko (Ljudmila Belšak)	110	
Domačija na Trnju (Luka Hafner)	111	
Iška vas je bila obkoljena (Matija Skraba)	112	
Bolničar Jože (Tonka Penko)	118	
Zgodba o prostovoljcu (Drago Vresnik)	124	
Mož, ki ni priznal obupa (Ciril Kosmač)	130	
Drobni spomini (Franc Cerne-Klemen)	132	
Kako smo popravljali orožje (Tone Šušteršič-Tine)	133	
Vojni ujetnik (Danilo Gaberski)	135	
Ziv zakopan (Ludvik Rode)	136	
Tine Zidar se je podal na vojsko (Tone Seliškar)	140	
Osmorica v plamenih (Zvonko Sagadin)	143, 201	242
Nekje na progi (Edith Thomas)	148	
Ko je zapel telefon (Rudolf Puhar-Razin)	152	
Mati, saj se bom vrnil (Vida Maškon-Olga)	153	
Junak in njegova smrt (Franci Strle)	154	
Kot plaz s Kamniških (Fr. Podstudenšek-Rok)	156	
Kurir Blaž v zagati (Hinko Vilfan)	157	
Upor v jetnišnici (Slobodan Berberski)	158	
Kako sem portretiral tovariša Tita (Božidar Jakac)	180	
Vosovci v tveganem boju za rešitev partijskega voditelja (Franc Stadler-Pepe)	182	
Partizanka (Olga Cetkovič)	186	
Prva pesem maščevanja (Slavko Klinar)	189	
Imeli smo srečo (Vida Maškon-Olga)	190	
Štiri dni upanja (Ivo Porenta)	191	
Deček na pogorišču (Boris Godnič)	192	
Smrt mladih partizanov (Drago Suhi)	195	
Gorenjci v Celovcu (Ivo Porenta)	200	
Še spomin obtožuje (Lojzka Avsec-Stana)	203	
Ljudje pod Matajurjem (J. P.)	206	
Auschwitz, zrcalo nacizma (Mara Topolovec)	208	
Zgodilo se je (Mile Pavlin)	213	
Belokranjski revolucionar (Janez Vitkovič)	233	
Prvi komandant (J. V.)	234	
Pomlad pred desetimi leti (Djuro Šmicberger)	235	
Tako smo začeli v Metliki (Regina Fir)	237	

Stran	
Svet za Gorjanci	238
Spomini na Stjak (Živa Kraigher-Ksenija)	239
Preteklost in boj Bele krajine Metliške žene v boju za svo- bodo (Regina Fir)	254
Poravnani račun (Janez Vitkovič)	261
Partizanska zmaga na Suhorju (Niko Belopavlovič)	263
Krvavi dan v Zapudju (Janez Vitkovič)	265
Prvomajska parada	274
Tromšičevci na Maverlenu (Franci Strle)	275
»Halo . . . halo . . . ! Tu T 31 . . . !« (Milan Megušar-Borut)	277
Spomini z »Baze 24« (Zora Maležič-Tina)	282
Pesem, ki je bodrila (Just Miklavc-Junoš)	286
Slovensko topništvo na polo- žaju (Sergej Berce)	295
»Srčna vam hvala . . . !« (Bojan Ajdič)	299
Na obrežju Kolpe	301
(Mile Pavlin)	301
V šolski kasarni (Jože Stok-Korotan)	305
Iz dnevnika vojnega dopisnika (Joško Humar)	308
Srečanje z zločinci (Slavka Mavrič)	312
Nacistično preseljevanje v Po- savju (Stanko Skalcr)	326
Ozdravil mi je razdvojeno srce (Vida Maškón-Olga)	330
Nevarna pot (Ivan Tlaker-Luka)	331
Iz dnevnika partizanke (France Filipič)	335
Ob robu Slovenije (Franc Skoberne)	338
S koroškimi partizani (Darko) V ognjenih kleščah (Jože Stok-Korotan)	342
Kurirska zgodba (Drago Miklavc)	370
Komanda smrti (Mito)	373
Kozjanski borci v boju (Boris Vrečko)	374
Lackovci v zanimivih pogo- vorih (Jože Klep-Smeh)	376
Borba na ravnini (Tone Ferlinc)	379
Osvoboditev iz »Starega piskra« (Zvone Kržišnik)	380
Sanjski cvet (Ljode Avsenak)	387
Po Koroškem (Tone Okrogar)	390
Poslednja gaz (Ivan Osolnik)	392
Trenutki v obroču (France Sušteršič)	394
»Nemci gredo . . . !« (Z)	394
Tovariši so rešeni (Janez Rešek)	407
V zavetju brigad (Ciril Šter)	410
Dve bitki Serčerjevcev (M. Butara-Aleks)	414
Pred desetimi leti (France Sušteršič)	416
Muki (L. Z.)	418
Pismo s pohoda	423
Tiskarna je bila izdana (Rudi Burič-Buro)	434
Spopad med partizani (Jože Stok-Korotan)	437
Ugrabitev (F. P.)	442
Umik (Slavko Belak)	447
Partizan v pelerini (Savo Vilhar-Sine)	452
»Povej moji mami in sestri« (Dara Betriani)	455
»V ujetništvo pa ne!« (Hinko Vilfan)	457
Košarica grozjda (Ladislav Klaut)	463
Kozolec (Janez Svajncr)	471

Stran	
Plamen na letališču (Mirko Cenčič)	474
Sence (Isakovci Ruža)	475
Miranovi zadnji dnevi (Miroslav Stubelj)	479
Juranova Fanika (J. Vitkovič) Tako smo ukani sovražnika (Ferdo Tolar-Mirko)	481
Zakuril sem jim (Drago Suhi)	483
Slape v borbi (Rojšek-Trošt)	484
Na Kozjaku žari	486
	489

PESMI

Bela tišina (Matej Bor)	18
Sanje in resničnost (Nada Carevska)	26
Slutnja (Blajc)	28
Ko žalost mi srce teži (Crtomir Sinkovec)	39
Zimski motiv (Miha Klinar)	60
Predzadnja (Morten Nielsen)	77
Strah (Morten Nielsen)	80
Čuješ? (Nada Carevska)	92
Na partizanski straži (Matej Bor)	95
Počitek (Dušan Mevlja)	136
Nevidne roke (Blajc)	140
Svoboda (Dušan Mevlja)	149
Bombniki nad vasjo (Crtomir Sinkovec)	150
Smrtna vizija (Nada Carevska) Tovarišu Kotarju (Dara Betriani)	150
Koraki v dežju (Miha Klinar) Vstaja (Dušan Mevlja)	155
Belokranjska (Tone Seliškar)	194
Smrt (Dušan Mevlja)	225
Borci vstaje (Dušan Mevlja)	240
Slovo (Nada Carevska)	252
Materi padlega partizana (K. Destovnik-Kajuh)	260
V Rutah (Miha Klinar)	307
Koroški rej (Valentin Seneja-Zdravko)	328
Požgana vas (Peter Levec)	335
Nacije (Dušan Mevlja)	342
Njegov obraz (Nada Carevska)	392
Elegije (Peter Levec)	434
Pogorišča zdaj so hiše (Crtomir Sinkovec)	466
	473
	488

KULTURNI OBZORNIK

Nove knjige 34, 77, 115, 161, 311, 386, 482	
Kako je bil Ciano obsojen na smrt, poročilo o knjigi (Bregar)	32
Slovenski film in naša borba (Vitko Musek)	62
Skorčnica (France Filipič)	65
Morten Nielsen, danski pesnik in borec za svobodo	66
»Avioni, avioni . . .« — Priloge k radijski igri (Z. Sagadin)	73
Muzej narodne osvoboditve v Slovenjem Gradcu	76
Kako so prišli na tako misel? »Bila sem močnejša«	78
»Krvava pot«, jugoslovansko- norveški film	78
Ob deseti obletnici Partizan- skega znanstvenega inšti- tuta	92
France Slana je razstavljal	111
»Jugoslavo kaj g'aj popoloj« Ponarejenosti v vojni zgodo- vini (po »Nar. armiji)	115
Nov portret Borisa Kidriča	118
Izid našega lit. natečaja	132
Novinarji so zborovali (Francek Drenovec)	137
Pred razstavo v Muzeju nar. osv. v Ljubljani (S. R.)	197
Tajne misije (Bregar)	199
	210

Stran	
Muzej NOB v Begunjah	221
Belokranjski muzej (R. F.)	288
Partizanski »konservatorij« (Marjan Kozina)	313
V borbi za resnico in ljudi (Janez Perovšek-Pelko)	354
»Na svidenje na Ostrožnem!« Oddelek narodnoosvobodilnega tiska v NUK (S. R.)	406
Zgodovinska razstava v Polju (S. F.)	409
Prva razstava je uspela	423
Nad 7500 zgodovinskih pred- metov (Bojan Ajdič)	429
Spomenik evropske vrednosti Partizansko lutkovno gledali- šče (Hinko Vilfan)	430
»Vojna na Balkanu« (Franc Škerl)	444
Ob spomeniku v Cerknem (dr. Stane Mikuž)	453
Vse večji pomen muzejev NOB (Slavko Rupel)	458
	491

PO DOMOVINI — IZ NAŠIH ORGANIZACIJ

Krajevni prazniki 37, 66, 110, 139, 257, 310, 378, 470	
Novi spomeniki	45
Stavba namesto spomenika	53
Kje so vzroki slabih učnih uspehov naših študentov Pravilnik o graditvi spome- nikov	120
Ureditve bivšega taborišča	121
Vzledna pobuda (Ivan Sešel)	122
Spomenik Lacku	123
Praznik Jesenic	123
Dobri načrti	123
III. plenum ZB NOV Jugo- slavije	160
Nerazumljiva nesoglasja	166
Kako dela ZB v Zagorju (Milan Vidic)	168
Spomenik žrtvam fašizma v Jasenovcu	169
Občni zbor ZB v Solkanu	169
Spomenik v Celju	169
Spomenik v Piranu	169
Sestanek bivših partizanov v Gorici	169
Spomenik borecem XIV. diviz. Koristo posvetovanje (F. S.)	169
Po plodovitem delu — plodo- vit račun (B. A.)	218
Spomenik, dom v Rimskih Toplicah (Fran Bastič)	219
Po poteh partizanskih brigad	220
Ob spomeniku vojnega tova- rištva (B. A.)	421
	424
Letos je letovalo nad 6000 otrok padlih borcev in žrtev fašizma	426
Za 120.000 din štipendij mesечно	426
Vzoren izlet (Vlado Ropič)	428
Tudi na Stolu bo spomenik (Jelka Demšar)	428
Prehito je minilo	430
Pred III. kongresom ZB NOV Jugoslavije	431
Vzorna skrb za otroke padlih (N. Z.)	460
Slovesnosti ob 10-letnici osvo- boditve Ljubljane	461
Pozabljenost, nezainteresi- ranost ali	492
Besede o nepravilno rabljeni besedi	493

RAZGLED PO SVETU

Naše zveze s tujino	6
Partizansko gorovje (Drago Kralj)	20

	Stran
Ironija z rdečo zvezdo . . .	22
»Civilizatorski« spomeniki (Dušan Lazarevič) . . .	27
Neznani junaki . . .	30
Dva obiska . . .	77
Kongres ameriških veteranov . . .	114
Kongres belgijskih borcev . . .	114
»Postreliti iz treba vse...!« . . .	138
Našel sem grob Garcia Lorce (Gerald Brenan) . . .	145
Novice iz tujine . . .	165
Sklepi izvršnega komiteja FMAC . . .	169
Francosko združenje borcev in žrtev vojne . . .	212
Organizacije borcev v Luxemburgu . . .	212
Zavrtnjen poskus . . .	220
Brezplačne počitnice v Angliji . . .	220
Občni zbor koroških partizanov . . .	221
Dragocene izkušnje grškega naroda . . .	293
Pozdrav etiopskemu ljudstvu (D. S.) . . .	295
Cesta bivših bojevnikov . . .	319
FMAC združuje nad 17 mili- jonov članov . . .	319
Reševalne skupine . . .	319
Skupščina Svetovne federacije bivših bojevnikov . . .	422

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Tajno orožje v Indokini . . .	42
Ladja in atomska eksplozija . . .	74
Vsak teden novo letališče . . .	74
Oprema sodobnega letalca . . .	74
Reaktivni motor za helikoptere . . .	74
Avtomatsko oko na letalih . . .	74
Helikopter za 50 potnikov . . .	74
Trodimenzionalne filme sne- majo tudi v zraku . . .	74
Najbolj osamljena letalska baza . . .	75
Letalo proti podmornicam . . .	75
Je sluh v nevarnosti? . . .	75
Letala bodočnosti . . .	75
Letalo-cisterna . . .	75
Skrivnost »oboe« . . .	116
Mehanična roka . . .	172
Bojni čoln na plinske turbine . . .	172
Napovedovalec vremena . . .	172
Rakete za tovorni promet . . .	172
Novo potniško letalo . . .	172
Atomske tovarne . . .	172
Atomska podmornica . . .	173
Atlantska puška . . .	173
Letala brez pilotov . . .	223
Premagovanje toplotnega zidu . . .	224
Avgas, avtag in avtur . . .	224
Leteča »cisterna« . . .	224
Zarnica, močnejša od sonca . . .	320
Nov način gradnje letal . . .	320
Steklena tkanina za pomožne letalske rezervoarje in go- rivo . . .	320
Zemljevid s spominom . . .	320
Ležaji, ki jih ni treba mazati . . .	464
Splavi za reševanje na morju . . .	464
Poseben naftovod . . .	464

Za varnost v letenju . . .	464
Stoli za reševanje . . .	464
Obutev proti minam . . .	464

RAZNO

Prva poštna znamka nove Ju- goslavije . . .	24
Partizanska dobra volja . . .	35, 126, 157, 170, 222, 316, 398, 432, 462,
Pisma uredništvu . . .	80, 126, 164, 216,
Kdaj, kje, kdo? . . .	85
Se ne veste? . . .	165, 203, 260, 307, 420, 542
Javna zahvala priprav. odbora »Štajerske v borbi« . . .	440
Iščemo podatke . . .	470
V sedmo leto . . .	493

PORTRETI IN KARIKATURE

Badovinac Ilija 246, Belič Malči 61, Benčič-Brkin Drago 105, Ber- nard Jakob 147, Besednjak-Don Angel 61, Bevč France 162, Bizjak Ivan 147, Bobnar-Gedžo Franc 364, Božovič-Raco Radomir 105, Bre- celj dr. Marijan 105, Brodarič Janko 147, 247, Broz-Tito Josip 180, 181, 403, Burič-Buro Rudi 436, Cetinski-Lev Andrej 207, Česnik Milan 147, Dolinšek Polde 303, Dolničar- Rudi Vladimir 147, Dvojmoč To- ne 253, Eypner Ernest 147, Fabjan Lojze 235, Ferjančič Anton 207, Flander Bogo-Klusov Joža 236, Flis-Strelja Drago 105, Hermanko Jože 61, Hočevar- Ciril Franc 248, Hohkraut Alojz 147, Hostnik-Jovo Alojz 273, Hri- bar Janez 105, Hrovat Žan 105, Iršič Rado 61, Jakac Božidar 115, Jakovič Niko 268, Jančar-Majda Lizika 147, Jerman Drago 207, 247, Jerman Mirko 105, Južna Martin 147, 248, Kerenčič Jože 102, 147, Keršič- Gal Frac 147, Kidrič Boris 130, 131, 132, Klanjšek-Vasja Jože 347, Kla- vora Slavka 147, Klopčič Mile 303, Kolman-Marok Alojz 450, Kotar Martin 154, Kosec Stane 61, Kos- mač Ciril 151, Kosovel Ivan 147, Kovač-Smeli Slavko 147, Kovačič- Efenka Ivan 349, Kovačič Jože 61, Kreše-Coban Franc 105, Kirmelj- Matija Maks 105, Leskošek-Luka Franc 162, Li- kar-Sočan Ivan 105, Maček-Matija Ivan 152, Mali- Hočevar Albina 246, Marentič Ja- nez 233, Marincelj-Janko Anton 147, Marinko Miha 105, Maslo-Drago Karlo 105, Mavsar-Ronko Lado 147, Meglja Vinko 189, Menih-Rajo Jo- že 61, Mihelič Jože 246, Mirtič- Zidar Jože 147, Mišica-Miha Lado
--

Stran

Stran

358, Močnik-Florjan Cveto 207, Mo- lek-Mohor Jakob 207, Omerza-Johan Ivan 61, Ožboit- Tonček Jože 105, Pasterk-Lenart Franc 207, Pe- haček Rado 207, Pirnat Nikolaj 152, Pleško Srečko 435, Podstudenšek- Rok France 94, Poglajen-Kranjc Franc 105, Pokovec-Poki Franc 105, Pušenjak-Uragan Rado 163, Regancin-Ruška Zorka 61, Re- mih-Duško Dušan 207, Ribičič-Ci- ril Mitja 345, Rozman-Stane Franc 324, Runko-Pavle Zvonimir 61, Rupena-Zora Katja 93, Sagadin dr. Gojko 202, Sagadin Ludvig 144, Sagadin-Očka Joško 143, Sagadin dr. Rožca 202, Saga- din-Tine Zvonko 242, Selasie Haile 138, Semič-Daki Stanko 136, Si- mončič-Gašper Vinko 364, Slana France 111, Slavec-Jokl Ivo 207, Stariha Janko 248, Svetina-Vlasta Mira 207, Sentjunc Lidija 207, Seško Jože 61, Snuderl Maks 37, Sobar-Nataša Milka 247, Sumenjak-Fiks Slobod- dan 61, Sušteršič Tone-Tine Zelez- nik 134, Tavčar-Rok Franc 105, Tomšič Tone 183, 185, Tomšič Vida 105, Trtnik Tone 61, Učakar Janez 207, Vatovec-Amadej Ernest 91, Vidmar-Luka Tone 347, Vinter Boris 351, Vipotnik Janez 152, Voljč-Fric Ignac 61, Vratnar- Antonesko Anton 207, Vrnč Fran- jo 61, Zwitter dr. Franc 162, Zaverč-Matjaž Pavle 390, Zer- jal Tone 61, Zvan-Boris Andrej 61.

PODOBE NA OVITKIH

1. Božo Pengov: Glava parti-
zana s spomenika v Kočevju, 2.
Stojan Batič: Detajl s spomenika
v Zrečah, 3. Marijan Keršič: De-
tajl s spomenika v Kočevju, 4. Sta-
ne Keršič: Detajl s spomenika v
Kočevju, 5.—6. Boris Kalin: Tito,
7. Marijan Keršič: Partizan, detajl
spomenika, 8. Stane Keršič: Parti-
zanska mati, 9. Frančišek Smer-
du: Glava borca, detajl s spome-
nika za Domžale, 10. Stojan Batič:
Detajl s spomenika v Zrečah, 11.
Marijan Keršič: Glava, 12. Marijan
Keršič: Talec, glava.

SODELUJOČI ILUSTRATORJI

Andrejevič-Kun Djordje, Glo-
bočnik Vito, Jakac Božidar, Kle-
menčič-Maj Dore, Lakovič Vladi-
mir, Mihelič France, Pirnat Niko-
laj, Povh Dušan, Seljak-Copič
Ivan, Slana France, Sotra Branko,
Šubic Ive.

Objavljene fotografije so veči-
noma iz arhiva Muzeja narodne
osvoboditve v Ljubljani.

BOREČ

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 • Letnik VI • Januar 1954

Šesti obračun organizacije Zveze borcev

Nekaj preživelih borcev (spredaj) dražgoške bitke na partizanskem pohodu

ORGANIZACIJA Zveze borcev daje letos že svoj šesti obračun. Narodno-osvobodilna borba je poleg nacionalne in socialne osvoboditve ter bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov rodila tudi novega človeka: borca za boljšo prihodnost, polnega zaupanja v lastne sile, po vzgledih komunistov vzgojenega v neomajni ljubezni do domovine in ljudstva ter z visokimi moralnimi vrlinami borbenosti, tovarištva, poštenosti in predanosti socializmu. To so tradicije NOB kot rezultat osvobodilnega boja podjarmljenega in trpečega ljudstva, katerih korenine so v njem. Le-te pa so v borbi za izgradnjo

socialistične skupnosti zlasti dragocene, njihovo neprestano razvijanje (z njihovo pomočjo pa utrjevanje ljudske samozvesti in borbene pripravljenosti) pa je tudi najvažnejša naloga naše organizacije.

Ne samo borci-partizani, temveč vsi naši delovni ljudje iz leta v leto bolj teže po oživljanju in gojitvi teh tradicij. Ne izraža pa se to le v številu obiskovalcev proslav, ki se spremenene v manifestacije, temveč je vsako leto več in različnih načinov pri oživljanju tradicij (od partizanskih mitingov, pripovedovanj spominov, do veličastnih manifestacij, partizanskih srečanj itd.).

Čeprav proslavljamo 22. julij, Dan vstaje slovenskega naroda, šele tretje leto, ta ni samo praznik borcev in aktivistov, temveč

Taborjenje partizanskih otrok v Grižah

Nepozaben prizor z Okroglice

vsega našega delovnega ljudstva. Partizanske patrulje, ki obiskujejo partizanske družine, svojce in otroke padlih borcev, kraje večjih bitk, grobišča itd., so postale že vsakoletna obveznost bivših partizanov do tistih, ki so ob najhujšem času sodelovali z njimi. V starih partizanskih oblekah (le-te najskrbneje hranijo kot spomin na preteklost) in s pripetimi odlikovanji prično praznovanje že prej, da na pohodu ali že prej s svojimi družinami obišejo tiste, na katere jih vežejo spomini iz borb. Partizanskih patrulj in obiskov se zlasti vesele ljudje v partizanskih krajih, katerim so ti obiski tudi namenjeni. Patrulje (in obiski) so sprejete največkrat prav tako, kot med NOV: pogoščene so, razgovori v tipičnem partizanskem razpoloženju pa se zavlečejo v noč. Dan vstaje proslavljajo v mestih in občinah s proslavami in akademijami, katerih se udeležijo tudi tisti partizani, ki so se svoj čas borili, organizirali ali vodili vstajo v njihovem kraju. Izleti v partizanske kraje, na kraje večjih bitk, obiski partizanskih bolnišnic itd., kar na ta dan prirejajo skupaj z organizacijo ZB delovni kolektivi in druge organizacije, so najboljši način utrjevanja zveze med delovnimi ljudmi podeželja in mest.

Menda ni v Sloveniji kraja, ki že od začetka ali pa v času osvobodilnega boja ne bi imel dogodka, na katerega so prebivalci ponosni in se ga najbolj spominjajo. To so zgodovinski dnevi borb, zmag, trpljenja in veselja iz naše nedavne preteklosti. Take dneve proglašajo ljudski odbori (na predlog ZB) za svoje krajevne praznike. Ob teh dnevih imajo ljudski odbori slavnostne seje, akademije, gospodarske razstave, kul-

turne, fizikturne in strelske prireditve, odkrivajo spomenike in plošče itd. S temi praznovanji pa v sklopu vseh tradicij tudi lokalni dogodki, ki so drobec vse NOB, ne bodo pozabljeni. Lani so zlasti uspele takšne proslave v Kočevju, Škofji Loki, Novem mestu, Bohinju, Mengšu, Dražgošah, Litiji, Radomljah itd.

Nepozabno je tovarštvo in močne so vezi, ki so povezale partizane, aktiviste in vse, ki so sodelovali v NOB. Zato so partizanska srečanja še posebno pristrčna. Ni slučaj, da je bilo v zadnjih dveh letih več proslav, obletnic ustanovitve brigad in drugih srečanj! Kajti bivši borci so si to zaželeli in so dali tudi pobudo. Njim pa so se pridružili še ostali delovni ljudje, čeprav sami niso aktivno sodelovali v vrstah NOV. Prav zato so bile take proslave — navzočih je bilo na desettisoče ljudi — še veličastnejše. Nepozabna so srečanja v Dolenjskih Toplicah, na Okroglici, Rabu, Pugledu, v Kočevju, na proslavi ustanovitve »Ljubljanske brigade«, dražgoške bitke, na proslavi II. grupe odredov, partizansko srečanje na Koroškem itd.

Za razvijanje partizanskih tradicij je zelo pomemben tudi osebni vzgled bivših borcev pri naporih za socialistično graditev, saj stoji danes večina borcev v prvih vrstah graditve.

Člani ZB, predvsem partizani, so se izkazali tudi v delu z mladino, ko na izletih, taborjenjih ali v šolah pripovedujejo spomine. Mladina hkrati izve ne samo

Partizanska patrulja se s čolnom prevaža na drugi breg Drave

*Maršal Tito med partizanskimi otroki v Kranju
(3. januarja letos)*

za zgodovinske dogodke iz NOB, temveč spozna samo partizanom lastne moralne kvalitete tovarištva, junaštva, ljubezni do domovine itd. Primeri iz Jesenic, Kranja, Tolmina itd. dokazujejo, da se poleg otrok udeležijo takih pripovedovanj pogosto tudi odrasli. Predvsem zato, ker je o vsem tem še malo napisanega. Toda tudi publicistika o NOB je napredovala in je v zadnjih dveh letih na slovenskem knjižnem trgu spet nekaj novih knjig: »Partizanske slike«, »Almanah prvih štirih slovenskih brigad«, »Primorske brigade«, »Rabski zbornik«, »Pot v svobodo«, »Med proletarci«, »Jeklena pest«, »Stopinje v snegu« itd. Večino teh knjig je založil Glavni odbor ZB NOV Slovenije, ki bo nadaljeval založniško dejavnost tudi letos. Posebno besedo pa bi vsekakor zaslužila revija »Borec«, ki edina v Sloveniji in državi objavlja snov pretežno iz NOB. Sicer pa — revija izhaja že šesto leto in ima že precejšen krog dopisnikov.

Iskrenost do tradicij NOB se odraža tudi na drugih področjih dela organizacije

ZB. Ljudje, ki se hvaležno spominjajo znanih in neznanih junakov, katerih življenja so bila žrtev za to, kar danes imamo, urejujejo njihove grobove, jim postavljajo spomenike, plošče, označujejo kraje večjih borb itd. Skratka: spomeniki osvobodilnemu boju niso samo izraz pietete do teh žrtev, ampak hkrati dokaz, kakšen krvni davek smo dali za svobodo in neodvisnost. Nas in bodoče rodove pa to tudi opozarja, da je treba te pridobitve čuvati. Tega pa se organizacija ZB in naši delovni ljudje zavedajo. Lani je bilo v Sloveniji postavljenih okoli 50 spomenikov v vrednosti nad 100 milijonov dinarjev; mnogo so prispevali ljudje sami in delovni kolektivi. V Sloveniji je zdaj že nad 200 spomenikov (letos jih bo še 70 več) in okoli 500 spominskih plošč. Doslej je bilo obnovljenih tudi nekaj objektov iz NOB, v bodoče pa bo ZB zaznamovala kraje najvažnejših dogodkov iz NOB.

ZB je na osnovi popisa žrtev dala pobudo, da bi si vsaka občina omislila knjigo, v kateri bi bila kronika za čas 1941—1945 in kratki življenjepisi (s slikami) vseh tamkajšnjih žrtev. Mnoge organizacije ZB so rokopise za te knjige že pripravile. Tudi zbiranje zgodovinskega in dokumentarnega gradiva ter pisanje spominov iz NOB je lani napredovalo. Vendar se s tem ne moremo še zadovoljiti, kajti gradiva je še ogromno. Lastniki pa ga bodo radi oddali, če bodo vedeli, da bo kasneje varno shranjeno. Gradiva je že toliko, da so v 19 okrajih uredili samostojne muzeje NOB ali

Partizanska patrolja v tolminskem okraju predaja v vasi zastavo naslednji patrolji

oddelke v splošnih muzejih. Najbolj so v tej smeri napredovali v Slovenjem Gradcu, Novem mestu in Kočevju. Boljše uspehe v drugih krajih pa bi dosegli, če bi ZB delala na tem področju bolj sistematično in če bi organizatorje muzejev glede denarja in prostorov bolj podprli organi ljudske oblasti.

NOB je zahtevala mnogo žrtev — in zato je ZB prevzela ob svoji ustanovitvi moralno skrb za družine padlih borcev in žrtev fašizma, zlasti pa za njihove otroke. Žal v preteklih letih skrb za te otroke ni bila dovolj sistematična. Čeprav je pomagala ZB reševati njihove socialne in skrbniške težave, obdarovala otroke ob raznih praznikih, vendar njihovega celotnega problema ni zajela. Lanski obisk vseh družin in pregled socialnih, zdravstvenih, skrbniških in vzgojnih razmer vseh otrok pa je pokazal, da je skrb za partizanske otroke družbeno-politični problem. Skratka, skrb za te otroke združuje vrsto vprašanj, katera je treba rešiti. Vsega tega pa ZB sama ne more rešiti, pač pa je potrebna sistematična pomoč družbe kot celote, predvsem organov ljudske oblasti. V Sloveniji je nad 12.000 otrok padlih borcev, od tega okoli 1000 otrok brez obeh roditeljev, 7000 otrok pa je mlajših od 15 let. Pri vdovah živi okoli 9000 otrok, v internatih okoli 1500, pri skrbnikih pa jih je nekaj nad 800.

Pavle Žavcer-Matjaž razdeljuje v Koprivni spomenice za padle borce

Otroške dodatke prejema 4468 otrok, štipendija pa je bila lani dodeljena 1295 otrokom. Analiza je pokazala, da žive nekatere partizanske družine v težkem socialnem položaju. Zato je GO ZB v ta namen dodelil za okoli 15 milijonov dinarjev štipendij, socialno skrbstvo pa v višini okoli 10 milijonov dinarjev. S potrebščinami je GO ZB oskrbel nad 1000 otrok v znesku nad 6 milijonov, okrajni odbori ZB pa so s pomočjo delovnih kolektivov prav tako razdelili mnogo blaga. Tako je socialni problem teh otrok delno rešen. ZB pa ni mogla sama rešiti vseh drugih vprašanj, predvsem zdravstvenih (saj je okoli 300 tuberkuloznih in približno 500 zdravstveno ogroženih otrok). Tudi šolanje otrok je pereče, saj nekateri (predvsem zaradi objektivnih razlogov) dokaj slabo uspevajo v šolah. Bežen pregled lanskih uspehov v šolah (z odličnim uspehom je izdelalo 524, s prav dobrim 1116, z dobrim 2853, z zadostnim okoli 1000 in nezadostnim okoli 800 otrok) dokazuje, da se bodo morali za te otroke bolj zavzeti prosvetni organi, ker jim ne sme biti vseeno, kako bodo otroci padlih borcev dokončali šolo. Skoraj polovica otrok (okoli 5000) je v osnovnih šolah, dopolnilne šole (za otroke nad 15 let, ki nimajo zadostne šolske izobrazbe), ustanovljene na pobudo ZB v 5 okrajih, obiskuje okoli 250, v nižjih gimnazijah je 2572 otrok, v višjih 378, na učiteljskih 131, univerzi 112, tehničnih šolah 155, industrijskih šolah 458 itd. Letos bo dopolnilo 15. leto starosti okoli 1200 otrok, kar nas sili v razmišljanje, kam se bodo vključili v učenje za poklice. Nad 1000 otrokom bo treba poiskati učna mesta v strokovnih, industrijskih šolah ali pri obrtnikih. Nujno pa je treba skrbeti tudi za pravilno usmeritev otrok v poklice, ker mnogi poznajo le tiste, ki so v njihovi bližini, kar zlasti velja za žensko mladino. Za vse to se morajo pravočasno zavzeti gospodarske organizacije, ustanove in podjetja, skupaj z ZB in sindikati.

Najtežja pa je in bo vzgoja otrok, za katero mora skrbeti poleg vdov, skrbnikov, ZB in drugih političnih organizacij vsa naša skupnost. Gre za vzgojo na tradicijah NOB, spremljanje otrokovih učnih uspehov in volje za učenjem, a tudi preprečiti nazadnjaške vplive nanje. Skratka: naj-

Cerkno — grobišče 47 padlih partizanov, tečajnikov Partijske šole v Cerknem

skrbneje bodo morale organizacije ZB reševati vsa ta vprašanja in poklicati k sodelovanju vse, katerih dolžnost je podpreti ta prizadevanja. Šele potem, ko to ne bo več samo stvar ZB, temveč bo le-ta moralno najodgovornejša in bo tudi storila vse, da postane skrb za te otroke stvar naše socialistične skupnosti, bomo lahko brez skrbi, da bodo ti otroci s poštenim poklicem stopili v samostojno življenje.

Čeprav vse organizacije ZB niso zadovoljivo rešile vseh nalog, ki so bile zanje stvarno delo, je večina napredovala. Ker se je spremenil način dela v okrajnih in mestnih odborih — o večini teh problemov razpravljajo na sejah okrajnih odborov skupaj s predsedniki občinskih odborov — so tako občinske, okrajne in mestne organizacije imele več stikov, pomoči in kontrole. In uspeh? Občinski odbori so se

organizacijsko utrdili, postali samostojni in bodo odslej lahko kos tudi težjim nalogam.

Dosedanje delo pa zahteva nekatere nujne organizacijske spremembe. Gre namreč za doslej široke odbore, ponekod celo 35-članske, kjer aktivno sodeluje komaj ena tretjina članov. Seje okrajnih odborov so največkrat slabo obiskane in osnovne organizacije zaradi tega od sej niso imele koristi, ker jim člani okrajnih odborov sklepov niso posredovali. Lanska izkušnja kaže, da je bolje delati z manjšimi okrajnimi oziroma mestnimi, kar velja tudi za občinske in terenske odbore ZB. Zveza med okrajnimi oziroma mestnimi ter osnovnimi organizacijami naj bo na sestankih okrajnih odborov, katerih naj se udeleže tudi predsedniki občin. Tako bodo imeli občinski odbori več pomoči pri tistih nalogah, katerih ne morejo rešiti sami, hkrati pa bo okrajni odbor spoznal neposredno problematiko občin. Vsekakor bodo morale letos najti organizacije boljšo zvezo s člani, zlasti tiste, ki so razpravljale o problemih za zaprtimi vrati.

Pri letošnjem stvarnem delu organizacij ZB — razvijanje tradicij NOB, zaznavanje partizanskih krajev, postavljanje spomenikov in plošč, urejanje grobišč, zbiranje gradiva in pisanje spominov, urejanje muzejev, vsestranska skrb za svojce padlih borcev in njihove otroke — pa bodo uspehi najboljši le, če bo aktivno sodelovalo vseh 110.000 članov, kolikor jih šteje ZB v Sloveniji.

Jože Bertoncelj-Marjan

III. bataljon »Ljubljanske brigade« na proslavi na Golem, ob desetletnici ustanovitve

Naše zveze s tujino

NEODKRITOSRČNI bi bili, če bi zatrjevali, da organizacija Zveze borcev Jugoslavije in s tem Slovenije nima nikakih zvez s tujino, denimo s podobnimi organizacijami bivših borcev v tujini. Hkrati pa bi bilo tudi napačno, če takih stikov ne bi navezovali ali pa, da jih ne bi utrjevali s tistimi, ki tudi sami žele iskrenih stikov z nami. Sicer pa: naša organizacija je v sestavu Svetovne organizacije bivših bojnikov, oziroma je njen član. Prav v zadnjem času, po podpisu balkanskega sporazuma med Grčijo, Turčijo in Jugoslavijo, so se utrdile tudi prijateljske

v začetku januarja sklenila navezati prijateljske stike z organizacijami v tujini, ki imajo ali so imele v polpretekli dobi narodnoosvobodilni koncept. Skratka, precej velik, širok in morda nekoliko predrzen poizkus. Kako ne! Nenadoma padeš morda med do sedaj neko mirno organizacijo s svojo revijo, katere vsebino zaradi njim tujega jezika vsekakor ne bodo razumeli... Tega smo se sicer zavedali že lani v začetku januarja, ko smo poslali okoli 150 organizacijam bivših bojnikov, internirancev, vdov, vojnih žrtev in sirot, pohabljenec in podobnim organizacijam prvo številko naše revije in vljudno pismo, pisano v angleščini ali francoščini.

In kaj smo jim pisali? Predvsem to, da bi slovenski in jugoslovanski borci za svobodo radi navezali stike z vsemi naprednimi organizacijami bivših bojnikov, vojnih veterancev, žrtev fašizma in internirancev iz zadnje svetovne vojne. Predlagali pa smo jim tudi, da bi želeli s pomočjo zamenjave njihove publicistične dejavnosti o drugi svetovni vojni na njihovem področju ali v državi izvedeti tudi mnogo več o njihovih načinih borbe proti fašizmu. Namreč tako, da bi iz njihove literature, katero nam bi poslali, prevedli nekatere stvari za naše bralce, oni pa bi po želji prevajali za svoje čitalce članke iz naše revije ali pa iz drugih. Vse to z namenom, da se tako naši, kakor njihovi čitalci, bivši borci, seznanjajo s spominskim in zgodovinskim gradivom iz druge vojne. Vrhu tega pa — obojestranska publicistična dejavnost bi s tako zamenjanim gradivom pridobila. In končno še to, ker so razni socialno-skrbniški problemi bivših borcev, žrtev fašizma, vdov, sirot in invalidov ne samo pri nas, temveč tudi v tujini obstajali, in je vsekakor zanimivo videti in vedeti, kako so jih rešili drugje in kako pri nas.

Verjemite, ko smo odposlali prva pisma, smo precej nestrpno pričakovali tudi odgovore. Jih bo sploh kaj in kakšni bodo? Recimo: kakšni iz Anglije, Luksemburga, Amerike, Grčije, Belgije, Italije, Izraela...? Priznamo: naša pobuda je našla skoraj pri vseh organizacijah bivših bojnikov, kamor smo pisali, odmev! Sprva smo prejeli pisma, dokaj laskave odgovore na od nas poslano revijo, in — brez pretiravanja — s pohvalo. Zastopniki njihovih organizacij so pohvalili našo pobudo in z veseljem pozdravili tudi našo pripravljenost za zamenjavo literature, zgodovinskega gradiva, vojno-tehnične literature itd. Naši prijatelji v svetu so nam začeli kaj kmalu pošiljati tudi svoja glasila. In tako zdaj že iz meseca v mesec prejemamo nekaj revij raznih organizacij bivših bojnikov, invalidov,

ΕΝΩΣΙΣ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ
ΕΛΛΑΔΟΣ

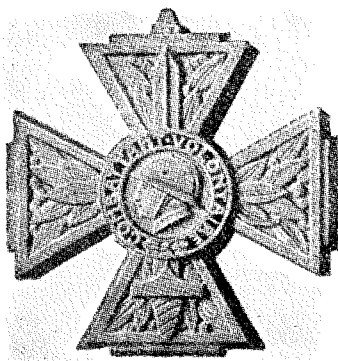
Značka in ime grške organizacije borcev, ki je v sklopu Svetovne organizacije bivših borcev (FMAC)

vezi med nekdanjimi borci za svobodo v treh državah. Toda vse te, že do sedaj vzpostavljene vezi med bivšimi bojniki v tujini in nami niso zgolj v besedah! Ne! Številne tuje delegacije so bile pri nas, no, a tudi naše so napravile prijateljske obiske v tujini. Vse to je vsekakor tudi ena izmed poti za zблиžanje med narodi, še bolj pa zato, ker se zблиžujejo nekdanji borci za svobodo, katerim je vojna, kot sovražnik človeštva, vsekakor najbolj poznana, saj so jo občutili na svoji koži, vsak na svoj način.

Revija »Borec«, glasilo Zveze borcev NOV Slovenije, ki kot edina revija v Sloveniji zasleduje in obravnava zgolj tematiko iz NOB, je že lani

Angleški topničarji izkazujejo poslednjo čast soborcem, ki so padli v zadnji vojni v borbah za Hongkong (slika je iz revije za angleških topničarjev »The Gunner«)

Značka narodnega združenja francoskih prostovoljcev iz obeh vojn in odporniškega gibanja v zadnji

vdov, internirancev, žrtev fašizma itd. iz tujine. Razumljivo je, da večidel gradiva, objavljenega v njihovih glasilih, ne moremo uporabiti. Ali je v njih preveč njihovo ozko in lokalno pisanje, ali pa prirejeno zgolj njihovim okusom v sedanjem času. Tudi z bogato izbiro ilustrativnega gradiva, kakor tudi z obiljem raznovrstnih sestavkov iz minule vojne se vse tuje revije ne morejo pohvaliti. Ne bi sicer hoteli presojudati ali ocenjevati vsa ta njihova glasila. Ne moremo pa mimo tega predvsem, če bi vsa njihova glasila hoteli primerjati z našo revijo »Borec«. Spričo vsega namreč lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da smo z revijo »Borec« — čeprav, priznamo, z vsem še vedno nisimo zadovoljni! — le dosegli soliden vsebinski in oblikovni nivo, s katerim, upamo, pravilno beležimo junaške drobce iz naše NOB in s tem krepimo svetle tradicije naše NOB. Prav precej tega pa pogrešamo pri številnih drugih glasilih v tujini, kjer, vsaj podoba je taka, ponekod obravnavajo preveč drobne in vsakdanje probleme, ki so verjetno tudi prilagojeni zahtevam vladajočih strank.

Vse te mimogrede omenjene razlike med tujimi tovrstnimi glasili in revijo »Borec« pa imajo verjetno vzroke še v tem: naša revija je najbrž bolj množična (čeprav bi bila

lahko še bolj!), vsebinsko je blizu vsem našim bralcem, ker je pestra in ilustrativno bogata, kar pa ji omogoča množičnost naše borbe, obilje publicističnega in bogatega zgodovinskega in dokumentarnega gradiva iz NOB in končno tudi vsestranska podpora predstavnikov naše ljudske oblasti. Toda če vse to izvzamemo: tako kakor mi, so bili in so tudi v tujini veseli teh prisrčnih stikov, ki jih bomo v bodoče še utrjevali. Saj je bila pri vsem tem pokazana velika pripravljenost in dobra volja, in prav ta mnogokrat že koristi pri reševanju velikih stvari. Naj še naštejemo imena nekaterih glasil, oziroma oglejmo si vsaj nekatere.

Svetovna federacija bivših bojnikov v Parizu nam

National **AMVET**
CHARTERED BY CONGRESS JULY 23 1947

Naslov glasila Združenja ameriških veteranov

redno pošilja svoje mesečno glasilo »Ere nouvelle« (o tej reviji smo že večkrat poročali). V Luksemburgu izhaja časopis »Le drapeau« (Zastava), v Belgiji »Victimes de guerre« (Vojne žrtve), v Tel Avivu mesečna revija, ki je pisana v hebrejščini (le-to dobivamo kljub velikim razdaljam najredneje), v Washingtonu »National Amvet«, v Londonu »The Gunner« itd.

Naj navedemo še nekaj odlomkov iz pisem, ki smo jih prejeli kot odgovor na naše pismo. Izraelska liga vojnih veteranov iz Tel Aviva nam je med drugim napisala: »Veselilo nas bo dobavljati Vam material v celoti, kar se tiče naše države, naše borbe in naše obnove, ki bi utegnili zanimati tudi Vas in ki Vam jo bomo, brž ko bo zbrana in pripravljena, poslali...«

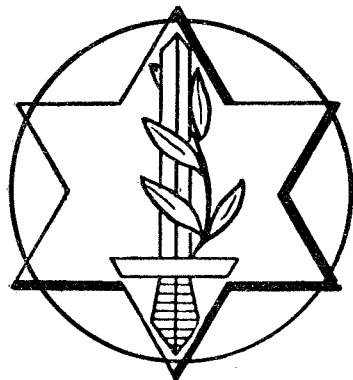
Narodno združenje prostovoljnih bojnikov v Parizu nam je med ostalim napisalo: »Razume se, da rade volje sprejemamo Vaš predlog za

OBVESTILO!

Naše bralce opozarjamo na razpis naše prve nagradne križanke, ki je med oglasnim delom na koncu številke. Za reševalce je pripravljenih deset nagrad!

zamenjavo naših revij in časopisov. Od sedaj naprej boste prejeli vsaka dva meseca naš časopis »Prostovoljec«, mi pa bomo z veseljem prejeli Vašo dokumentacijo. Naše združenje želi osnovati mednarodno združenje bojnikov prostovoljcev v okviru FMAC in Vas prosimo, da nam izvolite javiti naslove Vaših bojniških združenj prostovoljcev, da bi se mogli

povezati z njihovimi predstavniki. V nadi, da bo naše medsebojno razumevanje in soglasje prispevalo k ohranitvi miru in da se enkrat za vselej postavijo vse vojne izven zakona, Vas prosimo, da sprejmete prijateljski pozdrav

Značka izraelske organizacije onespособljenih veteranov v vojni za neodvisnost

אגוד החיילים המשוחררים בישראל

ה ס ר כ ו

Značka izraelske lige vojnih veteranov

vseh bojnikov-prostovoljcev Francozov in zagotovila najlepših simpatij!«

Kraljevsko artilerijsko združenje v Londonu nam je pisalo: »Naša organizacija goji željo, da se še poglabijo prijateljske vezi in da postanejo vezi, ki obstajajo med prijateljskimi narodi, še tesnejše. Vedno smo spremljali z velikim zanimanjem sijajna dejanja Jugoslovanske armade! Izvolite izraziti vsem Vašim članom naše pozdrave in vse spoštovanje bivšim jugoslovanskim borcem!«

Izraelska organizacija v vojni za neodvisnost onespobljenih veteranov iz Tel Aviva nam je pisala med drugim: »... Kljub naši najboljši nameri za sodelovanje pa se bojimo, da naše združenje ne bo zanimivo za Vaše gibanje, ker je bila država Izrael ustanovljena novembra 1947 in imamo zato le arhive narodnih bojnikov v drugi svetovni vojni...«

Združenje invalidov druge svetovne vojne iz Tel Aviva pa je v daljšem pismu napisalo: »Pozdravili bomo vsako prizadevanje za prijateljske odnose med bivšimi bojniki iz druge svetovne vojne. V ta namen Vam prilagamo knjižico 'Prostovoljci iz svete dežele' in predlagamo, da prevedete poglavje, ki govori o heroju — padalki Hani Zaneš...«

Zastopnik organizacije bivših bojnikov iz Grčije, naslov organizacije »Enosis Polemiston Hellados« je napisal poleg drugega: »Prejel sem Vaše pismo glede zamenjave in se strinjam s tem načelom. Verjemite, dragi prijatelji, da so moji občutki polni spoštovanja!«

Izvršni vodja »Amvetsa« iz Washingtona je na koncu pisma, v katerem pravi, da bo nadvse pristržno sodeloval v

programu izmenjave literature obeh organizacij, napisal: »Naše pozdrave članom Vaše sijajne organizacije!«

Naj ob koncu tega sestavka povemo še tole: stike smo navezali tudi z mnogimi našimi izseljenci v tujini, v Ameriki in Franciji. Prepričani smo, da smo jim s tem ustregli, saj prav iz naše revije lahko najbolj dokumentarno ugotove, na čigavi strani je bila med zadnjo vojno pravica. Zelo laskavo se izražata o naši reviji Jože Knavs iz Freyninga (Mosell, Francija) in Anton Fatur iz Detroita. Prvi nam je poslal že dve pismi, z željo, naj mu revijo pošljamo še naprej in da se zanjo najlepše zahvaljuje. Nadalje omenja, da ga je zelo ganila smrt Borisa Kidriča in da je poslušal po radiu njegov pogreb. Sploh, pravi, da tam-

kajšnji izseljenci radi poslušajo Radio Ljubljana. Anton Fatur pa je v pismu takole napisal pohvalno sodbo o naši reviji: »Dobil sem že pet števil in se vam najlepše zahvaljujem. Revija mi je zelo všeč, posebno zato, ker je tisk razločen in lahko čitljiv. Revija je jako lepo urejena in branje zelo zanimivo...«

Nekako take so bile v preteklem letu zveze revije »Borec« s tujino, s tujimi organizacijami nekdanjih borcev, z našimi izseljenci itd. Naj še povemo, da smo revijo pošiljali tudi vsem našim diplomatskim predstavništvom v tujini in nekaterim tujim vidnejšim predstavnikom (med njimi mr. Imanu Slametu v Indonezijo, znanemu azijskemu socialistu, ki je prisostvoval VI. kongresu KPJ). Žal nam vsi niso odgovorili, tako da niti ne vemo, če so naše pismo in revijo prejeli. Naj bo tako ali tako — prepričani smo, da je to naše prizadevanje potrebno, še zlasti pa z vsemi tistimi, ki so v skupni borbi proti fašizmu prinesli svoj delež. Mi pa bomo te vezi utrjevali tudi v letošnjem letu.

Po kapitulaciji francoske vojske 1940. leta, in ko je nemška soldateska zasedla Francijo prav do Atlantskega oceana, je bila ta obala nekaj časa pusta. Kaj kmalu pa so jo Nemci zastražili in po vsej dolžini zgradili bunkerje in utrdbe svojega »Atlantskega zidu«. Zakaj? Strah pred — invazijo! Le od daleč so Francozi strmeli proti obali in pričakovali zaveznikov — toda do 1944. leta se prijateljske ladje niso pojavile na obali. Potem pa... Na sliki: Tako izgleda danes obala Atlantskega oceana južno od Bordeauxa. (Fotografiral Drago Kralj.)

Tonač s Hriba

NEDAVNO me je obiskal prijatelj, ki ga nisem videl že dolga leta. Pravzaprav, saj je minilo že dvanaest let, odkar so se razšla najina pota. Tedaj sem bil še mladenič, on pa že zrel možak; bil je oženjen in dva otročiča sta kobacala po njegovi hišici v naselju opekar-niških delavcev, nedaleč od ljubljanskega predmestja. Še od tistih časov sem nosil njegovo podobo v spominu, kajti nerodni velikan s kitastimi in lopatastimi rokami je bil do-brodušen in prijeten. Res, da je bil že takrat vzkipljiv, kakor bi se mu po žilah pretakal ogenj, toda ta silna, ognjena moč je vzkipela le tedaj, kadar je bilo treba planiti v sovražnega vojaka.

Da, dvanaest let... Kako se je v tem času spremenila podoba nekdanjega Tonača! Okrog brezzobih ust mu je igral nemočen, otroški smehlaj, nemirne, blodne oči pa so begale po sobi. Tudi sam je bil ves nemiren; presedal se je s stola na stol, s postelje na divan, pa spet z dolgimi koraki meril sobo. Ni ga bilo težko pripraviti, da mi je spet odprl svoje srce ter mi zaupljivo kakor otrok povedal svojo zgodbo. Kmalu sem se pokesal svoje radovednosti, kajti zgodba mi je pričela težiti dušo kot grozljiv spomin, ki te preganja v nočeh.

Slišal sem že precej podobnih zgodb, toda njegova je bila pretresljiva zato, ker je ta ugasli, mrtvi človek govoril o sebi kakor o pokojniku, o tistem Tonaču s Hriba, ki je nekdaž živel, imel dva otroka, žene in hišico v predmestju. Skušal bom zapisati njegovo zgodbo tako, kot mi jo je pripovedoval...

*

Pozdravljen, fant... Kaj me gledaš tako začudeno? Mar ne poznaš več starega kaveljna, svojega prijatelja? No, mar res ne... Tonača s Hriba? Vidiš, vidiš, saj sem vedel. Kako bi se ti izmuznil iz spomina, he-he-heee! Fant, kar lopnil te bom po plečih, da boš prišel k sebi! Ej, te tvoje

bukve... saj se ti bo še zamotalo! Kar semle bom sedel. Tako... K nam te ni več, seveda... Vsaj jaz te ne vidim. Kaj počnem?... I, kaj neki naj bi! Na zajčke hodim na Gaberški hrib. Zdravniki pravijo, da mi bo to dobro delo. Vrag jih vzemi! Saj bi mi, če me ne bi druge stvari razgrevale! Ta naš Hrib! Nekdaž je nekaj veljal, danes pa... Huu-u-u! Kar streljal bi od togote! Ali se še spominjaš? Dejali smo: ob sedmih pri smrekah v dolini! In vsi so prišli na minuto točno. Pa tedaj je bilo hudičevo nevarno! Danes se dogovarjaš, pa se eden izgovarja na kravo, drugi na babo... tretji obljudi, pride pa ne. Hu-u-u!

Taka je danes, fant! Disciplina popušča... In to pri nas, ki so nas vedno zmerjali z »rdečim Hribom«. Saj pa smo tudi bili sami vojaki. In babe niso bile nič slabše. Še pomniš Smrekarico, ki je na zaljubljene oči ujela tistega tenenteja, da ji je nosil polno torbico pištol. Ej, bili smo kaveljni: od Joštevega paglavca pa do Treze, tiste, ki ima nos preklan! Saj se je spominjaš! Dal si »komando«, pa je šlo ko namazano... Danes daj »komando«, pa se bodo razšopirili kot petelini na gnoju: »Kar svojo coprnico komandiraj, mene že ne boš!... Kar nehaj, so že minili tisti časi! Zdaj je demokracija!« Hudič pa taka demokracija, če ti ne ubogajo komande! Ali ni tako?... Kaj zmiguješ z glavo! Da to vedno ne drži! So že tudi tebi zmedli glavo s tistim: »Lepo prepričati jih moraš!« Fant, te smešne bukvice poznam bolj kot ti; tudi včasih smo jih prepričevali. Če pa ni šlo, smo dali »komando!« Tako je treba tudi danes!

Se strinjaš! No, vidiš, saj sem vedel, da si stari... Kaj me gledaš, ko da me še nisi nikoli videl?!... O čem sva že... O čem?... Da, saj res — ta presneta buča, kar stiska me tu okoli čela. Tule, vidiš! — da, o demokraciji. Z gnilo repo boš še prasiče slabo skrmil... Čemu se sme-

ješ! Včasih ti je šlo bolj od srca. Ne vem, zakaj se ljudje dandanes tako kislo smejejo? Človek jim razlaga, oni se pa nekam čudno spogledujejo, potem pa takle kisel posmeh kot pri tebi... Vrag vzemi vse skupaj!

Sicer... pustiva to. Prišel sem k tebi, da bomo napisali zgodovino. Letos je obletnica, pa so naročili: ti, Tonač, ti boš napisal zgodovino naše borbe na Hribu, da ne boš samo na zajčke mislil. Takšnega si dobite, sem odvrnil, ki zna voditi pero po papirju! Je že res, so dejali, da se tebe lopata bolj prime ko pero, ampak začel si pri nas le ti in boš tudi najbolje vedel, kako je bilo! Vidiš, pa je bilo sklenjeno. Saj časa res imam, da ne vem, kako bi ga ubil. Čas je tudi nekaj, kar me mori! Poslali so me že nekajkrat v nekakšen dom, da bi okrevljal. Misliš, da sem zdržal? Dober teden — pa sem jo popihal. Zame ni tisto poležavanje. Preveč vrtam po sebi. Potem mi pride, da bi znorel.

Kajne, jo bova napisala. Ti si bil pri vsem poleg, če pa česa ne boš vedel, pa kar vprašaj! Saj res! Tam na Večni poti te še ni bilo, poleti 1941, ko smo imeli sestanek. No, tisto ti bom že razložil. Kar je bilo na Hribu, pa veš. Na tistih 100 pušk ne pozabi! Saj imam še doma listek, ki mi ga je dal tvoj stari, da sem šel ponje. Ej, smo jih speljali na led! Pa na odeje ne pozabi. Tri sto jih je bilo! Saj veš, tistih iz Mestnega doma. Nato pride akcija na 12 karabinjerjev...

Kaj praviš? Da bi moral napisati sam, ti pa da boš popravi in spisal na čisto? Fant, fant! In ti bi samo pljunil in bi imel že vse skupaj! Praviš, da bo bolj... o-o-o-r-i-i-ginalno! Imaš prav! Bom pa napisal! Ampak samo do aretacije! Saj veš, kdaj so me vzeli. Septembra 1941. Od tedaj pa ne vem več, kako je bilo na Hribu. Naprej boš pa že moral ti...

Da bi tudi tisto? O aretaciji in zaporu? Tisto pa ni tako zanimivo. Ne sodi v zgodovino Hriba. Hudiča, razumi

vendar, fant! Piši, kako smo jih naklestili, ne pa kakšne otročarije! Kaj bi se delali svetnike in mučence in... Prav hudir! Razbili so mi glavo, kolikim sem jo pa sam raztresnil! Račun je čist! Dejal bi celo, da bi njihove glave prevagale.

Kaj pa sedaj tveziš? Kako te naj človek razume. Kakšne se znebiš? Ti si bil vedno nekakšen šaljivec in če te ne bi človek poznal, da pod kožo le ni tako, kakor na jeziku, bi ti že zdavnaj prerahljaj kosti. Fant moj, za zgodovino gre, za to, ali sem, postavim, skočil naprej prvi jaz ali ti, ali smo zaplenili tri puške ali pa dve in eno pištolo, ali smo imeli skladišče orožja pri Smrekarju ali pri preklani Trezi. Fant, kaj bi dejal, če bi napisali, da je dal listek za tistih 100 pušk, recimo, tista pokveka, mutasti Bohel, ki so ga Taljani po nesreči upihnil, ne pa tvoj stari, ki je vsaj vedel, čemu so ga spravili pod zemljo! Ti pa česnaš nekaj o človeku, kaj se mu je pletlo po glavi, ko so ga pretepali, kakšno zanimivo in zapleteno človeče je bil tisti partizanski komandant, ki je šel ubiti brata — izdajalca, kaj neki je gnalo Silnega, da je šel reševati punco iz obkoljene in goreče hiše (saj vemo, kaj!), nazadnje boš pa še pravo komedijo naredil

iz tega, kako je mene moja babnica poslala spat na tla, ko sem se vrnil od partizanov.

Vse te reči so bolj preproste, kakor včasih pišejo o njih. Midva le ostaniva pri zgodovini. Saj ne rečem, če bi na kratko omenila tudi te stvari iz zapora; recimo takole: Matjevec Tonač je bil aretiran skupno s tridesetimi sovaščani delavskega naselja Hrib. Kakor vse druge, so tudi njega mučili, mu na spolovila obesili opeko... v oklepaj bi lahko dali: najbrž zato, ker je bil opekarniški delavec — oklepaj zaključen, kje sva ostala... lahko pa bi tudi izpustili...

Praviš, da tega nisi vedel? To je vsak drugi dobil za dodatek k mineštri. Ali si radoveden? Rad bi zvedel, kako je bilo. Prav na kratko ti že povem, da boš ti vedel, ampak ne za zgodovino. Saj to je pa res, da so me ti hudiči salamsko zmelnili, tako da še danes nisem čisto dober. Res, da hodim okrog zdravnikov, pa tudi ti ne znajo popolnoma zakrpati. Praviijo, da bom še lahko imel otroke, če se bom dobro zdravil... Ampak, kar je zmečkanega, ti noben coprnik več ne spravi skupaj... Tisto o otrocih je pa sama dohtarska tolažba!

To menda veš, da so me držali v bunkerjih na Blei-

weisovi... Fant, če si iz tistega pekla odnesel celo kožo! In če si kar koli videl na svetu, ti pravim, da nisi ničesar videl, če nisi doživel tistih reči! O ti živine umazane, česa se niso vsega spomnili! Kaj hočeš. Oni so pač z juga doma, pa imajo drugačne navade...

Mene so vsak dan vodili na zaslišanje. 'Antonio, Antonio...' se vreščali kakor babe; 'tutto, tutto... povedati!' Potem so pa mlatili s poleni prav po možko. Hudički črni, komaj do brade so mi segli, ampak primazati so znali. Takole kak teden so me tolkli, potem so se pa spomnili salamske norčije...

Tisti dan so bili posebno razbesnjeni. Že ko so me vodili, se jim je grozno mudilo, oči so se jim bliskale in nenehoma so vzklikali: »Ma che bella... che bella...! — Kaj, hudiča, so uganili? Ogledoval sem si jih, toda z njihovih obrazov ni bilo kaj razbrati. Pa sem si dejal: tolkli ste me kakor naš mesar vola, pa me le niste dotolkli! In tudi danes me ne boste! Tako sem mislil, ker se nisem zavedal, da jih poznam še premalo.

Pripeljejo me v sobo, postavijo ob zid in okove na rokah pripno še h kaveljnu v steni. E-e-e, previdni so bili z menoj! Preveč blizu mi en sam ni nikoli prišel. Pravzaprav bi človek dejal, da sem bil izročen na milost in nemilost tem beštijam. Pa ni bilo tako. En adut sem le držal v rokah in tega mi ni bilo mogoče iztrgati: moje življenje! Da, morda čudno zveni, kajne! Moje življenje je bilo tedaj bolj potrebno njim kot meni! Kajti vseh trideset jetnikov s Hriba je odgovarjalo: Toneta vprašajte, ta je bil glavni! — Morda misliš, da so me s tem izdali! Ne, to je bila moja rešitev! Kajti sicer bi me ustrelili kot steklega psa, tako pa so reveži v besu vihteli pištole in jih vedno spet onemogli povešali. Fant, moje življenje so takrat cenili kot suho zlato! Mrtvi namreč ne govore...

Moral sem ti tole povedati, da boš razumel njihov peklenški naklep! Stojim torej ob

»Maščujmo požgane domove...!«

»... v pregnanstvo...«

steni, stražar lepo spoštljivo nekaj korakov proč od mene, druga dva pa se zmuzneta v sosednjo sobo, od koder je bilo slišati nekakšen vrišč in ženski krik. Tedaj je vik potihnil in stražarja se vrneta, z njima pa mali Triestin, ki je kar dobro lomil slovenščino.

»Eee, Antonio, buon giorno,« je dejal in se prav sladko smehljaj. Lase je imel črne kot oglje in na daleč so smrdeli po briljantini. Stopil je k meni, stegnil desnico, tako da se je dvignil na prste in me hudomušno vščipnil v lice.

»Antonio, danes vse povedati!« je dejal priliznjeno, »potem basta, potem Antonio na riviero s tvoja žena!«

Pogledal sem ga in vroče mi je šlo po hrbtu.

»Si, si... s tvoja žena!« je pohitel in se prav sladko smehljaj. Drobne črne oči so se mu pa kresale kakor našemu mačku ob večeru. Vrtel se je previdno okoli mene, me trepljal po hrbtu, ščipal za mišice in se čudil:

»Porco dio, škoda taka fejest mož streljati! Kaj bo rekla žena? Poveri bambini! Žena jokati... anche bambini!...«

Še vedno nisem slutil, kam meri, toda obšla me je negotovost. Vedel sem, da se mi je pomračil obraz, toda brž sem se nasmehnil, da bi vrag ne zasumil, da mi gre do živega. Dejal sem si, da ga ne bom

poslušal, kajti vedno mi je klatil o moji ženi in otrocih. Zagledal sem se skozi okno. Bil je sončen jesenski dan, kostanjeve krona v dolgi aleji so že porjavele. V vrtičku za gledališčem so se odcvetale čudne, neznane, vinkordeče rastline, iz akacij pa so se sukljali in padali na ulico svetlorumenkasti lističi. Vrvež sprehajalcev, vozov in avtomobilov je udarjal na uho, vmes pa so se mešali kriki šolarjev.

»Poglej,« sem si dejal, »šolarji!« Sedaj ti capljata tudi moja dva iz šole. Prišla bosta do zapornic in se obešala nanje. Fant zna narediti že kozolec na zapornici. Nato se bodo podili po Makovčevih travnikih, gruča se bo počasi razšla, moja dva pa jo bosta kresala po široki, od avtomobilov razvoženi cesti naprej na Hrib...

Potem sem se spomnil žene. Kaj neki otepajo doma? Koruzni močnik? Podporo OF je menda dobila! Velika ni, za silo pa se bodo že pretolkli! Samo Hribovci je seveda ne bodo zmogli. Trideset zaprtih! Trideset lačnih kljunov doma in še več! Nekam zmeščal me je pogled na jesensko drevje! Hudiči, kakor da bi vedeli, da je veliko huje zasliševanje v takile sobi kot v temnem bunkerju. Človek misli, da se je življenje ustavilo, pa pogleda skozi okno in vidi, kako lepo

sije sonce! Nekoč sem slišal o kaznjencu, ki je bila zanj največja pokora gledati skozi okno: vsako popoldne ob dveh se je pod jetniškim zidom sprehajala njegova žena. Možakarju so vedno solze navrele v oči in potem je bil nekaj časa ves zgubljen. Pa vendar je naslednji dan spet nestrpno čakal. Tako se je dogajalo skozi tri leta! Vsak dan! In kadar je ni bilo, je pobesnel. Mesec dni pred tem, ko bi moral biti izpuščen, pa je ni več videval pod zidom. In ta mesec je bil daljši kot tri leta. Ta mesec je znorel in iz jetnišnice so ga odpeljali v umobolnico. Šele ko je ozdravil, je izvedel, da ga je žena zapustila.

Iz razmišljanja me predrami ženski krik. Zavem se in vidim, da Triestin že ves besen poskakuje okoli mene in vpije. Poskušam ga razumeti; kazal je na vrata sosednje sobe in kričal:

»Antonio, tvoja žena! Tvoja žena!... Vse povedati... sicer tvoja žena naša... Capisci! Naša, naša... Uno, due, tre, quattro, cinque... razumeti... pet vojakov čakati!«

In je štel na prste: »Uno, due... Pet vojakov čakati! Žena naša... Subito vse povedati!...«

Zmeden sem bil, kajti ta udarec je bil od vseh najmočnejši; svinje, še mojo ženo so privlekli sem!

Hitro se razburim, to je res, toda tedaj mi je zavrelo in kadar je tako, ne vem nič, kaj delam: rdeča megla se mi je spuščala na oči, nekak smešni človeček je poskakoval pred menoj in izgrgal sem divje glasove. Pognal sem se naprej, telebnih po tleh s koleni, z rokami pa obvisel na kavljju.

Triestin je odskočil in skoraj prevrnil mizo. Ko pa je videl, da je kavelj vzdržal, se je sunkovito zakrohotal, toda njegov smeh je bil obešenjaški. Obtičal sem na kolenih, oni pa je pohitel k vratom, jih na pol odprl in kričal:

»Subito povedati... Uno, due... Pet soldati!... Antonio... tvoja žena!«

Meglana zavesa se mi je pričela odstirati izpred oči,

izbuljil sem jih in se zagledal skozi za komolec široko odprta vrata.

Videl sem noge pisarniške mize, okoli mize so se gnetli vojaki in karabinjerji, vzklikali in se divje pačili. Pognal sem se na noge in iztegnil vrat, kar se je dalo: gole ženske noge je bilo videti na mizi; drgetale so in se krčile, dva vojaka pa sta vsak na svoji strani mize lovila noge v zanke hladnega pasu. Ko sta jih ujela, sta pričela vleči pas k sebi in ga zavezovati pod mizo. Tretji vojak je nestrpno poskakoval in kričal v poželju: »Che bella, che bella...«

Triestin je sunkoma zaloputnil vrata, se izbočil in dvignil roko kakor žrec: »Antonio, vse povedati... da... ne? Pet vojakov čakati! E poi anche io, anche questo, anche...« Kazal je po vrsti nase in na moje tri stražarje.

»Tutti nuove!« je kričnil zmagoslavno in dvignil devet prstov. »Uboga žena...« je dejal obžalujoče in kimal z glavo.

Nato se mi je približal in mi prepričevalno dopovedoval:

»Jaz svoje žene ne dati, jaz vse povedati...«

Divje mi je vrelo po glavi! Hudiči, kosti mi polomite, pa ne bom črnil. Pobijte me s kiji na tla... desetkrat na dan! Zabijajte mi žeblje za nohte, bičajte me po podplatih... ubijte me, hudiči... toda ne take natezalnice, take ne vzdržim! Razneslo mi bo glavo! Tu pred mojimi očmi mi hočejo ubijati ženo! In to bodo storili! Zdaj se pokazali, kaj znajo! Norec, norec, norec... Naj povem? Naj rešujem ženo? Huuu! Da bi vsaj nehala vreti po glavi. To je neznosen pritisk! Kakor da bi me stiskali s kleščami!... Govoril bom, govoril bom, govoril... a ne izdajal! Toda koliko časa je moči govoriti, a ne izdajati? Potem se bo vse ponovilo... Kje je izhod, kje je izhod?... Ni ga, ni ga... ni ga, ni ga... In še ta ostudni glas Triestince, ki me biča kakor po razgaljenem mozgu.

»Antonio, soltanto una minuta!... Subito... subito...

Tvoja žena lepa, che bella... mh-m-m-m!... Lepe noge... lepo telo... m-m-m-m-m!... Škoda... subito...«

Ta glas! Da bi utihnil! Strl bi tega človečka! Kot uš bi ga strl! Zapri svoj umazani gobec! Preklete železje! Razbij ga, razbij ta smrdeči rilec pred očmi! Ze spet rdečkaste meglice! Ze spet poskakuje ta gobec pred teboj! Kakor pravi prašičji rilec! Očesci sta čisto drobceni in rdečkasti! Kakor da bi švigali plamenčki iz njih! Zgejo te in prebadajo! Udari, kaj še čakaš! Zdaj je odprl gobec! Glej, kakšni beli zobje... kot čekani!... Razmikajo se... kakor da bi hoteli ugrizniti... čez minuto se bodo zažrli v ženino meso... Udari... udari... raztrešči gobec...

»Antonio... subito...«

»J-o-o-o-o-j...!« Nečloveški ženski krik!

Tedaj se je vse zamajalo... planil sem... brcnil z nogo po smrdljivem gobcu... se zagnal naprej... treščil nazaj ob zid... Silen udarec sem začutil na tilniku in začel sem se pogrezati... pogrezati...

Rdeča megla me je zagnila, se zgoščevala, potemnela... moje telo pa je nenadoma nihalo nekje v zraku in padalo... padalo... Počasi sem se vrtel v vesoljnem prostoru in si z vso silo prizadeval, da bi se zaustavil in padal z nogami naprej. Mučil sem se in mučil — do blaznosti. Toda vse bolj sem spoznaval, da je zaman. Odpor je pojemal, volja je pričela popuščati in že me je z blazno naglico vrtničilo kot peresce v vetru in vletelo v globino brez dna... Vijoličasta tema me je vse bolj zagrijala in me dušila... dokler me ni povsem zadušila in vedel sem, da sem povsem izgubljen... Prepustil sem se mraku... Potem me je obšlo občutje blaženosti in čutil sem v tem občutju... dokler me niso prebudili sunki.

Počasi sem prihajal k zavesti. Zagledal sem rdečkast krog, ki se je vse bolj svetil, dokler nisem zagledal obrisov oken in belo, dnevno svetlobo. Potem sem razpoznal lice vojaka, ki mi je pljuskal vodo v obraz. Slednjič so prodrli do moje zavesti kriki in zamolklo ggranje neke ženske. Ti kliči

so bili pomešani z visokim razuzdanim kričanjem moških:

»Lascia, lascia... Emilio, basta, basta...«

Vmes pa je presunljivo ihtel in zavijal postaren ženski glas. V hipu sem se zavedel, planil pokonci, pa spet klecnil na kolena.

»Žena... Pavla... Pavla!...« sem kriknul, toda moj klic je bilo komaj čuti v zmedji krikov, tuljenja in stokanja, ki je prihajalo iz sosednje sobe. Tedaj sem ob svoji glavi začul šepet vojaka, ki me je stražil:

»Antonio, questo non tua moglie! Sicuro! Non tua moglie!«

Prisluhnul sem in komaj razumel, kaj mi hoče povedati. Bila sva sama v sobi. Dvignil sem glavo in se zazrl v vojakov obraz; ta je položil prst na usta in spet zašepetal:

»Questo non tua moglie! Non... tvoja žena!«

Nemi vojakov izraz je bil prepričljiv. Verjel sem mu. S težavo sem se dvignil na kolena.

Vrata sobe so bila na stežaj odprta. Na mizi je bilo privezано dekliško telo, drugo pa je ležalo na stoli, ob mizi. Oboje teles je bilo negibnih in na prvi pogled mrtvih. Oni na mizi bi prisodil komaj 18 let. Roke je imela zvezane pod mizo. Zdajci se je telo lahko usločilo in zopet omahnilo. Koža na ramenih je bila črna zaradi podplutb in iz nekaterih je curjala kri.

Dekliško telo na stoli je bilo še bolj blede in skoraj negibno. Tudi to je bilo posuto s temnimi podplutbami.

Okoli golih žrtev so se pehali vojaki.

Iz kota sobe pa je prihajalo hropenje starejše ženske. In če sem se nagnil naprej, sem jo lahko videl. Njeno telo je bilo izžeto in suhljato, lase je imela sivkaste, čeprav še ni bila starka. Privezana je bila k steni.

Tedaj se je med vrati pojavil Triestin in divje zaklel. Uganil je namreč, da sem spoznal prevaro. Besno je zaloputnil vrata.

Topo sem buljil predse in skušal razumeti, kaj se dogaja. Začul se je visok Trie-

stinov glas: »Signora, sedaj povedati!...«

Starejši ženski glas je spet presunljivo zahropel. Toda besed ni bilo čuti.

Spet je začel peklenski ples: južnjaški glasovi vojakov so se mešali s hlipanjem in stokanjem žensk.

Zazdelo se mi je, da se je življenje na ulici ustavilo in neznansko tišino so rezali samo kriki iz sosednje sobe. Nato je nenadoma utihnil trušč; in spet je isti glas pozival: »Signora... povedati!«

Potem je nenadoma vzkipeł v bes in preklinjanje. Iz tega

vrišča glasov pa je bilo včasih čuti: »Ti ne mati... ti psica... ti živina... zakaj ne povedati?...«

Toda starikavi ženski glas je samo hlipal...

In spet je sobo napolnil prejšnji trušč.

Tedaj sem šele doumel, kaj se dogaja. Sam sem zaradi svoje žene skoraj omahoval, ali bi govoril ali ne. Tu pa ugonablajo dvojne nedolžnih deklet vpričo matere. In vendar je mati kot grob. Začutil sem, kako nenadoma pronica v moje telo nekakšen hlad, kakor strupen mraz in mi ovi-

Branko Sotra: Partizanski top

ja srce. V tisti minuti sem šele spoznal, kaj se pravi sovražiti. Sovražiti s strastnim molkom, sovražiti s kamenitim obrazom, sovražiti z brezčutnim srcem, sovražiti s sleherno celico svojega telesa... Še več, zazdelo se mi je, da sem začel izdihavati strupeno sovražstvo: kadar izdihavaš na mrzlo steklo, se tvoja sapa spremi-nja v roso; toda če bi tedaj jaz zadihal v steklo, bi se na njem nabrala ledena skorja sovražstva. Hoo-hoo! Triestin, sedaj sem pripravljen! Sedaj me lahko daš na kakršno koli natezalnico!

Nenadoma je nastal ropot: čuti je bilo, da je neko telo topo udarilo ob tla, hkrati pa so se prevrnili stoli. Kriki, nato tišina. In v ta zlovesči mir je udaril visok, začuden moški glas:

»O, dio porco! Morta!...«

Vrata so se odprla. Na prag je stopil Triestin, na vzhod miren, le ustnice so mu rahlo drhte in v obraz je bil bolj bled. Zaprl je vrata in se naslonil ob podboj. Z nervoznimi rokami si je prižigal cigareto, potegnil hlastno nekaj dimov in strmel v prazno. Nato se je ovedel, se zastrmel vame, me motril in videl sem, kako se njegov obraz znova polni s krvjo, kako se mu ustnice raztezajo v zaničljiv in mrzel posmeh in kako ves obraz dobiva stare, brezčutne črte. Nenadoma se je hrešče zasmejal in dejal že povsem mirno:

»Antonio, tako tudi s tvoja žena!«

Tedaj je menda šele zagledal moj mrzli obraz:

»E-e-e-j, Antonio!... Che cosa...?« Umolknil je, pristo-pil bliže in me natančno ogledoval. Zmajal je z glavo in se skušal pošaliti, kakor vedno. Že je dvignil roko, da bi me vščipnil v lice, pa se je počasi odmaknil. Sunkoma se je obrnil, odšel k oknu in ga odprl...

Vedel sem, da sem sedaj na vrsti...

Vrata sosednje sobe so se odprla in čez prag je z mirnim, poveljujočim korakom stopil visok človek s podolgovatim, konjskim licem in s plešo na glavi, skrbno zagr-njeno z nekaj prameni las.

»Che spetate?...«

Triestin ob oknu se je hitro zasukal in njegovo lice je za-vzelo službeni izraz. Zaklical je v sosednjo sobo:

»Presto! Presto!...«

Vojaki so ravno odnašali pregrnjeno truplo mladega dekleta. Za njo so vlekli na pol živo sestro. Vojaka sta jo bolj nosila, kakor vodila, nje-ne bose noge pa so se vlekle po podu. Ta žalostni sprevod je zaključil vojak, ki je vodil mater. Pogled nanjo je bil strahoten: razmršene štrne las so ji visele čez lice, njene polblazne oči, ki so bile uprte predse, so bile polne groze, obupa in divje ljubezni do obeh hčera. In vendar je njen korak trdno tipal predse in vsa njena upognjena postava je bila bolj podobna pogan-ski svečenici, ki je darovala otroka bogovom, da bi svoj rod rešila prekletstva, kakor pa zlomljeni, pretepeni starki.

Na hodniku je zabobnelo; vojaki so odvrgli truplo. In spet je bilo čuti do mozga se-gajoči materin klic, nato pa je počasi vse potihnilo. Vojaki pa so se vrnili v našo sobo.

Visoki uradnik s konjskim obrazom je udobno sedel za mizo. Triestin je stopil pred-me in pričel s suhim, urad-nim glasom:

»Signor Antonio!...« Ozrl se je k pisarju, ta mu je povedal moj priimek. »Si, si, Matiet-ti!... Signor Antonio Matiet-ti, vi bili capo dei comunisti na Hribu? Si, to že prizna-li... Kdo bil vaš capo, vaš šef?... Danes boste govorili?... Da ali ne?... Mi pripeljali vaša žena... Si, si, Matietti, boste govorili?...«

VI. Lakovič: »Juriš!«

»Basta così!« Zdolgočaseni glas uradnika za mizo je pre-kinil Triestinovo govoričenje.

»Vi, opekarniški delavec? Si?«

Sklonil sem glavo v znak priznanja.

»Vi dobro znati, kako delati opeko?«

Nepremično sem mu gledal v oči, kajti za tem suhim gla-som nisem slutil ničesar do-brega.

»Prinesite opeko!« je uka-zal vojakom. Spogledali so se in obotavljajočih se korakov zginili iz sobe.

Sam pa je šegavo nadalje-val: »Buono, buono, Antonio! Dober delavec. On zna per-fettamente delati opeko!«

Gledal sem mu naravnost v oči in se mu smehljal, čeprav sem vedel, da bo izrekel stro-go sodbo. Zazdelo se mi je, da je zelo šegav človek; čemu bi se tudi penil in besnel. On opravlja svojo službo, jaz svojo dolžnost. Ta prav dobro ve, da je vse to, kar bo sle-dilo, le slaba, odvrtna ko-medija, ki jo bo morda še kdo ve kolikokrat ponovil. Njegov jetnik sem.

»Buono, Antonio, buono!...«

Zarežal sem se mu, malo hreščeče, ali vendar. Tudi sam se je zahihital z visokim, ita-vim glasom, vzel iz prsnega žepa robček in si obrisal kote ustnic. Medtem so se vojaki vrnili.

»Antonio, sedaj pokazati, kako mi delati opeko!« je de-jal dobrodušno in poudaril »mi«, obraz pa mu je trznil, kakor pri veselem domisleku.

Neki vojak je stopil na stol in na škripec pod stropom pritrdil močno vrv. Nato so mi konec vrvi privezali okoli rok na hrbtu, drugega pa so napeli. Šele tedaj so mi na-peli okove od kaveljuna. Vo-jaka sta nategnila vrv in se pripravila, da me potegneta pod strop.

»Antonio, coraggio... nič bati...« me je hrabil pleša-sti uradnik.

Slekli so mi hlače. Nekdo je okoli opeke navezal vrvico. Vojaka sta me skušala dvig-niti v višino, pa sta bila pre-šibka. Morala sta jima pri-

Vladimir Lakovič: Obveščevalka

skočiti na pomoč še dva. Začutil sem bolečine v ramenih.

»Coraggio, coraggio!« me je še vedno bodril oni.

Vtem so mi tudi noge potegnili narazen, priskočil je Triestin in mi opeko privezal okoli spolovil.

Vstopil se je predme, dvignil nogo in z vso silo brcnil v bingljajočo opeko...

Zatulil sem...

Pred mojimi očmi je besnel Triestinov obraz in na ušesa so mi bile njegove besede:

»Antonio, govoriti... govoriti... govoriti...«

Vsega je prevzela strast, vendar je preudarno brcal v opeko, da bi mi prizadel še več bolečin. Vojaki pa so me dvigovali in spuščali. Škripal sem z zobmi. Zelel sem, da bi me spet zagrnila blažena rdečkasta megla. Toda moje prekleto telo so ilovica in opeka preveč utrdili in ta peklena norčija je bila dolga, dolga... preden so ugnali to težaško telo...

Ne vem, kako dolgo so počenjali z menoj te reči. Izgubil sem smisel za čas. Ko sem se zavedel, sem ležal na tleh.

Vojaki so se mučili okoli mene, da bi me spravili na noge. Na pol odvedli, na pol odnesli so me nazaj v celico in celo okove so mi sneli za to noč.

To je bila blazna noč. Nisem ne spal, ne bdel: spočetka so me še obletavale mučne slike dogodkov, ki sem jih preživel. Na mah pa so se pričele pogrezati in obšel me je varljiv občutek, kakor da so vse to bile le sanje. Res, že sem bil prepričan, da so bile le mučne sanje in da sem se šele sedaj spet prebudil.

Zazdelo se mi je, da sem se ves dan pehal v opekarni; po šihu sem najbrž prevzel akord. Da, akord! Zato sem tako izmučen. Že sem v postelji, žena je ob meni in govori mi nekaj o otrocih. Toda meni se ne ljubi govoriti. Čutim njeno toplo telo, čutim, kako izpuhteva vročino... Stegnem levico, da bi mi kakor vedno položila glavo nanjo. Toda njena glava je tako lahka. Glej, sedaj jo stisnem k sebi — res ne preveč nežno, kajti v naši hiši nimamo časa misliti na nežnost. Že z drugo roko prižmem tudi telo k sebi. Začutil sem njeno toplino, čutil mehko kožo, čutil njene prste, njena hrpava usta...

Ko sem se ovedel, sem bil sam v celici, a vendar mi je bilo prijetno in lahko pri duši, kakor vedno, kadar spim pri ženi. Zgrozil sem se: to je najbrž zaradi tiste norčije z opeko.

Toda že me je zapuščala groza in spet so me obsle one prijetne sanje. Spet sem se preselil v varljivi svet prividov, k svoji ženi... pa se spet znašel na trdem ležišču temne okolice.

In tako vso noč...

Zjutraj sem bil na smrt izmučen in zdelo se mi je, da moje oči strme blazno v svet, pijane presanjane noči in pijane spoznanja, kako zelo so izmaličili mojo moško podobo. Tedad še nisem vedel, da so storili še več: da so ubili v meni tisto moško silo, s katero oplajam ženo, da kakor dobra njiva daje sadove...

(Se nadaljuje)

GOTOVO je bilo že pozno ponoči, ko se je prebudil Pravzaprav je bila še trda tema in skozi majhno okno ni padalo v prostor prav nič svetlobe; vendar je bilo toliko prozorno, da je lahko razložil predmete okoli sebe. Ob tem razgledovanju je začutil, da se noč že močno nagiba proti dnevu. To je prav razločno čutil. Kot človek, ki je mnogo živel v naravi, je vedel, da je mrak lahko tak samo pred jutrom. Približna ugotovitev časa se je že močno utrdila v njegovi zavesti, a močnejša od nje je bila bojazen, kje se je zbudil. Silila ga je k razmišljanju. Medtem je še enkrat objel prostor s prodornim, vrtajočim pogledom in že se je spomnil, da je v partizanski baraki visoko v zahodnih hribih, kamor je kot kurir ves izmučen od dolge poti prišel pred nekaj urami in takoj zaspal. Da se je zbudil, se mu je zdelo čudno. Življenje zadnjega leta in naloge, ki jih je opravljal, so povzročile v njegovem mladem telesu neko stalno napetost, ki se je tudi v spanju ni mogel otresti. S prevelikimi duševnimi in telesnimi napori se je povezal gon po samoohrani, ki se je posebno močno javljal v nočeh, polnih negotovosti in nevarnosti. Nekaj je bilo v njem, kar ga je že večkrat rešilo, zato je tudi zdaj sledil svojemu notranjemu nagibu, a je moral ugotoviti, da je odveč vsaka opreznost; kraj sam je bil dovolj varen in iznenadenje skoraj nemogoče.

Te misli so šle bliskovito mimo njega. Obrnil se je k steni, da bi spet zaspal. Opazil je komaj zaznavne trakove medle svetlobe, ki so skozi špranje med deskami v ravnih črtah sekali temo okoli njega. Vendar je bila preslabotna, da bi jo bilo opaziti tudi na nasprotni strani. Obraz je pritisnil prav k opažu; ozka reža je omogočala razgled po sosednjem razsvetljenem prostoru.

Ob stenah so stale dolge, surovo stesane klopi; nad njimi je viselo nekaj orožja, dva, trije zemljevidi, slika voditelja upora, nalepljeni so bili letaki iz ilegalnih tiskarn (to njihovo lastnost je opazil po značilnem tisku, obliki in barvi) in skoraj deset let star koledar »Vzajemne zavarovalnice«, na

katerem je bila posebno jasno vidna podoba žene in moža v narodnih nošah, ki se sklanjata nad otrokom v zibelki. Sredi barake je na kolih, zabitih v steptana tla, stala dolga, oskobljena miza, okoli nje pa nekaj črvihih stolov, ki so priromali iz sosednjih, precej oddaljenih vasi. Na mizi je stala vsa zakajena, komaj brleča petrolejka in vsak z nasprotne strani mize sta se naslonjena na komolce, mimo nje sklanjala dva partizana; tako sta bila obraza obeh osvetljena in na steni se je rjšala temna senca.

Prvemu se je videlo, da je tu doma. Sedel je razoglav, z zavihanimi rokavi. To je bil komandir javke, komaj petindvajsetleten, že skoraj plešast fant, nekje globoko skritih oči in testenega, peterokotnega obraza. Nasproti mu je sedel kurir Gal. Videti je bilo, da je ravno od nekje prišel. Na tleh je stal nahrbtnik, on pa je bil še prepasan z jermeni. Gledal je nepremično mimo komandirja, ki ga je pozorno motril, v steno. Koliko neizrečenih vprašanj je izražal komandirjev pogled! Galova prisotnost ga je močno vznemirjala. Kako da je tu? Saj ga je komaj pred dnevi poslal s še dvema tovarišema proti mestu, ki je ležalo skoraj sto kilometrov severno, čez sovražnikovo ozemlje. S seboj so vzeli važna poročila in navodila oddelku, ki je manevriral v okolici tistega mesta, kdaj in kje naj pripravi zaplenjeno orožje, po katerega bi prišla komaj na novo sestavljena četa, le z majhno zaščito oboroženih. Preden so šli na pot, jim je jasno razložil pomen in važnost naloge, ki jo morajo opraviti; vsaka neprevidnost bi lahko sovražniku izdala marsikaj, kar bi imelo usodne posledice.

Gal je snel kapo z glave in začel z njo enakomerno udarjati po mizi. Pogledala sta se s komandirjem, ki ga je še vedno vprašujoče opazoval. Gal je svoje suhe krempeljaste roke pomaknil daleč naprej proti luči, obraz pritisnil skoraj k mizi; gosti kostanjevi lasje so mu nekoliko zlezli na ušesa in njegov zdravo rjav mladosten obraz je svetloba še močnejše očrtala v prostoru. Bil je vedno zelo vihrav fant, vesel, skoraj širokoustnež, neobrzanih kretenj. Komandir je začuden prisluhnil njegovemu glasu:

»Čudno se ti zdi, kaj...?«

»Da, res nenavadno...«

Komandir je odgovarjal zamišljeno in se sprehajal z očmi po Galovem obrazu.

»Vrnili si se, in sam... Saj sta bila, bi mislil, najboljša prijatelja. Vedno skupaj... Ali ga res na noben način nisi mogel rešiti? Mogoče bi se še kako dalo... Če bi poskusil...« Vprašujoče je trznil s čelom.

»Nemogoče!«

Galov glas je zvenel trdo, nenavadno spremenjeno; niti se ni potrudil, da bi zvenel prepričljivo. Odsekani stavki so kakor zviška padali v prostor in odmevali med temnimi stenami. Na stropu se je zbudila muha in v kratkih presledkih, ko so besede izzvenele, se je slišalo njeno brenčanje, ko se je približevala in oddaljevala luči, kakor da se ne more odločiti, da bi se spustila v temo. Preveč sta bila zatopljena v razmišljanje, da bi jo bil kdo pogledal.

»Nemogoče, kot sem že rekel! Šli smo drug za drugim; jaz v sredi. Mrak je že bil. Stopili smo na neko jaso — in nenadoma iz grmovja zasika mitraljez. Mi na tla. Tisti pred menoj še zastokal ni. Kam jo je dobil, nisem imel časa pogledati. Bil je gotovo mrtev. Nekaj korakov za menoj je pridušeno stokal on. Bil je ranjen. Splazil sem se k njemu. Ujel je pol rafala, v kolena, pa tudi v prsi. Dvigniti se ni mogel. Moral sem hitro opraviti z njim. Vso pošto je imel v torbi. Takoj sem mu jo vzel, zakaj vsak naslednji hip bi nas oni v zasedi že zlahka obkolili in potem se seveda tudi jaz ne bi mogel izvleči. Če bi dobili pismo, bi zvedeli vse. In tisti, ki bi jih štab poslal po orožje, bi šli k vragu. Ujeli bi jih ko miši. Ne bi mogel reči, da sem bil razburjen, vedel sem, kaj se lahko zgodi. Poskusi, mi je nekaj šepetalo. Mogoče boš ušel? Koliko jih lahko rešiš! Lahko si misliš, s kakšnimi občutki sem gledal ranjenega prijatelja; kruh sva si delila, še pozdrave, če jih je kdo od naju prejel od doma. Nekoč sem že premišljeval, kaj bi storil, če se mu kaj zgodi. Takrat sem tudi jaz mislil, da bi ga poskušal rešiti na vsak način. A zdaj? Nesti bi ga mogel le počasi in gotovo ne bi ušla... Kaj bi bilo potem z onimi? Ležal sem zraven njega in se boril s seboj. Čutil sem, da si ne bi nikoli odpustil, če bi ga pustil samega. Bil je ves zmeden. »Daj, odnesi me,« je prosil, »saj sva tovariša. Ne boš

me pustil, da me ubijejo!« Povedal sem mu svoje razloge. On pa: »Poskusi, poskusi, mogoče se bova le rešila.« Ko sem omenil četo, ki jo čaka gotova smrt, če naju ujamejo, je skoraj zakričal: »Kaj mi mar četa, midva se morava prebiti!« Rešitve za oba ni, sem odgovoril. On: »Udajva se!« Jaz: »Pa četa?« On: »Ti nisi noben prijatelj, praisica si, vse bom izdal!« Tedaj sem se nagnil k njemu in mu rekel: »Ne, ne boš izdal. Ne misli slabo o meni, odpusti mi. Oba ne moreva uiti. Umreti moraš. Če te ujamejo, saj veš, da ranjencev ne vozijo okoli. Ti si eden, v mojih rokah je usoda mnogih. Mogoče se tudi jaz ne izvlečem, a vendar moram poizkusiti. Zaradi tebe jih ne smem pustiti. Mogoče... Medtem sem pripravil puško, da ni nič opazil, in ga ustrelil... Počasi sem se dvignil in stekel nazaj. Streljanje niti za hip ni ponehalo. Bili so že čisto blizu. Ušel sem...«

Gal je končal. Oči so se mu dvignile do komandirjevih in iskale odgovora. Komandir pa je zamišljeno strmel in molčal...

Gal je še dolgo molče čakal. Petrolejka je tiho plapolala in njegov obraz je postal blede, a še vedno miren, negiben; nato je vstal, pobral svoje stvari, se še enkrat ozrl po prostoru in ko je dvignil h kapi dva prsta v nem pozdrav, mu je roka rahlo vzdrhtela. Zunaj se je že danilo.

Ko je za seboj zaloputnil vrata, je komandir nenadoma skočil k steni, vzel brzo-strelko, jo napel in položil na mizo. Dolgo je gledal skozi okno za odhajajočim, spet sedel nazaj, zagrebel glavo v roke in premišljeval. To, kar je slišal, ga je pretreslo. Ves je trepetal. Ni se mogel odločiti.

»Kakšen človek... Kakšni ljudje... Mogoče je imel prav, a jaz se ne morem sprijazniti s tem. Prav, a nečloveško...«

Zaprli so oči in v mislih poskušal doživetiti Galov položaj. Ni se mu posrečilo.

»Ne bom več mislil na to, govoril bom z drugimi...«

Misli so potovale dalje. Vsilila se mu je nova slika. Po napadu. Nad cerkvijo, v bregu ob poti ležijo ranjenci. Med njimi Gal, v nezavesti. On, komandir, gre mimo in ga pokaže s prstom:

»Ubil je tovariša, prijatelja...« A neki drug glas je odgovoril: »Četo je rešil!«

Komandir je stresel z glavo in vstal, da se sprehodi po svežem jutranjem zraku.

Strašna preizkušnja

BIL je mrk spomladanski dan, da smo se v ječah s tesnobo spogledovali. Čuj — rezek rafal plane skozi mučno tišino. Dvignili smo glave. Spet drug, zdelo se je, še ostrejši rafal. Kaj pomeni? V očeh smo si iskali odgovora. Strojnica na dvorišču pa je še srditeje zalajala.

»Slišite?« je po morečem molku vprašal priletel Bovha, ki je bil po šestmesečnem stradanju izžet, da so mu gola rebra silila izpod kože kakor staremu dotrajanemu košu. »Postrelili nas bodo kakor zajce še prej, ko jih bo konec.«

Nihče mu ni ugovarjal. Če bo, pa bo. Vsakdo pa je mislil svoje. Novice, ki so zadnje dni prihajale v zapore, so bile tako bodrilne, da jih noben, še tako strašen vtis, ni mogel zabrisati. »Še nekaj dni!« smo vsi nemirni pričakovali.

»A čemu potem streljanje?« je v nas glodalo vprašanje.

»Nove mitraljeze so včeraj dobili, vragi, pa jih preizkušajo,« je dejal Bikovšek, doma nekje od Vojnika, in dvignil

pri tem glavo, kakor bi se hotel prepričati o vtisu svojih besed.

»Preizkušajo?« je odmahnil z roko Belinc, fant dobrih dvajsetih let, ki je pobegnil z nemške fronte v Franciji, pa so ga nazadnje ujeli v bohorskih hostah. »Pobijejo nas kakor kužke. Ti, Bikovšek, boš stal spredaj, najstarejši si in največji tudi, vso pravico imaš za to.«

Vsi so se mu zasmeli. Smeh pa ni bil iskren. Koj za njim se jim je v čela zarezala skrb, oči so se jim zazrle nekam daleč. Vsak je tehtal svojo stvar; vsi smo bili partizani. Tega so zajeli ranjenega v borbi, drugega zasačili kot kurirja, nekdo je zalagal bataljone z živežem. Vsak je torej imel svoj »greh«, vsi pa isto željo: dočakati svobodo. Juriju Ribniku, ki je v hoste pošiljal blago, je viselo življenje prav na kocki. Negotovo se je nagnil k tovarišu: »Pa misliš, da bi si upali pobiti nas kar takole v čredi?«

»Čudno vprašanje!« je dejal mlad glas. »Če bi si upali? Saj je vendar njih bolj strah kakor nas. Bolj!« je ponovil še enkrat, pa tako bodrilno premeril tovariše, da se nam je zazdelo, da se je soba v trenutku napolnila z blago, rešilno svetlobo. »Saj vendar že čujemo topove, tovariši! Gre le za nekaj dni!« Bil je mladi Leskošek z Mrzle planine. Tudi on je utekel z nemške fronte, pa ni imel sreče, zgrabili so ga kot kurirja. Tolažba pa je zalegla le malo časa. To rezko, strašno streljanje, se nam je zadiralo v mozeg. Zakaj in za koga? Nihče ni znal odgovoriti. In tako je bilo po vseh celicah mračnega, starinskega poslopja.

»Halo!« je zarjul nekdo na hodniku.

Za klicem so se začuli težki koraki. Ključ je zarožljaj v vratih, v sobo je pritisnila gruča gestapovcev. »Halo, nared!« je zavpil eden od njih, drugi pa so tulili vsevprek: »V vrsto eden po eden!« Čez dvajset se nas je zdrenjalo v vrsto, ki jo je soba komaj

dopustila. Strogi možje so nas ogledovali, preštevali, klicali po imenih, nas merili z jezniimi pogledi, sukali na vse strani, nato pa pognali na hodnik. Tam so že stale vrste jetnikov iz drugih prostorov. Gestapovci so nas zgnatli v vrsto in se postavili predno.

Nastala je grobna tišina, ki se je ni upal zmotiti niti glasen vzdih. Temno oblečeni možje so nas motrili z neprikrito mržnjo, nakar je njihov vodja zavpil do kraja razdražen: »Svinje! Ako nam skuša kdo uteči, preden pridemo dol, vas dam zrešetati kar na stopnicah. Zrešetati z mitraljezi! Zdaj pa marš naprej, pet korakov drug za drugim!«

Takrat smo šele prav opazili do zob oborožene spremeljevalce. Razpršil se nam je poslednji dvom. Na streljanje gremo! V nas se je trgalo. — »Torej nas vendarle pobijejo, hudiči!« je siknil za mano mladi Leskošek. Vsi bližnji so ga slišali.

»Kdo je govoril?« je planil proti meni surov črnih. Vse tiho.

Zivinče se je poglalo med nas in s pištolo mlatilo kar počez.

»Naprej!« je naposled zarjul nekdo spredaj in zganili smo se.

V spodnjih prostorih so se nam pridružile nove vrste. Po hodnikih so odmevale kletve, rjovenje in udarjanje zbesnelih gestapovcev.

Vsem je zastal dih. Kam? Če zavijemo proti upravni pisarni, potem..., no, potem bi bilo vsaj še malo upanja, vsaj toliko, da bi nas utegnili pobiti kasneje. Če pa nas peljejo na dvorišče, bo konec čez nekaj trenutkov. Kakor bi nam pogodili našo vročo željo po življenju je nekdo zavpil z glasom samega besa:

»Ne na desno, ha-ha-ha! Na levo, na dvorišče!«

Zatem je bruhnil njihov demonski krahot, ki nam je rezal duše.

»Ha-ha-ha-ha! Mar ste mislili, da gremo kopat strelske järke?! Jarke zase, ha-ha-ha-ha! Na levo, pakaža, na levo!«

Zavili smo na levo. Oklenilo se nas je nekaj ledenega. Odrevenelost in otrplost vsega

Matej Bor:

Bela tišina

*Našo barako zamelo je,
tu sem jaz,
tam ti,
vmes bela tišina.
Nobene gazi,
nobene vezi
med nama več ni,
le gluha, le bela tišina.*

*Ljuba, kdaj zvedel bom,
kako je s teboj?
Da mrtva ob cesti ležiš,
sem sanjal nocoj...*

*Nobene gazi,
nobene vezi...
le beli beli prt
in čezenj hiti
in se mi reži
edini kurir — smrt.*

telesa. Toda to je bilo le telesno. Duh nam je z nedopovedljivo ostrino preletaval življenje, vse, česar se je človek kdaj zavedal. Trajalo pa ni dolgo, kajti že so se odpahnila dvoriščna vrata in nam odkrila puščobno podobo prostornega dvorišča.

Razgledali smo se. Vse naokrog zidovi z napeto bodičasto žico in neprijeten pogled na dvoriščne strani starih mestnih hiš. Morda je komu padla v glavo misel, da bi se pognal preko zidu na kako dvorišče, smetišče ali kamor koli. A brž ga je zgrabil razum: kam? Jih ne vidiš? Zares, ob zidu so bili razvrščeni mitraljezci z novim orožjem. Srepa so zrlji na nas, kakor bi komaj čakali, da sprostite rafa.

Prevzel nas je občutek popolne nemoči. In takí smo izgledali tudi na zunaj. Brezizrazni pogledi so pričali, da oči le še gledajo, razpoznavajo pa ničesar več. Roke so nam visele ohlapno, kakor da jih nosimo samo zato, da se nam zibljejo med hojo ali mirujejo.

Pri dvoriščnih vratih je iznenada nastal trušč. Takoj zatem smo zapazili, da gruča podivjanih uniformirancev bije in poganja pred seboj skoraj nagega človeka.

»Mi ti pokažemo, pes! Skriti si se hotel, ha? Čakaj!« Udarci so padali po glavi, nogah in golih plečih.

»Kaj je z njim?« so jih spraševali gestapovci na dvorišču.

»Že v redu!« se je zarežal nekdo od onih. »Skriti se je hotel v kopalnico, da bi ne bil zraven. Mi mu damo kopalnico!«

Prisuvali so ga v vrsto, iz katere so švigali temni, sovražni pogledi. Čulo se je celo pritajeno, zamolklo mrmranje.

»Mir!« je zavpil nekdo. »Kdo si drzne...?« Mož je dvignil bikovko in jo vihtel visoko nad glavo. Nad dve sto mož se je ozrlo vanj z nedopovedljivim zaničevanjem.

Pred vrsto, ki se je vlekla preko vsega dvorišča, je stopil človek s pogledom krotilca živali.

»Mir!« je zarjul in njegov glas se je lovil nekje med dvo-

rišč sosednih hiš. »Predvsem, glejte mitraljeze! Za vsak napačen korak, ki bi ga kdo storil, preden ne odredim, kar ima priti — smrt, takoj smrt! Na levo okrog!«

Okrenili smo se in videli, da so medtem postavili mitraljeze tudi za nami. »Na levo okrog!« Spet smo gledali v prejšnjo smer.

»Ste videli? — Dobro. In zdaj vam povem, kaj vidim jaz! Jaz!!« Glas se mu je razklal in planil v rjovenje. »Vidim vaše najbolj skrite misli in vem, s čim se pečajo. Ne verjamete? Dobro, pa vam povem. Tako menite, da bi nas zdrobili v sončni prah in raztepli naš rajh na vse vetrove. Z vsem bistvom si želite, da se ne porodi več nemško dete in da izgine vse, kar govori in priča o naši slavi. S tisočerm nam hočete vrniti stotero!«

Nacist je premolknil, togotno zakorakal pred vrste, in se hlastno zasukal k nam. »Tako mislite vi!« je zopet zatulil, ves zaripel v obraz. »O, vem, pričakujete pomoči od drugod, od vaših zaveznikov. Kujete maščevalne naklepe, češ da nas zmeljete tu, v vaši zemlji, in nam ne bo več povratka v našo domovino. Da, tisočerkrat nam hočete plačati stotero!« Mož je zahripal, zbesnel in se pognal proti vrsti, se bliskovito obrnil, razkrečil kakor zver za napad, in pričel z zločinsko naslado: »O, mi to vemo. Ali pa veste tudi vi, zakaj so danes dopoldne peli mitraljezi? Ne veste? Bila je to vaša mrtvaška raglja. Petek še, toda sobote ne več! In kakor ste se veselili maščevanja in naših grobov, tako vam povem, da ne boste videli nikdar več svojih celic.«

Dvignil je roko in hreščeče zaukazal: »Mitraljezci, pozor!

LITERARNI NAGRADNI NATEČAJ

Za naš nagradni literarni natečaj, ki smo ga razpisali v lanski 9.-10. in 11. številki, smo prejeli 59 prispevkov. O izidu natečaja bomo poročali verjetno v prihodnji številki, ker ocenjevalna komisija še ni končala dela. Vse pa že sedaj opozarjamo na naš prihodnji natečaj!

Da vam ne uide niti en sam mož!«

Mitraljezci so zgrabili za orožje, spreletela nas je ledena groza. Mračno nebo se je spustilo še niže, kakor bi nam grozilo tudi ono. Med vrsto se je plazila smrt in se s koščeno roko dotikala obrazov. Vsa kri je izginila iz njih.

V ta strašen trenutek pa je zašepetal svetel glas:

»Pogum, tovariši, pogum! Ne bodo nas, strah jih je, hudiče! Dokler so mitraljezci vse naokrog, ne bodo streljali. Pogum!«

Po vrsti je hitel šepet, v srca je kapljalo upanje.

»Kdo šepeta? Mir, kruci...!« Besnež je planil naprej, mahal in udrihal s pištolo. Toda ni nam pomenil več groze, pred nami je divjala prikazen, spaka, vsa besna sicer, ki pa je sama trepetala pred maščevanjem.

»Kdo šepeta?« je venomer rjul nacist, da bi prekril svoj lastni nemir, rjul in udarjal. Toda groza nas ni več premogla. Z lic nam je ginila smrtna bledica, upanje v rešitev nam je splalo vanje nov val krvi.

»Kdo šepeta, pravim, kdo govori in se roga?!« je vpila prikazen, do blaznosti besna, ko se je šepetanje v vrsti že davno poglelo.

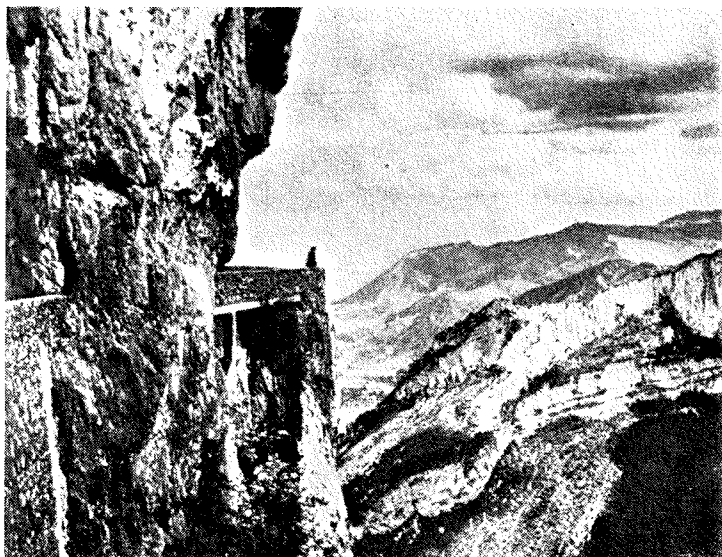
Toda nič nas ni moglo več pobiti. Ognjene oči so nam govorile o vsem drugem. V srca sta se nam vračala upanje in pogum in nam priklivala na lice blažen usmev. »Strašni ljudje! Strašno ljudstvo!« je kriknil blaznež pred vrsto, poskočil v stran in zakukal: »Mitraljezci, naredi!«

Prav tako naglo pa je odmahnil z desnico, se kakor pijan opotekel k vrsti in zautil: »Nič, nič, nič! Na levo, pakaža! Naprej, marš! Marš!!«

Dvorišče se je izpraznilo, po mračnih hodnikih pa so bobneli koraki stoterih nog. Namenjeni smo bili sicer nazaj v celice, ukrotiti pa nas ni moglo ničesar več, kajti z nami je korakala vera v novo življenje.

Lojze Avsenak

Partizansko gorovje

Pogled s ceste na pogorje Vercors, kjer je bilo središče francoskega odporiškega gibanja

V FRANCIJI se med mestom Grenoble in dolino reke Rhône razprostira Vercors, mogočno pogorje. Vercors je pravzaprav visoka planota, ki so jo v dolgih tisočletjih razorale globoke soteske. Prav ta del francoskega gorovja so si člani francoskega odporiškega gibanja izbrali za svoje središče. Njih število je bilo relativno majhno in niso niti imeli namena organizirati obsežnejšega oboroženega odpora proti okupatorju. Zato so se člani francoskega odporiškega gibanja naselili tu na nedostopnih krajih in se obdržali v tem predelu vso vojno, kljub velikemu prizadevanju Nemcev, da bi jih uničili. Nekoč so se Nemci spustili na gorsko planoto Vercors z jadralnimi letali, da bi partizane presenetili v vasi. Ker so se ti pravočasno umaknili, so se Nemci maščevali nad vasjo: z ljudmi vred so jo požgali do tal.

Skozi soteske je speljana tudi krasna avtomobilska cesta, ki je skoraj v celoti vsekana v živo skalo ali pa pelje preko umetno zgrajenih nosilcev. Zelo pogosto so francoski partizani na tej cesti napadali nemške vojaške avtomobile, ki so pogosto starmoglavili v 700 metrov globoko dno kanjona.

Med vojno je bilo ime Vercors simbol odpora francoskega naroda proti okupatorju, saj si je tudi avtor pri nas prevedenega literarnega dela »Oči in svetloba« nadel umetniško ime po teh gorah. Zdaj pa mnogi ljudje v Franciji imenujejo gorovje Vercors — partizansko gorovje.

V zgodovini je bilo gorovje Vercors pogosto prizorišče hudih bojov in naravna trdnjava vsem, ki so se umikali pred napadalci. Še v letih pred našim štetjem so se Galska plemena umaknila semkaj in več desetletij kljubovala legijam Julija Cezarja. V osmem stoletju so se tu branili Francozi pred navali Mavrov in Saracenov in v 16. stoletju so tu divjale znane verske vojne. Torej kraj ni bil prvič v zadnji vojni izbran za borbeno področje.

Drago Kralj

Mrtva patrolja

TAM, kjer se temne smreke drže druge druge kot v strahu, da jih ne izruje burja, stoji srednje velika vas Sunger, dobro znana slovenskim partizanom. Silni sneženi zameti in rezke burje so vsakoletni gostje Gorskega kotara.

Iz Mrkopolja te v dobri četrtr uri hoda pripelje cesta v Sunger, od koder se za cerkvijo odcepi prva pot, ki teče nekaj časa iznad stare rimske ceste Karolina, proti Fužinam in Vratom, druga pa se mimo stare žage v nežnih zavojih lahno spušča skozi gozdove ter za postajo hitro pada na glavno cesto proti Lokvam in Mrzlim Vodicam ter dalje proti morju.

V teh krajih se je v hudi zimi 1943 nekaj časa zadrževala tudi deseta slovenska partizanska brigada...

Če si vprašal domačine, kako daleč je od Lokev do Mrkopolja, so ti hitro povedali, da je peš dve uri in »oho-ho«. Ko so se naši partizani pozneje te čudovite besede privadili, so za ta priljubljeni »oho-ho« vedno pridali najmanj dve do tri ure; to pa zaradi tega, da se niso jezili in da je bila pot ravno prav dolga.

Bilo je v drugi polovici tega leta pozno zvečer, ko je obveščevalni oficir Runo odprl vrata majhne hišice, v kateri je širokopleči Dušan Banda kuril na vse pretege, da je bilo v kuhinji toplo in domače. Z enim očesom je Runo preletel obraze ostalih tovarišev, s peto sunil v vrata, da so se treskoma zaprla in se brez besed vrgel na otep slame. Poleg Dušana je bilo v kuhinji iz vseh vetrov premeščenih še nekaj tovarišev, ki so tvorili nekakšen štab degradiranih partizanskih funkcionarjev ter komaj čakali prve prilike, da se ponovno izkažejo. Runo je malomarno odgovarjal radovednežem, da sovraznika ni nikjer in da je situacija čista. Po trinajsturni hoji je bil skrajno izmučen ter prepričan, da ni nevarnosti; sezul je škornje ter se predal ugodju počitka.

Gospodar hiše, ki je imel oba sinova pri ustaših, je prebival v sobi poleg kuhinje. Redkokdaj se je prikazal, drugače pa po vse dneve vztrajno posedal na postelji ter žulil svoj žalostni del rožnega venca.

Zunaj je divjala sestra sinjske burje, da so se tresla majhna okenca, v topli kuhinji pa je na splošno veselje pripovedoval Cene anekdote iz Tomšičeve brigade. Runo se je v polsnu obrnil na hrbet ter skozi priprte trepalnice ugledal nad seboj zanimiv obraz visokega komandirja Jugova, ki je polglasno brundal znano dalmatinsko popevčico »Moja se Marice pokraj mora šice«, ter izpopolnjeval »brojno stanje«. Prenehal je peti in mrmral: »Razhod: sedam bolnica, štiri zaseda, trije na kursu, pet patroooo-la.« Zadnja beseda mu je ostala na jeziku, kajti ta trenutek je nastala v kuhinji grobna tišina. Vse oči so bile mahoma uprte skozi okno, kjer je v sinjemodri trepetajoči svetlobi počasi padala v vas prva raketa. »Gromska strela, kaj pa je to?« je zakričal Luka ter potegnil kratko italijansko pištolo. Vsi so grabili po orožju ter se prerivali skozi vrata. Iz sosednjih hiš so prav tako prihiteli partizani in se vprašujoče ozirali proti gozdu, kjer je blisnila v zrak druga raketa, ki je padla tik za cerkvijo. Iz štaba brigade je prihitel namestnik komandanta Matevž ter v največji naglici formiral svoj bivši bataljon za položaj. Nihče ni vedel, kaj se pravzaprav godi. Runo si je na ponovne klice tovarišev natikal škornje, preklinjal Švabe, vojno in vse, kar mu je prišlo na misel. Upihnil je luč ter stopil v temno zimsko noč, kjer je ugledal obrise partizanov, ki so v naglici iskali drug drugega in svoja mesta. Polglasno so padala rezka povelja, ki jih je sproti odnašala burja. Od Vande je izvedel, da prve patrolje, ki je odšla z bivšim komisarjem Matijem, še ni nazaj in da je za to čas že potekel. Tretja

Na Dolenjskem poleti 1944. le-ta: Savo, obveščevalni oficir VII. korpusa na uničenem bunkerju, pisec te črtice

raketa je osvetlila staro žago, da je bila videti kot v belem dnevu, ki pa se je takoj zatem zopet pogreznila v zlovesčo temo. Tudi iz zahodne strani v smeri Fužine—Vrata so se na splošno presenečenje pojavile prve rakete. Runo se je začudeno oziral na vse strani ter se šele tedaj zavedel resnosti položaja. Da bi bili obkoljeni? V mislih je preletel zadnja poročila in situacijo, katero mu je prikazal šef. Komande mest in bataljoni, ki so bili z nami v stalnem stiku, niso imeli povedati ničesar bistvenega. Enakomerno so rakete osvetljevale obrise visokih smrek, vznemirjenost pa je rasla od minute do minute.

Runo je čakal, da je komandir Slave formiral drugo patroljo, v katero so poleg njega vstopili še Peter Novak, Štefan Burger ter Kalabrež Luigi z mitraljezom. »Prekletstvo. kako piha,« je dejal Peter ter

zaril obe roki do komolcev v žepe. Mladi Štefan in Luiggi sta si preko glave in vratu ovijala kratke odeje, da ju ne bi zeblo. »Uff co freddo diamine,« je ponavljal Luiggi ter šklepetal z zobmi.

»Kaj, ko bi še kakšno zvila, preden gremo,« je dejal Runo proti Slavcu. Z vajenimi prsti je Slavec hitro zavil drobno cigareto ter jo ponudil. »Kar oslini,« je dejal Runo, jo nato vtaknil v kot ust ter se, medtem ko je ta prižigal, poslednjič zazrl v živi prijateljev obraz. »Kaj misliš, je s patroljo, da je še ni nazaj?« »Vrag vedi, res je čudno, da je ni. Mogoče se je kje zakrila, sicer pa bomo tako kmalu videli,« je dejal Slavec, močno potegnil ter po stari navadi skril cigareto v rokav plašča.

»Hej, mitraljezec, ti greš zadnji,« je dejal Runo ter se obrnil proti Italijanu. »Kapi-to?«

Od bataljona, ki je že bil v pripravljenosti, se je izluščil štabni kurir ter se približal patrolji. Runo je moral nemudoma v štab, kjer ga je pričakoval šef OC in komandant brigade. Preden sta odšla, se je Runo še obrnil do Slavca: »Boš počakal?«

»Ne morem, saj vidiš, da bataljon čaka.«

Takoj zatem, ko sta s kurirjem utonila v noč, se je Slavec zavil v tanko odejo ter zaklical s fistim vsakodnevnim živahnim glasom, vajenim poveljevanja: »Tovariši, naprej!«

Tako je za vedno odšla v tisto nepozabno mrzlo zimsko noč druga patrolja desete brigade, kjer sta se v zadnjem nevidnem objemu tesno oklepala življenje in smrt. Prvi je šel z enakomerno dolgimi koraki zastavni in vitki Peter Novak, za njim še mladi, komaj osemnajstletni Štefan Burger, tretji je bil komandir in vodja patrolje, stari »Šer-cer« Slavec, in zadnji Kalabrež Luiggi z mitraljezom.

II.

Ko je Runo vstopil, je vladala v štabu mrzlična pripravljenost. »Arhiv, archiv,« je ponavljal komisar ter preganjal kurirje. Šef OC je nervozno krilil z rokami po zraku, kot

da bi dirigiral pevskemu zboru. Štabu divizije ni vedel povedati, kaj se pri nas dogaja.

Zaman je Runo zatrjeval komandantu, da se je pravkar vrnil iz sektorja Fužine—Vrata in da o sovražniku ni duha ne sluha. Dobil je nalogo pregledati zahodni gozdni predel, kjer so se ravnokar pojavile rakete. S komolci si je med kurirji izsilil prehod skozi vrata in v istem hipu so mu na uho udarili rafali brzostrelk. Ropot je bil močan in kratek. Zazdelo se mu je, da je zaječal gozd in se stresla sama noč, kot da bi jo spreletel mrz. Težka slutnja mu je legla in se zajedla v srce.

Pohitel je, poiskal Duleta in politdelegata. Molče so odšli preko zasneženega polja proti gozdu. Politdelegat je zaostal. Veter jima je nosil sneg v oči ter ju oviral pri napredovanju. Previdno sta tipala dalje, dosegla vrh in ker sovražnika ni bilo opaziti, sta se vrnila.

»Veš, nekaj se mi ne zdi v redu tam doli,« je spregovoril redkobesedni Dule. »Kar bo-jim se za Slavca. Zelo dober fant je in že dolgo pri partizanih. Upam, da se je izmazal,« je po sili izdaval Runo,

čeprav ni verjel lastnim besedam. »Saj ni padel prvič v zasedo,« je ponovil. »Če se je Slavec, vsi se niso,« je hladno pripomnil Dule, »kajti sneg je. Pazi!«

Visoko v vrhu se je pod te-žo snega odlomila debela veja ter s truscem ometala sosed-nje smreke.

Stopila sta na polje in veter jima je zopet z vso silo udaril v obraz. V snežnem pišu je globoko spodaj izgledalo kot da vas Sunger izginja ter se zopet pojavlja.

Na cesti ni bilo opaziti nikogar. Povsod gluha tema, nikjer znaka življenja, vendar je bilo ozračje nasičeno z elek-triko. Vsakdo je čutil, da se mora zdaj pa zdaj nekaj zgodi-ti. Ko je Dule odprl vrata koč-e, v kateri je imel shranjen nahrbtnik, je Runo opazil, da je ležala štabna patrolja bud-na z orožjem v rokah. Spal je samo politdelegat, ki je ležal vznak z odprtimi usti ter smrč-al v presledkih. Skoraj vsem so na podplatih čevljev zijale luknje, da je bilo opaziti gola stopala. Runo se je zagledal v te luknje, ki so se mu zdele vedno večje, podzavestno skomignil z rameni ter zaprl vrata...

Počasi je prekoračil cesto ter stopil v štab.

Že v naslednjem trenutku je šef OC poročal štabu divi-zije, da sta kota X in 390 ne-zasedeni. Sovražnik se torej nahaja na sektorju stare žage, po vsej verjetnosti z leve strani, ker je na desni v zasedi Matevžev bataljon. Runo je slišal oddaljeni glas po telefo-nu, ki ga je držal šef na uše-sih: »Poslušaj, Feliks! Kaj mečkate tam doli pri vas? Za-kaj še zdaj ne veste, kaj se dogaja pri žagi in kaj je s pa-truljo?« »Oprosti, da ti objas-nim.« »Nič oprosti, hočem ve-deti takoj,« je ponovil štabo-vec. »Potem pa pojdi ti in poglej,« je jezno dejal šef ter poveznil slušalko.

Runo se je zaničljivo nas-mehnill, privzdignil obrvi ter se vprašujoče zazrl v žametne šefove oči. Molčale so. »Vem, kako je s teboj,« je počasi spregovoril šef. Bila sta prija-telja. »Kaj bi šel morda ti?« je omenil šef s poudarkom.

IRONIJA Z RDEČO ZVEZDO

V krematoriju v nekdanjem taborišču Dachau so na ste-nah obešeni venci in zastave vseh narodnosti, katerih pred-stavniki so bili tu umorjeni. Jugoslovanska zastavica je brez zvezde, kar se v ino-zemstvu zelo pogosto vidi. To se seveda zgodi včasih nalašč, včasih pa le zaradi nevednosti.

Na skrajnem francoskem jugu, v klerikalnem gnezdu Lurdu, imajo visok stolp, imenovan »Kristusov mir« (Pax Christi), kjer na dokaj visilju in otročji način propa-girajo katoliške ideje in svetovni mir pod njih okri-ljem. Kot dekoracija notra-njosti so zanimive zastave vseh narodnosti, kjer ne manjka niti sovjetska, in ju-goslovanska zastava ima se-veda rdečo zvezdo.

Ce bi bilo narobe, se ne bi čudili, tako pa...

To je sicer le drobec, mor-da celo nepomemben; vendar pa ilustrativen, saj pove, ko-liko nejasnosti je še v tujini o novi Jugoslaviji.

»Toda izmučen si, kar odpočij se!«

Runo je jezno pograbil brzostrelko ter se v naslednjem trenutku pognal skozi vrata. »Počakaj, počakaj, togota!« je klical še za njim, »saj nisem tako mislil!«

III.

Ste bili že kdaj sami v črni noči sredi gozdov? Tako tiho je tam. Kaj vas ni bilo strah? In kaj, ko bi čutili sovraga, ki gleda tam zadaj za debli in čaka na vas? Da, vidite! Vsaka stvar v gozdu je lahko živa. Kaj pa, kadar čutite resnično, kako šusti listje pod vašimi nogami, kako z zadržanim dihom stopate s previdnimi koraki nekomu nasproti? Pridete bliže in obstanete. Morda stojite zdaj prav poleg njega in ga ne vidite, samo čutite ga in zavedate se, da vam lahko v vsakem najmanjšem šepetu vetra ugasne življenje. Da, smrt s košenim prstom trka na plaha srca. In, glejte, to je strah.

Težke veje so se klanjale globoko, ko se je Runo izpod njih previdno pomikal dalje proti cesti. Zdaj je bil na čistini. V ozadju je zagledal temno poslopje stare žage. Tu in tam se je burja zagnala z vso silo v vrhove, da so zajechali celo stari bori. Zamizal je, kajti intenzivno gledanje v daljavo zelo utruja oko. Runo je bil koncentriran do skrajnosti. Zdaj bi že moral

biti nad cesto, nekoliko desno od žage. Polagoma je postajal nervozen. Trudne oči od dolge nespečnosti niso imele več jasne podobe. Odpočil se je samo za trenutek ter se z vso vztrajnostjo, meter za metrom, pomikal naprej.

Hipoma se je pod njim odprla cesta z obeh strani. Iz leve je nenadoma opazil nekaj temnega ter se bliskovito vrigel v sneg. Čakal je, da bo v naslednjem hipu završalo okoli njega kakor iz panja. Ker se ni nič podobnega zgodilo, se je Runo nato v mačjem skoku pognal nekoliko bolj desno. Hitra menjava mest je bila stara taktika obveščevalcev. Očistil je brzostrelko snega ter oprezal proti stari žagi na desno stran ceste, kjer bi bila lahko zaseda. S tega mesta je imel tudi nekoliko boljši pregled. Prav tiho se je nato spustil počasi v jarek ob cesti. Kratka brzostrelka, ki si je nenehoma sama iskala cilj, mu je varno ležala v rokah in bi lahko vsak čas izstrelila vseh 32 nabojev, ki so bili v polnem šaržerju. Nič se ni zgodilo. Zaman je Runo prebadal temno kopreno noči ter iskal obrise, ki si jih je v domišljiji pririsal. Vse je stalo na starem mestu tako kot prej. Globoko je zajel zrak ter oprezno stopil na cesto, ki je bila potegnjena pred njim v ravni črti. Zdaj je pred žago na cesti znova ugledal temno gmo-

to, ki se ni ganila. Naglo je skočil na desno kraj ceste; za vsak primer. »Tam je brisani prostor,« je pomislil. Ker je bil le preveč oddaljen, še ni mogel točno razločevati. Nekoliko sklonjen se je Runo v svežem mehkem snegu neslišno bližal žagi. Temna gmota je začela dobivati določene obrise. Cev brzostrelke mu je kot magnetna igla plesala pred očmi ter merila cesto. Zdrznil se je; obšel ga je tisti posebni nemir, ki ga človek čuti pred hudimi dogodki. Zatajena slutnja se je oglasila ter tolkla na srce kakor z žarečim kladivom. Ob nerazumljivi bojazni se je zadnjih nekaj metrov pognal po cesti, in...

Kot od strele zadet je obstal vsega vajeni obveščevalec.

Ledena groza mu je leno in počasi lila iz srca v možgane ter mu nazadnje zajela vse telo. Pred njim je v belem, rdeče namočenem snegu na tleh ležala mrtva patrolja. Nihče se ni ganil. Runo se je počasi zavedal, kaj se je zgodilo. Oprezno se je sklonil nad prijatelja, ga s tresočimi rokami dvignil ter mu od blizu pogledal v obraz. Nasproti mu je zastrmel dvoje mirmih, široko odprtih oči. Runo ga je previdno obrnil in opazil, da je bil stari »Sercer« z rafalom presekane od desne rame preko srca skoraj do pasu. Na mladih prsih se je strdila kri in Runo je zdaj vedel, da se ta kri ne da nikoli več izprati.

Ravno tako oprezno in počasi se je sklonil do ostalih in pogledal v obraz vsakemu posebej. Vsi so ležali tako kot Slavic, da je kri pordečila čisto belino snega.

Upognjenega života in trudnih nog se je Runo počasi

France Slana: V zasedi

spotikal proti štabu. Črna žalost mu je napolnila srce in dušo za zmerom.

Naslednjega dne ni prisostvoval pogrebu. Zaželel si je biti nekje daleč stran, ne videti in ne slišati ničesar. Ležal je utrujen od dolge noči na pragu požgane domačije in opazoval bele oblačke na nebu, ki jih je gnal vzhodnik.

Saj sem imel prijatelje, je spregovoril skoraj na glas, ki so bili mladi in ki jih ni več. Ne vem, zakaj me je ob tej izgubi obšla tako globoka žalost. Resnica je, oklenil sem se prijatelja, da sam ne vem kako. Padel je. Kdo pa je bil pravzaprav Slavc Martinčič? Saj mu mnogi ne vedo niti pravega imena. Vem, da ima mater, brata in sestre, ki bodo onemeli od nezaslišane bolesti. Vem za njegov tihi dom, od koder smo krenili k partizanom. Tam se je poslednjič poslovil od svojih domačih. In tudi to vem, da mi je sedaj, ko ga ne bom videl več, njegov mirni obraz, kakor znamenje vseh tistih, ki so bili mladi in ki so padli. In nekaj čudnega, težkega ti obremeni srce. Najboljši padajo, ti si pa obsojen, da hodiš tam nekje po visokih gorah, po bojnih poljanah in zastrmiš v njihove grobove, veš, da se je moralo zgoditi in vendar ti je nerazumljivo. Mogoče se ne bi v prvem hipu niti začudil, ko bi stopil nenadoma predte Štefan Burger, v svoji rosnomladi lepoti... Toda to ni mogoče, saj

zdej niso časi, da bi se slepili s sanjami. Tako se človek večkrat zamisli in kar mu je bilo prej nekaj vsakdanjega, postane zdaj sveto.

Spomnil se je besed starega španskega borca iz »Črnomaljske Matice«: »...Ti si še mlad partizan, sočutje pa je stvar mirnih časov.« Da, to je bilo pred dobrim letom. Žalost je eno, dejstva so pa drugo. Človek ne žaluje nič manj, če dejstva vidi, jih prizna in samo tako lahko preživi.

Počasi se je Runo dvignil ter se podal proti vasi. Nad križiščem je obstal ter se zazrl proti žagi in v noč, ki je bila za njim.

Da, v boju s sovragi vam je iztekla drzna mlada kri. Toda pride čas in kaplje vroče krvi bodo kakor iskre vzplamtele v mraku življenja in mnogo drznih src po svetu se bo vžgalo od težke nebrzdane želje po svobodi in luči.

Kaj mar, da ste padli?

V pesmi pogumnih in močnih po duhu ostaneš vsekakor živi vzor, klic ponosnim k svobodi in luči — soncu nasproti; kajti gozd še ni posekan do tal, v njegovi senci že raste bujno mlado drevje in strmi kvišku.

Tam daleč za zelenimi pobočji in vrhovi temnih gora večno pojo gozdovi. Zamolklo tiha je njih pesem, pesem vršivca-starca, ki s svojimi brati-očaki še vedno bdi nad mrtvo patroljo desete brigade.

Savo Vilhar-Sine

Fotografski posnetek odtisa prve znamke nove Jugoslavije. Idejni načrt in prve odtise te znamke je izdelal slikar Džordže Andrejevič-Kun, maja 1944 v Drvarju

nogorska pošta je uporabljala velik pečat, na katerem je bil napis »Partizanska pošta« in upodobljen partizan, ki pozdravlja s pestjo. Hercegovci so imeli pečat v velikosti navadne poštné znamke, na katerem je bila upodobljena zvezda in napis »Partizan«. Kasneje se je osnovala tudi pošta na Hrvaškem in v Bosanski krajini. Tam so imeli tako imenovane relejne postaje in »pункte«, ki so imeli svoje pečate, s katerimi so žigosali vsa pisma, ki so prišla v njihove roke. Toda edina partizanska pošta, ki je imela prave poštné znamke, se je nahajala v Foči. »Čika Janko« je našel večjo količino starih jugoslovanskih znamk, prežigosanih z »Nezavisna država Hrvatska«; partizani pa so vse te znamke žigosali z rdečo zvezdo.

Naši filatelisti in tudi drugi ljudje so imeli že večkrat priliko videti te pomembne in redke znamke iz slavne dobe našega revolucionarnega dogajanja. Že med vojno pa so se začele priprave za tisk

Prva poštna znamka nove Jugoslavije

VAŽEN in zanimiv izsek iz naše narodnoosvobodilne borbe je tudi tedanja partizanska pošta na osvobojenem ozemlju. Pisma in dopisnice so navadno žigosali s peterokrami zvezdami, razen tega pa so uporabljali tudi razne napise. Včasih so v ta namen služili pečati komande mest, področij itd. V nekaterih krajih so na poštné pošiljke lepili najrazličnejše znamke, ki so jih našli v poštnih uradih, in ktere so prežigosali z rdečimi

zvezdami. Pošto so prenašali kurirji in ni bilo treba plačevati nobene pristojbine.

V osvobojeni Foči je prvo partizansko pošto organiziral leta 1942 »čika Janko« (Moša Pijade). Ta pošta je redno delovala mesec in pol in služila potrebam partizanskih enot in prebivalstva. Pisma so razpošiljali po vsem osvobojenem ozemlju (v Črno goro, Hercegovino, Sandžak in Bosno). Predvsem na osvobojenem ozemlju je bila poštna služba dokaj dobro organizirana. Čr-

prve znamke nove Jugoslavije. Znamka zaradi neugodnih razmer ni bila natisnjena, pa tudi to podjetje ni znano niti filatelistom niti širši javnosti.

Aprila leta 1944, šest mesecev po zgodovinskem II. zasedanju AVNOJ v Jajcu, ko je bilo osvobojeno ozemlje že obsežno, je naš znani slikar Djordje Andrejević-Kun, udeleženec NOV, izdelal idejni osnutek za prvo znamko nove Jugoslavije, in to po nalogu pokojnega Ivana Milutinovića, člana Vrhovnega štaba in člana CK KPJ. Kun je to nalogo uspešno in zelo hitro opravil. Izdelal je lesorez z zelo preprostim orodjem v hruškovem lesu. Kun sam je potem na lepem papirju odtisnil 20 izvodov te znamke. Temnordečo barvo je dobil v tiskarni »Borbe«, vendar pa je zaradi pomanjkanja drugih sredstev in barv izostalo tiskanje znamke v drugih barvah. Znamka je bila velika 20 × 33 mm.

Na znamki je bil predstavljen borec s peterokrako zvezdo na kapi, ki drži v roki kvišku puško in razvito rdečo zastavo. Vrednost ni bila napisana, ker med NOV ni bilo poštnih pristojbin. Deset izvodov te znamke je izročil Kun pokojnemu Ivanu Milutinoviću, ki jih je nekaj uporabil na pismih, poslanih v Črno goro, ostali izvodi pa se nahajajo ali v arhivu Vrhovnega štaba NOV in POJ ali pa v osebnem arhivu pokojnega Milutinovića, ki ga hrani njegova družina. Ne glede na to, da gre le za prve odtise neke znamke in ne za redno izdajo, je to pomembna zgodovinska dokumentacija ne samo za našo filatelijo, temveč tudi za razvoj poštne službe v času NOV.

Dva odtisa je dal Kun tovarišem v tiskarni »Borbe«, dva pa je poslal Vladimiru Dedijeru, ki se je v tem času zdravil v Italiji. Petnajsti odtis ima Kun; za ostale pa se ne spominja več, komu jih je dal.

Zaradi pomanjkanja naprav za zobčanje bi znamka morala biti obrezana, tiskala pa naj bi jo tiskarna »Borbe« junija 1944. leta. Zaradi nemškega

napada na Drvar in zaradi Sedme ofenzive, ta znamka ni bila nikoli tiskana. — Prva znamka Federativne republike Jugoslavije je bila izdana šele v osvobojenem Beogradu 20. februarja 1945. Risba je bila narejena po fotomontaži slikarja Kuna.

Dachau — danes

(Popotni vtisi)

In če ni nobene nevarnosti več, da bi se to ponovilo, potem skušajmo pozabiti. Toda, če res ni več nevarnosti...

MAJHNO mestoce, 20 km od bavarske metropole, na robu močvirja Ampere, ima 22.000 prebivalcev. Lep razgled na Alpe, vlak vozi vsake pol ure. To je mesto Dachau. — Zdaj sem tu, in zdaj naj grem le nekoliko dalje, pa bom tam, kjer je nemški nacizem uničil na deset in deset tisoče ljudi. In med temi so bili tudi Slovenci. Nekdo, ki je prebil v dachauskem taborišču tri leta, me je naprosil v Ljubljani, naj si ogledam taborišče, češ da mu bom povedal, kakšno je sedaj. Kakšno?

In s to mislijo smo mrzlega oktobrskega dne lani stopali po cesti iz železniške postaje Dachau. Nikogar nismo vprašali za pot. Ljudje so mrki, kot da bi na vsem mestu in na vseh tukaj živečih ljudeh ležal pečat polpreteklega zločina nad ljudmi... Tu obišče tujec lahko samo eno »znamenitost«: po »Cesti pomladi« in po »Cesti svobode« (kakšen cinizem!) pridemo do nekdanjega zloglasnega uničevalnega taborišča Dachau. Mesto je za nami. Povsod le vlažna, neskončna in puščobna ravnina...

Danes je bivše koncentracijsko taborišče preurejeno deloma v bivališče ameriške okupacijske vojske, v barakah stanujejo tudi begunci iz Vzhodne Nemčije, majhen kos okrog krematorija pa je spremenjen v nekaj spominski

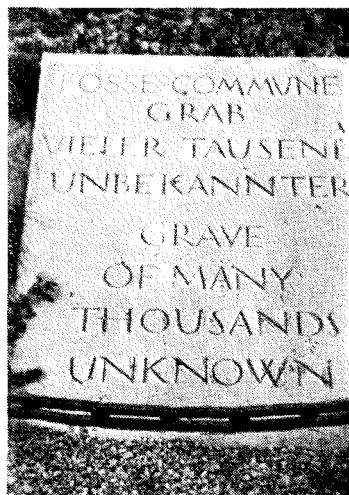
Lesorez prve znamke pa se je izgubil v Drvaru med borbami.

Ta prva nedotiskana znamka je prava filatelistična redkost in istočasno važen dokument. Edini do sedaj znani izvod hrani sam avtor, Djordje Andrejević-Kun.

park, kamor je dovoljen vstop obiskovalcem.

To je majhen in zelo skromen (skrajno skromen!) park. Park spominov, kjer šepetajoča tišina vzbuja grozo. Obiskovalcev je malo, saj razen zelo redkih tujcev in »povratnikov« nihče ne prihaja sem. Tu po cele dneve ni nikogar, razen oboroženega nemškega vojaka, ki se dolgočasi pred vhodom. Tu ni slišati hrupa ameriških avtomobilov, ne kričanja otrok v taborišču za begunce, tu je samo zloslutni molk — in kovinske oči interniranca, uprte v megleno daljavo...

Tiho in molče stopamo po ozkih stezah nenavadnega parka: »Drevo — morilec« — posušena smreka, kjer so obe-

»Grob tisočev nepoznanih« — napis na enem izmed dachauskih skupnih grobišč

šali; skupni grob mnogih tisočev; nihče ne ve, kdo počiva pod to preprosto kamenito ploščo, nihče ne ve koliko? Tisoči! Desettisoči! Tu je drevo, kjer so streljali žrtve v tilnik. Poleg pa je preprosta priprava s pločevinastimi žlebiči v jamah, kjer se je skalala kri ustreljenih in ki so jo nacisti zbirali in z njo med drugim tudi gnojili zemljo. V 20. stoletju so gnojili zemljo s človeško krvjo in se potem hvalili, da ohrovt zelo dobro uspeva na taki zemlji. O, še ni konec grozot v parku spominov! Tu so grobovi, kjer je shranjen prah več tisočev Židov. Tisoči! Desettisoči! — Pred vsakim grobom, ploščo in drevesom so venci z orumenelimi trakovi.

Sredi steptanega prostora, uklenjenega med žične ograje, stoji majhna in zanikrna stavba krematorija. Nikogar ni tu, niti vodiča kot v vseh muzejih na svetu. Kajti to je muzej. Ne vedel bi ga imenovati, toda morda bi bilo najprimernejše: »Nemčija 1933—1945«. Dve peči — vedno sem si predstavljal, da je to nekaj velikega —, majhni in zanikrni. Po stranskih stenah so obešene zastave in venci. Zastave narodov, katerih člani so tu umirali, zastave 32 narodov vse Evrope ter mnogih azijskih in ameriških ljudstev. Zastave, orumeneli venci in spomin.

»Neverjetno, toda resnično« — so se podpisali trije Amerikanci, ki so obiskali ta kraj leta 1947. Vse stene v plinski celici, slačilnici in skladišču za mrliča so popisane z imeni »povratnikov«, ki so se po vojni vrnili na ta kraj. Tu so zastopani vsi narodi, največ je poljskih imen in imen, napisanih z židovsko pisavo.

Spomenik vsem tisočem tu ubitim ni velik. Majhna kovinska postava interniranca na marmornati podlogi, na kateri je zapisano v nemščini: *Mrtvim v čast — živim v opomin!* Opomin, to je menda najpomembnejša beseda vsega stavka, ki je zelo dobro izbran. Ljudje niso našli v 20. stoletju sredstev, da bi to preprečili! Kovinske oči interniranca so uprte v močvirno daljavo. Te oči obtožujejo!

Orumeneli venci so bolj žalitev, kot znak pietete. Prepozno... za tiste, ki jih ni več, za tiste, ki so tu zgoreli, a živim v opomin!

*

V taborišču za begunce je živahno. Barake so prepolne. Otroci se pode in se skrivajo okrog zapuščenih stražnih stolpov. Na žičnih ograjah se suši perilo. Na nekdanjem zbornem mestu pod visokimi topoli se srečujejo starčki in kade pipe. To je novo življenje, ki gre z novim, brezobzirnim ritmom naprej.

Tu pa tam zaide zvečer mlad par v park spominov ob krematoriju. Tam je tišina, tema in klopi. Ljubezenske izjave pridejo same od sebe na jezik... O, kako bi udaril! Toda... to je tisto življenje, ki terja pozabo, žaljivo, vendar neizbežno! In če res ni nobene nevarnosti več?

*

Meščani mesta Dachau so prosili deželno vlado, da bi z

uredbo spremenila mestu ime, češ da imajo zaradi tega precej neprijetnosti s tujci. V mesto sploh ne morejo privabiti turistov in zgodilo se je že, da so, n. pr., zastopnike dachauskih industrijskih podjetij, ki so z avtomobili potovali po Franciji in drugih deželah zahodne Evrope, preganjali nekdanji taboriščniki, ki so videli na vozilih napis — Dachau.

Morda bodo ime res spremenili? Spet bodo prišli turisti v to mesto, trgovci se bodo lahko mirno vozili po tujih deželah — toda vsak, ki bo hodil po cestah »Svobode« in »Pomladi«, bo čul topot korakov tisočev, ki so tod hodili v smrt. O, še je čutiti v zraku vonj po zažganem človeškem mesu, še niso zamrli odmevi krikov ustreljenih in obešenih. Ne, za nas in za tisoče ostane Dachau za vedno le — Dachau! Kajti kovinske oči interniranca, uprte v daljavo, obtožujejo!

Drago Kralj

Nada Carevska:

Sanje in resničnost

Kras...

Borovci in skale.

Ti in jaz

in najini puški v travi.

Nad nama, v višavi, jastreb.

*Tvoj obraz je kot iz skal izklesan,
tvoji lasje — kot v burji borovci,
tvoje srce — saj ga nimaš zame,
le z njo živiš in zanjo — svojo borbo.*

*Ležati varna v tvojem objemu,
leteti s teboj visoko, visoko,
toniti v tvojih breždanjih globinah
kot v morju iskalec biserov,
iskati te vztrajno strastno,
kot išče mornar zvezdo-vodnico!*

Tvoj obraz

se je tiho sklonil nadme.

O, čas,

samo za hip se ustavi!

— — — — —

Nad nama v višavi

počasi črni jastreb kroži...

„Civilizatorski“ spomeniki v Grčiji

V GRČIJI praznujejo dan 28. oktober kot narodni praznik — v spomin na tisti dan, ko je fašistična Italija napadla Grčijo...

Na običajen, zahrbtnen način je takratna italijanska vlada 28. oktobra 1940 začela svojo agresijo proti Grčiji. To so storili dve, tri ure po slavnostnem sprejemu na banketu, ki ga je priredil italijanski veleposlanik v Atenah Grazzi in katerega so se udeležili tudi člani grške vlade. »Osem milijonov bajonetov,« se je bahal takrat Mussolini, »je pripravljenih, da zlomijo rebra Grčiji.« Toda ne le, da tega niso storili, marveč je malo manjkalo, da niso klavrni ostanki italijanske vojske utonili v Jadranskem morju! Nezadržljivo prodiranje grške vojske, vojske naroda, ki je kot en moč stopila na branik svoje svobode in neodvisnosti, je zadržala nemški vojni stroj. In kakor se je zmeraj dogajalo z Italijo, je postal premaganec zmagovalčev okupator. Dne 10. junija 1941 je Mussolini z govorniškega odra fašističnega parlamenta svečano razglasil, »da bodo italijanske čete po sporazumu z nemškimi oblastmi zasedle vso Grčijo, vstevši Atene. Mi prevzamemo to nalogo ob upoštevanju dejstva, da je Grčija sestavni del naših življenjskih koristi na Sredozemlju.«

Tisto, česar niso mogli doseči na bojišču albanske fronte, so skušali Italijani uresničiti z zločinom — ropanjem in izstradanjem grškega prebivalstva, požiganjem vasi in mest, aretacijami, mučenjem in najgнусnejšim ubijanjem ljudi. O tem govore poglavja v uradni grški knjigi: »Okupatorjeva zverinstva.«

Tri sto tisoč od lakote umrlih v Grčiji v zimskih mesecih 1941 do 1942 najzgovorneje priča o storjenem zločinu nad narodom, ki so ga tudi tako hoteli onesposobiti za odpor in si ga podrediti. Odgovornost za te uboje z lakoto zadene tudi italijanskega okupatorja, ki je sistematično ropal že tako obubožano deželo in pre-

povedoval dovoz živil s podelja v mesta.

Tisto, kar so delali Italijani pri nas v Jugoslaviji, so počeli tudi v Grčiji. Prvi množični pokol so zakrivali 16. februarja 1943 v Domenikonu, lepi in slikoviti vasi blizu Larise, ki je štela 200 hiš. Najprej so izropali, kar jim je bilo po volji, potlej pa so vas požgali in ustrelili 117 ljudi. Toda črnosrajčniki se niso zadovoljili samo s streljanjem, marveč so z užitkom zabadali in vrteli svoje bajonete v lobanje žrtev, ki jih še niso bili do smrti pobili.

Med 12. in 28. aprilom so požgali in opustošili 27 vasi okraja Domokos, ljudi pa pobili ali odgnali v koncentracijska taborišča. Od Farsale, nekoč naprednega mesteca s 7000 prebivalci, so po »obisku« italijanske motorizirane falange 29. marca 1943 ostale samo razvaline; od 900 hiš ni ostala cela nobena. Hkrati so porušili in požgali s topovskim ognjem tudi okoliške vasi Varakli, Dendrakija, Sehi in Lazarbuja (»Okupatorjeva zverinstva«, str. 110). Dne 8. aprila 1943 je neka italijanska enota z mitraljezi in ročnimi granatami požgala in razdejala vasi Vinohori in Agija Eftimija. Pri tem so ustrelili tudi več vojnih invalidov in nekega 90 let starega slepca (»Okupatorjeva zverinstva«, str. 111). Pod poveljstvom generala In-

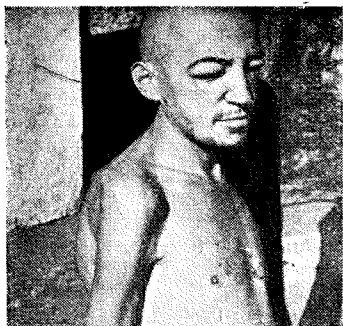
fanta, komandanta motorizirane divizije »Pinerolo«, so z ognjem in orožjem porušili mesto Almiros in mnoge okoliške vasi. Ustrelili so 40 ljudi, 400 pa so jih odgnali kot talce (»Okupatorjeva zverinstva«, str. 115). In tako po vrsti! Cele strani so polne poročil o požigih in razdejanju sto in sto grških vasi.

Toda v podivjanosti in onečaščenju so italijanski »kulturonosci« prekosili menda vse. Grškega rodoljuba Sinanoglusa so tako pretepli, da ga ni bilo več moči spoznati. S kleščami so mu populili zobe, potlej pa so ga privezali h konjskemu repu. Konj, ki so ga podili italijanski motociklisti, da bi dovolj hitro tekel, je tri ure v galopu vlekel nesrečnega fanta za seboj (»Okupatorjeva zverinstva«, str. 100, Bilten obtožnice 206/52). Ta mučenja je vodil adjutant neke karabinjerske enote Altantone. Razen tega je požgal tudi vas Neapolis. Ljudi je primoral, da so goli sedali na žerjavico in z izsiljevanjem se je polastil raznih dragocenosti.

V Lefkadi je podpolkovnik Alberto Conzini leta 1942 takole mučil ljudi: žrtve so visele nage, privezane za eno roko z uteži, obešenimi na noge, in tako so jih zbadali z bajoneti in polivali z mrzlo vodo (Bilten obtožnic št. 410 in 450).

Pripadnik italijanskih oboroženih sil Langela iz Palerma je 9. septembra 1942 posilil in potem ubil 9 let sta-

Tudi ta je okusil na otoku Rabu italijansko »civilizacijo«

ro Pangelo Daskalaki z otoka Krete (Bilten obtožnice 109, 1945). Enak zločin je storil namestnik komandanta v Finci Umberto Quinto iz Trsta avgusta 1942 nad 12 let staro deklico (Bilten obtožnice 338).

Italijanski obveščevalni poročnik Dananija in podporočnik Bigliotti sta julija 1942 zaprla več ljudi iz vasi Liti-nes na Kreti in jih zverinsko mučila. Iztaknila sta jim oči in populila zobe, potem pa sta jih ubila. (Bilten obtožnice 81/46). Podporočnik Montini (ali Motini) je ukazal svojim vojakom streljati na skupino prebivalcev otoka Tinos, ki niso hoteli pozdraviti italijanske zastave (B. o. 387). Prebivalcu mesta Orestikon Karakocisu so iztaknili oči ter ga tako slepega vpregli in jahali, nazadnje pa ubili (B. o. 25/46). V Pendovrisosu so Nino Georgijadis živo vrgli v peč in jo sežgali. Ljudi so obešali, potlej pa so se zabavali s tem, da so v trupla potiskali zrak in jih napenjali.

Teh nekaj podatkov o »civilizatorski« vlogi pripadnikov vojske države, ki je, kakor je rekel g. Pella 13. septembra lani, »navdahnjena s človeško solidarnostjo ter trdnjava pravice in krščanskega usmiljenja«, smo vzeli iz knjige, v kateri so mnoga poglavja posvečena zverinstvom italijanskega osvajalca. »Cele zvezke bi morali napisati,« je rečeno v knjigi »Žrtve Grčije in okupatorjeva zločinstva«, »da bi našli in opisali vse zločine Italijanov nad grškim prebi-

valstvom.« Pisec skuša pojasniti tudi psihologijo teh zločinov in pravi, da je treba osnovno pobudo zanje iskati na eni strani v občutku manjvrednosti premaganca nasproti zmagovalcu, to se pravi nasproti grškemu narodu, na drugi strani pa v strahopetstvu in strahu, kar je spet posledica občutka manjvrednosti.

To vsekakor drži, toda psihologijo tega zverinstva je najbolje pojasnil Mussolini, ko je neposredno po kapitulaciji, 18. novembra 1943, v fašističnem parlamentu spregovoril rimskemu cesarstvu nagrobne besede: »Izgubili smo svoje posesti na Jonskem morju in ... na Balkanu.«

Dušan Lazarevič

Blajc:

Slutnja

(31. XII. 1944)

*Zadnji mesec v letu,
v temu zadnji dan —
pa prejel sem prvo pismo.
Kaj, če bil bi že sežgan
v tem tujem svetu,
kjer ljudje več nismo?*

*Ne tega dne —
že davno prej je legla
dachauska megla
na misli, na moje srce!
Ne ljudje, ne živali, ne bilke
— zdaj smo tukaj le številke...*

*Zadnji mesec,
v letu zadnji dan,
a komaj prvo pismo...
In v njem pozdrav
v obetajoči sreči:
»Ljubi moj, si zdrav?«
Je kasni ta pozdrav
tudi zadnji iz domovine?
Do drugega lahko izgine
moj skelet v skeletov peči...*

*»Si zdrav, si zdrav?«
O, zdrav sem, zdrav,
čeprav v nemoči
telo se sloči...
Zdrav sem, zdrav,
če zdravje moč je za pozdrav
in klic za zadnje
maščevanje:
»Dachau, prekleti Dachau!«*

*Preden pa pride iz daljav
v pismu drugi pozdrav
za me, med tisoči mrtvo bilko,
— bodo v taborišču Dachau
mojo že izbrisali številko...*

Po prisegi v napad

IZNENADA smo se premaknili na drug teren. Po celonočnem pohodu smo prišli v vasiče pod visokim gričem. Čete obeh bataljonov so se nastanile v vasesh ob cesti. Mi smo bili tik pod gričem. V dolnici, dobre pol ure od nas, je bilo križišče cest. Prva je peljala od Sarajeva preko Kiseljaka pod našo vasjo dalje proti Zenici in Hrvatski. To je bila cesta, po kateri so se stalno premikali okupatorji: zdaj domobranci, ustaši, drugikrat esesovci ali planinci. Cesta, ki se je na križišču odcepila in je bila speljana poleg potočka, pa je bila naša. Po dveh urah hoje si lahko prišel po njej v Fojnico, v štab visoško-fojniškega odreda, kjer je bila tudi naša zasilna bolnišnica.

Varovanje cest, nenadni napadi na sovražnika, zasede — to je bilo naše opravilo tiste dni. Vsi še nismo bili najbolj izkušeni v bojevanju. V vsaki četi je bilo namreč polovico, ponekod pa celo še več novincev. Čeprav smo že doživeli prvi ognjeni krst, vendarle še nismo bili kaj preveč izkušeni partizani. Komisar naše čete je večkrat govoril:

»E, fantje, fantje, ko boste toliko časa nosili puško, kakor jo nosimo mi, stari, potem se ne boste bali prav nikogar!« O kaki bojazni seveda ni bilo govora! Komisarja Dragana in komandirja čete, Mitra Šučura, smo imeli radi kakor lastnega očeta. Kako tudi ne! Skrbela sta za nas novince kakor oče, nas učila, kako se je treba varovati, plaziti v napad, odbijati sovražnika, streljati in še vrsto drugih partizanskih veščin.

Že nekaj dni smo bili na novem terenu. Neko jutro nas je dežurni z vso naglico prebudil. Čudno se nam je zdelo, zakaj naj bi se vsa četa dvignila, ko vendar ni bilo slišati streljanja. Komisar Dragan je pred razvrščeno četo dejal: »Fantje, danes je za vas velik praznik. Položili boste partizansko prisego.« V gosjem redu, drug za drugim, smo se

pomikali iz vasi in si skorajda grizli kolena, ko smo se vzpenjali na strmi hrib. V vasi je ostala le zaščitnica.

Zdaniilo se je že, ko smo prišli na vrh. Toda nismo bili prvi! Tu so bile že čete II. bataljona, prva in tretja četa I. bataljona, zaščitna četa štaba odreda ter komisar in komandant odreda.

Sončni žarki so oblili hrib, ko smo vojaško vzravnani poslušali govor komandanta in komisarja odreda. Potem pa je prišel tisti slovesni trenutek, ki ga najbrž nihče od nas ne bo nikoli pozabil. S puško v levi roki in s stisnjeno pestjo ob čelu smo izgovarjali prisego jugoslovanskih partizanov: »Mi, partizani Jugoslavije, smo zgrabili za orožje, da se bomo neusmiljeno borili proti krvoločnim sovražnikom, ki so zaslužili naše ljudstvo. V imenu svobode in pravice našega naroda prisegamo, da se bomo borili disciplinirano, vztrajno in junaško in da ne bomo varčevali s svojo krvjo in življenjem, dokler ne bodo popolnoma uničeni okupatorji in vsi izdajalci!« In: »Svoboda narodu!« je bil še naš odgovor na komisarjev pozdrav.

Ni se še izgubil odmev pozdrava, že je prisopihal po griču kurir naše čete. Stopil je h komandirju in oba sta odhitela h komisarju in komandantu. Med njihovim pogovorom pa smo že tudi sami vedeli, za kaj gre. Iz doline, globoko pod nami, je švignila v zrak raketa, nato še druga in še tretja. Kdo naj bi streljal, če ne Nemci ali ustaši!? Oglasil se je komandant: »Komandir druge čete I. bataljona! Tvoja četa gre v napad. Na pomoč ti bom poslal tretjo, če bo potrebno!« Komandir Miter je poveljeval: »Za me noj!« V skokih smo se pognali...

Uro in pol smo se pomikali v strmi hrib, v dobre pol ure pa smo bili že nad vasjo, kjer je bilo naše bivališče. Vas smo obkolili z vseh strani. Prodirali smo vse bliže in bliže. Potem ko je Mitar ustrelil iz

Kolona...

svoje pištole, je zagrmela salva z vseh strani na sovražnika, ki nam je že odgovarjal. Nemci so se spustili v beg po potoku, ki ga nismo zasedli. Podili smo jih še daleč ven iz vasi. Za bežečimi Nemci so ostale sledi: čebula, jajca, zadržane kokoši, krompir — vse, kar so pokradli v vasi. Na naši strani ni bilo žrtev. Nekaj Nemcev pa smo ranili, kar je kazala krvava sled iz vasi po potoku. Ko je prišla prva četa na pomoč, smo našo nalogo že opravili in s tem še tisti dan potrdili svojo prisego.

Čez nekaj tednov se je po vsej planoti pod vasjo bil hud boj. Od zore pa skoraj do noči smo odbijali nemški napad. Končno so Nemci v napadu popustili in se umaknili s tanki in kamioni tja gori proti Busovači. Ne vem, če je kdo tako žalosten odhajal v hrib kakor prav mi, borci druge čete. Komisarja Dragana že nekaj časa ni bilo več med nami. Postal je komisar odreda. Ta dan pa se je za vedno poslovil od vseh nas. Krogla mu je raztrgala prsi. Menjaje se, smo ga nosili. V rani zori smo ga položili v grob prav na mestu, kjer smo pred tedni polagali prisego. Tako je ostal tam, kjer je skupno z nami obljubljal, da ne bo varčeval s svojo krvjo in življenjem...

Peter Dornik

Neznani junaki ...

Društvo onespособljenih (invalidov) v drugi svetovni vojni v Izraelu je lani izdalo knjigo o izraelskih prostovoljcih in sploh o borbi Judov v drugi svetovni vojni proti nacizmu. Knjiga je tiskana v hebrejskem jeziku, vendar smo iz angleškega resumeja povzeli naslednje odlomke, ki bodo zanimali naše bralce.

Iz dnevnika judovskega pilota

Julij 1940.

ITALIJA je v vojni. Prvi prostovoljci-piloti so se prijavili v RAF. Palestina je v veliki nevarnosti; to je sedaj naša vojna in za nas pomeni več kot za vse druge. Za nas je to borba za življenje ali smrt. Včeraj sem pustil dom in družino in vzletel. Nekaj nas je šele — naj ti nekaj postanejo mnogi, kajti mnogi so potrebni.

Julij 1941.

Borimo se. Minilo je leto. Več Judov iz raznih dežel nas je v bojni skupini skupno z angleškimi kolegi.

Julij 1942.

Palestina je v veliki nevarnosti. Rommel je 60 milj od Aleksandrije. Sedaj gre za minute; ne smemo biti utrujeni. Vedno pogosteje sedam v letalo, vedno manj počitka imam. Sedaj se bo odločilo! In mora se!

Januar 1943.

Letimo nad brezmejno puščavo. Pred dnevi sem srečal rojake, osvobodene v Cirenajki. Od 4000 jih je ostalo le 250; nad tisoč so jih ustrelili kot talce. Letimo na zahod; pokrajina se menja. Nemci se naglo umikajo.

Maj 1943.

Boj za Afriko je končan... Da, toda zdaj še naprej, naprej in drugam...

*

Mnogo vemo o trpljenju Judov med zadnjo vojno, saj je bil načrt vseh fašistov uničiti jih do zadnjega. Le redki so se v okupiranih deželah rešili, skrivajoč se vsa leta v bunkerjih ali v neprelovljivih gozdovih. Toda Judi v neokupiranih zaveznških državah tudi niso mirovali. Vedeli so, da je ta borba proti fašizmu zanje borba proti popolnemu uničenju, posebno v dneh, ko so

S traktorjem in brzostrelko — tako se danes mladina v Izraelu bori za svojo bodočnost

se fašistične horde približevale Palestini. Vsem je bilo popolnoma jasno, kaj se bo zgodilo, če...

Judovski prostovoljci so odločno podprli zavezniško obrambo v odločilni bitki pri El Alemainu. Tovarne v Palestini so delale nepretrgoma in njihove transportne enote so napravile »čudeže«: IV. avstralska divizija je bila v dveh dneh in dveh nočeh prestavljena iz Sirije na bojno črto v Egipt. Enote so se v prvih borbah pridružile avstralskim borbem in se umaknile šele potem, ko so ti že utrdili svoj položaj.

Judovske prostovoljce so uporabljali le v zaledju in niso bile formirane posebne enote, kjer naj bi borci nosili posebne znake in nacionalno zastavo. Večina prostovoljcev je sodelovala pri prevozu materiala, v tovarnah, pri maskiranju in predvsem kot mor-

narji in delavci na nevarni morski poti Haifa—Bengasi.

Judovska agencija v Palestini si je že vsa leta vojne prizadevala, da bi se v okviru zavezniške armade ustanovila posebna judovska borbena skupina, kar bi imelo velik moralni vpliv in bi se še večje število ljudi javilo v vojsko. Zato so Judi bili dolga leta neznani junaki, narod brez svoje armade, katerega člani pa so se borili na vseh frontah proti fašizmu. Končno je bila septembra 1944, po odloku angleške vlade, ustanovljena posebna judovska brigadna skupina, ki je imela svoje oficirje in zastavo. V to enoto so bili sprejeti tudi številni prostovoljci iz osvobojenih dežel, tako da je bila to prava »mednarodna« brigada.

Ta enota se je posebno junško izkazala na italijanski fronti pri prehodu čez Apenine. Vsi poveljniki so se pohvalno in z občudovanjem izražali o tej enoti. Judi so se borili kot levi, saj so vedeli, da ne smejo priti v ujetništvo.

S padalom

v nacistično zaledje

Že na afriški fronti so ustanovili posebne enote Judov, preoblečenih v nemške uniforme, ki so zadale Nemcem pomembne in nepričakovane izgube. Kot padalce so pošiljali Jude v Italijo, na Balkan, na Madžarsko in Slovaško ter tudi v Avstrijo. Tu so se priključevali partizanskim skupinam in zbirali Jude za bolj orga-

Tak znak so nosili v drugi svetovni vojni judovski prostovoljci

*Spomenik internirancem
v Dachauu*

nizirano borbo proti nacizmu. Pogum teh ljudi je bil nepopisen in le redki so dočakali konec vojne.

Zgodba mlade Hane...

Hana Zanesih je prišla v Palestino z Madžarskega, ko ji je bilo 24 let. Njen oče je bil znani judovski dramatik in novinar. Bila je vzgojena v strogo judovskem duhu in je po prihodu v Palestino študirala agronomijo. Pozneje se je priključila kolektivni ribiški vasi pri Caesarea, kjer je bila vodja in organizator kolektiva. Ko se je pričela vojna, je sklenila oditi nazaj v okupirano Madžarsko, da pomaga rojakom in jih pripravi na organizirani odpor proti krvavemu nacizmu. Javila se je angleškim vojnim oblastem in je bila priključena skupini diverzantov, ki so jih spustili z letalom nad Balkanom.

Junija 1944. leta je mlada Hannah pristala na jugoslovanskem partizanskem osvobojenem ozemlju in bila tu nekaj časa bolniška strežnica. Pozneje je v skupini Judov-partizanov odrinila na Madžarsko. Novembra 1944 so jo Nemci ujeli in strašno mučili med zasliševanjem. Ni pri-

znala niti malenkosti in je bila obsojena na smrt z možnostjo pomilostitve, če vsaj v zadnjem trenutku pove, kje je skrita radijska postaja, ki so jo Nemci brezuspešno iskali. Hannah je točno vedela, kje je, a ni odgovorila. Niti ni dovolila, da bi ji krvoloki pred

ustrelitvijo zavezali oči in, ko je zagrmel pluton, jim je zaklicala: »Maščevali me bodo!«

Preden je zapustila domovino, je Hannah zapustila tele verze:

Srečna je iskra,
ki, ko pade,
vžge velik plamen.

Slovenci v boju za osvoboditev Dalmacije

MED drugo svetovno vojno je bilo na tisoče naših ljudi interniranih v fašistični Italiji. Bili so v zaporih in koncentracijskih taboriščih, drugi, večidel Slovencev s Primorske in Istre pa je bilo nasilno mobiliziranih in so bili kot politično »nezanesljivi« uvrščeni v posebne delovne enote. Vsi so izkoristili kapitulacijo fašistične Italije, da so zbežali in se vključili v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije. Nekaj se jih je prebilo do osvobojenega ozemlja Slovenije, večina pa se je zbrala v taboriščih Južne Italije, kjer so navezali stike z našimi predstavniki in začeli formirati partizanske enote.

Tako sta bili v novembru 1943 formirani I. in II. prek-

morska brigada, ki sta takoj odšli v Jugoslavijo, da bi se borili proti okupatorju. Izčrpani in premalo izvežbani borci teh brigad pa so imeli na Korčuli velike izgube. Malo pozneje so obe brigadi poslali v Bosno, kjer so z njima izpopolnili I. in IV. divizijo. V začetku leta 1944 so v taborišču v Gravini formirali I. tankovsko brigado, ki je imela 2000 borcev. Med njimi je bila polovica primorskih Slovencev. Pozneje je prišla ta brigada na Vis, kjer se je vključila v XXVI. divizijo.

V februarju 1944 so v Gravini formirali II. prekmorsko brigado, ki se je 5. marca 1944 vključila v XXVI. divizijo. Spomladi 1944 je bila formirana IV., jeseni istega leta pa V. prekmorska brigada. Vse te

Čepovan, poleti 1944. leta: skupina mladih skojev in skojevcev, ki so se udeležili skojevske konference za kanalsko področje

enote, kakor tudi več posebnih enot: artilerijska brigada VIII. korpusa, enote za zvezo, inženirske enote itd., so bile večidel sestavljene iz borcev iz Slovenskega Primorja. Posebno sta se odlikovale III. prekmorska ter I. tankovska in artilerijska brigada. Do konca vojne so ostale v VIII. korpusu (poznejši IV. armiji) in se odlikovale v vseh bojih za osvoboditev Dalmacije, Likke, Istre in Slovenskega Primorja.

III. prekmorska brigada je štela kakih 2500 borcev. Med njimi sta bili dobri dve tretjini Slovencev iz Primorja in Istre. Ostali borci so bili večinoma Crnogorci in Dalmatinci, razkropljeni po Italiji kot interniranci in ranjenci, nekaj pa je bilo tudi borcev iz drugih krajev Jugoslavije in celo antifašistov iz tujih dežel. V operacijah za osvoboditev Dalmacije ni bilo nobenega boja, v katerem se ne bi odlikovali borci III. prekmorske brigade. Po samostojnih akcijah na Braču in Korčuli je dobivala ta brigada pozneje večje naloge, ki jih je izpolnjevala samostojno ali pa skupaj z ostalimi enotami XXVI. divizije. Prva večja akcija je bila osvoboditev polotoka Pelješca v oktobru 1944. Skupaj z XI. dalmatinsko brigado so borci III. prekmorske brigade po pet dni trajajočih srditih bojih svojo nalogo izpolnili. Vrhovni komandant, tovariš Tito, je III. prekmorsko brigado pohvalil.

Pozneje, po osvoboditvi Splita, je ta brigada samostojno potisnila Nemce od Solina do Trogira ter osvobodila Kaštel in Divulje. Zlasti velik uspeh je dosegla blizu vasi Konjevrat pri Drnišu, kjer je ujele in pobila 300 Nemcev ter zaplenila mnogo vojnih potrebščin. V srditih bojih pri Kninu je sodelovala do zadnjega dne na najbolj nevarnih položajih. Kljub velikim izgubam pa je svojo nalogo uspešno izpolnila in si priborila naziv »Udarca«. Po kninski bitki je izpopolnjena z novimi silami sodelovala v bojih za osvoboditev Brijega in Mostara. V teh bojih so se zlasti odlikovali borci 2. in 3. bata-

ljona, skoraj sami Slovenci iz Primorja.

Med prodiranjem na črti Goranci—Rudnik—Mostar je zadela III. prekmorska brigada na srdit odpor Nemcev na Crnem vrhu nad Mostarom. 2. in 3. bataljon sta dobila povelje, naj odpor Nemcev zlomita. V silnem jurišu so borci z ročnimi bombami in avtomatičnim orožjem v pičlih dveh urah položaj zavzeli. V tej bitki je padlo 82 mladincev iz Slovenskega Primorja. V zmagoviti ofenzivi IV.

armije v Liki ter Hrvatskem in Slovenskem Primorju se je ta brigada zlasti odlikovala v bojih za osvoboditev Lapca, Bihaća in Gospića ter v končni bitki pri Reki, Klani in Ilirski Bistrici. Ganljivo je bilo gledati fante in dekleta iz Slovenskega Primorja in Istre, ki so več let preživeli v fašističnih taboriščih in delovnih enotah, kako so se junaško borili, da bi čimprej za vedno osvobodili svoje vasi in jih vključili v novo Jugoslavijo.

Bogdan Viskić

Kako je bil Ciano obsojen na smrt?

LANI je Novinarsko založniško podjetje (NIP) v Zagrebu izdalo prevod znane knjige: Domenico Mayer »Proces v Veroni« — (»Kako je bil grof Galeazzo Ciano obsojen na smrt«).

Mayer je napisal to knjigo na podlagi zapiska o razpravi in zaslišanju, ki so jih obtoženci napisali potem, ko so jih zaprli in jih je sodišče zasliševalo. Na procesu, ki je bil 8., 9. in 10. januarja 1944 v Castellvecchiu v Veroni, so sodili 19 članov Velikega fašističnega sveta, obtoženih veleizdaje, ker so 25. julija 1943 glasovali za Grandijevo resolucijo, ki je privedla do Mussolinijevega padca. Na zatožni klopi so bili: De Bono, Ciano, Cianetti, Pareschi, Marinelli in Gottardi; ostale so sodili v odsotnosti.

Mayer je na eni strani na osnovi dokumentov osvetlil mnoge dogodke v juliju 1943 v Italiji, na drugi pa na osnovi aktov in neposrednih pričevanj na procesu pokazal značaj fašističnih poglavarjev, tistih, ki so na procesu, kjer jim je neposredno šlo za kožo, hoteli rešiti svoje glave, ali pa tistih, ki so na procesu sodelovali kot priče, ali pa so sodniki samo uporabljali njihove izpovedi.

Najprej gre za prikaz kovanja zarote proti Mussoliniju kot šefu vlade. Izhodišče zanjo je bil porazen položaj na italijanskih frontah in skrb za

rešitev fašističnega režima ter vseh, povezanih z njim.

Spoznanje o bližajočem se porazu se je rodilo zgodaj. Prve korake za rešitev pred njo je napravil Vatikan, ki je bil za to, da bi Mussolini šel, ostala pa naj bi močna fašistična skupina, ki naj bi speljala državni voz brez večjih pretresov na mirno pot. Mussolinija naj bi nasledil Dino Grandi, ki je bil nekak vatičanski kandidat. Razgovori o tem so se začeli že marca 1943, ko je Ciano postal poslanik pri Vatikanu in je vanje posegal tudi njujorški škof Spellman. Iz tega načrta pa takrat ni bilo nič. Toda vse to je bila le prebrisana špekulantska vatičanska gesta, in nič več! Prva kriza notranjega položaja se je začela šele po zavezniški invaziji na Sicilijo (3. VII. 1943).

Zaradi dogodkov na Siciliji so se zganili nekateri člani Velikega fašističnega sveta; sprva predvsem Grandi, Bottai in Ciano, nato še drugi. Od Mussolinija so izsilili zasedanje Velikega sveta, ki je bilo v noči od 24. na 25. julij. Tu so Bottai, Grandi in Bastianini ostro kritizirali Mussolinijevo politiko, vojaški položaj, fašistično stranko in propagando, prepad med fašisti in ljudstvom, da je stranka pritegnila v svoje vrste neselekcionirane mase itd. Rezultat burnih debat je bil sprejem Grandijeve resolucije, ki je predlagala, da prevzame kralj

Rezijanski bataljon onstran Soče, oktobra 1944

namesto Mussolinija poveljstvo vseh oboroženih sil. Za resolucijo je glasovalo 19 članov, proti 7, dva sta se vzdržala. Mussolinijevo mnenje je bilo, da so fašistični hierarhi s tem izzvali krizo režima in z njim tudi njegovo osebno vprašanje. Popoldne ob petih je kralju podal ostavko.

Vzporedno z zaroto med fašističnimi veljaki se je razvijala še zarota v dvorskih krogih, ločena na dve skupini. Prva je delala za prestolonaslednika Umberta. V njej je bil veliki akter, šef generalnega štaba Ugo Cavallero; ta linija ni uspela. Druga skupina (Badoglio, Ambrosio, minister dvora Aquarone, kralj in drugi): je delala za kralja. Njihov cilj: odstraniti Mussolinija, potisniti fašiste v stran in uveljaviti kraljevo oblast. Ta linija je naposled uspela.

Fašistična in dvorska zarota sta dolgo delali vzporedno. V zadnjem stadiju sta se dotaknili in prepletili, vendar ne prav trdno, ker je vsaka imela svoje cilje. Nekako skladni sta bili šele v zadnjih dneh, vendar še tedaj le tako, da je dvorska poznala nezadovoljstvo fašističnih veljakov, svojih načrtov pa ni odkrila, ker je zadevo hotela izpeljati

po svoje. Seja Velikega fašističnega sveta je »dvorjane« nekoliko zmedla in proces pospešila, zlasti v tem, da je Mussolinija, ko je podal ostavko, dala aretirati in ga internirala na otoku Ponzi, nato na Maddaleni ter naposled v Abruzzih, od koder so ga kasneje rešili Nemci in ga postavili za šefa »Repubbliche Sociale Italiana«.

Mussolini, kot šef »Italijanske socialne republike«, ki je prevzel oblast v službi Hitlerja, je v Veroni organiziral v začetku 1944 proces proti tistim, ki so v Velikem svetu glasovali proti njemu. Obtoženi so bili veleizdaje in dajanja pomoči sovražnikom (str. 40). V senci nemških SS-čet je bila taka obtožba zelo preprosta! Proces pa je pokazal mnogo več! Razkrinkal je tiste, ki so sodili, tiste, ki so bili sojeni in hkrati demaskiral tudi savojsko dinastijo.

Proces v Veroni je nedvomno do kraja razkrinkal Mussolinija in njegov fašizem; pokazal se je tak, kakršen je bil: orodje krvoločne tolpe, ki je bila pripravljena na najhujše nasilje. Mayer pravi v svojem delu (str. 34), da je Mussolini s procesom tudi diskreditiral »lik latinske blagosti«. Slo-

venci in Hrvati, ki so že 1918 prišli pod Italijo, pa seveda vedo, da so ta lik diskreditirali že tudi ljudje pred Mussolinijem.

Zelo občutno so fašizem razkrinkali obtoženci z izpovedmi ter navzoče in odsotne priče z izjavami. Razkrili so hude spore in nesoglasja v fašistični hierarhiji, mestoma pa so se branili tudi pred občutki korupcije (Ciano, stran 55). V zvezi s 25. julijem 1943 so, naravno, hoteli vsi zmanjšati svojo krivdo. Akcijo v Velikem svetu so v splošnem opravičevali in razlagali tako, da z Grandijevo resolucijo niso hoteli odstraniti Mussolinija in škodovati fašističnemu režimu, temveč okrepiti in pritegniti tiste ljudske sile, ki so želele sodelovati v reševanju domovine. Obtoženi so odklanjali očitek veleizdaje. Njihov soglasni vzklik je bil: »Nisem izdajalec!« Proces v Veroni je izdajo sicer dokazoval, toda le v besedah, ker je neofašistična oblast hotela uničiti aretirane hierarhe. Postavljeni pred sodišče pa so se ti veljaki pokazali kot suho listje, kot male osebnosti, ki so zdaj branile le svoje glave. V tem oziru je proces pokazal klavrne rezultate nekdanje bahavosti fašističnega režima.

Odvratna in gnusna je bila tudi poleti 1943 politika kralja in njegovih dvorskih zatrotnikov. Generali in kralj so v dneh Mussolinijeve aretacije igrali do skrajnosti zahrbtno, licemersko in hinavsko vlogo. Še 48 ur pred padcem je kralj Mussoliniju zagotavljal, da mu bo zavaroval hrbet, češ da ga z vseh strani napadajo (str. 101). In še dne 25. julija, ko je Mussolini podal ostavko, mu je kralj rekel: »Danes imate samo enega prijatelja, ki morete z njim računati. To sem jaz. Zato vam rečem, nikar se ne bojte za svojo varnost, jaz vas bom zaščitil.« Toda, kako ga je zaščitil? Pred izhodom je karabinjerski oficir v kraljevem imenu napolnil Mussolinija v sanitetni avto, ki ga je odpeljal v internacijo (stran 28 in 29).

Zakaj je kralj tako ravnal? Da bi rešil italijansko ljud-

stvo fašizma, tistega fašizma, s katerim je krona 20 let delila vse časti in bogastva? Ne! Kralj se je zbal razpoloženja italijanskega ljudstva, da se v odporu proti fašističnemu nasilju ne obrne tudi proti njemu. Kralj je s svojo gesto hotel rešiti sebe in svojo družino odgovornosti pred popolnim porazom, ki se je neizbežno približeval. Izkoristil je zato trenutke, ko je med fašisti v Velikem svetu nastal prepir. Kraljeva gesta seveda ni bila viteška, temveč podla in izdajalska.

Prav tako »junaška« je bila v tistem času tudi akcija Badogliove vlade za mir. Zatekla se je k prevari. Nemcem je zagotavljala, da bo ostala njihova zaveznica in nadaljevala vojno na njihovi strani, na nevtralnem ozemlju Španije pa se je njen odposlanec Castellano pogajal z Anglo-Amerikanci o sklepu premirja. Dne 8. septembra je kapitulacija Italije razkrinkala tudi njo. Mayerjeva knjiga je tak način italijanske politike primerno obsodila.

Na koncu knjige je pisec objavil razsodbo, s katero so bili vsi, razen Cianettija, obsojeni na smrt; pet so jih ustrelili 11. januarja 1944. Med končnimi stavki je navedba, kako sta se Cianova mati in žena borili za Cianovo rešitev, oziroma da bi preprečili izvršitev smrtne obsodbe nad njim. Posebno žena Edda, Mussolinijeva hčerka, je bila v reševalnih poskusih drzna in energična, medtem ko je Cianova mati poslala v ta namen posebno pismo direktno Mussoliniju. Njeno pismo govori le preveč o sinovih dobrih straneh, nobenega sledu pa ni o njegovem »bogatem« deležu na trpljenju tisočev in tisočev, ki jih je zadelo fašistično nasilje. Nanj pri nas še vedno spominja na tisoče in tisoče naših še danes v črno oblečenih mater, ki ne morejo pozabiti svojih otrok, a tudi njihovih fašističnih ubijalcev. Če bi vse te opisale svoja čustva, bi bila njihova pisma strahotna obtožba ljudi, ki se jih je Domenico Mayer dotaknil v svoji dokumentov bogati knjigi. Bregar

Nove knjige

Kot peti zvezek »Male knjižnice«, založbe Jugoslovanske vojne mornarice, je izšla 125 strani obsegajoča knjiga: »BORBA ZA JADRAN 1914—1946«. Knjigo je spisal profesor Milan Marjanović. V glavnem opisuje ekspanzionistično politiko Italije na Jadransko morje, pri čemer se poslužuje številnih dokumentov, povzetih iz preteklosti in polpretekle italijanske zgodovine.

Srbska založba »Prosveta« je izdala knjigo »NA HRBTU APENINOV«, v kateri pisatelj Janko Djonović popisuje težko pot naših internirancev-beguncev iz italijanskih koncentracijskih taborišč. On v tej, pravi lirski kroniki, ki pa obsega tudi dokumentarno gradivo, opisuje predvsem resničnega človeka, prežetega s človečnostjo in plemenitega ter polnega neizčrpne vere v pravico. Tu so opisana srečanja s preprostimi ljudmi v naročju apeninskih gora, ki trpe pod fašističnim terorjem. Ti ljudje pomagajo našim beguncem in le-ti kaj hitro razlikujejo fašiste od poštenih ljudi. V tej knjigi se resnično čuti duh pravega internacionalizma, duh naše revolucije. Čeprav je moral pisatelj del rokopisov uničiti, je njegov opis svež in je vse izraženo tako, kakor doživljamo — vse to v hudih in slavnih dneh.

Novinarska založba (NIP) v Zagrebu je izdala zanimivo knjigo z naslovom »LJUDJE IN DOGODKI, KI JIH NE POZABLJAMO«. To je zbirka dokumentacij. Prispevki so pisani z mnogimi podrobnostmi in nimajo preveč zgodovinskih dejstev, nekateri pa imajo književno vrednost. V knjigo so prispevali med drugimi tudi maršal Tito, Vlado Bakarič, Joža Horvat in Florijan Babič. Delo je nekaj poizkusov antologije prispevkov s temo o NOB in je prav zaradi tega pomembno.

Odbor »Prešernove družbe« je za 1954. leto pripravil svo-

jin naročnikom 5 lepih knjig, med katerimi so 3 nova izvirna slovenska dela. In sicer: Ciril Kosmač »POMLADNI DAN«, Ivan Ribič »STOPINJE V SNEGU — ZGODBA O ZAKLADU« in Ivo Zorman »IZ OBROČA«. Vsa ta dela nam vsekakor dokazujejo, da pri nas izvirna književnost le ni zamrla. Zadnji dve celo zajemata snov iz narodnoosvobodilnega boja. Ne bi se sicer spuščali v podrobnejšo analizo obeh del (saj so za to predvsem poklicani kritiki, mi pa le beležimo nove knjige!), priznati pa je treba, da bosta obe knjigi vsekakor zadovoljili bralce. In ostali dve knjigi? Ena je poljudno čtivo o atomskih problemih z naslovom »SKRIVNOSTI ATOMA«. Ta knjiga je vsekakor pridobitev za nas, saj imamo takega čtiva dokaj malo. Peta knjiga pa je »KOLEDAR PREŠERNOVE DRUŽBE ZA 1954. LETO«. Dokaj zanimiva tehnična uredba, bogato ilustrirano in raznovrstno gradivo bo zadovoljilo bralce. Za nas morda najvažnejši v koledarju pa je spomin Toneta Fajfarja »Slovenci na zasedanju v Jajcu«. Važen in zanimiv predvsem zato, ker je podrobno opisana pot slovenske delegacije, ki se je udeležila II. zasedanja AVNOJ v Jajcu 1943. leta.

Norveški partizan (slika je iz ilustrirane publikacije o norveškem odporiškem gibanju v drugi vojni)

Partizanska dobra volja

SOFERSKA

Sofer Jaka je poleti 1944 vozil kamion na osvobojenem ozemlju iz Čepovana v Tribušo. Med potjo so jih napadli Nemci. Partizani so se umaknili na sedlo in tolkli Nemce, ki so se vedno bolj bližali kamionu. Ko so bili že skoraj ob njem, je neki partizan vrigel nanje bombo. Jaka pa je med najhujšim streljanjem vzrojil: »Ti, bombaš, če vržeš še eno, te bom usekal! Raztrgal mi boš sedež, kje bom pa potem sedel!«

Jaka je imel prav. Kmalu so nagnali Nemce in je lepo sedel na cellem sedežu, ko je peljal naprej proti Tribuši.

BREZ KOMENTARJA

Tistih 16 Italijanov, ki so jih zajeli borci I. bataljona VDO v belokranjskih Jugorjih, so ponoči zaprli v neki skedenj.

Neke noči so začeli ujetniki v skednju silovito kričati in klicati komandanta. Prišel je dežurni bataljona. »Kaj se je zgodilo?« je povprašal ujetnike-Italijane.

»Gospod partizano, prosimo, da zaprete vrata na skednju. Vaš stražar jih je pozabil zapreti,« je preplašeno v slabi slovenščini govori eden izmed ujetnikov presenečenemu dežurnemu. No, brez komentارja!

»DOBROSRČNEŽ«

Leta 1941 so se mnogi ranjeni partizani s pomočjo zavednih zdravnikov ilegalno zdravili v ljubljanskih bolnišnicah. V neki borbi na Gorenjskem je bil ranjen v stegno partizan Mikec. Pod izmišljenim imenom in lažno diagnozo se je zdravil v Splošni bolnišnici v Ljubljani.

Nekega dne v decembru 1941 je visoki komisar »Ljubljanske pokrajine« obiskal ljubljansko bolnišnico. S tem je najbrž hotel pokazati »skrb« za narodov blagor. Kdo ve! Prišel je tudi v sobo, kjer je

ležal Mikec. Spraševal je bolnike, od kod so in kaj jim je. Partizan Mikec se je hitro znašel: prepričljivo je lagal, da je podiral drevesa za neko italijansko firmo in se pri tem ponesrečil. Da, »globoko« pripovedovanje je eksclenco Graziolija kar ganilo. Vsaj tako je bilo videti, kajti Grazioli je pomignil svojemu tajniku in Mikec je takoj dobil 200 lir kot podporo in priznanje za delo, zaradi katerega se je poškodoval... V tisti sobi sta ležala še dva ranjena partizana. No, tudi ta dva sta Grazioliju natvezla podobni pravljici in — skoraj neverjetno — prav tako prejela podporo, seveda po zaslugi krvoločnega — »dobrosrčneža« Graziolija.

Naši zdravniki in vsi trije partizani, ki so se »smilili«

»dobrosrčnemu« visokemu komisarju, so se seveda ob misli, kakšno »maloro« ali »poroko« bi le-ta izustil, če bi vedel, komu je dal podporo, težko premagovali...

UŽALJENOST

Na Štajerskem se je prišel javit k partizanom star možček, ki je povrh komaj stal na nogah.

»Kaj pa bi vi, očka?« ga vpraša komandant.

»I, kaj bi, prišel sem se javit v Titovo vojsko, saj je vendar mobilizacija!«

»Lepo, lepo... Vendar se mi zdi, očka, da ste nekoliko prestari za take reči. Velik napor je pri nas, vi pa tudi v nogah niste čisto dobri, kakor je videti.«

»Presneto ste štemani!« je dejal možček užaljeno, »Hitler bi me še v gardo vzel...!«

»Brez komentarja« — iz partizanske skicirke Franceta Miheliča

Na straži

OKOLI novega leta 1944 je sneg z vso silo obmetaval prostrane gozdove na širnem Pohorju. Stal sem na straži ob robu tega gozda, zavil v raztrgano konjsko odejo.

Bilo je okoli tretje ure zjutraj. »Še pol ure,« sem si mislil, »in opravil sem svojo dolžnost.« Kako dolge so zde človeku minute, ko čakaš, da te nekdo zamenja in reši mraza! Prav te pol ure se je vleklo kot dolga cesta, polna blata, na koncu katere že vidiš prijazno domačo hišo, a ne moreš do nje... Veter se je z vso silo zaganjal vame; moral sem si popraviti brzostrelko in krepko prijeti za odejo, da je ni odneslo. Za trenutek sem se spomnil domačega ognjišča; tako toplo mi je postalo pri srcu. Videl sem mater, kako poganja svoj šivalni stroj, videl očeta, kako zamišljeno čita dnevnik, bratce pa medtem že spi, spi v topli, mehko postlani postelji. Vse to je bil le privid, a v tem trenutku tako prijeten, da sem pozabil na zavijajoči ledeni metež, ki me je obmetaval kot stotero krepkih smrekovih debel, ki so stala poleg mene. Od daleč sem izvohal duh po dimu. Prihajal je od bližnje kmečke hiše, kjer se je nastanila brigada. Najbrž je nekdo pravkar naložil peč, ker se je iz dimnika usulo na tisoče isker; le-te so dajale močnemu metežu čaroben sijaj. Vsak čas sem pričakoval zamenjave. Zdelo se mi je, da z desne strani nekdo prihaja.

Kdo naj bi bil, sem si mislil. A ker je v štirih urah zapadlo že precej snega, sem računal, da je stražar, ki me bo zamenjal, zavil bolj na desno stran h cesti, ki je peljala na moje stražarsko mesto. Zdelo se mi je, da vidim človeka, prav tako zavitega v raztrgano konjsko odejo; še bolj sklonjen je bil pod težo puške in nahrbtnika. Za njim še drugi, nato tretji, peti, deseti... Nisem utegnil zavpiti stoj, kajti tuja govorica mi je potrdila, da stoji pred mano — Nemci. Skozi raztrgano odejo sem stoji spustil rafal na čelo kolone, ki je bila od mene oddaljena le še dobrih pet metrov. Vrgel sem se v sneg za drevo in med zobmi zaklel. Leže sem pogledal preko snega v smer, kamor sem spustil rafal. Hitro odpnem bombo. Močno sem z njo udaril po kopitu in jo z iztegnjeno roko sunkoma zalučal v temo pred seboj. Trenutek — in razlegla se je detonacija. Tako nekako pridušena je bila, kot bi nekdo močno udaril po praznem sodu. Vtem se je pred menoj zasvetilo, tako strašno zasvetilo, da sem videl daleč, skorajda dve sto metrov daleč. Švabi so spustili svetlečo raketo. Pred menoj je ležalo nekaj razmetanega: tu in tam se je videl gib in premikanje. Ležali so Švabi, mislim štirje, katere sem v naglici preletel s pogledom... Še vedno sem ležal v snegu in čakal; čakal deset minut; ničesar. Niti naši niti Švabi se niso oglasili. Previdno sem dvignil glavo in zapičil oči v ležeče postave pred seboj. Kajti še vedno nisem bil prepričan, če so mrtvi. Morda se je kdo med njimi le potuhnil? Popravil sem si nahrbtnik in v naglici zamenjal šaržer. Tedaj pa: rrrrr... Pred mano se je nekdo spomnil, da se lahko pred smrtjo še maščuje. Vendar je bilo prav drugače. Druga bomba, ki sem jo previdno vrgel — bila je namreč zadnja — je opravila svoje. Švabska kolona, ki se je že razporedila v frontni položaj proti moji smeri, je nekaj sekund

za tem odprla ogenj, ki je bil tembolj strašen, ker so napadali z dum-dum krogli in svetlečim strelivom. Rakete so osvetlile nebo. Zavedel sem se, da moram čimprej od tu. Toda kako? Stražar ne sme zapustiti svojega mesta brez dovoljenja. Švabi so sekali kot obsedeni. Od drevesa, pod katerim sem ležal, so padale treske, dišale je po zasmojenem. Z boka na desni strani sta se oglasila šarca. Čutil sem, da Švabi z vso naglico obkoljujejo naš logor. Šlo je za minute. Stisnil sem se še bolj k drevesu. Vsaka razpoka in korenina mi je v tem trenutku prišla prav. Videl sem, da dolgo časa tu ne morem ostati. Raketa za raketo je osvetljevala nebo; švabski obroč se je zoževal... Tedaj pa zaslišim nekeje za hrbotom glas. Napel sem ušesa, zdelo se mi je, da me nekdo kliče. Bil je moj vodnik Tine, ki je prišel pome z znakom, naj se umaknem. S težavo sva v globokem snegu dohitela našo razvijajočo se kolono, ki se je vila proti vrhu.

To jutro sem naštel sedem švabskih krogel, ki so se zarile v moj nahrbtnik, kjer sem imel nekaj strganih cunj in skorjo starega kruha.

Milan Kranjc

172 NARODNIH HEROJEV V SLOVENIJI

Za izredno požrtvovalnost v borbi proti sovražniku in za izpričano junaštvo ter zasluge za narodnoosvobodilni borbi od 1941. do 1945. leta je bilo dodeljeno v Sloveniji podeljeno odlikovanje z Redom narodnega heroja 172 borcem oziroma funkcionarjem NOV. Od tega skupnega števila narodnih herojev je 59 živih in 113 padlih. Prva odlikovanja z Redom narodnega heroja so bila podeljena še med borbo, to je 1943. leta; tedaj so bili odlikovani: Stanko Semič-Daki, Ivan Kavčič-Nande, Milovan Šaranovič, Slavko Šlander in Tone Tomšič. K narodnim herojem v Sloveniji štejemo tudi Josipa Preskarja-Bolteka in Vinčka Meglo, ki so ju predlagali v Hrvatski, ter Antona Zafreda-Miča in Viktorja Žilnika-Slobodana, ki so ju predlagali v Srbiji.

Krajevni prazniki

Spomin na NOB

V današnji številki pričejamo objavljati tiste spomin-ske dneve iz NOB, ki so jih na predlog posameznih organizacij Zveze borcev proglasili ljudski odbori za svoje krajevne praznike. Ker bi radi v letošnjem letu objavili vse krajevne praznike, znova naprošamo organizacije ZB, da nam potrebne podatke, o katerih smo pisali v lanski 12. številki, pošljejo.

MURSKA SOBOTA: 17. OKT.

17. oktobra 1944. leta zjutraj so se tukajšnji partizani pripravljali, da odvzamejo oblast madžarskemu okupatorju. Tedaj so namreč v Madžarski odstranili regenta Horthyja. Vendar so madžarski fašisti zvedeli za partizansko namero in ponoči obkrožili partizansko četo.

STORE: 27. AVGUST

27. avgusta 1941. leta so Nemci preganjali patroljo Celjske čete, katero so tamkajšnji izdajalci izdali Nemcem.

RIBNICA: 26. MAREC

26. marca 1943. leta so partizani (Gubčeva in Cankarjeva brigada) na Veliki gori v Jelenovem žlebu popolnoma razbili in uničili bataljon italijanske divizije »Macerata«.

BOŠTANJ: 11. OKTOBER

11. oktobra 1943. leta so partizani osvobodili Boštanj, ki je bil osvobojen dva dni. Pri osvoboditvi Boštanja je padlo 5 borcev.

DOBRNIČ: 18. OKTOBER

17. in 18. oktobra 1943. leta je bil v Dobrniču I. kongres AFŽ Slovenije. Istega dne so bile na območju občine Dobrnič večje borbe z okupatorjem.

ČRNOMELJ: 19. FEBRUAR

19. in 20. februarja 1944. leta je bilo v Črnomlju I. zasedanje SNOS, ki se je preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet. Kot začasna vlada je bil ustanovljen Nacionalni komite osvoboditve Slovenije.

SEMIČ: 28. OKTOBER

28. oktobra 1941. leta so odšli iz Semiča prvi borci k partizanom.

KOČEVJE: 3. OKTOBER

3. oktobra 1943. leta je bilo v osvobojenem Kočevju zasedanje Zbora odposlancev slovenskega naroda.

VRTOJBA: 27. OKTOBER

27. oktobra 1942. leta se je partizan Emil Bizjak sam do poslednjega naboja boril s 40 italijanskimi karabinjerji. Ko je padel, so fašisti vlačili njegovo truplo po okoliških vaseh in siliti prebivalce, da pljujejo nanj.

O starem Karlu s Slugovega

HEROJSKA epopeja narodnoosvobodilne vojne je polna ganljivih, a vendar za miselnost tujega človeka skoraj neverjetnih zgodb; marsikoga je iztrgala iz njegovega običajnega okolja in ga preselila v sredo viharnega dogajanja, ki je iz teh ljudi, ki so kakor tisoč drugih, v muki in trpljenju služili svoj vsakdanji kruh, ustvarjalo sloveče komandante, vzorne terence, strah in trepet vzbujajoče maščevalce narodnega gorja. Če ne bi bilo narodnoosvobodilne vojne, prav gotovo ne bi zablesteli v naši narodni zgodovini tudi ljudje, kakršni so bili na primer heroj Daki, španski borec, Tone Vidmar-Luka in stotero drugih borcev, ki so se že pred vojno zavestno borili proti krivičnemu družbenemu redu pri nas in proti porajajočemu se fašizmu na Španskem in v domovini. Šele borba na domačih tleh, proti pohlepnu okupatorju, je te ljudi ovenčala z neminljivo slavo; s svojim herojskim ponašanjem v slovenskem vsenarodnem uporu so zaslužili dostojno mesto ob junakih iz dni kmečkega upora, ob Iliju Gregoriču, Pansancu in Gubcu.

Poleg teh vzornih borcev, ki jih danes ta dan pozna vsak šolarček na vasi in ki naše najmlajše pokolenje iz njihovih vzorov črpa novih moči za sedanjost in prihodnost, pa je še brez števila junakov, ki so poznani in spoštovani morda le v svojem okolišu, zaslužijo pa, da bi dandanašnji kronist tudi njihova dejanja zabeležil v zlate strani naše najnovejše narodne zgodovine. To so preprosti ljudje s podeželja, večkrat že sivolasni gospodarji, ki so zapustili svoje domačije, na katere jih je stoletja vezal znoj njihovih prednikov, in se s puško v roki uprli pohlepnu tujcu. Upreti se malone golorok in neuk do zob oboroženemu in za vojno izvežbanemu sovragu — to je bilo v tistih časih več kot junaštvo!

Če hočemo prodreti v vzroke, zaradi katerih se je bloški kmet Karel Mramor odločil za

borbo, moramo začeti s tistim dnem, ko je ta skoraj 60-letni mož napeljavajl žico do svoje hiše, da bi v njej zagorela zaželen žarnica...

*

Bezuljak in Lož sta padla. Staremu Karlu je ob teh vesteh nemirno vzvalovala kri. Ljudje, kaj vendar počenjate? To je samomor! Upreti se Italijanu, ki ima tanke, topove, letala! Računi so jasni: Bezuljak in Lož se bosta držala kvečjemu dan ali dva, potem pa bodo prišli nadnju Lahis s svojo motorizacijo. Kaj bo ostalo od te dvomljive zmage? Zmrvili jih bodo, nevedne kmete, ki se po zmagi nad italijanskimi posadkami vedejo kot pijane muhe. Pamet v glavo, ljudje, vam pravim, saj zdaj ni čas, da bi se upirali, rajši se lepo mirno potuhnilo, na vse strani prisluhnimo in čakajmo ugodnejše prilike! Toda, ali je še čas popraviti, kar smo zagrešili? Kako, kar smo zagrešili? Zakaj pa se prištevamo mednje? Oho, Karel, prav tak si kakor vsi drugi: bahal bi se rad z nečim, kar nisi sam storil in

Maks Šnuderl — iz partizanske skicirke Dušana Povha

kar sicer obsojaš! Zapik: kar sami naj použijejo kašo, ki so jo skuhali! Mramor ni nič kriv, niente, niente...

Take misli so navdajale Karla, velikega kmeta na Slugovem, ko je brez kakršne koli pomoči vlekel žico v breg do svoje ponosne bajte. Ha, še tega manjka, da bi prosil za pomoč katerega od tistih, ki so Italijanom svinec sipali za ovratnik, in bi Italijani prišli in meni, tebi nič, zgrabili njega, pa še Karla... Saj smo vsi uporniki, vsi, ki slovensko govorimo in mislimo! Da, še po domače govoriti bo kmalu prepovedano. Ondan so fantje v krčmi zapeli, prav nič izzivalno, pa je prišel karabinjerski marešalo in jih sredi neizpete pesmi odvedel.

Karel se je ves zasopel, s skrajnim naporom sil zavlekel na trato, ki se je kakor pleša na starčevi glavi belila sredi gozda. Ko bi se mogel človek z rokami prilepiti ob to zemljo, da ga ne bi mogel nihče odtrgati od nje! Karel je zagrebel svoje prste v redke lase; spomnil se je, da je že star. Potlej so mu roke same ušle v mehki mah, ki je zaradi pozne jeseni zadobival rjave barve. In čeprav je visoko sonce grelo kakor v poletju, se ni mogel znebiti neke čud-

ne žalosti. Spoznanje, da je star in da so prek njegove glave in prek močno razredčenih večno zelenih drevov zgrmela desetletja, ga je navdalo z globoko tugo. Obenem se mu je kakor glodajoč črv zagrizla v glavo misel, da mu je morada zaradi starosti tolikanj opešala pamet, da ne more več razumeti tega časa. Saj so ga vsa desetletja, ki ga danes teže s podvojeno močjo, učili, da se kmet ne sme upirati posvetni oblasti, ker je le-ta od boga. In vendar: ali je tudi tisti, ki ti ne da govoriti, ki zapira in zatira slovenske ljudi, od boga? Svoje klavarno razmišljanje je Karel zaključil s krepkim zamahom roke: »Kmet naj orje, seje, rodi, drugi pa naj mislijo zanj! Saj v resnici misel bolj utruji kakor, denimo, košnja ali kako drugo kmetско opravilo. Na delo, stari, stran z razmišljanjem, ki nikamor ne vodi!«

In sivolasi gospodar se je spet ves napel pod težko žico, ki se je odmotavala z gibkega motka. Kar naprej je šla strmina navkreber in Karel je moral nekajkrat počiti. Že je bil pod grmovjem, ki loči njegovo domačijo od gozda, ko je od vseh strani nenadoma zagomazelo in vsa reber je bila naenkrat polna zeleno oble-

čenih vojakov, ki so divje poskakovali, se neznansko pačili in vpili. Njihovo govorico je Karel kaj slabo razumel, po njihovih divjih kretnjah s puškami pa je koj uganil, da je bolje mirovati. Bil je obkoljen. Neki vojak se mu je previdno približal in ga s puškinim kopitom dregnul v rebra, pri čemer je staremu kmetu kljub nevarnosti šlo na smeh, saj se je moral mali Lah precej vpeti na petah, da ga je dosegel. To pa je Italijana neznansko razkačilo in na njegov mig so pristopili še drugi in v hipu povezali Karla. Tako povezanega so potlej gnali na Kremenco in od tod v Ljubljano...

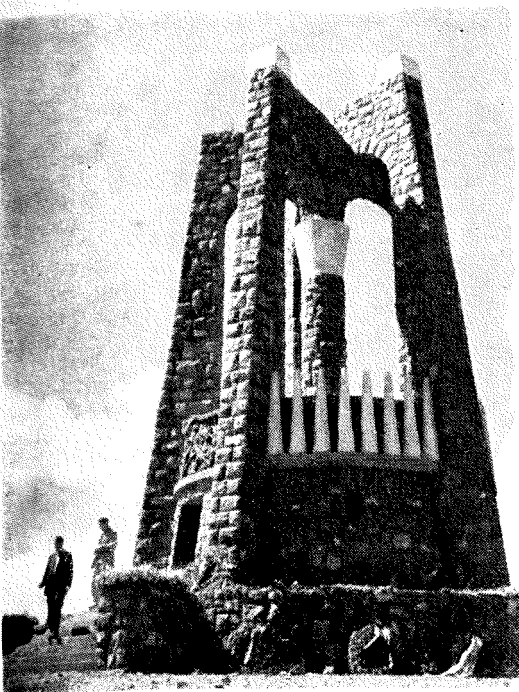
Čez teden dni se je Karel vrnil iz zapore. Bil je ves spremenjen. Žena ni uspela izvleči iz njega besede in vse dni odtlej je trmasto poležaval v kamri in topo bolščal v strop. Jedi in dela se ni dotaknil. Po nekaj dneh je iz kota izvlekel zaprašeno popotno palico, ki ga je vselej spremljala na semanjih poteh in na redkih obiskih sorodnikov v Otanici ali na Hribarjevem, in jo mahnil kar počez čez reber, na kateri so ga pred dnevi zgrabili Italijani. Namenil se je h Kremenskemu Francetu; po skrivnih, uporniških poslih. Da, Karel se je s tem dnem po tehtnem premisleku odločil za — upor. Bolje junaško umreti, kakor klavarno zginiti v italijanskih zaporih! In ko je na Kremenci trikrat potrkal, so ga pri Francetu zbrani vaščani sprejeli medse, kakor da so ga že dalj časa nestrpnost pričakovali, kakor da mu je že od nekdaj bilo na čelu zapisano, da se bo v letu 1941 dokončno uprl oblasti, ki je »od vekomaj« in ki se je samo v njegovem življenju brez njegove volje nekajkrat menjavala.

*

Prišla je silovita roška ofenziva in tudi na Blokah so valeče se kolone italijanske vojske požigale, morale in zaslužnjevale vse, kar ni moglo uteči njihovim krvavim rokam. Karel Mramor, tedaj že znan terenski delavec, se je ob tej ofenzivi zatekel v pečine nad

Gubčeva brigada na Notranjskem 1944. leta

*Spomenik
v Starem trgu
pri Ložu*

bero živino, žitno letino, tele-
ta, ponjave in drugo, da tega
ne bi dobili Italijani. Slednjič
pa je še sporočil svoji ženi,
naj nemudoma pogasi ognjišče
in se poda za njim k partiza-
nom. Kdo ve, kako hud boj
je moral ta trdni gospodar, ki
je vse življenje trdo garal, bo-
jevati, da se je slednjič odločil
s svojo voljo prekiniti s sta-
rim...

In kmalu so partizani na
Padežu in Pokojišču jemali za
vzor starega Karla Mramorja
in njegovo ženo, kajti daleč
naokoli ni bilo starejših, bolj
skromnih in vdanih borcev, ki
se morda niso proslavili v
znamenitih bitkah, pač pa z
bojem, ki so ga dobojevali sa-
mi s seboj. In kadar se poslej
v domačiji Karla Mramorja
oglasi kak znanec iz borbe, ga
oba starca radevoljno in go-
stoljubno sprejmeta. Gospo-
darju Karlu spomin prav nič
ni opešal in skozi zaprašeno
pajčevino časa vselej zlahka
izlušči vedri partizanski obraz
svojega gosta. Obujanju spo-
minov tedaj ni ne konca ne
kraja in pogovor teče še bolj
gladko in brez zastanka, ker
besedam daje krila Mramorjev
sadjevec, ta zlahtni sok iz ob-
novljene domačije na Slugo-
vem.

Nande Žužek

svojo vasjo, ker je moral vztra-
jati na svoji dolžnosti po na-
logu kremenskega odbora OF
prav do prihoda italijanskih
tolp na Slugovo. Ko se je ne-
varnost vsaj za silo odmaknila,
so ga na njegovo prošnjo spre-
jeli k partizanom v Lukovo
četo, ki je bila tedaj v forma-
ciji 2. bataljona Ljube Šer-
cerja. Zvezo s četo mu je
ustvaril Kremenski France, ki
je takrat že slovel kot dober
organizator in močan pred-
stavnik ljudske oblasti v ra-
jonu Vid-Begunje. Ta četa se
je tik po končani roški ofenzi-
vi zadrževala na Padežu in na
Pokojišču. Stari Mramor se je
kljub svojim letom udeleževal
vseh njenih akcij in preneka-
terikrat se je izkazal z veliko
vzdržljivostjo in pogumom.
Zanimivo je, kako se je ta
trdni kmet, nekdanj lastnik 45
hektarov zemlje, eden najbo-
gatejših ljudi na Slugovem,
vživel v program narodno-
osvobodilnega boja in z nekim
nesebičnim dejanjem tudi do-
kazal, da je dokončno obra-
čunal z miselnostjo, ki se drži
velikih kmetov, pa najsi jih
življenje še tako hudo preiz-

kuša. Vse borce, pa tudi sre-
njo je presenetila vest, da je
Mramor sam izrazil željo, naj
zaščitniki iz njegove vasi (s
Kremenskim Francetom na
čelu) na njegovi domačiji po-

Črtomir Sinkovec:

Ko žalost mi srce teži

*Ko žalost mi srce teži,
podam na pot se; kraj poti
mlad partizan spokojno spi.*

*Ob grobu nemo obstojim
in tiho, tiše govorim
z junakom prvih štirih zim...*

*Mlad partizan mi govori:
»Kdor za svobodo v zemlji spi,
naj živa vest bo za ljudi!«*

*O, živa vest, o, več vesti
spomin na vas naj v nas zbudi!*

Zadnje borbe II. brigade na Krasu

ZADNJI meseci vojne so bili zlasti za Slovenijo hudi, ker se je okupator moral prav preko Slovenije umikati pred hitrimi prodori naših enot v Srbiji, Bosni, Dalmaciji in Hrvatski. Ker so naše enote venomer napadle okupatorjeve transporte, je le-ta v začetku 1945. leta zelo pomnožil svoje postojanke z vlasovci in četniki, ki so se umikali skupaj z Nemci. Hkrati pa so v posameznih predelih Slovenije vršili proti našim enotam tudi manjše ofenzive. V zlasti neugodnem položaju so bile takrat partizanske enote na Primorskem, kjer je bila tudi II. brigada KNOJ. Ker sovražnik kljub stalnim napadom na osvobojeno ozemlje na Primorskem ni dosegel pomembnih uspehov, je Rainer sklical konferenco vseh nemških in podrepniških štabov gorenjskega in primorskega predela, na kateri so pripravili načrt za večjo ofenzivo na Primorskem.

V tej ofenzivi (od začetka marca 1945 do konca aprila) je II. brigada KNOJ skupaj z ostalimi enotami IX. korpusa branila osvobojeno ozemlje in v večdnevni bojih na Banjški planoti kljubovala številčno močnejšemu sovražniku, ki je napadal z vseh strani. Zato so se enote IX. korpusa prebile s sektorja Čepovan—Vojsko na Šentviško planoto in prišle sovražniku za hrbet. II. brigada pa se je 25. do 26. z vsemi bataljoni premaknila v Vipavsko dolino, kjer so se utrdili četniki.

Po končani ofenzivi so se sovražne čete držale na sektorju Banjščice—Čepovan—Čepovanska dolina—Lokve—Trnovo. V Vipavski dolini in na Krasu se je položaj med ofenzivo zelo izpremenil. Nemci so semkaj poslali četniški korpus. Ker so bile vse partizanske enote zaposlene v borbah s sovražnikom na osvobojenem ozemlju in v Vipavski dolini ni bilo nobenih enot, so si četniki napravili postojanke skoraj v sleherni vasi, med postojankami pa so krožile patrulje 3—5 mož.

Najvažnejša naloga II. brigade je bila borba proti narodnim izdajalcem in okupatorjevim hlapcem. Zato se je na podlagi položaja v Vipavski dolini in na Krasu odločil štab brigade, da dodeli vsakemu bataljonu svoj operativni sektor. 27. marca je bila kratka konferenca bataljonskih štabov, na kateri je bilo določeno, da se I. bataljon premakne na sektor gornje Vipave, II. bataljon v srednjo Vipavo in na del Krasa, III. bataljon ostane na Gorishkem, a IV. bataljon se skupno s štabom brigade premakne na Kras.

Bataljoni so že med pohodom na sektorje prišli v stik s četniškimi patruljami. Čeprav je izšla brigada zelo izčrpana iz ofenzive, so njene enote takoj sprejele borbo s četniki in v nekaj dneh se manjše skupine četnikov niso več upale izven svojih postojank. Vsak naš bataljon je dnevno izvršil vsaj eno akcijo na Krasu ali v Vipavi in prav to je begalo četnike. Naj navedem samo najvažnejše akcije oz. spopade.

I. in III. bataljon sta imela prvi večji spopad že 30. marca. III. bataljon je počakal v zasedi kolono četnikov pri Volčji Dragi in v spopadu ubil dva četnika, več pa jih je ranil.

I. bataljon pa je pri vasi Šmarje napadel skupino četnikov.

Že 1. aprila so četniki napadli naš II. bataljon s 150 možmi v vasi Štjak na Krasu. Ker se niso mogli približati našim položajem, so dobili v pomoč še 150 mož. Četnikom je poveljeval v tej borbi sam komandant korpusa. Po večurni borbi je bataljon uničil precej sovražnikov in v odločnem jurišu pognal napadalce v beg. Po tem zadnjem jurišu je obležalo 5 četnikov, 16 ranjenih pa so odveli.

Štab brigade se je s IV. bataljonom premaknil v okolico Komna. Stalni pohodi četnikov na Kras in močne patrulje so zadajale IV. bataljonu težave, ker je bil njegov sektor velik. Kmalu za nami sta prišla na Kras še dva jurišna bataljona IX. korpusa, ki sta prevzela precejšen del naporov v stalnih bojih izčrpanega IV. bataljona.

Četniki so se trudili, da bi uničili štab brigade, ker so dobro vedeli, da on vodi borbe v Vipavi in na Krasu. Zato so se poslužili vseh mogočih zvijač. Tudi brigada se je zavedala svoje vloge in nevarnosti, zato so vse njene enote — kakor tudi štab — stalno menjaval svoje mesto in se premikali v največji tajnosti. Kljub temu je četnikom uspelo najti med Kraševci izdajalca, ki je sledil premikom naših enot in o tem obveščal

Štab II. brigade VDV v Šebeljah na Krasu (8. aprila 1945)

svoje »bradate« gospodarje. Kakor običajno, se je tudi 8. aprila premaknil štab brigade iz Gabrovice v vas Sebelje pri Škrbini. Tu smo se mislili zadržati dva dni. Štab brigade se je naselil sredi vasi, v kraško hišo, ograjeno z visokim zidom. Bataljon je del svojih enot poslal v zasede, manjši del pa je ostal v vasi. Nihče ni mislil, da je prav v tej vasi človek, ki obvešča sovražnika. V zgodnjih jutranjih urah, 9. aprila, nas je zbudil stražarjev strel pred hišo. Za njim so se takoj zaslislali rafali iz strojnic in brzostrelk. Skočimo k oknu in vratom — tedaj pa zaslišimo četnike, ki so rjuli: »Evo ga. Dušana!« Slavko Furlan-Dušan je bil komandant brigade in četniki so ga hoteli vloviti živega. Dušan se je takoj znašel. Kratko vprašanje vsem iz štaba: »Tovariši, smo pripravljeni?!« Dušan ni čakal odgovora, ampak je kratko zapovedal: »Za menoj!« Z nogo je odrinil vrata in hkrati izstrelil rafal iz brzostrelke. Bombe so z vseh strani letele na dvorišče, zato ni bilo časa za oklevanje. V nekaj skokih je bil Dušan preko dvorišča in dvoriščnih vrat na cesti in tu sta s kurirjem Matijem čistila z brzostrelkami vsak svojo stran in ščitila umik štabu. Pot je prosta, štab se je umaknil brez izgub. Četniki, ki so toliko upali v svoj uspeh, so odnesli svojega zdravnika mrtvega, od naših pa je bil laže ranjen samo stražar, ki je prvi streljal na četnike.

Vaščani Gabrovice gotovo še niso pozabili na 22. april 1945! Takrat je bil štab brigade z II. in IV. bataljonom v Gabrovici. Obveščevalna služba nam je sporočila, da se približujejo manjše kolone Nemcev. Ob 9. uri zjutraj so se že slišali prvi strelji v bližini vasi. To so bile manjše patrolje, ki so prve naletele na Švabe. Komandant Dušan se je takoj odločil: Nemcev ne smemo pustiti v vas. IV. bataljon je zavzel položaje na robu Gabrovice in sprejel borbo. Nemci so bili okoli sto metrov oddaljeni od nas, toda naprej niso mogli. Mi smo bili za enim zidom, oni za drugim; ločila nas je le ozka njiva. Okrog

Zbor aktivistov na Primorskem (v vasi Stomaže) po kapitulaciji Italije (sredi med njimi dr. Aleš Bebler)

poldne smo zaslišali prve topovske strele iz Proseka. Nemci so nas hoteli s topovskim ognjem prisiliti, da se umaknemo in s tem bi omogočili svojim pešcem ponoven napad. Granate so udarjale v zbite kraške hiše in vsaka je napravila veliko luknjo v zidu. Vsak bi mislil, da so Gabrovci izgubili moralo v tem artilerijskem trušču, vendar je bil učinek prav obraten. Možje, mladinke in pionirji so hodili okrog nas in nas izpraševali, če bomo vzdržali. Seveda niso vedeli, da imamo še en bataljon v rezervi. Kmalu so dobili Nemci pomoč. Majhne kolone so se približevale z vseh strani, artilerija pa jih je ščitila. Prav tedaj nam je prišel na pomoč jurišni bataljon XXXI. divizije, ki se je že vse dopoldne boril s četniki in jih pošteno naklestil. Na poti v taborišče so slišali streljanje pri Gabrovici in nam prišli pomagat. Takoj smo se odločili, da udarita naš II. bataljon in jurišni v bok sovražniku in ga prisilimo k umiku. Jurišni je odšel na desno, II. bataljon pa na levo krilo in čez 30 minut sta že začela napadati. Nemci so videli, da jim umik podnevi lahko prinese velike izgube, zato so se zagrizli branili in čakali noči. Topovski ogenj ni prenehal, ampak je sedaj še bolj usipal po partizanih. Poskušali smo se približati z vseh strani, ven-

dar se ni dalo zaradi močnega avtomatskega ognja. Nemci so vzdržali do večera in se umaknili v prvem mraku.

Prav tedaj je IV. armada z vso naglico prodirala proti Trstu. Tudi naša brigada je dobila nalogo, da z ostalimi enotami sodeluje pri osvoboditvi Trsta. Zato smo poklicali v sestav brigade še I. bataljon, III. bataljon pa je ostal na Goriškem, da pomaga pri osvoboditvi Gorice. Tako se je skoncentrirala na Krasu skoraj vsa brigada.

Pet dni pred odhodom v Trst, 25. aprila, so četniki še enkrat poskušali srečo. Pripravili so napad na II. brigado z vsemi svojimi enotami, tako da se je ves korpus razvrstil na Krasu. Brigada se je takrat nahajala z vsemi bataljoni v vasi Sveto pri Komnu. Napad so izvršili četniki iz smeri Škrbine in Lipe. Sprejeli smo jih prav »lepo«! Naši mitraljezi so kosili, strelci pa so dopolnjevali delo mitraljezcev. Četniki gotovo niso pričakovali takšnega odpora in, ko so videli, kako padajo njihovi pajdaši, so zbežali. Prejšnjo noč smo se premaknili, zato četniki niso točno vedeli, kje se nahajamo, pa so obkolili precejšen del Krasa: Koprivo, Pliskovico, Cerovlje, Brestovico, Opatje selo, Železna vrata in Kobjo glavo. Z vseh strani so prodirali proti središču kroga — Komnu. Naši

obveščevalci so nas stalno obveščevali, kje so četniki, pa tudi sami smo to lahko ugotovili, saj so zakurili majhen ogenj na vsakem hribčku, kamor so prišli. Komendant Dušan je takoj ocenil položaj, v katerem smo zdaj bili, saj nam je pretila popolna obkolitev. Ura je bila komaj 10, zato ni bilo niti misliti na to, da bi se tukaj branili do mraka. Kam se prebiti? V Vipavo je najlaže. Nimamo pa poročil in še ne vemo, kaj nas tam čaka. Najbolje je, če gremo tja, koder so se nas najmanj nadejali. Izbrali smo najnevarnejšo pot, katera je bila pravo presenečenje za sovražnika, saj ni nihče od njih računal, da se bomo ob belem dnevu prebijali proti Trstu. Četniki so ponovili napad s komenske strani. Komendant I. bataljona, Matija Suhadolnik-Luka, je dobil nalogo, da s svojim bataljonom zadrži sovražnika med Komnom in Svetem, a ko bo brigada prišla v vas Gorjansko, se umakne v isti smeri za nami. Hrabri Gorenjci (saj so bili v I. bataljonu sami Gorenjci) so se pognali kot eden proti Komnu, a so že v bližini pokopališča v Svetem prišli v stik s sovražnikom. Ni bilo časa misliti na drugo, kakor na tej črti zadržati sovražnika vsaj pol ure, da se brigada umakne.

Ko so četniki, ki so nas obkolili z južne strani, slišali streljanje okrog Komna in Svetega, so se po bližnjicah spustili v to smer in s tem odprli pot. Opazili so naš premik, ampak bilo je že prepozno. Brigada je z dvema bataljonoma pravočasno prišla iz obroča; sedaj pa moramo to omogočiti še I. bataljonu. Ni nam bilo treba dolgo čakati. Vsi preznogeni od naporene borbe in poti so se borci I. bataljona sešli z nami že izven obroča. Četniki niso mogli verjeti naši predrznosti, ker bi v primeru ponovnega napada bili prisiljeni sprejeti borbo na slabših položajih. Takoj v mraku smo se premaknili do Štanjela, četniki pa so se iz strahu, da jih ne bi ponoči napadli, umaknili v svoje postojanke.

Zadnji poskusi četnikov, da nas uničijo, so se izjalovili in

II. brigada je 30. aprila sprejela zastavo na Krasu od tržaške mladine, že 1. maja pa je me prvimi enotami naše Armade vkorakala v Trst in častno izvršila svojo zadnjo nalogo, ki je bila nedvomno najtežja v njenem obstoju.

Zadnje poročilo II. brigade KNOJ, pisano 30. aprila 1945,

prinaša točne podatke o uspehih s četniki in sumarni pregled točno ugotovljenih sovražnih izgub v mesecu aprilu: 132 ubitih, 53 ranjenih, 126 ujetih. Plen: 2 lahki strojnici, 5 polavtomatskih pušk, 18 brzo-strelk, 120 pušk, 30 pištol in vojni material.

Branko Jerkič

Tajno orožje v Indokini

INDOKINA je daleč in o značaju osvobodilne borbe tamkajšnjih prebivalcev v pragozdovih in na poplavljenih riževih poljih vemo kaj malo. Malo? Morda! Toda opazovalci so mnenja, da je to ena najstrašnejših vojn sploh. Francija se brani in napada s številnejšimi in dokaj moderno opremljenimi silami — toda pragozd se brani trdovratno in ob vsaki priliki prehaja v napad, da jih je zelo težko ustaviti. Sicer sedaj pravzaprav niti ne gre za to, kdo bo zmagal v Indokini, temveč za to, koliko časa bodo Francozi vzdržali, kajti osvobodilna misel je v Indokini — dejstvo!

Francoska letala sistematično in neusmiljeno uničujejo vse, kar se uničiti da na ozemlju, ki ga imajo v posesti Ho Ši Minhove čete ali njihovi gverilci. Preživeli prebivalci vasi in mest so se z borci umaknili v gore in neprehodne močvirne gozdove ter z borci vred prehajajo v napad ali pa se branijo... Vsako drevo je zaseda, vsaka senca borec; če vztrepeti list, vedi: tod se skriva številna četa. In takrat, ko pragozd in močvirja pokrije neprodirna tema, ko presunljivi kriki opic napolnijo noč, takrat tudi najpogumnejši med Evropejci iščejo zavetje v utrjenih vojaških postojankah. Kot tigri se priplazijo sence iz gozdov in ponoči je vsa Indokina Ho Ši Minhova!

In Francozi? Večji del francoskih čet, ki se bore v Indokini, je sestavljen iz oddelkov zloglasne »Tujske legije«, kjer so zbrani ljudje različnih narodnosti, poklicni vojaki, bohemci, malodušneži, junaki, iz-

dajalci, ljudje brez domovine, ljudje z več domovinami, ponižani, razžaljeni... To je usedlina družbe, ki ji je denar edini cilj, pa naj bo prislužen kakor koli. In ta »obrt« v Indokini je dobro plačana! Francija porabi za to vojsko dnevno (!) dve milijardi frankov (približno toliko dinarjev). — Strategija »Tujske legije« je preprosta — uničiti vse in se po nekaj letih morda celo vrniti z denarjem v Evropo. Njihov cilj ni zmaga, temveč le »bivanje« v Indokini v svojstvu člana vojske, ki se bori za ideale francoskega imperija: za svobodo, enakost in bratstvo, kot to sami — sicer v šali — pravijo. Toda tudi pragozd je razumel!

Jeklene osti, ki jih Ho Ši Minhovi gverilci v Indokini skrivajo pod vodno gladino na poplavljenih riževih poljih — in gorje francoskim napadalcem, ki s takimi čevlji, kot jih kaže naša slika, stopijo na to »mino«!

V Baški grapi junija 1944

PO VEČDNEVNIH ogorčenih bojih na Jelovici se je XVI. brigada heroja »Janka Premrla-Vojka« v sestavu XXXI. divizije v pohodu preko Ratitovca in Blegaša vrnila na stare položaje blizu Cerkljanskega vrha in se namestila v vasi Novake in bližnji okolici. Prav tedaj sem se vrnil iz višje oficirske šole in sem bil še na Jelovici postavljen za komandanta I. bataljona te brigade. Prvo borbeno nalogo: zadržati nemško prodiranje proti Jesenovcu na Jelovici sem dobil še od komandanta Jožeta Mihevca-Rudarja. To pa je bil tudi njegov poslednji ukaz; mina ga je v tej borbi ubila.

Po težki borbi na Jelovici in dolgem pohodu je bil našim četam potreben počitek. Tako so vsaj pričakovali borci. V času dvodnevnega počitka pa so v štabu divizije pripravljali velike operacije: pregnati iz Baške grape sovražnika, porušiti mostove na železniški progi in preprečiti sovražniku prevoz enot in vojnega materiala na zahodno fronto.

*

Že prvi dan počitka me je poklical komandant brigade Vojko, rekoč: »Mirko, vaš bataljon ima najtežjo in najodgovornejšo nalogo. Dobro očistite orožje, pripravite strelivo in eksplozivne bombe iz plastika, izberite prostovoljce za bombaše in prav bi bilo, da jih praktično naučite minirati. Priprave za napad morajo biti končane do jutri popoldne!«

Ko sem se vračal v komando bataljona, me je komisar bataljona Anton Kvaternik radovedno vprašal: »Kam bomo šli, Mirko?«

»Vse je v redu,« sem mu odgovoril in razložil nalogo. Takoj smo poklicali vse komandirje čet in izdali ukaz za priprave. Rudi, pomočnik komisarja bataljona, je sklical partijski sestanek, na katerem je še posebej pojasnil vlogo komunistov v borbi.

Drugi dan popoldne je bilo vse pripravljeno za pohod do Baške grape. Iz štaba brigade

smo dobili naslednji razpored za borbo: Prešernova je blokirala Petrovo brdo z nalogo, da prepreči eventualni sovražnikov izpad s Petrovega brda in okrepitev z Jesenic. Gradnikova je blokirala Sv. Lucijo ob Soči, a z delom enot ne napadala sovražno postojanko v Hudi južini. Vojkova pa je imela naslednji razpored: I. bataljon mora 28. VI. ob 9. uri napasti sovražnika v postojanki »Mohorc«, jo uničiti in minirati most na železniški progi, potem napasti sovražno postojanko pri »Jakcu« in jo uničiti, nadaljevati z napadom na postojanko »Hum« in razrušiti železniško progo na tej relaciji. II. in III. bataljon sta blokirala sovražne postojanke v Gorenji vasi in Idriji, komanda brigade pa se je razmestila na podnožju Kojce.

Bataljon je zgodaj popoldne odšel čez vasi Zakriž, Orehek, Jesenice, tako da smo bili ob 19. uri že v Bukovju, kjer smo se nekoliko odpočili. Ob 20.30 smo bili na svojih položajih in se pričeli približevati železniški progi.

Le še dobrih 100 metrov smo imeli do postojanke »Mohorc«, ki je bila zavarovana z žico in s petimi bunkerji, ko smo zaslišali prvi sovražnikov klic »Halt!« Rakete iz postojanke so takoj svignile v zrak in tako obsvetile ves naš borbeni razpored. Takoj nato se je usul na nas ogenj iz lahkih minometov in težkih mitraljezov iz bunkerjev. Vsak poizkus prodiranja je bil nemogoč. Borba je trajala vso noč in vsak nov napad je povzročil pri nas nekaj ranjenih. Zato smo se zjutraj premaknili nekaj sto metrov nazaj, kjer smo se dobro ukopali in zamaskirali. Dan smo izkoristili za spoznavanje zemljišča ob sovražnikovi strani. Iz komande brigade so nam poslali še nekaj eksploziva z naročilom, da moramo postojanko zvečer znova napasti.

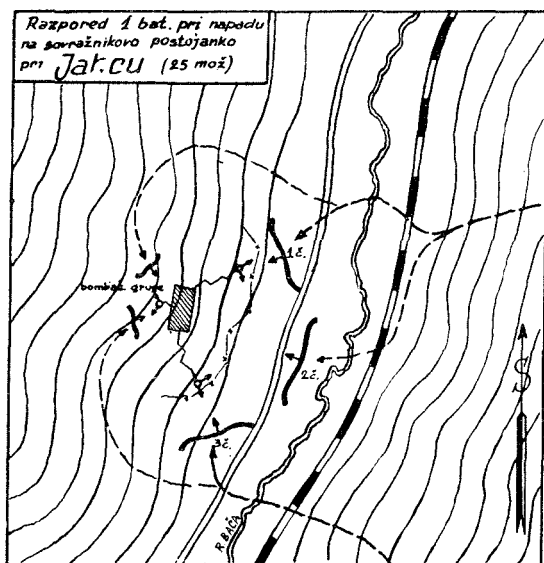
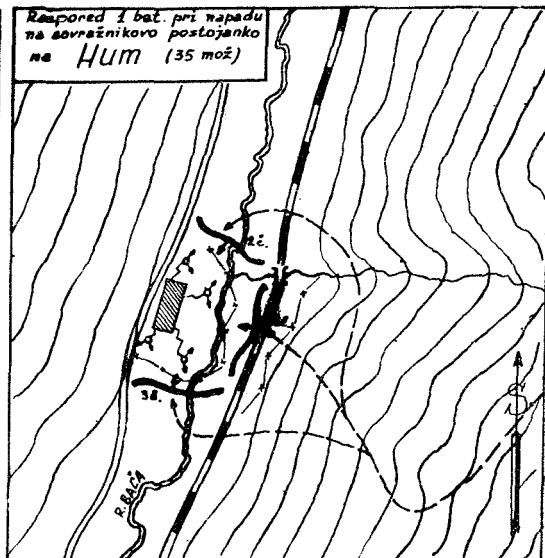
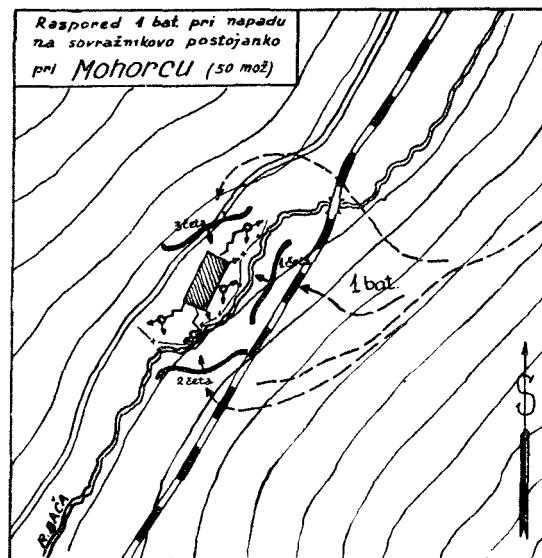
Drugo noč smo pričeli napadati ob 24. uri in uspelo nam je! III. četa, ki je napadala z zahodne strani, je napravila zmedo pri sovražniku,

tako da je moral proti njej skoncentrirati težko orožje, s tem pa je oslabil položaj pred našo I. četo. Ob štirih zjutraj se je bombašu Dušan po srečilo zagnati eksplozivno bombo v enega najbolj utrjenih bunkerjev. Kmalu nato se je čula silna eksplozija in strehe na bunkerju ni bilo več. Videli smo samo, kako se Italijani in Nemci panično umikajo, skrivajoč se po rovih. Prva četa je izkoristila eksplozijo bombe in takoj jurišala skozi pretrgane žične ovire, nakar so borci junaško vdrli v postojanko in jo očistili. Takoj zatem so minirali železniški most. Ko je bila postojanka popolnoma očiščena in odnešen ves vojni plen, se je pomočnik bataljona še enkrat vrnil na razrušeni most, kjer pa ga je zadel sovražnikova krogla. Postojanka »Mohorc« je padla in gori.

*

Po zboru bataljona so odšli obveščevalni oficirji proti postojanki »Hum«. Le-ti so nam izjavili, da je sovražnik v postojanki zelo oprezen, vojaki pa da so stalno na položajih. Sklenili smo, da napademo ponoči, ker se postojanki podnevi ni bilo mogoče približati zaradi topovskega ognja. Sedaj smo imeli tudi ročne bombe in šest težkih mitraljezov, ki smo jih zaplenili. Zvečer smo odšli. Pot do sovražne postojanke ni bila dolga, potrebna pa je bila velika opreznost, da nas ne bi sovražnik odkril. Tako smo se približali v koloni skoraj 300 metrov do postojanke. Rudi, kurir in jaz smo se oprezno približevali postojanki. Videli smo samo stražarja, kako se je naslanjal na zid. Okna v postojanki so bila zazidana, v bunkerjih pa vse tiho.

»Zabarikadirali so se,« je dejal Rudi. Takoj sva imela načrt: I. četa s skupino bombašev naj napade z vzhodne strani, v tem času pa se bo III. četa priplazila čez železniško progo in napadla z jugozahodne strani. Pomaknili smo se nazaj in razporedili čete. Bombaši, na čelu z Dušanom, so se priplazili 25 metrov pred bunker in zasuli postojanko in bunkerje z bom-

Legenda:

- naše enote
- smer pokreta
- sovražnikovi bunkerji
- sovražnikove postojanke
- sovražnikovi akopi (rovi)
- žični ovire
- žel. proga *Sx Luejja-Petrovo Brdo*
- cesta

bami. Odmevi bomb še niso prenehali, ko se je začel močan juriš I. in III. čete. Čez pol ure smo bili v postojanki. Ko smo vdrli v pritličje postojanke, smo se začudili, ker so bile po vseh sobah samo civilne stvari, sobe pa prazne.

Čez nekaj časa so se v kleti odpra vrata in iz nje je stopila stara žena z dvema otrokoma. »Kaj delate tukaj, mamica?« jo je vprašal eden izmed borcev.

Ona pa: »Sem so me pri-

vlekli včeraj, ker imam sina pri partizanih. So rekli, če bom jaz pri njih, partizani ne bodo napadli njihove postojanke. Vsa srečna je bila videti žena, a oči so ji zalile solze. Odšla je domov. Mi pa smo postojanko zažgali.

*

Tri noči smo se že borili, pred bataljonom pa je bila še ena naloga: uničiti sovražno postojanko pri »Jakcu« in razrušiti železniško progo. Ker se je zdanilo, smo se pomaknili

proti Kojci na boljše položaje. Ta sovražna postojanka pri »Jakcu« je bila okrog 500 m čez železniško progo in reko Bačo z druge strani pod hribom. Zato je bil napad nanjo z vzhodne strani zelo težak; čistina z redkimi zakloni, a poleg tega še stalno sovražnikovo osvetljevanje z raketa-mi. Odločili smo se, da postojanko z vzhodne strani blokiramo, z zahodne pa jo napadejo bombaške skupine. Za zvezo in dajanje znakov med

četami, ki so blokirale, in ju-
rišnimi skupinami, smo dolo-
čili znake z električno lučjo
po Morsejevi abecedi. Tega
dne so borci ves dan izdelovali
eksplozivne mine. Nekateri so
se pripravljali za rušenje že-
lezniške proge, bombaši pa za
napad na bunkerje in postojan-
janko. Čeprav niso spali tri
noči, so se borci prostovoljno
javili za bombaše še za četrto
noč borbe. Pričelo se je nočiti.
Da bi se bombaške skupine
preplazile čez železniško progo
in Bačo k postojanki, so odšle
naprej. Kmalu za njimi smo
odšli ostali. Vse je bilo mirno.
Le iz postojanke je bilo slišati
strel in videti svetleče rakete.
Signalisti so na prej določenih
mestih vzdrževali zvezo z na-
šimi bombaškimi skupinami.
Okrog 22. ure smo zavzeli po-
ložaje in čakali bombaše, da
pridejo na svoja mesta. Kmalu
nato je prinesel kurir list od
signalne zveze, na katerem je
Rudi sporočil, da so na mestu.
Samo nekolikokrat je posvetil
signalist z električno lučjo in
že so po vsej Baški grapi od-
mevale eksplozije bomb...

Kakor bombarderska avia-
cija so bombaši zasuli sovraž-
nika z bombami. Med tem ča-

som se je I. četa hitro po-
maknila čez Bačo in cesto.
»Juriš!« Postojanka se je
vdala. Vse, kar je bilo v njej,
ko smo napadli z bombami,
je bilo mrtvo. Zaplenili smo
nekaj pušk in mitraljezov in
precej streliva. Ob 24. uri se
je videl iz postojanke samo še
plamen.

II. in III. četa sta takoj odšli
proti Petrovemu brdu, da po-
rušita progo. Vso noč je bilo
slišati odmeve eksplozij. Že-
lezniška proga je bila pretrga-
na na 138 mestih in s tem
zaustavljen promet na relaciji
Bohinjska Bistrica — Gorica
skoraj za vse leto.

Bataljon je imel v štirih

nočeh borbe 8 mrtvih in 14
ranjenih, sovražnik pa dva
ujeta in 11 mrtvih, katere smo
našli v postojankah in bun-
kerjih. Koliko pa so mrtvih
in ranjenih odvlekli s seboj,
nismo mogli ugotoviti. Bata-
ljon je zaplenil v teh borbah
8 težkih mitraljezov, 14 puško-
mitraljezov, 36 pušk, nekaj
pištol in precej streliva. V vsej
borbi so nemške enote sku-
šale prodreti iz Idrije in Pe-
trovega brda, toda obroči na-
ših brigad so bili čvrsti in je
bila vsaka intervencija za
pomoč napadenim posadkam
v Baški grapi zaman.

Mirko Tolar-Ferdo

Ilegalna razstava l. 1943 v Splitu

ITALIJANSKE oblasti v
Dalmaciji, ki so jo oku-
pirale 1941. leta, so si pri-
zadevale pridobiti na svo-
jo stran nekatere naše upo-
dablajoče umetnike, seveda
zaradi političnih špekulacij.
Najprej so jih pozivali na so-
delovanje pri ureditvi in
opremi stavbe prefektore, po-
zneje pa za organizacijo
umetniške razstave. Pri obeh
ponudbah so fašisti ponujali
umetnikom večje vsote denar-
ja kakor tudi ugodna službe-
na mesta v Italiji. Oba njho-
va poizkusa pa sta bedno pro-
padla. Naši umetniki so prišli
na izvirno idejo: organizirati
ilegalno umetniško razstavo v
Splitu.

Razstavo so organizirali v
hiši umetnika Marina Studina
v središču mesta ter v hiši,
kjer je bila zobna ordinacija
za italijanske oficirje. Raz-
stava, ki je obsegala 80 del,
je bila odprta od marca do
julija 1943 in je bila edin-
stvena na vsem našem ozem-
lju med NOB. Razstavo je
obiskalo nenavadno veliko
število ljudi iz vse Dalmacije
in so pri tem zbrali precejš-
njo vsoto prispevkov za NOB.
Vstop je bil dogovorjen —
vsak obiskovalec je moral po-
vedati geslo. Čeprav je bila
vsa stvar nenavadno tvegana
in so tako razstavljalci kakor

tudi obiskovalci preživeli mar-
sikatore »napete« trenutke, se
je razstava v redu zaključila.

NOVI SPOMENIKI

V Murski Soboti so odkrili
spomenik narodnemu heroju
Štefanu Kovaču-Marku. Spo-
menik predstavlja Štefana
Kovača v kmečki obleki, s čim-
er je hotel kipar prikazati
in povedati, da je Štefan Ko-
vač hodil zadnje leto pred
smrtjo od vasi do vasi, pre-
oblečen v kmeta, in tako ne-
opažen pred okupatorjem bu-
dil med kmečkim ljudstvom
v Prekmurju narodno zavest.

*

V Razlagovi ulici v Ljuto-
meru so odkrili spomenik
borcu in prvemu sekretarju
Osvobodilne fronte za ljuto-
merski okraj Jakcu Babiču.

*

Dva nova spomenika žrtvam
narodnoosvobodilne borbe so
odkrili na Jesenicah. Prvi
stoji na vrtu osnovne šole na
Blejski Dobravi, drugega pa
so postavili pri Sv. Križu nad
Jesenicami, ob cesti v bližini
Doma pod Golico.

*

V Hajdini pri Ptujju so 18
padlim borcem odkrili spo-
minsko ploščo. Le-ta, ki je
vzidana na šoli, ima vklesana
imena vseh 18 padlih borcev.

Tehnika Porezen - steno

Na mahu in umetnosti razstave, da seveda
pogledi, vrti in vse, opaziti.

Ognjeni krst

(Prva akcija na Ježici julija 1941. leta)

DO DRZNEGA sklepa so prišli v trenutku, ne da bi se kaj dosti dogovarjali. Lojze je samo pogledal Adrijana, ta Jožeta in Jože je, kot najstarejši v grupi, važno prikimal:

»Prekletu prav bi nam prišla tistale!«

»S tako bi se pokalo,« je kakor v sanjah izdahnul Miro v hrepenečem poželenju. Janko je malo v stran od njih nastiljal kravam, in ujel, kako sladostno je Miro zavijal oči in kako napeto gledajo vsi skozi špranje v vratih na cesto. Pristopil je h gruči in pogledal preko njihovih glav skozi luknjo: zelena postava je pravkar izginila za vogalom. Radoveden je skočil k motnemu okencu na nasprotni strani, ki je bil zadelan s prahom, pajčevinami in stelo, nervozen obrisal steklo in pogledal: oči so mu obstale na elegantni parabeli v rjavem usnju. Po poti proti cerkvi je ošabno korakal Nemec. Janko je nekaj časa strmel skozi okno v čudovito usnje; skoraj čutil je že v roki krepelce. Stal je za drevesom s parabelo na »gotovs«, pred njim pa se je zvižal bataljon preplašenih Lahov, ki so odmetavali puške, pištole, bombe in strelivo, njegovi tovariši pa so grabili po tem bogastvu, grabili in... Janku so zastale misli, pogledal je nazaj proti vratom, kjer so se prijatelji drenjali na prosto. Ujel je le še Jožetovo naročilo, naj bodo točni. Skočil je k vratom, a nihče ga ni več slišal, ko je vplj za njimi, da bi šel tudi on. Užaljen v dno srca je nevoščljivo opazoval Adrijana, kako je nalik pohuljeni mački poskakujoč hitel po cesti...

Bil je že mrak, ko so vsak-sebi ležali v travi pod Čerenovim bregom in ugibali, če se bo Nemec vrnil. Oči so jim bile velike od sanj na čudodelno parabelo, da na strah in nevarnost še pomislil ni nihče. Vas se je umirjala v večeru; jutri bo nedelja. Jože je rentačil: »Ne bo hudiča!

Nekaj drugega moramo, da ne bomo zastoj hodili.« Ostali trije so se strinjali.

»V patruljo mimo Ferjančka, po Tomačevski cesti k Špornu. Tam bomo napravili zasedo.« Razpotegnili so se v kolono drug za drugim, sklonjeni k tlom kot mački, vestno oprežujoč na vse strani, da bi jih kdo ne iznenadil. Hodili so čisto kraj ceste, tesno ob bregu, kot veter v hitrem hušku prečkali glavno cesto in se ustavili v Mali vasi za Špornovo mejo. Od tam je lep razgled na Savo, vse od Tabora pri Črnuškem mostu pa do Smartnega, kjer naredi reka velik, skoraj pravokoten ovinek. Na nebo se je kakor pril lepila polna luna, zvezde so se posule po jasnem nebu, Sava se je vila kot srebrn trak med temnimi konturami topolov, zverženih, pritlikavih borovcev fantastičnih oblik in

gostega vrbovja. Mirota je zajela melanholija: vsrkaval je vroč julijski zrak s polnimi pljuči, ušesa so mu bila polna prijetnih akordov poletne noči in oči polne temnih postav in oblik, obsijanih s srebrnino. Jože je za mejo iskal pripravnno mesto za zasedo, Adrian pa je ležal na trebuhu v travi in gladil pištolo. Jože se je vrnil in hladno pojasnil:

»Od Šklepa sem gre vojak. Ti, Adrian, in jaz ga razoroživa, vidva, Lojze in Miro, počakajta tukaj, da naju bosta kri-la, če se kaj zgodi!« Lojze in Miro sta hotela nekaj ugovarjati, a Jože ju ni poslušal, že je potegnil za seboj Adrijana, ki je nabijal pištolo.

»Pazi, da se prej ne sproži!« se je obrnil Jože. Obležala sta za živo mejo. Adrianu je burno bilo srce. Kako vse drugače je poslušati pripovedovanje, kakor dejanja sam doživljati! Strah ga ni bilo, toda vseeno so se mu šibila kolena od razburjenosti. Spomnil se je, da je bil nekoč pri njegovem očetu neki španski borec,

ki je pripovedoval, da se v začetku vsak boji, ko pa počí prvi strel in ostro zadiši po smodniku, dobi človek zopet oblast nad seboj.

»Če je to res, potem se še kar dobro držim!« se je grenko zasmel sam sebi. Tedaj je nenadoma otrpnil. Dva koraka od njiju, onstran meje, je šel mimo italijanski vojak. Jože je pogledal nazaj in zašepetal:

»Nisem prej opazil, da naju bo luč motila. Hitro stopiva za njim in kjer bo tema, ga pokličeva, naj se obrne.« Naredila sta nekaj korakov ob meji lepo vzravnana, tedaj... nenadoma... Le kje so se vzeli!

Izza meje so skočili štirje fašisti in ustavili vojaka. Jože je prijel Adrijana trdno za levo roko in ga peljal čez cesto v polkrogu na drugo stran k hišam. Obema fantoma so narahlo šklepetali zobje, živci so bili napeti kot lok na tetivi. Skozi stisnjene zobe je Jože šepetaje sikal:

»Naju že vidijo, že vidijo!« Trdneje je prijel Adrijanovo roko, da bi pridobil na hladnokrvnosti.

»Ne teči, ne teči, še korak, ne glej tja, nič ne glej...« Eden izmed fašistov je zavpil in vsi so namerili puške:

»State fermi!« Fanta sta obstala, Jože je nedolžno zakrulil:

»Andiamo dormire!« Ko pa je videl štiri fašiste, kako se bližajo z naprej štrlečimi puškami, je skrivoma počasi izpustil Adrijanovo levico in segel v žep. Fašisti so bili oddaljeni le še dva metra; dva sta povesila puški in stopila proti fantoma.

»In alto le mani! Presto, presto!« je vpil nepočakano starejši fašist; Jože je potegnil pištolo, odskočil... pk... ni delala. Najbližji fašist ga je udaril po rami, da se je zvalil v jarek. Tisti, ki je stal poleg prvega, je od strahu sprožil, votlo je zadonelo po vsej dolžini glavne ceste; namenjeno je bilo Jožetu, a je zgrešil. Adrijan se je zbudil iz otrplosti. Njegova je bila zanesljivejša. Bližnji fašist se je kruleč zvalil po tleh.

Telefonist odseka za zveze pri Glavnem štabu Slovenije, poleti 1944 v Beli krajini

»Mamma mia!« so ostali izgubili razsodnost in v paniki stekli nazaj. Še nekaj strelav je Adrijan pognal za njimi, ko pa so mu iz varne daljave odgovarjali z mušketai, se je zatekel za Jančkovo hišo. Jože se je izgubil neznano kam.

Zdaj je bil Adrijan sam. Čez cesto ni mogel; z več strani so nanjo streljali Italijani, najbrž slučajno došle nove patrulje. Ali je Adrijana obsedel bes, ali mu je prejšnja nevarnost omrtvila razsodnost, ni in ni se hotel umakniti s kraja prizorišča. Za Jančkovo dvrnico je skril orožje in potrkal na Kmetičeva vrata. Odprl mu je prestrašen obraz.

»Kaj je? Zakaj si...?« Neki prijeten, samozavesten občutek je prešinil Adrijana, ko je

videl to meseno zaskrbljenost. In vse to je povzročil on, sedemnajstletnik.

Da, kup odraslih mož z mušketai prasketa tam zunaj po cesti, morali so priti prav od daleč iz Italije, da bodo jutri morda hrabri oficirčki pisali poročila, podpisal jih bo komandant, visok in strog možakar z zlatimi naočniki in s širokimi zlatimi naši na rokavih, da bo poročilo odpečatil, prebral in gotovo kaj važnega dodal Visoki komisar, nato pa ga poslal naprej v Rim, kjer bodo majale z glavami mazi-ljene osebe, o katerih govori z mržnjo ves svet, a se jim le malokdo upa tako odkrito pod nos pomoliti figo, kot jo je danes on — nedorasli fante, bos in skuštran pobalin, ki je še včeraj za gumbce igral na

Partizanska kolona

dvorišču in metal v ris, danes pa strelja na fašistično vojsko, kar si ne upajo celo tisti odrasli generali iz utrjenih trdnjav, ki so se za to odločilno uro vse življenje pripravljali. — Trdo se je nasmehnil Stanetu.

»Slučajno sem bil na cesti, ko so začeli streljati. Bi lahko tu ostal do jutri?« Stane je

bil naš človek, domoljub, a vseeno je zaskrbljeno pokazal na okno. Adrijan je radovedno pogledal skozenj: pri Špornu je kup fašistov trkalo na vrata. Razumel je, da pri Stanetu ni bil varen. Tiho je odprl vrata in se previdno splazil do skrivališča, kjer si je zopet optal orožje. Ko je nekaj časa čepel za drvmi in se raz-

gledoval, je začul na cesti avto, ki se je ustavil pred Špornom. Adrijan se je nagnil čez skladovnico, da bi videl na cesti; dvakrat so nesli v avto.

»Ranjenca ali mrtvaka?« se je nasmehnil Adrijan. Ponosen drget mu je hušknil prek ustnic. V njegovih očeh ni bilo iskati usmiljenja, preveč je kleno so se lesketale. Ko je stekel od detelji in po razorih, da bi bil čim dlje in hitreje proč od nevarnega kraja, ga je naenkrat objel svetel pramen avtomobilskega žaromet, ki je obračal na cesti. Italijani so zatulili kot ljudožrci in cela toča krogel se je usula po njivi. Adrijan je vedel, da je nevarnost velika, zato je tekel naprej, preskakoval križem kražem in kmalu ušel zasledovalcem. Pri Joškovčevih je našel vse tri prijatelje v hlevu v mučnem molku. Razveselili so se ga kot brata, nasmajali so se od srca, ko jim je pripovedoval, h koncu pa mu je Jože pomolil brisačo, da si je očedil obraz, ki je bil poln prsti, kot da bi z njim oral po zemlji.

Lojze Jakopič

Našim naročnikom in bralcem

Najprej se uredništvo revije oprostča vsem naročnikom zaradi poznega izida letošnje prve številke. Nastale so nekatere uredniške zapreke, katerih kljub najboljši volji nismo mogli takoj odpraviti. Upamo, da bodo izšle naslednje številke, če že ne v začetku, pa vsaj sredi tekočega meseca.

Bežen pregled letošnje prve številke kaže, da smo nekoliko spremenili tudi vsebinsko stran revije (poleg naslovne strani). Želeli pa bi, da nam bi naročniki poslali več pripomb, želja in nasvetov, zlasti glede vsebine. Novost za naše naročnike je letos tudi — nagradna križanka. Mnogo sreče, reševalci!

Že v zadnji lanski številki smo povedali, da smo morali nekoliko zvišati naročnino za letošnje leto; sicer malo, le za 10 din pri vsaki številki. Tako je celoletna naročnina 480, polletna 250 in četrtletna 130 dinarjev. Vse, ki so plačali letošnjo naročnino po lanski ceni, naprošamo, da nam malenkostno razliko nakažejo naknadno.

Naročnikom v tujini (Ameriki, Kanadi, Franciji itd.) sporočamo, da naj nakažejo naročnino, ki znaša za vse leto 900 dinarjev (3 dolarje) na tale tekoči račun: »Narodna banka, Ljubljana, Slovenija-Jugoslavija, št. 3180-000-74.« Vse v tujini, ki še niso nakazali lanske naročnine, pa revijo prejemaajo (izseljenci, jugoslovanski konzulati in predstavništva), naprošamo, da jo poravnajo.

Letošnjo prvo številko smo poslali na ogled nekaterim članom Zveze borcev. Želimo in upamo, da bodo postali naši naročniki. Nedvomno jim bo revija všeč. Stare naročnike tudi naprošamo, da pridobe vsaj enega novega naročnika. Še to: odpovedi po prejemu prve številke ne moremo več sprejemati, ker smo s prvo številko določili letno naklado. Kdor pa bi rad odpovedal, naj namesto sebe pridobi novega naročnika.

Uredništvo in uprava

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

7971

Številka 2 • Letnik VI • Februar 1954

Mejnik v rasti ljudske oblasti

(Ob desetletnici I. zasedanja SNOS v Črnomlju)

TREM zgodovinskim dogodkom, ki smo jih lani z vsem veličastjem in ponovno manifestacijo naše enotnosti proslavili na Okroglici, v Kočevju in Jajcu, se letos pridružuje desetletnica prvega zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju 19. in 20. februarja 1944. Črnomaljsko zasedanje prve slovenske ljudske skupščine je nov pomemben mejnik v rasti ljudske oblasti na Slovenskem v okviru demokratične, federativne Jugoslavije.

Kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda je očrtal politične in idejne temelje ljudske oblasti in slovenske državnosti ter izvolil Slovenski narodnoosvobodilni odbor, ki se je na svojem prvem zasedanju preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet ali kratko SNOS. AVNOJ, ki je bil od svojega formiranja v Bihaću politično vodstvo osvobodilne borbe jugoslovanskih narodov, je na svojem drugem za-

sedanju v Jajcu postavil čvrste temelje novi, resnično demokratični, federativni jugoslovanski državi.

Oba ta zgodovinska dogodka sta bila rezultat pravilne politike Komunistične par-

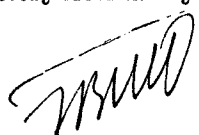
Josip Broz Tito

Beograd, 20. I. 1954

GLAVNOM ODBORU
SAVEZA BORACA NARODNO-OSLOBODILAČKOG RATA SLOVENIJE

Ljubljana

Zahvaljujući na čestitci povodom Nove godine, želim vam da i u ovoj godini vaša organizacija kao cjelina i vaši članovi kao pojedinci svojim političkim radom u narodu čuvaju ostvareno bratstvo i jedinstvo, doprinose svestranom napretku naše zemlje i jačaju spremnost za odbranu naše socijalističke zajednice.

tije in uspehov narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Značilno je, da je istočasno kot zasedanje AVNOJ bila v Teheranu zavezniška konferenca, na kateri je velika trojica med peterimi vojnimi sklepi v prvi točki sklenila: »Sklenjeno je, da je treba partizanom v Jugoslaviji pomagati v največji možni meri s preskrbo, materialom in tudi z operacijami komandosov.« Tako je naša žilava osvobodilna borba po mnogih bridkih razočaranjih le doživela dokončno zavezniško vojaško in kmalu nato tudi politično priznanje!

Po drugem zasedanju AVNOJ so vsi jugoslovanski narodi imeli skupščine svojih najvišjih predstavništev, ki so potrjevali sklepe drugega zasedanja AVNOJ in se spreminjali v vrhovne organe ljudske oblasti v svojih federalnih enotah. Slovenski narod je sicer že na zboru odposlancev v Kočevju izbral svoj vrhovni državni organ. Na svojem prvem zasedanju v Črnomlju pa je SNOS pristal na federativno zvezo slovenske države z ostalimi jugoslovanskimi narodi ter s svojimi sklepi in odloki dogradil slovensko državnost.

Na prvem rednem zasedanju SNOS je tovariš Edvard Kardelj v obširnem referatu poročal o pomenu drugega zasedanja AVNOJ. Na koncu je ugotovil, »da je bila pot oboroženega odpora, na katero so krenili naši narodi 1941. leta, pravilna in da niso bile zaman hude in dragocene žrtve, ki jih je dal naš narod v teh letih. Čvrste temelje bodočnosti smo si priborili s svojimi lastnimi silami in brez zunanje pomoči. Tako smo si priborili tudi priznanje in v zadnjem letu tudi stvarno pomoč svobodoljubnega človeštva«. Po njegovem poročilu je SNOS v celoti odobril in potrdil delo slovenske delegacije na drugem zasedanju AVNOJ in izjavil:

»Slovenski narod se je združil z narodi Srbije, Hrvatske, Makedonije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine v enotni državni skupnosti, v federativni Jugoslaviji, zgrajeni na principih resnične ljudske demokracije in narodne enakopravnosti, svobodno, po svoji lastni volji...«

Nato je tovariš Boris Kidrič govoril o graditvi narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federativne Jugoslavije, kar se »predvsem pravi, naš slovenski parlament razvijati ter do kraja razviti«. Po

njegovem priporočilu se je SNOS preimenoval v SNOS, sprejel deklaracijo o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva in Predsedstvu SNOS naložil, da takoj preide k organizaciji in vodstvu svojih upravnih odsekov, ki se bodo spremenila v ustrezna poverjenišтва ali ministrstva, ko bo vzpostavljena slovenska narodna vlada. Nadalje je SNOS osnoval zakonodajni odbor, razpisal volitve v narodnoosvobodilne odbore, ustanovil Komisijo za ugotovitev zločinov okupatorja in njihovih pomagačev, postavil Versko komisijo pri Predsedstvu SNOS itd. Da bi SNOS popolneje zastopal celotno slovensko ozemlje, je s posebnim odlokom povečal število članov od 120 na 180.

O gospodarskih, finančnih in zdravstvenih problemih, nalogah ter ukrepih je poročal tovariš dr. Marijan Breclj, tovariš Franjo Lubej pa o prosvetnih vprašanjih in ukrepih. Po obeh referatih je zasedanje sprejelo odlok o izdaji plačilnega bona, narodnem davku, obvezni obdelavi plodne zemlje in zaščiti plemenske živine, ustanovitvi komisije za upravo razlaščene imovine, zaščiti gozdov in odlok o ustanovitvi roditeljskih svetov.

Na koncu zasedanja je slovenski narod preko SNOS poslal navdušene pozdrave in globoko priznanje maršalu Titu, ki je s svojim političnim in vojaškim vodstvom narodnoosvobodilne borbe omogočil, da se je začel uresničevati davni sen o svobodni in združeni Sloveniji v okviru resnično demokratske in federativne Jugoslavije.

Na svojem prvem zasedanju v Črnomlju se je SNOS izločil iz vrhovnega političnega organa, Vrhovnega plenuma OF, s katerim je bil istoveten še na zboru v Kočevju, in kot ljudska skupščina postal samostojen, vrhovni organ državne oblasti na Slovenskem. S tem je SNOS izvršil »tisto veliko zgodovinsko misijo v slovenskem narodu, ki na žalost ni bila doslej naložena še nobenemu slovenskemu pokolenju pred nami« (B. Kidrič).

Graditev slovenske državnosti je Predsedstvo SNOS zaključilo 5. maja 1945 v Ajdovščini, ko je postavilo prvo narodno vlado svobodne, federalne Slovenije, ki je pod vodstvom pokojnega tovariša Borisa Kidriča in nato na čelu s tovarišem Mihom Marinkom vodila obnovo ter socialistično graditev v Sloveniji.

Franček Saje.

Junaški pohod

V začetku septembra letos bo v okolici Celja veliko partizansko srečanje — zbor bivših borcev partizanskih enot, ki so bile v času NOV na Štajerskem. Z željo, da pred tem partizanskim srečanjem obudimo našim bralcem spomine na tiste čase, naprošamo borce partizanskih enot na Štajerskem, da nam pošljejo prispevke. Danes objavljamo nekaj odlomkov iz daljšega rokopisa »Pohod XIV. divizije«, ki ga je napisal narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja.

ŠESTEGA januarja 1944 se je XIV. proletarska divizija »Borisa Kidriča« premaknila iz Suhorja na Vivodino. Z njo je bil tudi pomočnik komisarja Glavnega štaba Viktor Avbelj - Rudi. Nekaj dni kasneje sta se sestanka štaba na Vivodini udeležila tudi Stane Rozman in Boris Kraigher. Tu je Stane izdal povelje o pohodu XIV. proletarske preko Hrvatske na Štajersko. Devetega januarja je divizija, sicer maloštevilna, a dokaj dobro oborožena, tako z orožjem, kakor tudi s trdno borbena moralo, krenila na pohod proti Štajerski. Naravnost preko Save niso mogli, ker je bila reka težko prehodna in je po progi tekel sovražni transport na jug, kjer je bila v razmahu sovražna VI. ofenziva. Divizija se je pomikala po še edino možni poti: Pokupija, Turopolje, Slavonija, Kalnik in Hrvatsko Zagorje. Sam pohod preko Hrvatske ni bil ravno težak; često so se spopadli z ustaši. Ljudje in krajevne partizanske enote so sprejele divizijo z veliko pozornostjo; nudili so ji vso pomoč in ji prirejali sprejeme. Na tej poti preko Hrvatske se je divizija skrčila za 80 borcev — 7 jih je padlo v bojih, 29 je bilo ranjenih, nekaj jih je zbolelo in opešalo, šest jih je ostalo za zvezo pri hrvatskih enotah, nekaj pa so jih pustili, da so stražili strelivo, ki ga je divizija pustila v Zagorju. Tudi več mul so morali pustiti na poti. Ta pohod je trajal mesec dni. Pri prehodu čez Sotlo so partizani ukanili Nemce, ki so jih čakali v zasedi pri Klanjcu. Ponoči dne 6. februarja je divizija prešla Sotlo pri Sv. Katarini, severozahodno od Kumrovca. Takoj ob prihodu na slovensko

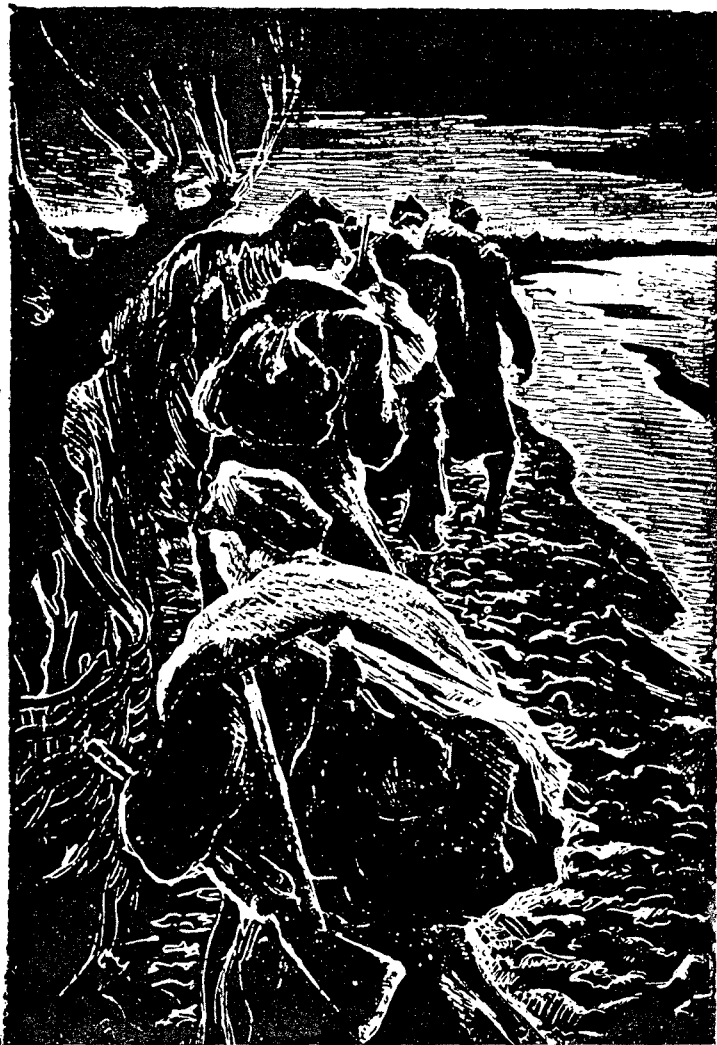
ozemlje se je divizija spopadla z Nemci, a je brez večjih izgub izšla iz teh manjših bojev ter se nastanila v va-

seh Krivica, Javorščica, Počival, Ravnica, Hrastje in Stara Glažuta.

Cilj tega pohoda XIV. proletarske na Štajersko je bil pospešiti aktivnost že obstoječih enot Štajerske operativne cone. Tu naj bi pripomogle predvsem izkušnje te divizije in prekaljeni kadri. Naloga divizije je bila, zanetiti splošno ljudsko vstajo in izvesti mobilizacijo, za katero so bile na Štajerskem velike možnosti. Druga naloga divizije pa je bila, da s svojim

Od desne proti levi: narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja, komandant XIV. divizije, in narodni heroj Bojan Polak-Stjenka, prvi komandant Šerčerjeve (slikano 20. VII. 1944, Črmošnjice)

Božidar Jakac: Preko Hrvatske na Štajersko

sunkom na Štajersko udari v najbolj občutljivo področje nemške okupacije, preko katerega so vodile važne poti na Balkan in v Italijo. S tem bi se razbremenile tudi enote NOV, ki so se borile v VI. ofenzivi. Nemci so spoznali nevarnost in vrgli močne sile v borbo, s ciljem, da bi uničili partizane v hribovju med Savinjo in Sotlo, ter jim tako preprečili, da bi prodrli v druge predele Štajerske. Sovražnik je imel v borbi velike prednosti: večje sile, dobre zveze, tako prometne ka-

kor tudi obveščevalne, zimsko opremo in goste postojanke, tako da so bili njegovi vojaki lahko vedno spočiti, siti in zamenjani.

*

Okrog 1000 borcev je bilo v XIV. diviziji, ko je prekoračila mejo. Imeli so dva topa in 8 lahkih minometov. Streliva ni bilo mnogo. Imeli so tudi nekaj protitankovskih pušk, 48 lahkih strojnic, okrog 150 brzostrelk, 800 pušk, radijsko postajo in 96 glav tovrne živine.

Ko so se pričele borbe, je bil sovražnik vsaj trikrat močnejši. Teren, preko katerega se je divizija premikala, ji je bil slabo poznan; obveščevalne mreže na terenu pa ni bilo. Borci nikakor niso mogli dobiti stikov s političnimi delavci na terenu in tudi varne bolnišnice niso bile na razpolago. Ker so pričeli Nemci divizijo takoj obkoljevati, ta ni mogla dobiti zveze z nobeno drugo partizansko enoto, razen s Kozjanskim odredom, v katerem je bilo le 15 mož. Borci so bili slabo oblečeni in precej je bilo tudi bosih.

Divizija je imela samo eno prednost: imela je preizkušene borce z visoko borbeno moralno in revolucionarno zavestjo. Po prvotnem načrtu naj bi brigade delovale samostojno, toda že prvi dan borb je pokazal, da se taka taktika ne bo obnesla. Sovražnik je namreč hotel presekat zveze med brigadami, jih obkoliti in vsako zase uničiti. Brigade pa zaradi vremenskih razmer, težkega orožja in ranjencev niso bile sposobne za naglo manevriranje in prebijanje iz obročev. Štab divizije je sklenil koncentrirati vse brigade in tako nadaljevati borbo.

*

Ko se je zmračilo, je bojni metež nekoliko ponehal. Divizija je izročila Kozjanskemu odredu 21 tovarišev, ki so bili nesposobni za hojo; bili so to težki ranjenci in nekateri zelo izčrpani. Potem je divizija tiho in neopazno zapustila Bohor in se premaknila proti Zidanemu mestu.

Pri prehodu čez cesto med Sevnico in Planino so borci zažgali dva avtobusa, ki sta obtičala v snegu. Šofer je izjavil, da so s temi avtobusi vozili nemške enote iz Trbovelj v hribe. Ta nočni premik proti Zidanemu mostu, ki je bil dolg nad 15 km, je bil eden najhujših med sovražno ofenzivo...

Borci so imeli za seboj že štiridnevne boje in stalne nočne premike ter sploh niso smeli niti misliti na počitek. Divizija se je pomikala po nad pol metra visokem snegu,

po strmih in težko prehodnih pobočjih. Tovorna živina je neprestano padala. Snežilo je in močan veter je nosil sneg v vsako razpoko. Na borbah je obleka zledenela in bili so kot ledeni stebri, ki se pomikajo skozi noč. Neprestano so padali in se ustavljali; živino, ki je nosila težke tovore, je veter popolnoma oslepil... toda prav temu vetru in me-težu se je treba tudi zahvaliti. Prekril in zamedel je vse sledove za divizijo!

Navsezgodaj so borci pospali v vaseh Poljane in Okroglica z nemirnim snom, ki je trajal do opoldne.

Sovražnik pa je medtem že popolnoma zaprl prehode preko Save...

Ker so Nemci zaprli tudi prehode preko Savinje, je divizija pospešila svoj korak, da bi dosegla Pohorje...

Prvi cilj: Sv. Peter in Kojnce!

Divizija je računala, da je sovražnik ne bo prej zasledil, dokler ne bo preiskal vsega terena, ki ga je obkolil.

Dne 13. februarja se je divizija pri Sv. Petru spopadla z 800 ljudi močnim odredom sovražne policije. Borba se je razvijala mož proti možu. Nemci so imeli bele obleke in so jih naše patrle opazile lahko šele takrat, ko so bile že napadene. Borci so se morali zakopati v sneg, če so se hoteli uspešno braniti. Sovražnik je z močnimi skupinami od vseh strani napadal divizijo in iskal praznin, da bi lahko udaril našim v hrbet. Manjše patrle pa so Nemci pošiljali celo med naše enote, ki naj bi ugotavljale, kje so štabi in v katero smer se namerava divizija premakniti.

Podobno taktiko Nemcev so partizani spoznali že na Bohorju. Tu je n. pr. tričlanska sovražna patrle z radijsko postajo vdrla v neposredno bližino divizijskega štaba in ujela političnega delavca, mu zamašila usta in ga zvezala. Šele po dveh urah se je ome-njena žrtev rešila vrvi, ko so bili Nemci preveč zaposleni s svojo radijsko postajo. Po ne-

kaj minutah je bil že v štabu in zaman so potem lovili nemško patrle, ki se je umaknila neopazno, kakor je tudi prišla.

*

»Med dnevom je bil zaprt ves prostor ob cestah okrog Gornjega Tabora, Frankolovega, Stranice, Vitanj in Nove cerkve. To je bil najugodnejši položaj med vsem zasledovanjem partizanskih enot. Poznali smo vse možne in verjetne prehode iz tega obroča. Povsod smo postavili izkušene skupine in na težiščnih mestih postavili močne rezerve.« To je nemško vojno poročilo z dne 15. februarja. In naslednji dan je bilo izdano naslednje poročilo: »In kljub temu je uspelo partizanski diviziji, da se je 16. februarja ob 2.30 uri pri Sorki prebila iz obroča in odšla proti zahodu.«

Premik iz doline Hudinje na Paški Kozjak je bil zelo hud. Snega je bilo nad en meter in mraz je neznosno pritiskal. Divjal je hud veter in nam stavljal na pot zamete, ki so bili včasih visoki nad dva in pol metra. Sinočni pohod je bil sicer kratek, vendar zelo naporen zaradi snega in vetra. Borci so namreč morali nositi s seboj okrog 40 težko ranjenih tovarišev, ki jih niso

mogli nikjer varno pustiti. XIII. brigadi so poginili skoraj vsi tovarni konji, večina mul pa je brezizhodno obtičala v snegu in so jih morali postreliti. Tudi drugod so imeli težave z živino.

Lažji ranjenci, ki jih je bilo kakih 50, so bili tako ozeblji, da tudi niso mogli več hoditi. Tudi te so morali nositi, ker zaradi vremena ni bilo mogoče uporabljati nobenih prevoznih sredstev.

Divizija je bila silno izčrpana in zima je vedno huje pritiskala. Tudi prehrana je bila v zadnjih dveh dneh kaj neredna, saj so zaradi stalnih borb in premikov utegnili pospraviti le po en dnevni obrok.

Jože Klanjšek-Vasja

STAVBA NAMESTO SPOMENIKA

V Kučevu so zgradili spominsko stavbo v spomin tamkajšnjemu partizanskemu odredu. Pred vhomom v stavbo so poprsja narodnih herojev in spomenik, ki simbolizira vstajo. Okrog stavbe so uredili prostran in lep park. Sredstva za zgraditev tega spomenika, ki je hkrati izredno lep okras mestu, so dali številni delovni kolektivi.

S pohoda XIV. divizije: na meji med Hrvatsko in Slovenijo

(Nadaljevanje in konec)

PRVIČ me je tudi popadel strah pred mučitelji. Ne tisti strah, da bom v svoji nemoči spregovoril in izdal tovariše! Ne, tega se nisem bal. Toda polasčati se me je začel strah, da me bodo počasi, počasi mučili, me pohabili, naredili iz mene nekaj, kar ne bo več podobno človeku — ubili me pa ne bodo.

Dragi fant, človek se boji počasnega in mučnega umiranja — ne pa smrti! Mi smo se zapisali smrti s tistim dnem, ko smo si v svoja srca napisali besedo »osvoboditev«. Morda se vsi tega niso prav natančno zavedali in so to spoznali šele pozneje — nekateri celo šele, ko so stali pred cevmi. Toda, ko sem skril prvo puško pod podnice, sem vedel: sedaj tehtam smrt ali življenje! In mar se nismo mi vsi bali počasnega umiranja? Ali nismo prav zato zgrabili za puške?!

In sedaj so me moji mučitelji hoteli vrniti na pot počasnega umiranja. To spoznanje me je tisto jutro preželo z grozo. Ne, tega nisem hotel, z to nisem primeren — človek sem ravnih poti in tveganege dejanja. Vse se je upiralo v moji notranjosti samo ob misli, da bi gnil v temnicah, pri živem telesu, dokler me ne bi trhlega, brez življenjskih sokov in moške sile pahnili čez prag. Ali pa bi morda doživel nekje v ječi osvoboditev — toda mene bi najbrž kot izmozganega, bebastega človeka prepeljali v umobolnico, kakor tistega kaznjenca, ki ga je zapustila žena.

Res, črne so bile moje misli, toda v ječah so vedno samo črne misli in svetli upi. Nekaj srednjega ni. Kdor zapade v tisto srednje, ta je zgubljen: kar je še ostalo v njem človeškega, ga je zapustilo... Prelevil se je v na pol bebastega, pohlevnega, požrnega, moralno propalega človečka, ki je pasje vdan svojim mučiteljem...

Zato se je v meni porodila misel na beg! Kakšna čudovita

misel! Kakor požirek vode ranjencu! Kakor dobra in poživljajoča ljubezen razumne žene! Krepilni napoj, ki te zdrami k življenju! Rešilna misel! Večina kaznjencev bi segnila ob živem telesu, če jih ne bi krepila misel na beg. Fant, to je kakor ljubezen, ki jo lahko nosiš skrito v svojem srcu dolgo, dolgo! Pravzaprav je to klic po svobodi! Edina resnično človeška misel, ki hrani jetnika v mračni celi-ci... dolga leta. In dokler nosiš ta klic, vedi, da še nisi izgubljen.

V dopoldanskih urah so prišli pome. Troje jih je bilo in med njimi tudi tisti vojak, ki mi je zaupal, da ne pošiljujejo moje žene. Ta mi je menda iz usmiljenja spel roke spredaj, pa še to je delal obzirno in nalahno. Laže sem se razmah-

nil in z večjim pogumom sem se oprijel misli na beg.

Pripeljali so me iz kleti: vhodna vrata so bila odprta, skozi nje pa so me ščegetali v oči sončni žarki... Svetloba me je omamila, da sem se opotekel in naslonil na zid. Majhen vetrič je bil pred vrati, zelenje je prijetno vabilo in zdelo se mi je, da so se oglašali ptiči.

Nekdo me je zgrabil za komolec, da bi me sunil naprej, toda glas prijaznega vojaka ga je ustavil:

»Lascia, lascia...!«

Še bolj so se mi zašibile noge, mrzlična drhtavica me je spreletavala in v glavi mi je vrelo:

»Sedaj... sedaj... sedaj... ali nikoli!«

Strašni so ti trenutki, ko preizkušaš svojo notranjo moč. Med vrati sem zagledal postavi dveh stražarjev, ki sta čuvala izhod iz vile, toda zame

sta bila samo neresnični senci, zelenje in sonce pa je bilo edino stvarno življenje, ki je vabilo, privlačevalo, stezalo roko po tebi... In v tistem hipu sem vedel, da se bom naslednji trenutek poglaval skozi vrata kakor v objem vabeče, zrele ženske, ki si je v svesti svoje privlačnosti.

Odlepil sem se od zida in se z nadčloveško močjo poglaval skozi izhod. Zame ni bilo več ne vojakov, ki so dvignili krik in streljali za menoj, ne sprehajalcev na cesti, ki so se prestrašeno umikali, ne ograj in plotov, ki so mi ovirali pot... Le vabeči objem zelenja in svobode je bil v mojih očeh. Uklenjene roke sem pridrževal na prsih in se poglaval z orjaškimi vzgibi mišic na nogi. Cestni tlak, zelena trava in z belim peskom posuta pot so brzeli pod mojimi nogami in že sem zavil za belo zgradbo, ki me je za trenutek skrila strelom preganjalcev. Moj cilj je bil doseči prelaz čez železniško progo, se poglaval po mestnem parku navzgor proti Rožniku in se izgubiti v blagodejni senci jesenskega gozda.

Sprehajalci so bili moja rešitev, kajti vojaki se niso upali streljati tja v en dan. Občutil sem hvaležnost do teh meščanov, ki so se mi plašno umikali s poti, do mladih mater, ki so stiskale svoje otroke k sebi, do železniškega čuvaja, ki je zaskrbljeno opazoval to blazno dirko...

Tedaj je neki sprehajalec zakričal, zagledal sem žensko, ki mi je nekaj preplašeno kazala z rokami, železniški čuvaj pa je v obupu zamahnil z roko, se počasi obrnil in sklonjen odšel v čuvajnico.

Kaj vam je, dobri ljudje? Ne bojte se zame! Ne dobe me!

In planil sem čez prelaz...

Tedaj sem zagledal gručo vojakov, ki je drvela po progi in mi presekala pot. Bila je navadna železniška patrolja, ki je slučajno bila na tem odseku, čula strele in prihitela. Čuvajnica jih je zakrivala mojim očem.

Z divjim kričanjem so navalili name. Otresel sem se prvega, mimogrede podrl dru-

Ive Šubic: Pionir in Italijan (lesorez)

gega, toda neko malo, gibčno ščene se mi je z izurjenim skokom vrglo pred noge in za hip sem omahnil, se zapletel z nogami in ta hip je bil odločen. Vrgli so se name, se mi obežali na roke, me grabili za noge in presunljivo kričali. Začutil sem težak udarec po glavi, toda še sem se opomogel in se jih otreasal z zagrizenostjo človeka, ki ga je opojila svoboda.

Udarec s puškinim kopitom mi je ohromil roko, drugi pa me je zadel na levo uho, da mi je začelo brneti v njem,

potem pa se je usulo po glavi... Pričel sem padati, počasi in kljubovalno, kakor vol, ki dobro pozna svojo usodo, pa ga napetost mišic še vedno drži pokoncu.

Klecnil sem na kolena in vedel sem, da je stvar izgubljena. Tema me je grabila, rdečkasta zavesa mi je zaprla desno oko — najbrž mi ga je zalila kri — še sem nekaj časa prestrezal udarce z uklenjenimi rokami, potem pa se mi je tudi to zdelo nesmiselno in naslednji udarec me je pobil na tla. Nisem več čutil ne

udarcev, ne krvi, ne krikov in besnenja, ne videl vojakov, ne otipal tračnic... V tej zgoščujoči se temi me je razsvetlila ena sama misel: da, da... sedaj veš, kaj so ti hoteli povedati kriki sprehajalca, vijoče roke mlade žene in kretinja čuvaja. Toda... prepozno je... Sedaj je vse končano... sedaj ne rabiš več nasvetov teh dobrih ljudi... Ali je to konec...? Najbrž je... Tak je torej konec Tonača s Hriba... Morda je bolje tako? Da, bolje... Sam si izbral — in izbral! Da, tako je bolje...

To se je zgodilo sončnega jesenskega dne 1941...

Takrat je umrl Tonač s Hriba... Tako je, fant moj, kajti to kar vidiš pred seboj, ni več Tonač s Hriba — ampak, vrug vedi, kakšno pokvečeno človeče, ki le še malo spominja na nekdanjega Tonača...

In večkrat premišlujem, čemu so tako slabo opravili svoj posel... Kajti tudi konjederca najameš in plačaš zato, da svoj posel izvrši vestno in temeljito. Ti vojački, ki so bili nekakšni šušmarji... sam ogenj in krih jih je bil, niti za ščepec pa ni bilo v njih tiste nemške natančnosti in doslednosti...

Fant, daj mi požirek vode! Hu-u-u-u! Če bi mogel pogasiti ogenj v prsih! In utešiti ta neznosni pritisk v glavi! Prepovedali so mi vsako razburjenje... Toda kako je mogoče izbrisati te strašne podobe, ki so se mi za večno vtisnile v mozeg?! Vidiš, tu notri, v čelu, je podoba trupla mladega dekleta, tu notri je spomin na golo, oskrunjeno telo njene sestre, vizija polblaznele matere, vklesana so lica mojih mučiteljev... in teh okamenelih slik ne more izprati dež, ne zamesti sneg, ne zabrisati veter, ne izruvat vihar... Mi smo prekleta generacija, obsojena, da bo legla v grob s temi okamenelimi grozodejstvi...

Ne vem, če me razumeš? Ne vem, če čutiš isto? Morda je pri meni vse to res le zaradi živcev. Morda me ubija brezdelje, ti pa se rešuješ z delom in pozabljaš? Toda povedj mi pošteno, če tebe nikdar ne mučijo sence preteklosti?! Poglej, ali še s takim nemirom

zreš v cvetočo in prebujajočo se pomlad kakor nekoč? Ali še vzplamtevaš in izgorevaš s tako silo ob ženinem telesu kot nekdanj? Ali še vihra v tvojem srcu tak uravnovešen pogum kot pred leti, ali je vedrina tvojega lica še tako pristna kot pred vojno, ali je tvoj življenjski nagon še tako brezmejen? Ali ni tvoja čustva že zdavnaj zarasel krvosesi bršljan?... Ponosen si na svoje starčevsko lice, ko bi se moral zgroziti nad njim!

Fej, pa take neumne misli! Pustiva jih! Včasih me pač tako prime! Ne morem jih odpoditi! To je zaradi tega, ker nisem pravi delavec, ne pravi lenuh... ampak sam vrug vedi kaj... zdravniki pravijo: rekonvalescent.

Toda, naj ti povem svojo zgodbo do konca. Sedaj je že tako vseeno. Malo razburjanja več ali manj! Zadnje čase se že tako prav malo še menim za dohtarske nasvete.

Vendar ne pričakuj več kar koli zanimivega. Počasno umiranje je mučna, neprijetna zgodba, kakor vse, kar je izgubilo pečat zdravlja. Za koga naj bo še zanimiv listek s podatki o boleznih, ki ti ga obesijo nad vzglavje tvoje bolniške postelje? Še za zdravnika je to pusta, vsakodnevna stvar, kakor recimo njegova halja, stokrat oprana in prekuhana.

Tak zaprašen listek je bilo tudi moje nadaljnje življenje. Ne vem čez koliko dni sem se prebudil v svoji celici z obvezano glavo. Povedali so mi, da imam počeno lobanjo, težak živčni pretres in zlomljeno roko. Res, niti konjederci niso bili tisti vojaki... Le s težavo sem pobiral male drobtine iz svoje preteklosti, le počasi so se mi urejevale misli... Včasih se mi je dozdevalo, da sanjam težak sen, včasih sem zaznal resničnost.

Čez kakih deset dni sem se izlizzal za prvo silo. Ni lahko ubiti življenje v tako krepki naravi, kot je bila moja. Zlizzal sem se toliko, da sem se vsaj lahko zavedal, da sem. To pa je bilo vnovič usodno zame. Začel sem se spominjati. Počasi sem luščil skorjo iz dogodkov pri zaslíševanju. In ko sem jo odluščil, so me začele preganjati tiste podobe.

Neko noč sem se spet zapletel vanje in v polsnu se me je rahlo dotaknila bela roka. Pomislil sem, da spet prihajajo tiste sanje o ženi in o domu. Roka pa je bila hladna, drobna in vsa nežna. Z grozo sem opazil, da je na ramenih ogrizena in da iz ranic curlja kri... Potem se je iz teme izluščilo vse telo, golo in razmrcvarjeno... Bilo je telo tistega dekleta. Zgrozil sem se, planil kvišku in od razburjenja se mi je zavrtelo v glavi... Še sem čutil, kako mi drevene udi, kako se mi krčijo prsti na rokah in kako me zvija v hrbtu... Zajela me je tema...

Ko sem se prebudil, je bila luč v celici, trije vojaki so me držali za roke in noge in zmajevali z glavami. Izpod obveze na glavi mi je tekla kri; mavčeva obveza na zlomljeni roki je bila razdejana.

Še večkrat me je pozneje zagrnila taka tema in nekoč so mi povedali, kaj se dogaja z menoj. Najbrž si že videl človeka, ki nenadoma telebne na tla, se vije v krčih, z glavo udarja ob zemljo... dokler napad ne popusti in se izčrpano telo ne umiri. Nekaj takega je obsedlo tudi mene in me spočetka kaj pogosto metalo. Pri tem sem si vedno znova poškodoval lobanjo...

Takšna človeška razbitina sem romal iz zapore v zapor, dokler me niso zvlekli nekam na jug Italije. Napadi so sčasoma bili redkejši in tak sem doživel kapitulacijo Italije.

Fant, kako čudovito učinkuje svoboda na človeka. Tedaj je spet vzkliklo v meni upanje, da bom še nekoč zdrav in normalen človek. Bil sem ves omamljen od občutja, da sem svoboden. Vroče sonce mi je žgalo glavo in me omamljalo, da sem omedleval. Toda prijatelji so me vlekli s seboj in če bi ne bilo njih, ne bi nikoli priromal do Primorske.

Takrat, ko sva se mimogrede videla v Lokvah, je bilo že leto 1944 in na videz sem bil še kar krepak. Poslali so me tedaj v tečaj za topničarje in preromal sem Dolenjsko, Liko, Kordun... in sam vrug vedi, kam vse me je zanesla

pot. Svojo bolezen sem prikrival, kolikor se je dalo. Res pa je tudi, da me stalna živčna napetost ni vznemirjala, ampak pomirjevala. Tako vse preprosto je bilo: česa se mi je še bilo bati po vsem, kar sem doživel? Zato se nisem izogibal ne bojev ne nevarnih izvodniških potov ne drznih izpadov na nož, da bi obranil topove.

Poglej tele roke: koliko krvi je steklo preko teh prstov, koliko sovražnih grl so stisnile za večno! Včasih sem podivjal kot divja zver. Dobro še pomnim, kako na lasu je viselo moje življenje. Spopadli smo se nekoč s četniki. Nekje v Bosni je bilo. Isti hip smo šli v juriš mi in oni, isti hip so krogle preresetale nekaj naših in nekaj njihovih... Naslednji hip pa smo se že zagrizli drug v drugega... Izbral sem si velikanja; čež prsi je imel prekrizana pasova z naboji, za pasom dve kamni, črna brada mu je segala do prs, na črni šubari so se blestele mrtvaška glava in prekrizane kosti ter nekakšna zrcalca... Puški nisva mogla več rabiti pa sva se zgrabila s pestmi. Povalila sva se po zemlji, se zakotalila v nekakšno brezno in obtičala v grmovju. Toda spustila se nisva. On je nenadoma zavihtel bodalce... Sunka sem se ubranil z lehtjo, toda kama se je zažrla v leht... Skeleča bolečina mi je podesetorila moči, že sem ga držal za vrat. Pričel je hropeti in grgrati, toda kamo mi je zasajal v hrbet, v rame...

Bolečina mi je zatemnila um in z nadčloveško silo sem stiskal njegovo grlo. In tedaj sem začutil, da mi začno prsti dreveneti, da me je začel zvijati krč v nogah in hrbtu. Moja stara bolezen se je pojavila. Prsti so se mi sami skrčili v železen objem in že me je pograbila tema...

Ko sem se prebudil, sem pesti še vedno oklepal okoli vratu... S studom sem odsunil truplo.

In slednjič osvoboditev! Česa vsega si nisem obetal od nje: mojo bolezen bodo pozdravili v nekaj mesecih... in vse bo spet natančno tako kakor pred vojno! Hišica na Hribu, žena,

otroci... Ni vrag, da bi ne našel dela.

Prvi udarec sem doživel, ko sem vstopil v domačo hišo. Vse je bilo kot pred vojno, tudi žena se na videz ni spremenila. Kako pa je preživela okupacijo, nisem vedel.

Objamem jo burno, ona pa ni bila nič kaj prisrčna. Otroci so me komaj prepoznali... Štiri dolga leta! Grem v sobo, da si ogledam hišo, žena pa za menoj. Vse je bilo po starem, le po stenah in nočnih omaricah je bilo za čudo slik.

»Kaj pa to, žena?« povprašam.

»Nič, slike!«

»Kakšne pa so te slike?« nadaljujem vprašujoče, kajti niso mi bile všeč. Predstavljale so razne svetnike, Kristusa, Marijo in podobno.

»Menda nisi slep!« je odgovorila s kljubujočim glasom.

»Kar lepo pospravi to šaro!« sem ukazal.

»Svete podobe so in nikamor jih ne bom dala!« je tiho, vendar odločno dejala.

V meni je zavrelo: mene ubijajo, mučijo, puščajo kri vsa ta leta, žena pa se tačas ukvarja s svetimi podobami. Nič me ni bilo volja povprašati jo, kako je zabredla v to, niti razmišljati o tem, da je najbrž tudi ona dosti pretrpela in si, preprosta in nevedna, najbrž našla tako uteho. Čutil sem, kako mi živci

uhajajo z vajeti, kako me zapušča razumnost in vsa tista življenjska ravnodušnost, ki sem si jo s tako težavo spet pridobil v hribih.

Nekaj časa sem se premagoval in stiskal pesti, potem pa planil, zmetal vse podobe s sten in jih zgazil s škornji... Obrnil sem se in odvihral pred hišo, nato pa v bližnji gozd. V hipu se mi je sesula vsa svetla bodočnost, ki sem si jo ustvaril v mislih. Hkrati pa me je navdala slutnja, da nisem več sposoben znajti se v tem mirnem, ustaljenem družinskem življenju. Dva svetova: žena in jaz! In kje naj najdem potrpljenje, da bom prebredel to brezno... Nimam ga več! V meni kipi samo divja sila, v mojem srcu se je vgnezdilo nasilje! Toda, še sem sklenil, da se bom krotil.

Ko sem se vrnil v hišo, sem našel vse podobe spet na stenah... Takrat sem resnično podivjal in prvič v življenju pretepel ženo. In ko je ležala na tleh in sem nanjo zmetal tiste nesrečne podobe, se je dvignila mirno in tiho, kakor mučenica, pazljivo pobrala podobe in jih spravila nekam v predal.

Skušal sem s prijaznim ogovarjanjem zabrisati svoje divjanje, pripovedoval sem otrokom svoje doživljaje in jih skušal zabavati, razveseliti.

Božidar Jakac: Na bazi 20 v Rogu (pastel)

In zvečer, ko so otroci že odšli spat, sva bila z ženo že nekako spravljena. Odpravila sva se spat še midva, toda tedaj sem opazil, da si je postlala na tleh...

»Kaj naj to pomeni?«

»Spala bom na tleh! Midva ne moreva imeti nič skupnega!«

To bi bil hud udarec za človeka krepkih živcev, mene pa je docela pobil. Spet sem se razburil, jo zmerjal, jo bil, nato pa pograbil svojo partizansko obleko in odšel v mesto k prijatelju...

Taka je bila moja vrnitev.

Fant, še požirek vode! Nič se ne vznemirjaj! Moram se prenehovati po sobi. Kako zelo nizka je tvoja soba... kakor vse sobe... Kar duši me. Najbolje se počutim, če ni stropa nad menoj! Čudno, ali ne?! Toda taki smo vsi mi stari. Kako smo bili nebogljeni, če smo bili med zidovi. Kako laže smo zadihali, ko je zavel gozd okoli nas in se je nebo svetlikalo med drevesnimi krošnjami!

Vidiš, malce smešnega pa je le v tem: štiri leta nosiš v srcu podobo žene, v mračni celici te obiskuje v bolezenskih sanjah; kasneje razmišljaš, kako ji boš pripovedoval o svojem trpljenju; domišljuješ si, da s teboj preživlja vse težave in občutke, da njen značaj in dušo prav tako neusmiljeno gnete in spreminja vojna. Po štirih letih pa spoznaš, da je bila to le grozotna prevara!

In ko to spoznaš, ugotoviš še bolj žalostno stvar: v sebi ne najdeš ne moči ne razumevanja, ne poti ne poguma, da bi razvozlal to uganko, da bi odrgel breme vojne — o, če bi bilo to mogoče! — da bi udušil v notranjosti ogenj nestrpnosti, da bi odrgel ledeno krinko nezaupljivosti do ljudi, da bi zanetil v sebi vsaj nekaj plamenov tople nežnosti in ljubezni... Rad bi se prelevil spet v nekdanjega Tonača, pa me grozotna spoznanja drže v mrzlem suknjiču otopenosti in brezbriznosti.

Z ženo sva se čez leto dni nekoliko pobotala in danes živim spet v svoji hiši — toda to ni niti najmanj važno. Med nama je ostalo brezno.

In še to ti zaupam — ne samo od žene, tudi od drugih ljudi me nekaj ločuje.

Prav natančno ti niti ne bi znal razložiti ta občutek. Toda včasih se sprašujem, če se niso moje misli preveč zapletle v preteklost. Morda so okamenele sence preteklosti tako tesno zraščene z menoj, da vse dogodke presojam le še z merili tistih usodnih — vsaj zame — štirih let?! Ali me res ljudje trpe le še iz navade in iz usmiljenja? Zato, ker so okoli moje glave spletli venec mučeništva in s krvjo plačanega zmagošlavja? Včasih še verjamem, da je to le utvara preveč občutljivega človeka...

Kaj praviš? Tudi ti me hočeš tolažiti! Fant, prav natančno sem videl kisli nasmeh na tvojem licu. Tako izgubljen še nisem, da ga ne bi videl in razumel. Včasih natančno vidim stvari. Tudi ti me nisi razumel. Morda boš dejal, da me skušaš razumevati?! Ej, fant, bodiva si odkrita! Jaz imam vsaj vzrok, da ne morem več doumeti ljudi, takšnih kot so danes. Toda, še slabši ste vi, ki si prizadevate, da bi doumeli mene, pa vse skupaj izpade v eno samo poniževalno usmiljenje do uboge sirote Tonača!

Ne misli, da ne vidim teh stvari! Kadar hočem spregovoriti ob kakšni proslavi na našem Hribu, mar misliš, da jim ne berem v očeh: »Sirota, Tonač, ne govori, da nam ne pokvariš te vzvišene svečanosti.«

Z menoj ravnajo kakor z otrokom... O, dobro čutim... Kakor z otrokom! Fant, to boli huje, kakor če bi mi zabrusili v obraz: »Tonač, bolan si, pa se staraš, betežne postajajo tvoje misli... Zato prepusti nam te stvari, ti pa se drži svojih zajčkov!«

Pri živem telesu me hočejo dati v starino, v nekaj vojaški muzej, da bi me lahko kazali otrokom: »Glej, Janezek, to je Tonač s Hriba! Ej, trpel je, mučili so ga, boril se je, zato pa je tudi postal junak! Le pridno se uči, da bo tudi iz tebe nekoč kaj postalo. In na zdravje pazi, Janezek!

Vidiš, tale v tej zaprašenji vitrini je izgubil zdravje, zato je pa nesrečen za vse življenje!« In otroci bi vzklikali: »O, ti nesrečni Tonač. Ubožček, najbrž ni znal paziti na svoje zdravje...«

Nikar ne ugovarjaj! Tako je, fant... prav tako! Sam nisem nikdar želel usmiljenja zase! In sedaj si ga najmanj želim... Vedno sem poznal le eno: ti meni udarec, jaz tebi dva... Dobival sem udarce in če sem mogel, sem jih vračal. Hotel sem streti nasilje nad ljudmi, pa sem se sam tako strašno zapletel v nasilje, da sedaj ne znam več odvreči te toge, hladne in kot britve ostre suknje. In čemu naj bi jo tudi odrgel! Saj vendar Tonača ni več! Njega so ubili že tisto prvo leto v zaporu! In kaj je ostalo?! O, bolje bi bilo, če ne bi ostalo ničesar več: ne teh polomljenih kosti in počene lobanje, ne tega preluknjane mesa ne te kipeče nemirne kepe mozga, ki jo mrtviči zavrata bolezen, ne te strahotno okamenele preteklosti v srcu, ne tega nežnosnega nezaupanja v sočloveka in strahu pred ljudmi, ne te boleče, razvnete občutljivosti, ne tega večnega občutka, da zija prepad med menoj in ženo ter celo lastnimi otroki.

Sam sem, fant, tako osamljen, kakor potepeni pes na cesti! In zato ne zameri, da tudi v tebi ne vidim prijatelja... ampak človeka, ki, kakor vsem drugim, igra okoli usten skrivenčeni nasmeh usmiljenja do starega vojnega veterana...

*

Tonač me je kasneje obiskal še nekajkrat. Toda pogovor sem vedno spjel tak, da sva se izogibala spominov na tiste vojne dni. Pripovedovali pa so mi, da ga od časa do časa spet vzburkajo mučne podobe preteklosti in ga poženo na noge. Tedaj ga viddevajo hiteti, opletajočega z dolgimi rokami, po stari Opekarniški cesti, ki vodi v mesto. In če mu je usoda naklonjena, spet najde med starimi znanci prijatelja, ki verno posluša njegovo pripoved.

„S-42“

MAJHNA posoda smrti — to je »S 42«; komaj je kaj večja od litrskega lončka. Vzeta iz skladišča se blešči v sijaju na stružnici obdelane medi. Tudi preprosta je na oko: dva tesno prilegajoča se valja drug v drugem in tenak sloj vazelina med njima. Na gornji okrogli ploskvi je odprtina z navojem, kamor se privije »pipa«, priprava s tremi jeklenimi žicami na vrhu, ki, drugače podobna strelvodu, postanejo v travi nevidne neukemu očesu. Vse ostalo je skrito v notranjosti. Tu je občutljiva spiralna vzmet, tenko brušena igla, nekaj vijakov in štiri svetle kapice, napolnjene z živosrebrnim fulminatom. Potem je tam še njeno trotilno srce, obdano s tristošestdesetimi koščki nasekane jeklene žice z robovi, ostrimi kot britev.

Če samo rahlo pritisneš na tiste žice pri vrhu »pipe« (in če je vse v redu), bo v naslednjem trenutku notranji valj odskočil meter in pol visoko — nič več in nič manj — in ta valj bo poslednje, kar si videl na tem svetu. »S 42« je namreč nemška pehotna mina, z osemdesetimi metri akcijskega radija...

*

Tisto jutro je bilo mlačno in megleno jutro predpomladi, vlažno in zoprno samo po sebi, toda slutnja sončnega dne, ki mu bo sledil. V takem jutru nehote sanjaš o nečem lepem, o njivah, ki se kopljejo v soncu, nemara o lepem dekletu, o ženi, in nič te ne moti megla niti lepljivo blato pod nogami.

Ogromna, krvavordeča sončna obla se je pravkar začela prebijati skozi zastor megle, ko se je dvajset mož, razporejenih v raztegnjeno verigo, začelo pomikati preko njiv in senožeti. Bili so si podobni; odeti v enake sive, z vlago prepojene plašče, ki so dajali vsem videz okornosti, so stopali sključeni globoko k zemlji, kakor da jim pritiska na hrbte neznansko breme. Z dolgimi jeklenimi ostmi so prebadali zemljo pred seboj, ped za pedjo, korak za korakom, z vedno enako ravnodušnostjo, kakor da jim je do konca sveta ponavljati eno in isto kretnjo.

Molčali so že nenavadno dolgo, ko se je sredi verige zravnal postaven fant, se podrgnil z levico po hrbtu in zaklel:

»Mater jim —! Za koga, vraga, so jih nastavili prav sem? Smešno! Kot da so naši fantje priplavali po juhi in ne vedo, da so na svetu mine.«

Odkar je zjutraj vstal s plesnive slame in začutil v ustih zoprni okus po včerajšnjem močniku, je premleval to misel. Brigada je na oddihu deset kilometrov za

Partizanska izvidnica

bojiščem, oni pa morajo na delo. »Zaledje mora skrbeti za hrano in polja morajo biti zorana,« je dejal včeraj komandir. Zorana, zorana, je mislil! Mar bi pognali čredo ovac preko njiv in potem orali do mile volje. Vsaj teh nekaj dni bi nas morali pustiti v miru. Zaslužili smo si to. Vsaj nekaj dni se mu je hotelo prebiti brez skrbi. Nekaj dni, da bi se zjutraj prebudil z blaženim občutkom, da mu ta dan ne preti nobena nevarnost, da bi vedel z gotovostjo: zvečer bom spet legel na svoje mesto.

»Hej, ti, pazi, zaostajaš!« ga je opozoril sosed.

Spet se je sklonil in hitel prebadati, centimeter za centimetrom. Buljil je v

zemljo, vse dokler se mu ni pogled zameglil in takrat se je zdrznil: paziti moram. Stresel je z glavo in pričel znova. Potem je mislil: pol ure že rijemo tod okoli, pa še vedno ni nič. Morda so kmetje lagali iz strahu? Pred očmi se mu je spet zameglilo. Za trenutek se je prestrašil, toda takoj se je potolažil z mislijo: saj tako ni nič. Zdaj je preskočil nekaj centimetrov, potem še nekaj in že je napravil prvi korak v slepo. Misel, da ni nevarnosti, ga je opajala. Stopal je lagodno — le tu in tam je pobrskal z ostjo — in sanjal.

Odkar je skopnel sneg, so stalno napredovali. Čete so stale v zakopih največ dan, dva, potem so prišla letala, udarili so s topovi in fronta se je spet premaknila. S pomladnimi vetrovi je prišlo upanje, da bo kmalu konec. Konec! Koliko sladkosti se skriva v tej besedi. Sanje, ki jih nosi s seboj, so lahke in rožnate, kakor ovčke na večernem nebu.

Ko bo zrela pšenica, bom bržkone že doma, je mislil, in stopal lahkotno in brez skrbi. Daleč od njega so bila ta pusta polja in lazi, s katerih se je še dvigala megla, daleč veriga sključenih, sivih mož. Tri mesece bom počenjal samo to, kar me bo veselilo, si je bajal. Oženim se.

Ob vsakem koraku je z novimi silami zaplaval v rožnati oblak svojih sanj — potem pa se je v trenutku vse podrlo. Ko je znova zakoračil, je pod nogami zaslišal kratek »ck«, posvetilo se je, zažvižgalo in vroč dah mu je obližnil obraz. Odrevenel je in čakal sekundo, dve, a zdelo se mu je, da čaka že celo večnost. Potem je spet zažvižgalo in cmoknilo v blatu dobre tri korake pred njim.

Ko si je oddahnil, je videl, da vsa veriga stoji in kriči nanj:

»Pazi, tepec, kaj delaš. Če bi rad umrl, počenjak neumnosti na samem!«

Z levega krila je pritekel vodnik, se pritipal do tistega mesta in ga označil z zastavico.

»Pazite, fantje, S 42 so! Tejle so manjkala dopolnilna vžigala,« je dejal in se vrnil na svoje mesto.

Vrsta se je spet sklonila in se pomikala naprej.

Zdaj mu ni bilo več do sanj. Čutil je strašno utrujenost v telesu, hrbet ga je

skelel, v kolena je bil ves mehak, srce pa mu je burno utripalo nekje pod vratom. Ko se je pomikal ob zastavici, je od strani pogledal mrtvaško glavo na njej in se zgrozil. Saj ne bo nikoli konca! Ni mogoče, tako lepe stvari se na svetu ne dogajajo.

Val nepopisne groze in malodušja mu je zalil srce in čutil je, da se bo nekaj zgodilo. Hotel je zakričati na pomoč, pa je vedel, da bi bilo neumno. Potem je mislil, da vse morda zavisi od njega. Trudil se je, da bi ne mislil nič več. Zabadal je svojo ost z zagrizeno vneto in preden je napravil nov korak, se je sklonil daleč naprej in stegnil roko. Pri tem je izgubil ravnotežje, se opotekel dva koraka naprej in...

»Ck«.

Že spet, je še utegnil pomisliti, preden se je zablistalo in je iz zemlje, preklane na dvoje, utočil v temo.

Potem je dvajset mož poljubljalo zemljo, grizlo umazani plevel, s katerega je nedavno skopnel sneg, in rilo z ugašajočimi rokami v prst, ki se je, pomešana s krvjo, polagoma spreminjala v rdečkasto blato.

»S 42« je nemška pehotna mina...

Miha Klinar:

Zimski motiv

*Zagrizel sem z očmi se v belo plan:
z ledeno roko jezera pokriva mraz,
iz gostih megel se usipa sneg;
med golim drevjem dan je ko bolan,
srnjak se splašil je in spustil v beg
in z zimo, z gladom je zagrozil čas.*

*Premraženi krog ognja zdaj sedimo
in nemo vsak v žerjavico strmi...
Prebijemo se skozi ostro zimo?
Bo kmalu konec trnove poti?*

*Odgovor v večnem hrepenenju niha
in misel greje sanja na pomlad...
Tišina gozda je skrivnostno tiha,
le včasih zmoti gozdna jo divjad —*

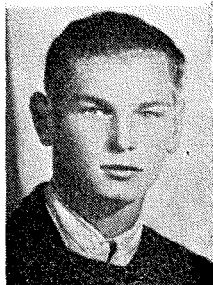
in daleč, daleč, daleč je pomlad...

Narodni heroji – junaki ljudske revolucije

(proglášeni 29. XI. 1953)

**IVAN OMERZA-
JOHAN**
(17. X. 1921 Livold,
26. III. 1943 Jelenov
žleb)

**SLOBODAN
ŠUMENJAK-FIKS**
(11. VII. 1923 Šmarje
pri Jelšah, 20. X. 1944
Vaneča, Prekmurje)

**ANGEL
BESEDNJAK-DON**
(15. X. 1914 Brank,
1. XI. Lestičje-Brežice)

RADO IRŠIČ
(17. IX. 1910 Straže-
Misljinje, 12. XII. 1941
Maribor)

**ZORKA REGANCIN-
RUŠKA**
(25. XII. 1921 Polje,
januar 1944 Ljubljana)

**JOŽE MENIH-
RAJKO**
(23. IV. 1922 Hrastnik,
8. I. 1943 Pohorje)

**ZVONIMIR RUNKO-
PAVLE**
(4. I. 1920 Ljubljana,
16. VI. 1942 Gorjanci)

TONE ZERJAL
(28. IX. 1915 Rojan-
Trst, 11. VI. 1942
Ljubljana)

IGNAC VOLJČ-FRIC
(4. VII. 1904 Vrhnika,
4. IV. 1944 Dravograd)

**ANDREJ ZVAN-
BORIS**
(21. XI. 1915 Gorje,
24. III. 1945 Porezen)

FRANJO VRUNČ
(10. II. 1910 Sl. Gradec,
25. VIII. 1941 Maribor)

JOŽE ŠEŠKO
(4. XII. 1908 Stara
cerkev, 11. V. 1942
Ljubljana)

JOŽE HERMANKO
(2. III. 1901 Maribor,
30. X. 1941 Maribor)

STANE KOSEC
(11. X. 1913 Rašica,
1. X. 1941 Begunje)

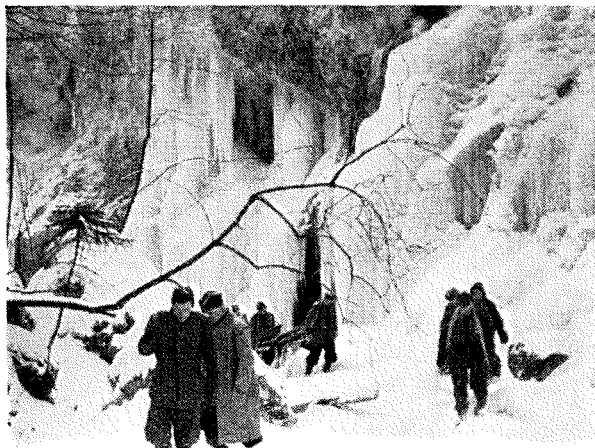
MALČI BELIČ
(7. VII. 1908 Ljubljana,
31. I. 1943 Ljubljana)

JOŽE KOVACIČ
(24. XI. 1916 Stična,
18. V. 1942 Janče)

TONE TRTNIK
(12. I. 1903 Zadvor,
11. VII. 1941 Ljubljana)

Iz dokumentarnega filma: »Partizanske bolnice«

Iz umetniškega filma: »Na svoji zemlji«

Iz celovečernega umetniškega filma: »Trst«

NARODNOOSVOBODILNA borba je dala slovenskim filmskim ustvarjalcem vrsto snovi, ki so jo obdelali za filmske scenarije in jo oživel na filmskem traku. Iz te zakladnice so črpali tako dokumentaristi, kakor umetniki. Prvi korak v svet filmske umetnosti smo napravili s filmom »Na svoji zemlji«, in je za sedaj še vedno naš najboljši film. Da, nezopazljena bodo doživetja, kako so leta 1948 ljudje sprejemali naš prvi umetniški film.

Ne bo odveč, če napravimo kratek pregled vse tiste naše filmske proizvodnje, ki kakorkoli črpa snov ali se opira na narodnoosvobodilno borbo.

Leta 1945, v dneh osvoboditve, so nam na filmskem platnu v obliki dokumentarnega filma »Ljubljana pozdravlja osvoboditelje« ohranili te nepozabne in veličastne dogodke snemalci Rudi Omota, Metod Badjura, Janko Ravnik in Franc Kham. Film je 273 m dolg in je bil razvit še isto noč po snemanju.

Leto nato je po scenariju Dušana Povha posnel Metod Badjura 338 m dolg dokumentarni film »Maščujemo in kaznujmo«. Film je zajel vse strahote, ki so jih povzročili okupatorji in domači izdajalci našemu ljudstvu.

Temu je sledil 170 m dolg dokumentarni film »Vojni zločinci bodo kaznovani«, ki mu je scenarij napisal France Stiglic, posnel pa ga je Ivan Marinček. Film podrobno obravnava proces proti izdajalcema: Rupniku, Hacinu in gestapovcu Rösenerju.

Leta 1947 je režiser Zvone Sintič po lastnem scenariju posnel dokumentarni film »Partizanske bolnice v Sloveniji«. Film, ki je 807 m dolg, sta snemala pokojni Anton Smeh in Viki Pogačar, glasbeno pa ga je opremil Blaž Arnič.

Film »Tujega nočemo, svojega ne damo« je bil posnet ob odhodu tovariša Kardelja na pariško mirovno konferenco in obravnava vprašanje Trsta. Režiral ga je Mirko Globler, posnela pa sta ga Anton Smeh in Ivan Marinček. Dolg je 384 m in ima glasbeno spremljavo Blaža Arniča.

Naslednje leto je rojstvo našega prvega celovečernega umetniškega filma »Na svoji zemlji«, ki mu je scenarij napisal Ciril Kosmač, režiral pa ga je France Stiglic. Film, ki je dolg 2983 m, je snemal Ivan Marinček, glasbeno pa ga je opremil Marjan Kozina.

To leto je bil po scenariju Franceta Bevka posnet tudi dokumentarni 840 m dolg film »Slovensko Primorje«, ki v svojem prvem delu prikazuje narodnoosvobodilno borbo v Slovenskem Primorju, v drugem delu pa pokrajinske lepote te

in naša borba

naše zemlje. Film je režiral M. Badjura, ki ga je tudi posnel, glasbeno pa ga je opremil Matija Bravničar.

V letu 1949 je režiral Zvone Sintič dokumentarni film *»Tisk in partizani«*, ki prikazuje delovanje naših partizanskih in ilegalnih tiskarn. Film, ki je dolg 1381 m, je snemal Milan Kumar, glasbeno pa ga je opremil Blaž Arnič.

V letu 1951 je bil posnet po scenariju Franceta Bevka in v režiji Franceta Štiglica celovečerni umetniški film *»Trst«*, ki obravnava narodnoosvobodilno borbo v Trstu in njegovem neposrednem zaledju ter prihod JLA, ki ga je osvobodila. Film je snemal Rudi Vavpotič, glasbeno pa ga je opremil Marjan Kozina; dolg je 2700 m. Kakor v filmu *»Na svoji zemlji«*, je tudi v *»Trstu«* nastopila vrsta uglednih slovenskih gledaliških igralcev.

Isto leto je po arhivnem gradivu, ki sta ga med narodnoosvobodilno borbo posnela Božidar Jakac in Čoro Škodlar, po lastnem scenariju montiral Jože Gale 426 metrov dolg dokumentarni film *»Partizanski dokumenti«*. Glasbo za film je napisal Filip Bernard.

Po lastnem scenariju je Mirko Globler režiral dokumentarni film *»Po partizanskih poteh«*, ki obnavlja junaštva naših partizanskih kurirjev. Film so snemali France Cerar, Viki Pogačar, Metod Badjura in Milan Kumar. Dolg je 327 m.

Lani sta režiserja Igor Pretnar in Mirko Globlar po scenariju Igorja Pretnarja izdelala dokumentarni film o narodnoosvobodilni borbi na Gorenjskem, pod naslovom *»Spomini na partizanska leta«*. Film je dolg 256 m in so ga posneli Rudi Vavpotič, Viki Pogačar in Boško Klobučar. Glasbo za film je napisal France Lampret.

Režiser France Kosmač je po lastnem scenariju režiral film o narodnoosvobodilni borbi na Dolenjskem *»Če bi Krka spregovorila«*. Film je dolg 411 m in ga je snemal France Cerar, glasbo zanj pa je napisal Marjan Kozina.

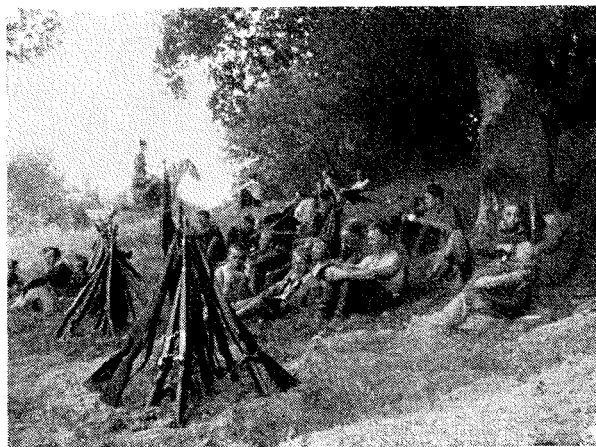
Mogočni zbor primorskih brigad, lani 5. in 6. septembra, pa je ohranil črno-beli in barvni film *»Okroglica«* (posnet je v skupini *»Naših dokumentov«*), ki so ga posneli Milan Kumar, France Cerar, Viki Pogačar in Veka Kokalj. Film je dolg 285 m. Glasbeno montažo je oskrbel France Lampret.

Takšno je bilo delo *»Triglav-filma«* v zvezi s filmskim prikazom naše narodnoosvobodilne borbe. Če smo objektivni, moramo priznati, da je bilo posneto mnogo in da so med omenjenimi filmi nekatera izvrstna dela, na katera smo lahko ponosni.

Vitko Musek

Iz dokumentarnega filma: *»Tisk in partizani«*

Iz dokumentarnega filma: *»Po partizanskih poteh«*

Iz umetniškega filma: *»Na svoji zemlji«*

Violina za žično ograjo

KO SO Japonci osvojili Filipine in Indonezijo, so večino Evropejcev, predvsem pa Angleže in Amerikance, internirali v posebna taborišča. Moške so navadno uporabljali tudi za težka dela v pragozdovih in nezdruživih močvirnih predelih. Dolga štiri leta so ostali ti ljudje v japonskih taboriščih smrti in le redkim je uspelo pobegniti še pred osvoboditvijo. Ti so se pridružili krajevnim gibanjem odpora, od koder pa je prišlo malo živih, saj niso mogli vzdržati takih naporov kot domačini.

*

Hladen avtoritativen ukaz: »V treh minutah bodite pripravljeni za odhod!« Tri minute za spremenitev vsega življenja, da zmečemo v kovček nekaj konzerv in obleke!

Stopili smo po stopnicah na cesto. Štiričlanska družina. Japonski vojak je za nami zaprl vrata. Opazil je violino, ki sem jo imela v roki: »Tega ne nosite s seboj!« je ukazal.

»To potrebujem,« sem dejala in še bolj trdo prišla za škatlo, kot da bi bilo to moje orožje in bi me hoteli razorožiti.

»Pustite to tu!« je ponovil vojak svoj ukaz. Toda škatlo sem držala vztrajno, prav tako kakor je vojak vztrajal pri svojem. Odprla sem jo in dejala: »Saj ni nič drugega kakor violina!« Vojak je rekel, da avto že čaka. Tako smo prišli na cesto — prva zmaga je moja — sem si mislila in bila kar nekam vesela, kljub nadvse tragičnemu položaju. Vozili so nas z avtomobilom; same sosedbe in stare znanke. Nihče ni črnil niti besedice. Tudi otroci so bili tihi in preplašeno zrli v prah, ki se je vrtinčil za kamionom. Takrat nisem niti mislila, da bo ta violina igrala tako važno vlogo v svetu za bodočo žico. Še vedno so mi v spominu besede nekega starčka: »Tej violini posvečajte največ skrbi!« Začudeno sem ga pogledala. Nekoč boste razumeli! Čez nekaj dni je umrl: bil je

eden tistih bolnikov v samostanu, kjer sem preživela več mesecev.

Našli smo nov »dom« v taborišču Santo Tomas, nedaleč od Manille. Da bi bile težave še večje, sta mi otroka kmalu zbolela za škrlatinko. Ukazali so mi, naj takoj zapustim taborišče. Violino sem vzela s seboj. Stražar je ni opazil. V mestu sem morala iskati pribežališče, ker je bil naš dom zapečaten. Sprejeli so me v nekem samostanu in me klasificirali kot »sovražno osebo«. Zato mi je bilo tudi prepovedano, da bi kjerkoli iskala zaposlitev. Toda violina mi je tedaj pomagala! S pomočjo prijateljev-glasbenikov, ki jih niso internirali, sem našla nekaj učencev in jih učila igrati violino. Nekateri so mi plačevali, drugi pa so mi dajali kar hrano. S temi sredstvi sem hranila sebe in otroke ter tudi izdatno pomagala neki angleški družini, ki je bila brez sredstev. Zvečer sem igrala jetnikom in bolnikom v samostanu in takrat nismo

slišali topota vojaških škornjev pod našimi okni, nismo slišali brnenja sovražnih letal nad mestom. Takrat smo kljub boleznim in lakoti skoraj pozabili, da je vojna.

Sele po nekaj mesecih smo se lahko vrnili nazaj v taborišče. Končno se je vsa petčlanska družina spet sešla — za žičnimi ograjami! Tu ni bilo učencev, tu je bilo vse brezupno in ljudje so po cele dneve poslušali, ko sem jim igrala. Čas je hitreje mineval meni in njim.

Iz nerazumljivih vzrokov so nas za nekaj mesecev spet ločili: moža so odpeljali na delo, otroke neznanu kam, ostala sem sama z violino in kopico obupanih sotrpink. V taborišče so pripeljali mnogo bolnikov, ki so večinoma vsi umrli. To so bili najhujši dnevi zato, ker sem bila ločena od otrok. Obroki hrane so bili vedno manjši; igrala sem vse tiste soparne dni ženskam, ki so pričele govoriti brez zveze in so mislile le na svoje otroke, ki so jih odpeljali neznanu kam.

Maja 1943 se mi je rodil tretji sin. V taborišču. Tiste

原子爆弾の炸裂の瞬間に三菱長崎造船所の船型試験場は見渡す限りの鉄骨の山と化した。計金細工のように曲りくねった鉄骨が「原爆の威力」を思い返させるばかり

Nagasaki, poletje 1945: po eksploziji atomske bombe se je tovarna spremenila v kup železja (fotografija je iz japonske ilustrirane revije »Asahi«, pod sliko pa je podpis v japonsščini)

dni so preživele bolnike odpeljali in vrnili najprej otroke, kmalu zatem pa tudi moške. Drugič se je sestala vsa družina! Še vedno je bila violina zvesti prijatelj nas vseh. Igrala sem vsem, ki so imeli najčudovitejše želje in prosili za to ali drugo melodijo. Nekega dne mi je neki Londončan, ki mu je žena umrla v taborišču, skrivaj daroval zavojček mleka v prahu ter me prosil, naj pogosteje igram pesem »Londonerry Air«. Ustregla sem mu. Po dveh mesecih ga ni bilo več...

Četrto leto v taborišču. Vsak dan so umrli od lakote povprečno trije. Bil smo le sence pod žarečim južnim soncem. Ljudje so prihajali in silili vame: »Igraj nam!« In igrala sem jim s poslednjimi močmi; sedeli so v krogu na

tleh in se brezizrazno smehljali... Vedno pogosteje so letela nad nami ameriška letala, vedno pogosteje smo v nočeh slišali oddaljeno grmenje topov. Potem nekaj dni ni bilo nobenih obrokov hrane. Ljudje so stikali po smeteh in jo iskali. Drdranje strojnic je prihajalo z vsakim dnem bliže. Nekega dne pa se je iznenada začel bojni ples tik nad taboriščem. Ameriški oklopniki so trčili ob japonsko obrambo. Kaj bi bilo z nami, če... V največji naglici, pod pišem sovražnih krogel, so nas ameriški vojaki preživele evakuirali v zaledje. S seboj sem utegnila vzeti le — violino.

Mrs. Grace C. Nash.
(Iz pripovedovanja v reviji
»Ere nouvelle«)

ga ilegalne literature, ponesel na 300 m oddaljeno postajo.

Kerenčičevi so se zavedali, da bodo tiski, ki so jih doma izdelovali, nekoč najdragocenejše zgodovinsko gradivo. Zato so od vsakega tiska ohranili za arhiv po dva izvoda. S tem arhivom pa so nastale kmalu velike težave. — Kam ga spraviti? Najprej so ga spravljali v klavirju. Potem so ga nekaj časa spravljali v steni za Hitlerjevo sliko.

Poleti 1943 pa je prišel Tonček na imenitno misel. Stopil je v stik z vaškim mizarjem Leopoldom Skazom in ta je izdelal nekoliko večjo škorčnico, ki je bila tako predeljena, da je na vrhu v luknjico tik pod streho lahko zlezal škorček, ki pa mu je bil namenjen čisto majhen prostor. Ves ostali prostor v škorčnici, opažen in pokrit, je bil urejen kot skladišče za ilegalno literaturo.

Celo na Gorenjsko in Dolenjsko je iz te hiše odhajala literatura, po dva izvoda vsake publikacije pa sta romala v arhiv v škorčnici. Škorčnica je bila najprej na češnji tik hiše, a potem na kostanju. Ponovne preiskave so bile v hiši in vendar gestapovci nikoli niso našli niti koščka ilegalne literature.

Ko je bil 27. aprila 1944 sin Anton Kerenčič, ki je pozneje umrl v Dachau, aretiran, so spravili ves material k neke-mu kmetu Babenku. Potem, ko je bila že vsa družina Kerenčičevih deloma po zaporih in deloma mrtva, je tudi ta material, dotlej tako skrbno obvarovan, propadel.

France Filipič

Škorčnica

V TISTI hudih prilikah, ki se je v njih razvijala narodnoosvobodilna borba na Štajerskem, je bilo treba včasih izredne iznajdljivosti, da je bila ohranjena največja tajnost. V letu 1943 sta delovali na Pesnici pri Mariboru dve tehnikici. Ena je prišla iz Maribora h Kerenčičevim, druga pa iz Jarenine k Ulu. Še iz 1941 je bilo na Pesnici skrito ogromno gradiva za tehniko: papir, barvila itd. Saj so v prvem letu imeli člani Pokrajinske tehničke, Bojan Ilich, Boris Peče, Maks Čepič, Slavka Klavora in drugi, eno svojih skladišč prav na Pesnici. Posesnik Ul na Pesnici je tedaj imel svoj tovorni avto in je prevajal gradivo sem in tja. Še leta 1944 je gradbeni mojster Škerlavaj zazidal nekaj knjig in gradivo v stavbo nove šole, kar pa se ni ohranilo.

Pri Kerenčičevih je tiskal predvsem sin Tonček, obe sestre, Manica in Marica, pa sta gradivo raznašali. Prihajali so seveda tudi drugi kurirji, in celo člani Okrožnega odbora OF in Okrožnega komiteja v Mariboru so se pogosto oglašali v tej gostoljubni hiši. Vsa

družina je bila izredno zavedna, saj je imel tukaj prof. Jože Kerenčič 1941 svoje bivališče, od koder je hodil potem v Slovenske gorice, zlasti v ljutomersko okrožje. Tu na Pesnici je 17. novembra 1941 tudi padel gestapu v roke.

Že iz prvega leta je torej bila hiša kompromitirana in treba je bilo izredne previdnosti pri delu. Tonček Kerenčič je precej časa tiskal na podstrešju, kamor se je prišlo iz njegove spalnice skozi nizka vrata, ki so bila sicer zastavljena z omaro. Kadar je Tonček zgoraj tiskal na špirograf, ki sedaj počiva na dnu enega najglobljih vodnjakov v Pesnici, je vedno stala spodaj ena od deklet na straži, da je bil Tonček ob prihodu kakšnega sumljivega tujca takoj opozorjen, da je lahko prekinil delo.

Izdelki te majhne, a delovne tiskarne, so šli običajno v Maribor, kamor jih je Kerenčičeva Marica pogosto prenašala v kovčku za harmoniko. Zgodilo se je celo, da ji je sin nemškega ortsguppenführerja, ki je hotel biti kavalir, nekoč prijel ta kovček in ga, polne-

METLIKA: 9. MAJ

9. maja 1942. leta so odšli iz Metlike prvi borci k partizanom.

AJDOVŠČINA: 5. MAJ

5. maja 1945. leta je bila oblikovana v Ajdovščini prva slovenska vlada.

NOVA GORICA: 9. SEP.

9. septembra 1943. leta je bila prvič osvobodjena Gorica

ŠEMPAS: 28. NOVEMBER

28. novembra 1942. leta je bila velika italijanska ofenziva proti partizanskim enotam na tem področju in proti štabu Soškega odraea.

MOZELJ: 23. SEPTEMBER

23. septembra 1942. leta je bila ustanovljena Cankarjeva brigada.

RAKEK: 13. MAREC

13. marca 1943 je odšlo k partizanom 60 borcev iz Rakeka.

IG: 28. AVGUST

28. avgusta 1942. leta je bila v Krvavicah nad Iškim Vintgarjem ustanovljena partizanska bolnišnica, ki so jo imenovali po njenem ustanovitelju Francetu Bercetu — Bercetova bolnišnica.

SLOVENJ GRADEC: 24. AVG.

24. avgusta 1944. leta je bil ustreljen kot talec Franjo Vrnč, sekretar okrajnega komiteja KPS za Celje in komandir Celjske čete.

POSTOJNA: 2. MAJ

2. maja 1945. leta je bila osvobodjena Postojna.

PREVALJE: 24. AVGUST

24. avgusta 1941. leta so ustrelili Nemci v Begunjah na Gorenjskem talce iz Prevalj.

LOŽ: 19. OKTOBER

19. oktobra 1941. leta je bila prva partizanska akcija na italijansko postojanko v Ložu.

IVANJKOVCI: 26. JANUAR

26. januarja 1945. leta so ustrelili Nemci v Ivanjkovcih 9 talcev.

MIRNA: 6. JUNIJ

6. junija 1942. leta so partizani napadli italijanski transportni vlak in razdejali železniško progo

MIRNA PEČ: 16. MAREC

16. marca 1942. leta je bil skupinski odhod vaščanov k partizanom.

DRAVOGRAD: 24. JULIJ

24. julija 1941. leta so pričeli Nemci izseljevati iz Dravograda slovenske družine.

ČRNIČE: 25. NOVEMBER

25. novembra 1942. leta so partizani napadli nad Vrtovinom fašistično kolono.

BEGUNJE: 4. MAJ

4. maja 1945. leta so partizani osvobodili zapornike v Begunjah.

Pred desetimi leti

KRONIST in zgodovinar ne bosta nikoli našla primernih besed, da bi opisala dan groze pred desetimi leti v Braniku (prej Rihemberk). Ob zori 15. februarja 1944 je prebivalce v tej vasi prebudil iz sna ropot motorjev. Menili so, da Nemci spet vozijo vojaško gradivo in opremo iz Trsta preko Komna za svoje enote. Toda sovražna vojska je obkolila vas in se z vso besnostjo vrgla na nedolžno prebivalstvo, ki je v samobrambi podprlo osvobodilno vojsko in dalo v partizanske vrste svoje najboljšje ljudi.

Grozeče, z divjimi očmi so izsiljevali starce, žene in otroke, naj povedo, kje so njih sinovi. Ljudje niso odgovarjali. Kot krvi lačni volkovi so Nemci vdrli v domove in pobrali vse, kar so dosegli. Prestrašenim in presenečenim ljudem so ukazali, naj v naglici vzamejo s seboj nekaj najpotrebnejšega in se pripravijo za odhod. Prošnje in solze niso zalegle, padle so prve žrtve! Vse to je nepopisno! Svojci so nosili bolehnne na ramah, da bi jih rešili pred pokoljem. Kot živino so jih zbrali na zbirnem mestu. Nekaj starčkov, ki niso mogli hoditi, so zaprli v neko hišo in jo minirali.

Nekdo, menda vodja ss-ovskih klavcev, je zakričal: »Feuer!« »Feuer, feuer!« so v zboru zakričali vsi ostali. »Fuoco ai banditi!« so v odmev zavpili še italijanski fašisti. Kmalu je bila vsa vas v plamenih in dimu. Živina, zbrana na drugem koncu vasi, je zateglo mukala, kot da se ni mogla ločiti od svojih gospodarjev. Vaščane — bilo jih je nad 600 — so naložili na avtomobile in jih odpeljali iz goreče vasi. Nad 40 se jih ni več vrnilo iz nemških taborišč.

Po povratku so vaščani sklenili, da bodo 15. februar vsako leto praznovali kot dan v spomin na vse žrtve in grozote, ki so jih prestali v boju za svobodo. Sredi vasi stoji sedaj lep spomenik in v marmornato ploščo so vklesana imena padlih borcev, talcev in drugih žrtev fašističnega terorja.

Just Perat

Morten Nielsen — danski pesnik in borec za svobodo

PRAVIJO, da je ta nadarjeni danski pesnik pričel pisati v petnajstem letu. Rodil se je leta 1922 v okolici Kjöbenhavna. Študiral je književnost vse do leta 1942, ko se je vključil v ilegalno odporiško organizacijo, ki je delovala proti okupatorju. Sodeloval je v mnogih sabotažnih in propagandnih akcijah proti Nemcem. Poleti leta 1944, ko so se člani te organizacije skrivaj vadili v streljanju, ga je neki sodelavec slučajno ustrelil. Morten Nielsen je umrl hudo ranjen v bunkerju 20. avgusta 1944.

Menijo, da je njegova smrt huda izguba za dansko književnost, ker so od njega mnogo pričakovali. Uspelo mu je izdati le skromno zbirko svojih del in to le na pritisk prijateljev, ker je sam menil, da pesmi še niso zrele za objavo. Po drugi strani pa se je vedno bal, da bo umrl prej, preden bo opravil svoje poslanstvo. Na svoj način se je udeležil vojne in se tudi izkazal kot junak, čeprav sam pravi, da je bil po naravi strahopetec. Vedno je poudarjal, da je vojna strašna stvar in se ji je treba po vsej sili izogniti, toda če je prizadeto bistvo človeškega življenja, se je treba boriti; kakorkoli: z orožjem ali brez njega. Naslov njegove pesniške zbirke je »Borci brez orožja«.

Borba v Brezovcah

NOVEMBRA 1942 je bil Gorjanski bataljon razformiran, borci pa so dodeljeni Cankarjevi in Gubčevi brigadi. Preostali pa so sestavljali komaj močno četo. V tem času sem bil odsoten, ker sem z enim vodom varoval prevoz hrane, kar sta opravljala Tilen in Tone. Ko sem se vrnil, sem v četi našel le še nekaj znanih tovarišev, pri katerih sem tudi ostal. Od časa do časa smo hodili v akcije, večkrat pa sem kot kurir obiskal tudi Žumberački odred. Tu sem se seznanil z mnogimi in smo pogosto skupaj hodili v akcije.

Nekoč sem se močno utrujen vrnil z akcije iz Žumberka. Prehladil sem se, resno zbolel in obležal. Tedaj smo imeli taborišče v Gorjancih. Komandir mi je svetoval, naj poiščem zanesljiv kraj pri kakem znanem aktivistu in okrevam. Spomnil sem se tovariša Dragana, h kateremu smo se pogosto zatekali. Zazlel sem si iti tja, saj je bila vas Mladje, v kateri je Dragan stanoval, blizu moje rojstne vasi. Tovariši so me pospremili tja in Draganova žena Karolina me je takoj spravila v posteljo. Skrbela je zame in me negovala. Po enomesečnem ležanju sem že toliko okreval, da sem bil sposoben za hojo po terenu.

Nekega sončnega zimskega dne sem slučajno srečal Jona (Bruno Hercog) iz Krškega, ki je bil znan partizanski šalji-vec in odličen kuhar v Gorjanskem bataljonu. Z njim je bil tudi Nace Stanič iz Podbočja (Sv. Križ), član ROOF. Oba sta se čudila, da sem se ozdravel, jaz pa sem se čudil njima, ker sta bila neverjetno zdelana, tako da sta se pri hoji morala opirati ob palico. Tudi na obrazih se jima je črtala utrujenost in bolečine, saj se ju je revmatizem pošteno lotil. Domenili smo se, da ostanemo nekaj časa skupaj, vsaj toliko, da oba ozdravita.

Našli smo varno zatočišče pri nekem kmetu v vasi Brezovca. Kmetija je bila na samotnem in skritem kraju med

dvema hriboma, v trikotu, blizu nemško-italijansko-hrvaške trameje. Dobro poldrugo uro od tod je bila hrvaška vas Stojdraga, kjer je bila ustaška postojanka. Tam je bil zbran »cvet«¹ ustaških poži-galcev in morilcev; načelo-val jim je zloglasni Pavle, ustaški nadporočnik. Prav ti so septembra 1942 pobili vse moške v vasi Planina in vas do tal požgali.

Bilo je v februarski noči leta 1943, ko smo mirno povečerjali in skupaj z domačimi po pogovorih o vojnih dogodkih legli počivat. In prav to noč se je zahotelo ustašu Pavletu, da bi spet prelival bratsko kri! Okrog ene po polnoči smo zaslišali pred vrati topot in klice, naj odpremo. Takoj nato pa so vdrli ustaši v prvo sobo in se z domačimi tam nekaj razgovarjali. Mi trije, ki smo spali v sosednji sobi, smo takoj vedeli, v kakšnem položaju smo: obkoljeni in napadeni. Nace, ki je bil najbolj bolan, je vzel v roke revolver in se pripravil na boj. Midva pa sva skočila skozi okno na verando, se stisnila k steni in

pričela streljati na sovražnika. Tedaj je vrgel Pavle bombo v sobo, kjer je ležal Nace. Slišali smo eksplozijo in hropenje. Še so metali bombe, z zunanje severne strani pa so divje streljali. Midva sva imela le puški in zelo malo streliva. Zato sva streljala premišljeno in štedila vsak naboje. Po najinem odločnem odporu so se ustaši umaknili iz hiše. Pri tem sva dva laže in enega teže ranila. Borba je za kratek čas ponehala; v grobni tišini sva čula le stokanje umirajočega tovariša. Od silovitih bombnih eksplozij sem skoraj oglušel, saj so padale v najini neposredni bližini. Jon je imel v puški še pet nabojev. Tiho me je vprašal:

»Ali so že odšli? Ne bom se mogel več boriti, ker nimam več streliva.« Povedal sem mu, da sem ranjen in da so ustaši še v bližini hiše. Nenadoma spet ropot pred vrati. Prikažejo se ustaške glave. V rokah imajo slamnate bakle in rinejo v sobo. Zdelo se mi je, kakor da prihaja srednjeveška turška vojska. Trenutek kasneje opazim ustaša, kako poriva cev strojnice skozi okno, da bi naju pokosil. Nekdo mu je svetil z baklo. Zi-

Ive Šubic: Borba (lesorez)

vega me ne boste dobili, me je spreletelo tisti čas. Zbral sem poslednje moči in dvignil puško. Takrat je on nagnil glavo naprej, da bi bolje pomeril. Izkoristil sem priliko in sprožil. Ustaš je omahnil. Naglo sem prijel za cev strojnice in potegnil orožje k sebi. Bila je češka »zbrojevka«. Ni bilo časa za premišljevanje, saj so bili ustaši še okoli hiše. Toda prej njihova, zdaj pa moja strojnica, že deluje! Preplašeni ustaši so se pričeli

umikati. Še nekajkrat so sunili proti hiši, da bi rešili svojega padlega. Končno so se le pobrali in izginili. Borba je bila končana. Z Jonom sva budno stražila mrtvega Naceta do jutra. Zarana sva se poslovila in ga izročila njegovim domačim, ki so medtem izvedeli za strašno in bolečo novico, da Naceta ni več. Midva pa sva mu ob slovesu obljubila, da ga bova nešteto krat maščevala.

Leopold Dečko

Skok v neznano

LETALO tipa »Halifax« je 27. maja 1943 odletelo v noč s severnoafriškega letališča pri Dorni. Smer: Jugoslavija. Razen posadke je bilo v letalu še pet angleških vojakov in oficirjev...

Ta polet je bil že drugi poskus, da bi dosegli določeno točko v črnogorskem gorovju. Prvi polet nam ni uspel zaradi nevihte. Veter je bil tako silovit, da je odvrnil letalo od prvotne smeri vse do Soluna. Vrnili smo se v Derno s celodnevno zamudo. Morali smo se spopasti tudi z nemškimi lovci nad Kreto. Sedaj smo imeli kaj malo časa, da bi razmišljali o vsem tem in o težavah, ki so pred nami. Naša naloga, ki smo jo morali izvršiti, je bila, da se spustimo s padali v Črno goro in stopimo v stik z osrednjo osebnošjo partizanskih oboroženih sil, ki je bila zunanemu svetu znana le pod imenom TITO. — O tem bi poročali v Kairo.

Tri tedne pred našim odhodom iz Derne je bila vzpostavljena radijska zveza s partizanskim štabom v hrvaških gorah. Tam sta že bila angleška oficirja major Jones in kapetan Hunter, ki sta pripravila teren za prihod naše misije. S posredovanjem teh dveh oficirjev smo dobili zvezo z Vrhovnim štabom, ki se je s Titom nahajal nekje v Črni gori. Prvo poročilo, ki smo ga prejeli, je bil predlog, naj pošljemo vojaško odposlanstvo. Sporočili so nam

tudi vse tehnične podrobnosti o kraju, kjer lahko odskočimo. Poudarili pa so predvsem resnost trenutnega vojaškega položaja, namreč da naj pohitim, ker partizanske enote ne bodo mogle označenega predela obdržati več kot dva do tri dni. Vsebinsko tega sporočila smo dobro razumeli, čim smo prišli v bazo. Odšli smo »na delo« oboroženi le s tako skromnimi podatki...

Mrak se je zgostil. »Halifax« je mirno letel proti severu. Sedeli smo, kolikor smo pač mogli, udobno, med nagradeno opremo in nahrbtniki ter nemo poslušali zamolklo brnenje motorjev. Vsak je bil poglavljen v svoje misli. Navodila, odlomki informacij, poslovni obiski, zbiranje zalog in opreme, tisoče milj z vlakom in tovornim avtomobilom in mrzlične zadnje priprave. In sedaj — med dvema kontinentoma — se rišejo pred nami obrisi našega podviga... O podrobnostih ni bilo mogoče razmišljati. Vsak je mislil na svoj skok v temo okupirane Evrope, nad katero smo se sedaj prvič nahajali.

Nastopil je čas zadnjih priprav. Skoraj neopazno smo postali neke vrste avtomati. Predali smo se posadki letala, katere naloga je bila, pripekljati nas nad cilj. Navade, ki smo se jih priučili na padalskem tečaju, so prišle brez posebnega napora do izraza. Nismo mislili ne na preteklost

William Jones, rezervni major angleške vojske in bivši šef angleške vojaške misije pri Glavnem štabu NOV in POS, je novembra 1951 obiskal Jugoslavijo in se nekaj dni zadržal tudi v Ljubljani. Zgoraj od desne proti levi: William Jones in Janez Kramar, direktor Muzeja NO

in ne na bodočnost. Zapeli smo pasove padala in pregledali prtljago — pod seboj smo zagledali ognjen križ: dogovorjeno znamenje. Na cilju smo!

Motorji bombnika so nekoliko potihnili, pilot je vodil letalo nad ogenj. Zelena luč je zažarela pri vratih. Skok...

Hladen zrak nam je butnil v obraz in sunki odpirajočega se padala so nas zravnali. Vi-del sem le zatemnjeno silhueto

najbližjega padala, ki je viselo v zraku...

Zavpili smo si v pozdrav. Noč je bila tako temna, da nismo videli zemlje pod seboj. Pihal je močan veter. Skočili smo z višine 610 metrov nad najvišjim in najbolj divjim predelom Črne gore. Padali smo naglo, proč od ognjev, ki so nam izginili izpred oči. Zračni tok nas je zanesel nekoliko navzgor, potem pa sem naglo padal v popolno temo. Skrčil sem noge, zaprl oči in čakal... Glasno sem vzdihnil, ko sem se dotaknil tal in se pričel kotaliti v stran.

Bilo je pretemno, da bi takoj videl, kje sem in kam so se spustili drugi. Po nekaj trenutkih smo se na znak s piščalko zbrali, začuden, da ni bil niti eden ranjen ali opraskan. Letalo je zakrožilo nad nami in odvrnilo opremo. Z žepnimi svetilkami smo ogledovali kraj, kjer smo se nahajali, polni padalskega optimizma po srečnem pristanku. Pilot nas je pozdravil s svetlobnimi signali in odletel proti jugu. Ostali smo sami; nikjer ni bilo videti ognja in okrog nas je zavladala popolna tišina. Pustil sem ostale pri

opremi in odločno z revolverjem v roki zakoračil v neko smer. Le nekaj trenutkov kasneje sem trčil ob človeško telo. Neznanec je kriknil in poskočil. Naglo sem odgovoril, da sem angleški oficir. Močno me je objel; bil je močan visok mladenič v ponošeni uniformi. Bil je iz skupine, ki je kurila ogenj in so ga poslali na ogled. Ko sva šla do ostalih, ki so me čakali pri opremi, je ustrelil v zrak in kmalu smo zaslišali topot korakov, ki so se približevali po travi za našim hrbtom. Pričelo se je svitati. Opazili smo, da se nahajamo na ozkem planinskem travniku med borovci in skalovjem. Obkolila nas je majhna skupina ljudi, ki so vsi nekaj glasno kričali. Vsak je bil oborožen in opremljen po svoje: nekdo je nosil sivkasto uniformo, drugi pa raznoliko civilno obleko. Medtem ko smo zbirali svoje stvari in se pripravljali za odhod, so nas spraševali o najrazličnejših stvareh. Zakaj nismo prišli prej? Od kod smo? Koliko smo stari? Naši vojaški čini? Ali smo slišali oddaje radio »Svobodna Jugoslavija«? Vsi so bili razburjeni ob nenavadnem

srečanju in so nas vseprek spraševali.

Po nekaj minutah smo prišli na majhno skalnato planoto, kjer je dogoreval ognjeni križ v prozorni jutranji svetlobi. Patrulje so pobrale opremo, ki je bila posebej odvržena in prišel nas je pozdravit neki visok oficir v sivi uniformi in škornjih. Predstavil se je kot Veljko in dejal, da ga je poslal Tito po nas. Štab s Titom je od tod okrog 10 km in takoj moramo na pot. Po kratkem zajtrku v neki pastirski kolibi smo odrinili. Zavrnili smo ponujene konje, ker smo se po uspelem skoku čutili dovolj močne, da gremo peš. Bilo je še zelo zgodaj in zrak je bil čist in svež. Med potjo nam je jugoslovanski oficir pripovedoval, da Nemci zelo pritiskajo na Titove oborožene skupine. Nujno rabijo predvsem vojaški material, ranjenici pa so v zelo hudem položaju zaradi pomanjkanja sanitetnih potrebščin in zdravil.

Po planinski stezi smo hodili skozi gozdove in se dvigali do nekega jezera. Na drugem bregu se je prikazala kolona utrujenih planinskih konj z ranjenci, prvi od množestevl-nih, ki smo jih srečali na naši poti. Sključene postave z volnimi obrazi so sedeze zavite v odeje na nihajočih se grobih lesenih sedlih.

Plezali smo strmo po stezi. Veljko je hodil prvi. Krenili smo od shojene smeri vstran skozi gozd. Skupina ljudi je taborila v goščavi. Prebivalci skritega tabora so sedeli po tleh ali pa tiho hodili med šotori. Delili so kosilo. Zbrali so se okrog nas in čez nekaj trenutkov smo segli v roke človeku, ki je stal v sredini.

Naš prvi razgovor s Titom smo vodili v zelo uradnem tonu. Dejal nam je, da je položaj izredno resen, da ga hočejo Nemci obkoliti in uničiti glavnino njegovih sil na tem pustem planinskem predelu, kjer ni ne hrane ne zavetja pred letalskimi napadi.

Naša skupina se je nastanila v majhnem šotoru, kamor so nam prinesli tudi vso opremo. Pozno popoldne nam je prišel Titov kurir povedati, da naj bomo ob prvem mraku pri-

*in your great endeavor
and may your reward be
speedily be. a great,
happy and prosperous country
united in the great brotherhood
you have found in your struggle
struggle for freedom and
democracy*
William Jones

William Jones je leta 1951, ko je bil v Ljubljani, na našo prošnjo napisal pozdrav vsem tovarišem v Jugoslaviji. Na koncu je napisal med drugim (zgoraj faksimile originala): »...Mnogo sreče v Vašem velikem prizadevanju in naj Vam bo v priznanje velika, srečna in uspešna država, združena v velikem bratstvu, ki ste ga ustvarili v Vaši borbi za svobodo in demokracijo!«

pravljene za odhod. Gozd okrog nas je zaživel. Bilo je vse polno vojakov. Razdelili smo vse odvišne zaloge med svoje nove bojne tovariše in se pridružili kolonom, ki so odrinile skozi temni zid Durmitora za jezero. Pričelo je tiho in vztrajno deževati. Pohod, ki se je pričel, je trajal dva meseca...

Nekaj dni kasneje, ko smo sestopali preko Sutjeske, je bil med zračnim napadom ubit kapetan Stuart, član naše misije. Ostali pa so bili stalni spremljevalci Titovega štaba, očividci herojske Pete ofenzive, in so dočakali končni triumf in zmago narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

F. W. Deakin

Pripomba: Pisec tega spomina, F. W. Deakin, univerzitetni profesor v Oksfordu, je bil član angleške vojaške misije pri Vrhovnem štabu NOV in

POJ, po vojni pa nekaj časa tajnik angleškega veleposlaništva v Beogradu.

V svojem »Dnevniku« tudi tovariš Vladimir Dedijer opisuje prihod angleške vojaške misije v Vrhovni štab NOV in POJ. Zlasti pa je zanimiv sestav angleške vojaške misije, ki ga avtor »Dnevnika« takole citira:

Kapetan Stuart, inženir iz Kanade, ki odlično govori srbski in madžarski; rojen je bil v Sarajevu, kjer je bil njegov oče konzul. Kapetan Deakin, predavatelj na univerzi v Oksfordu; govoril je odlično francoski, nemški, španski in italijanski. Bil je osební prijatelj W. Churchilla. Jones Starčević, hrvaški rojak, zdaj stalno živi v Kanadi. Walter Rotten, angleški telegrafist. Cambel, narednik angleške mornarice, iz Irske, in Ros, žid, telegrafist iz Palestine, zdaj v angleški vojski.

»Bakar« je izginil

BILO je jeseni leta 1943. Odprla so se koncentracijska taborišča na italijanskem jugu in množice naših internirancev so zapuščale kraje trpljenja v Kalabriji in na Liparskih otokih. Vse je kakorkoli hitelo proti Jadranskemu morju — bliže domovini. Hodili so po ulicah južnoitalijanskih mest in vpraševali, kje je partizanska komanda. Največ sem jih srečal na ulicah Barija in Taranta. Zelo so se bali letalskih napadov, ki so jih doživeli na Siciliji, preden so se tam izkrcale zavezniške čete. Takrat smo 2. decembra v Bariju spet doživeli nemški bombni napad...

*

Hladen in jasen zimski dan. Veter je pihal z morja, ki je bilo zelo razburkano, tako da manjše ladje niso mogle odpluti. V luki je bilo zelo živahno. Žerjavi in ljudje so razkladali najrazličnejše blago, predvsem vojno opremo, in kamioni so jo hitro vozili s prepolnih pomolov. Ponoči je spet prispel zavezniški konvoj

z opremo in strelivom. Ladje so se usidrale vsevprek; vmes med njimi so na majhnih čolnih pluli italijanski otroci in pobirali iz umazane vode odpadke hrane.

Na južni strani luke je bila na koncu pomola usidrana partizanska ladja »Makarska«, kjer je bil začasen sedež naše vojne delegacije. Tu je kar mrgolelo partizanov in vsak je imel polne roke dela. Na nasprotni strani pomola je bila naslonjena jugoslovanska ladja »Bakar«, ki zaradi neugodnega vremena ni mogla odpluti proti Visu. Na ladji je bilo okrog 300 Črnogorcev, partizanski bataljon, ki so ga sestavili iz bivših internirancev. Kljub mučnemu čakanju so bili kaj dobro razporeženi; vedno se je z njihove ladje razlegala borben pesem.

*

Zvonec na ladji je oznanil čas kosila. Vsi so prihiteli na krov in v vrsti čakali, kaj jim je pripravil partizanski kuhar.

»Fantje, pod krov!« je nenadoma zagrmel kapitanov glas. Le zakaj, zakaj?

V pristanišču so se oglasili protiletalski topovi in se lotili nemškega izvidnika, za katerim se je vlekla bela črta in ga izdajala. Na krov je padlo nekaj kosov topovskih izstrelkov, vendar niso nikogar zadeli. Partizani so se jezili, da jih motijo ravno pri kosilu.

»Kar tako za kratek čas že ni prišel,« je menil mornar Dalmatinec. »Ogleduje, kaj je novega v lukli!«

Topovsko streljanje je ponehalo in izvidniško letalo se je izgubilo preko morja. Ko je nastopil prvi mrak, so v pristanišču zažarele luči in zarometi: delo se je moralo nemoteno nadaljevati. Vojna ne pozna počitka! S tovarišem sva se odpravila v mesto, ki je bilo zavito v neprodirno temo. Naenkrat se je streslo ozračje, od povsod so zagrmeli topovi in zaregljale strojnice. Zdelo se mi je, kot da stojim pod žarečo kupolo. Tovariš je menil, da so vaje, ker znaka za alarm sploh ni bilo... Že se je tiho in naraščajoče oglasilo obupno zavijanje sirene. Nad zatemnjeno lukso so zableščale nemške rakete: bilo je svetlo kot podnevi. Bombniki so se dvigali in spuščali ter se spretno umikali obrambnemu ognju. Na ulicah je zavladala nepopisna panika, kakršno moreš doživeti le v Italiji. Ljudje so hodili drug po drugem, jokali, kričali, kleli in klicali madono. Umaknila sva se v prvo hišo in čakala, kaj bo. Streljanje je za hip ponehalo in Nemci so očitno izrabili priliko. Bombnik se je spustil nizko nad mesto, odvrzel nekaj bomb, nato pa razbremenjen planil kot jastreb nad lukso in z zadnjo bombo zadel svoj iskano žrtev: ladjo s strelivom. Nastal je požar, ki ga ni bilo mogoče pogasiti...

Letala so odletela, sirena je oznanila konec nevarnosti. Tekel sem po ulici proti luki. Toda še preden sem prišel do tja, so spet zatulile sirene. So se Nemci vrnili? Ne! V zaklonišču smo čakali najhujšega. Zamajala se je zemlja in vse daleč naokoli — zletela je v zrak ladja s strelivom. Z njo se je potopilo še 16 ladij — ves konvoj, ki je prispel preteklo noč je bil uničen.

Na letališču v Beli krajini: na zavezniška letala vkrcavajo ranjene partizane

Po eksploziji sem tekkel v lukno. Pod nogami se mi je drobilo razbito steklo; le redka okna so v mestu ostala cela! Razdejanje v luki je bilo strahotno. Vseposod so ležali razmetani razbiti kovinski predmeti: deli kotlov, bencinski sodi in povsod vse polno razburjenih ljudi. Mnogi so pobegnili v mesto in se vrnili šele zjutraj.

Ljudje so govorili, da bo še ena eksplozija in hiteli smo nakladati na kamione bencinske sode, ki so jih Angleži v nenavadni naglici vozili stran. »Hitro, hitro!« so kričali šoferji, »vsak čas lahko s tem bencinom zletimo v zrak!« Iz potopljenih ladij se je valil gost črn dim; gorelo je neprestano šest dni. Ko smo naložili ves bencin, smo šli k našemu pomolu. Takoj smo ugotovili, da tam nekaj manjka.

»Bakra ni!« Vsi so dejali, da se je ladja »Bakar« potopila z vso posadko vred. Zračni pritisk ga je vrgel v zrak in nato treščil v morje. Vrvi so bile pretrgane. Nihče ni katastrofe videl, a domnevajo, da je bilo tako. Preiskali so morje daleč naokrog, a o »Bakru« ni bilo sledu. Žalostno smo zrl v mastne valove, pod katerimi je izginilo 300 junških sinov Črne gore...

Nekaj dni po dogodku smo stali na istem pomolu. Daleč na odprtem morju je bilo videti majhno črno piko — neka ladja se je približevala pristanišču.

Izkušeno oko nekega mornarja je ugotovilo: »To je naš »Bakar«! Čakali smo in napenjali oči. Ladja je plula bliže. Ugovarjali smo, saj se je »Ba-

kar« vendar potopil... In kako počasi vozi?

»In če bi bil »Bakar«, kaj neki naj pripelje iz Jugoslavije, ko tako težko pelje?«

Šele čez kako uro se je ladja toliko približala luki, da smo morali na naše veliko veselje in presenečenje ugotoviti, da je to res »Bakar«. Kako je bilo mogoče, da je ušel strašni eksploziji? Potem smo izvedeli, da se je ladja odtrgala od pomola in izplula takoj, ko se je napad pričel. Pobegnila je na odprto morje in po treh dneh srečno pristala na Visu. »Bakar« se je približeval pomolu in iz notranjosti smo slišali glasno petje. Menili smo, da pevci prihajajo k nam v goste...

Ladja je vrgla sidro; spustili so mostiček, se urno povzpeli na palubo in stekli proti salonu, od koder se je glasila pesem. Kapitan nas je opozoril: »Počasi...!«

Odpri smo vrata v salon in namesto pevcev zagledali nepričakovan prizor: na tleh so ležali ranjeni borci, borke, brez nog in rok, majhni otročki, starci z iznakaženimi obrazi, brez oči. Stali smo in nismo vedeli, kaj naj storimo. Nepremično so ležali na otepih slame; bili so pokriti z borni-

Po dolgem potovanju iz Sardinije, kjer so bili internirani, sprejemajo borci na komandi področja v Črnomlju (pozimi 1944) orožje in opremo

mi odejami in so — peli. Pesem je vrela iz njihovih src, pesem, v kateri niso opevali trpljenja. Peli so o borbi, zmagi, svobodi in o tovarišu Titu!

Previdno smo dvigali razbita telesa in jih skrbno nosili v že pripravljene bolniške avtomobile. Niso prenehali peti in Angleži so se čudili nad tolikim nadčloveškim junaštvom. Polagoma smo izpraznili kabine in salon, nakar so mornarji razkrili palubo. Tudi na ladijskem dnu so ležali ranjenci, zaviti v krpe. Iz polmraka so se svetile oči iz izsušenih obrazov. Niso tarnali, ampak so dostojanstveno in mirno prenašali vse muke potovanja po nemirnem morju. Kot da bi ne bili iz kosti in mesa, temveč iz jekla, kakršne je ustvarila borba in napor!

»Ste bili dolgo na morju?«

»Tri dni! Nemška letala nas k sreči niso zasledila, sicer bi že izginili v valovih.« Poleg tega borca iz Like je ležal vesel obraz mladega fanta, ki je bil zadovoljen, da je ladja le srečno prišla na cilj. Bil je brez roke in je menil, da ga bodo tu že pozdravili in da se bo dalo tudi brez roke živeti. Prenesli smo vse ranjenec, in zadnji avto je odpeljal proti prvi partizanski bolnišnici v Italiji, v kraj Grumo. Tam je bilo zanje vse pripravljeno in ni se jim bilo treba bati, da bodo prišli v koljaške roke četnikov ali ustašev. Naši vrli partizanski zdravniki in strežnice so jim skrbno stregli. Ob skrbni negi so kmalu pričeli okrevati in z vračajočim zdravjem je raslo tudi upanje na boljše in lepše življenje v svobodni domovini.

Prvim partizanskim ranjencem so kmalu sledili novi transporti. Prihajali so z ladjami in pozneje s prevoznimi letali iz krajev, ki niso bili dovolj blizu morske obale. Vrhovni štab je posvečal vso pozornost ranjencem, da ne bi padli v roke sovražniku in postali žrtev njegove barbarske okrutnosti. Tisoči ranjenih partizanov so bili odpremljeni v Italijo, kjer so spet okrevali in se srečno vrnili v domovino.

Janez Kocmur

Resnici na ljubo

TZBORNIKU »Slovensko Primorje in Istra«, ki je izšel lansko leto, se v poglavju »Slovensko Primorje med tretjo sovražno ofenzivo« na strani 359 (zadnji odstavek) omenja tudi ustanovitev prvega primorskega partizanskega bataljona. V istem odstavku je rečeno, da je prvi primorski partizanski bataljon dobil ime po pesniku Simonu Gregorčiču, na predlog narodnega heroja Janka Premrla-Vojka.

Ta navedba ni točna.

Prav zato, ker so bili dogodki, ki se nanašajo na ustanovitev tega bataljona, takega značaja, da mi bodo najbrž za vselej ostali v spominu, želim v zvezi z gornjo navedbo pojasniti naslednje:

Na eni izmed ožjih sej Pokrajinskega komiteja za Trst in Slovensko Primorje, ki je bila v drugi polovici julija 1942, smo bili prisotni: pokojni narodni heroj Anton Velušček-Matevž, pokojni Jože Lemut-Saša in jaz. Na tej seji smo obravnavali vprašanje partizanskega gibanja v Slovenskem Primorju. Poročilo je podal Jože Lemut-Saša, ki je bil v Pokrajinskem komiteju KPS za Trst in Slovensko Primorje še posebej odgovoren za razvoj partizanskega enot in njihovo vojno aktivnost. Poročilo je med drugim vsebovalo tudi predlog, naj bi se takoj ustanovil prvi primorski partizanski bataljon, ker so bili za to že dozoreli pogoji.

Predlog je bil soglasno sprejet. Pač pa se je razvila diskusija okrog vprašanja, kako naj se bataljon imenuje. Moje mnenje je bilo, naj bi bataljon nosil ime po pesniku Simonu Gregorčiču, ki je med primorskim ljudstvom še prav posebno priljubljen. Obema tovarišema je bil ta predlog sicer všeč, vendar sta se malce zaskrbljeno vpraševala, če to ni morda le nekoliko prevelika politična širina, če ne bi bilo bolje, da bi bataljon nosil ime Bazovica ali n. pr. ime Pina Tomažiča. Ker sem jaz vztrajal pri svojem predlogu, smo se na koncu le sporazumeli za

nekoliko kompromisno rešitev v tem smislu, da bo prvi primorski partizanski bataljon nosil ime Simona Gregorčiča. Ker pa smo glede na hitro naraščajoče število partizanov v Slovenskem Primorju predvidevali v kratkem času ustanovitev novih višjih partizanskih formacij, smo se dogovorili, da bo n. pr. drugi bataljon nosil eno izmed zgoraj omenjenih imen.

Sklep smo izvedli in tisti, ki je bil tega imena najbolj vesel, je bil pokojni narodni heroj Janko Premrl-Vojko. Mene pa je vendarle razjedal dvom, če smo ravnali pravilno. Po ušesih mi je zvenel stavek, izgovorjen med diskusijo, ki jo zgoraj omenjam: »V južnih delih Jugoslavije so se prve brigade imenovalе proletarske brigade, v Sloveniji nosijo partizanski bataljoni in brigade imena zaslužnih padlih junakov-partizanov, mi pa pri imenovanju naših partizanskih enot gremo v politično širino, ki je vendarle malo nenavadna. Simon Gregorčič ni bil samo pesnik, temveč tudi duhovnik...« Sklenil sem, da bom sklep o imenovanju tega bataljona predložil Centralnemu komiteju KPS v odobritev.

Toda Joža Lemut-Saša, ki bi bil moral o razvoju partizanskega gibanja v Slovenskem Primorju ponovno poročati CK in Glavnemu štabu Slovenije, je 15. avgusta zvečer pod Sv. Katarino padel, zadet od fašistične krogle. Kmalu zatem sem prejel obvestilo, da je že na poti v Slovensko Primorje novi komandant, pokojni narodni heroj Mirko Bračič. Sklenil sem, da počakam njegovega prihoda in po predhodnem posvetovanju z njim in ostalimi tovariši iz Pokrajinskega komiteja sporazumno izdelamo novo situacijsko poročilo in ga skupaj z našimi predlogi pošljemo CK in Glavnemu štabu Slovenije.

Toda tudi prihod pokojnega komandanta Mirka Bračiča in njegove čete v Slovensko Primorje se je zavlekel. Dobila sva se šele v prvi polovici septembra, v bližini Vogerskega

pri Gorici. V tem času pa je v meni že dozorelo prepričanje, da smo glede imenovanja prvega bataljona le ravnali pravilno.

Zadnji dvom pa je izginil, ko je v oktobru leta 1942 na poti v Glavni štab prišel na Goriško Boris Kraigher-Janež, ki se mu je bilo posrečilo uiti iz koncentracijskega taborišča v Gonarsu. Ko sem mu poročal o razvoju OF in osvobodilne borbe v Slovenskem Primorju, sem omenil tudi, da smo prvemu partizanskemu

bataljonu dali ime po pesniku Simonu Gregorčiču. Tovariš Kraigher me je prekinil: »To je bila dobra ideja. Mislim sem, da vam je tako naročil Centralni komite. Pri tem imenu naj kar ostane.«

Toliko v pojasnilo, kar se tiče imenovanega odstavka v tej knjigi, v kateri je, kar se tiče razvoja OF in partizanskega gibanja v Slovenskem Primorju v letu 1942, žal še vrsta drugih pomanjkljivosti.

Tomo Brejc

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA

„Avioni, avioni...!“

(Pripombe k radijski slušni igri)

LETOS 24. januarja popoldne je bila v oddaji ljubljanskega radia slušna igra: »Avioni, avioni...!«

Ob tem prikazu odlomka iz partizanskega življenja ne morem molčati, ne da bi izrazil svojih misli, ki so me navdajale ob poslušanju te oddaje. Glej, glej, Kocbekov »Strah in pogum« so toliko kritizirali, sedaj pa po njem prirejajo slušne igre, sem si mislil! Šele na koncu sem izvedel, da je to slušna igra po scenariju Vasje Ocvirka, snemana junija ali julija 1953 v studiu Radia Ljubljana.

Čeprav to delo ni prirejeno po Kocbekovem »Strahu in pogumu«, pa je po vsebini popolnoma istih kvalitet! Zmazek z malomeščansko miselnostjo, z malomeščanskim občutkom ljubezni, ali bolje rečeno: pohote. Drugače ne morem označiti tega skrpucala!

...Partizanski borec Ferjan ranjen umira; ob njem pa je partizanka Janja. Le-ta mu izpove svojo ljubezen, ki jo je prej skrivala, da ne bi bila premeščena v drugo enoto, če bi se ljubezen razkrila. Ferjan pa ji pred smrtjo pove, da je slutil njeno ljubezen, toda se je nje in tudi drugih žensk izogibal, ker ljubi dekle — izdajalko, ki je fašistom izdala vas, v kateri so bili partizani.

To izdajalko je sodišče partizanske enote obsodilo na smrt. Izdajalka je bila lepa, zato so se partizani kar potegovali, kdo jo bo stražil. Vzbujala je pri njih občutek domačnosti in jih spominjala na dom, čeprav je izdala vas, ki so jo fašisti požgali. Zaradi nje so ljudje izgubili svoje domove, no, pri partizanih-borcih pa je vzbujala občutek domačnosti.

Čujte, kje je tu logika, ali vsaj zrno psihologije!?

Ferjan je dobil »žalostno« nalogo, da izvrši nad njo smrtno obsodo. Ko jo pelje v smrt, se pred njim med borovci in skalami pozibava v bokih. To in njena lepota prevzameta Ferjana, da začuti strastno ljubezen in nepremagljivo slo po njej... Stopa za njo in sanja, kako bi ležal z njo v mehki travi...

Končno jo ustrelil in pahne v prepad. Vendar mu ta ljubezen ostane tako globoko v srcu, da se v poznejšem partizanskem življenju izogiba žensk, in preden umre, še misli na to lepo izdajalko. V mislih nanjo umre...

Zelo lepo, ali ne? A za koga le? Za koga?

Sem partizan od leta 1941, a tudi prej sem sodeloval v naprednem delavskem gibanju. Zato menim, da poznam partizansko življenje in par-

tizansko moralo. Vem, da bi si večina partizanov niti čevlja ne obrisala ob izdajalko, pa četudi bi bila lepa kot »Marija na oltarju«.

Ne bom trdil, da v partizanske vrste niso prihajali tudi ljudje najrazličnejših nazorov, ki so med partizane vnašali malomeščansko moralo. Toda — to so bili posamezni in redki primeri! Vsak pravi in pošten partizan in tudi partizansko vodstvo je redke amoralne izpade obsojalo, zaničevalo in kaznovalo. Redki malomeščanski pohotneži, ki so s svojimi negativnimi izpadi le neopaženo ušli kazni, so se ob drugih partizanih pozneje moralno popravili, ali pa so od delavskega oziroma revolucionarnega gibanja odpadli; prej ali pozneje, ker to ni bilo in ni v skladu s proletarsko moralo niti ni v skladu z najosnovnejšimi principi človečnosti.

Nisem umetnostni kritik, zato ne vem, če ravno umetnost zahteva, da se iz naše narodnoosvobodilne borbe prikazujejo taki netipični, izjemni ali izmišljeni primeri, ki ponižujejo lik partizanskega borca. Toliko pa vem, da morajo biti v umetniškem delu prikazani vsi značaji vsaj psihološko verjetni, če že ne resnični.

Čudim se, da Radio Ljubljana širi take zgodbe o partizanih, kot je Vasje Ocvirka slušna igra: »Avioni, avioni...«

Zvonko Sagadin

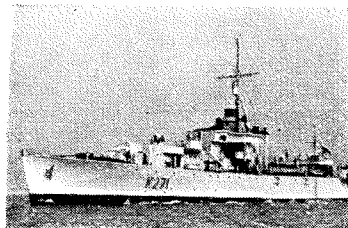

France Slana: Tovariša

Tehnika in vojaška veda

LADJA IN ATOMSKA EKSPLOZIJA

Ladja, ki jo vidite na sliki, je bila »poizkusni zajček« pri nedavnih atomskih poizkusih na otoku Monte Belo pri Av-

straliji. Bomba je bila postavljena v fregato PLIM, ki je bila usidrana poleg otoka. Na otoku so bile vse merilne naprave. Ko je eksplozija raznesla ladjo, je le nekaj koščkov žareče kovine padlo na otok, ostalo pa je šlo »v zrak«!

VSAK TEDEN NOVO LETALIŠČE

Poročila govore, da v Zahodni Evropi zgrade v okviru atlantskega pakta vsaj vsak teden po eno novo letališče. Ta rekordna brzina pa nenavadno povečuje stroške gradnje. Eno takih letališč, imenovano »Brigen«, so gradili 12 mesecev in je stalo 5 milijonov funtov. Samo eno pristajališče je dolgo nad dva kilometra in pol. Ker bi v primeru napada in poškodbe tega pristajališča bilo popravljanje zelo drago in dolgotrajno, bodo tudi tu pripravili rezervna pristajališča, ki bodo nared v zelo kratkem času. Samo gradnja enega takega pristajališča je stala nad dva milijona funtov.

OPREMA SODOBNEGA LETALCA

Današnji piloti v svoji popolni opremi so bolj podobni naši fantazijski predstavi o ljudeh z drugih planetov kot pa resničnim zemeljskim bitjem. Pilot je oblečen nekako takole: zaščitno pokrivalo, plastična prozorna koprena na obrazu, ki vsebuje tudi napravo

za dihanje v večjih višinah. Važna je tudi tako imenovana »gravitacijska« obleka, ki mora pokrivati telo od glave do členkov. Razen tega ima pilot še globoke čevlje, rokavice in padalo. Če pa je vreme toplo, ima pilot pod vso to »obleko« še hladilno plast iz nylona.

Vse to ima namen, da lahko pilot normalno opravlja vse naloge tudi v višini 15.000 m, kjer je zračni pritisk preslab, kjer je malo zraka in je temperatura vedno pod ničlo. Velika nevarnost za pilote sodobnih hitrih letal je nenadna nezavest, v katero pade pilot pri naglih obratih zaradi pritiska gravitacijskih sil.

Osnova pilotske garderobe je vsekakor obleka, ki ima določen pritisk v kakršnikoli višini. Dejstvo, da je tak pritisk že v kabini, ni zadostno, ker se pri poškodovanju letala ta pritisk izgubi, prav tako pa je s tako obleko pilot zaščiten tudi v primeru odskokov s padalom iz velikih višin. Ta obleka je iz nylona in ima v podlogi vse polno cevi, ki so polne zraka, kar kontrolira posebna barometrska naprava. Drugi važni del garderobe je gravitacijska obleka, ki mora preprečiti tendenco krvi, da se koncentrira v posameznih delih telesa pri manevriranju letala. Tudi tu posebne cevi stiskajo telo in silijo kri, da se enakomerno in pravilno pretaka. Tudi ta proces se kontrolira in vodi avtomatično s pomočjo ventila, ki beleži hitrost letala. V večini primerov sta obe obleki kombinirani. Pod zaščitnim pokrivalom iz nylona je hermetično zaprta »hruška«, ki ustvarja zadosten pritisk v veliki višini. Preko vsega tega pa pilot navleče še navadno uniformo, da le ne izgleda preveč »marsovsko«, ko po poletu spet zleze iz letala.

REAKTIVNI MOTOR ZA HELIKOPTERJE

V angleški tovarni reaktivnih motorjev so izdelali pred nedavnim prototip, ki je dolg

le 120 cm in je predvsem primeren za helikopterje. Motor je grajen na principu nemške leteče bombe V-1 in se zelo težko pokvari, razen ventila, ki pa se ga da zamenjati v 5 minutah. Motor bodo montirali na vrhove krakov helikopterja.

AVTOMATSKO OKO NA LETALIH

Večina modernih lovskih letal na svetu bo v kratkem dobila posebno radarsko »oko«, s pomočjo katerega bo pilot lahko hitro odkril sovražno letalo. Najvažnejše pa je to, da bo to »oko« določilo tudi razdaljo do sovražnikovega letala, in to avtomatsko naneslo na merilne naprave pilotove strojinice. S tem bo mnogo olajšano delo strelca, ki se je do sedaj precej trudil, da je dobil pravilno razdaljo do letala. Vse to bo sedaj avtomatično, pilot bo moral le dobro pomeriti. Priprava za vse to je tudi razmerna majhna, kar je predvsem pomembno v letalu, saj se dá spraviti v škatlo s 30 m³.

HELIKOPTER ZA 50 POTNIKOV

V Angliji grade helikopter »Rotodyne«, v katerem bo prostora za najmanj 50 potnikov. Le-ta bo imel gibljivo krilo in večjo hitrost kot vsi helikopterji do sedaj. V letalu bo tudi dovolj prostora za prevoz avtomobilov. S tem bo rešen problem pri izkrcavanju iz zraka, ko je zelo težko spustiti na tla tudi avtomobile, lažje topništvo in strelivo.

TRODIMENZIONALNE FILME SNEMAJO TUDI V ZRAKU

Do sedaj so letalske geografske karte izdelovali s pomočjo večkratnega in natančnega fotografiranja, nakar so vse to gledali s trodimenzionalnim stereoskopom in risali zemljevide. Danes pa lahko snemajo trodimenzionalne filme, ki dajo predvsem pilotom jasnejšo predstav o pokrajini, nad katero morajo leteti.

To se že uporablja pri opravljanju posebnih vojnih nalog in kot odločilna pomoč pri risanju geografskih kart.

NAJBOLJ OSAMLJENA LETALSKA BAZA

Na severozahodnem delu Grönlanda se nahaja najsevernejša baza angleškega letalstva. Nad 200 km od obale v notranjosti otoka se nahaja veliko jezero, ki je le nekaj tednov v letu brez ledu. Da se pride do tja, je treba od obale preko obrobnihih gora in prečkati ledenik, ki je širok 32 km. Sodijo, da je na tem kraju ledena plast debela nad 3 km. Znanstvena ekspediciija raziskuje te predele. Angleška vodna letala izkoristijo ugodne razmere na omenjenem jezeru ter se takrat spuste tja in prinesejo ekspediciiji, ki je tam stalno nastanjena že nekaj let, hrano in gradivo skoraj za vse leto. To je zelo nevaren posel, ker so vsi vedno v strahu, da ne bi jezero zamrznilo že pred pričakovanim časom. Čeprav je vse to le začetek, uspehi niso izostali; lani je tu pristalo tudi ameriško vojaško letalo, ko je priletelo iz neke zahodnogrönlandske baze na pomoč ponesrečencem nekega angleškega letala, ki je hudo poškodovano pristalo v snegu. Ameriško letalo je imelo namesto koles smuči. Strojovnjaki menijo, da ima ta nova nastajajoča baza velik strateški pomen. Vse njeno današnje delovanje pa je le zasilnega značaja.

LETALO PROTI PODMORNICAM

V Angliji so izdelali posebno majhno letalo »Morski galeb« za borbo proti podmornicam. Letalo potrebuje zelo majhen prostor za vzlet in pristane. Uporabljali ga bodo za obrambo konvojev pred podvodnimi napadi in bo lahko delovalo ne samo z letalonosilk, temveč tudi z večjih trgovskih ladij in zasilnih obalnih letališč.

JE SLUH V NEVARNOSTI?

Brnenje reaktivnih letal, oziroma njih rezki zvok, je postavil medicinske strokov-

njake pred resen problem. Pojavljajo se mnenja, da piloti slabše slišijo in je nevarnost, da lahko ogluše. V zvezi s tem so zainteresirane sile zgradile posebne potujoče laboratorije na avtomobilih, ki se približajo letalu, ki pristaja in zdravnik pregleda pilota le minuto ali dve po pristanku. S tem je mogoče dobiti jasnejšo sliko o stanju. Prav tako je pilot pregledan pred poletom. To je prednost pred prejšnjim sistemom, ko so piloti pregledovali v stavbi četrtr ure ali še več po pristanku.

LETALA BODOČNOSTI

Azbest in plastične mase, armirane s steklom, bodo nedvomno važne sestavine, ki bodo ponekod nadomestile kovino. V vseh aeronautičnih laboratorijih sveta iščejo znanstveniki take snovi, ki so primerne za »hitre polete«. Znanstveniki menijo, da kovine ne bodo mogle vzdržati vseh teh »brzinskih« naporov. Iščejo snovi, ki so odporne predvsem proti vročini in pritisku, in ki so istočasno lahke in cenene.

LETALO-CISTERNA

To je dvomotorni srednji bombnik Canberra, ki so ga pričeli uporabljati v angleškem letalstvu. Preizkušali ga bodo pri novem načinu oskrbovanja letal z gorivom, med poletom v veliki višini in pri največji hitrosti. Do sedaj so namreč tudi reaktivne lovce »hranili« z gorivom med poletom iz navadnih letal, kar pa danes ne zadošča več, ker je hitrost teh v primeri z navadnim letalom prevelika. Podoben način imajo tudi v USA. V teku so le poizkusi, da bi bil sistem tega »hranjenja« čim uspešnejši in hitrejši.

RADARSKO »GLEDANJE« NA VEČJE RAZDALJE

Edina dosedanja pomanjkljivost radarja je bila, da ni deloval na večje razdalje. V preteklem letu so na podlagi dolgotrajnih poizkusov pričeli graditi radarske naprave, ki bodo imele akcijski radar do 50 morskih milj. Ta iznajdba

bo mnogo koristila plovbi na meglenih morjih. Predvsem se zanjo zanimajo skandinavske dežele. Naprava ima 30 cm veliko televizijsko ploščo, ki jo bodo uporabljali tudi za druge radarske priprave, ker se da doseči večja natančnost in varna plovba, n. pr. po popolnoma zameglenem ali temnem pristanišču.

»SARACEN« NOV PREVOZNI OKLOPNIK

Angleški motorizirani bataljoni so dobili posebno vrsto motornih oklopnikov za prevoz vojakov. Novo vozilo se imenuje »Saracen« in ima 6 koles. Voz ima zelo močne motorje in lahko naloži vso pešadijsko sekcijo. Oborožen je s strojnico (30 mm) in s protiletalskim topičem (Bren). Ves zgornji in spodnji del vozila je zaščiten pred strelji, drobci in minami. Vozilo v primeru nevarnosti lahko vožijo s pomočjo periskopov. Če

vozilo izgubi eno ali dve kolesi, je še vedno sposobno za normalno vožnjo, pod pogojem, da ostaneta prvi dve kolesi nepoškodovani. Trdijo, da take vrste vozilo še nima tekmeča. S pridom jih že uporabljajo na Malajskem polotoku. Vsaj tako pravijo.

Muzej narodne osvoboditve v Slovenjem Gradcu

OKRAJNI muzej narodne osvoboditve v Slovenjem Gradcu je plod petletnega intenzivnega dela. Pomembnost slovenjegraškega okraja v NOB je v tem, da so se na tem področju borili tudi koroški partizani. S pomočjo 36 krajevnih odborov ZB je okrajni odbor ZB izvedel široke zbiralne akcije. Muzej je bil odprt 27. 4. 1951.

V muzeju je najpomembnejši arhivski del, ki je pravi zaklad iz NOB. Na podlagi teh dokumentov je možno že sedaj pisati razprave o oboroženi vstaji in razvoju borbe v tem delu Slovenije. Tu so dokumenti o prvi koroški četi leta 1942 v Topli pod Peco, o prvem koroškem bataljonu leta 1943. Muzej je pridobil za svoj arhiv tudi nad sto listin Ziljske čete in večji dal arhiva Lackovega odreda.

Iz predala Mežiške doline hrani muzej redke listine koroških partizanskih tehnik v Topli 1942, nad Črno in Javorju. Z izredno lepimi tiski so zastopane tehnike mežiškega okrožja, ki so delovale v Podgori, Podkraju in na Uršlji gori.

Mnogo je pomembnih listin s področja o razvoju politične oblasti na koroškem delu tega okraja. Muzej si prizadeva pridobiti še številne dokumente in predmete, ki jih hranijo privatniki v spomin na svoje, ki so padli. Tako je muzej sedaj dobil ves arhiv bolnišnice »Pavček«, ki je delovala pod Malo Kopo na Pohorju. Tu je tudi operacijska miza iz »P—1«. Velika zanimivost so tudi šifrirani zapiski koroške bolnišnice »B—11«. Tu so tudi tiski najrazličnejših tehnik s področja Mislinjske doline, Pohorja in Kozjaka: »Lipetov bunker«, »Krištof-Stane-Ilc«, »Kajuh«, »Bojan 55«, »CVT-Sever«, »Drava«, »Mlake« in »Sova« (tehnika 14. divizije). Največ pozornosti vzbujata »Slovenski poročevalec«, izdan 15. julija 1941 v Mariboru, in »Ljudska pravica«, tiskana na Peci v bazi Koroškega okrožja 15. januarja 1943.

V muzeju je razstavljenih več partizanskih predmetov, med drugimi strgani čevlji dveh borcev iz Kranjčevega bataljona, pred kratkim pa je muzej dobil z Graške gore 24 uničenih čevljev borcev XIV. divizije, ki so se preobuli pri kmetu Priberžniku, in jih je ta čuval vse do danes, kot spomin na te hude, vendar junaške dni. Mnogi so še danes povezani z žico in dokazujejo, da so naši borci hodili skoraj bosi po snegu. Tu je tudi mnogo partizanskega orožja, zastava 2. bataljona Vzhodno-koroškega odreda, žigi najvišjih koroških partijskih in odborov OF, ostanki Vorancove obleke iz nemškega taborišča, stoletni bor, ob katerem so gestapovci v Dravogradu streljali ujete partizane, in mnogo drugih drobnarij, ki nam povedo zelo mnogo.

Muzej se razvija ob stalni podpori Okrajnega ljudskega odbora. V muzeju imajo že deset obzidanih vitrin in dve osrednji ter tudi druge pripomočke, da lahko razstavo priredijo kjerkoli. Muzej ima veliko sliko Koroške, na kateri so označeni vsi odbori OF; kmalu bo izdelan tudi relief okraja. Nad 350 domačih partizanskih motivov ima

muzej že v okvirih in pod steklom, kar še bolj omogoča prirejanje razstav med lokalnimi proslavami.

Muzej je dobil do sedaj skupno nekaj nad 700.000 din; od tega so prispevali največ OLO Slovenj Gradec (221.000), okoli 170.000 din pa je muzej dobil z lepo in uspelo razstavo v Mežici. Železarna Ravne je darovala del opreme v vrednosti 96.000 din, Glavni odbor ZB je dal 90.000 din, posamezniki in kolektivi so prispevali nad 90.000 din, nekaj pa je pridobili z vstopnino, nekaj pa je dal tudi okrajni odbor ZB.

Leta 1952 je muzej obiskalo 1484 ljudi, naslednje leto pa si je muzejsko zbirko, oziroma razstave, ki jih je muzej priredil v okraju, ogledalo skoraj 10.000 prebivalcev. Vstopnine nikjer več ne pobirajo, ker bi bilo neumestno pobirati n. pr. vstopnino od ljudi s hribov, ki so med vojno največ žrtvovali za narodnoosvobodilno vojno.

Vendar pa ima muzej še precej pomanjkljivosti. Predvsem manjkajo knjige in zapiski, krajevne kronike in pa drugo dokumentarno gradivo, ki leži neizkoriščeno ali pa še ni zapisano. Po dosedanjih podatkih je v okraju padlo med NOV 609 partizanov, ubitih pa je bilo še drugih 375 žrtev. Prav tako pa muzeju manjkajo primernejši in večji prostori.

*Ozdravljena partizana peljejo iz partizanske bolnišnice
z zavezanimi očmi*

Dva obiska

PRED nedavnim sta našo državo obiskala generalni sekretar Mednarodne federacije bivših bojevnikov g. Eliot Newcomb in dr. Kesler, svetovalec za rehabilitacijo pri tej federaciji in strokovnjak OZN za to vprašanje.

G. Newcomb se je zadržal v naši državi pet dni in ga je med drugim sprejel tudi tovariš Tito. Obiskal je tudi naš zvezni center za rehabilitacijo, otroške domove, klub vojnih invalidov itd. Gast je odgovoril tudi na nekaj vprašanih novinarjev. To je njegov tretji obisk v naši državi in pravi, da še nikjer ni bil tako prisrčno sprejet. G. Newcomb je poudaril, da je položaj mednarodne federacije sedaj mnogo boljši in ima precej možnosti, da uresničuje svoj program tudi pri nas, ker so se naši borci bolje seznanili z njenim delom in nudijo vsestransko pomoč. V treh letih se je mednarodna federacija znatno povečala in je sedaj četrta največja organizacija na svetu z 18 milijoni članov v 22 deželah. Kar se tiče rehabilitacije invalidov, je program federacije najobširnejši. Vojni invalidi imajo namreč največ kvalifikacij kot borci za mir. Razen tega je federacija ena redkih organizacij, katere člani so države, ki so se med seboj borile; tako n. pr. Indija in Pakistan, Jugoslavija in Italija, pred nedavnim pa smo sprejeli še neko nemško organizacijo. Z izboljšanjem odnosov med narodi in s povečano aktivnostjo pri izvrševanju praktičnih nalog, kot so rehabilitacija ter letovanje otrok, izboljšujemo možnosti posameznim vladam pri iskanju miroljubnih rešitev v mednarodnih sporih.

Dr. Kesler je dejal, da je bil v naši državi pred tremi leti in je pomagal pri vzpostavitvi rehabilitacijske službe. Takrat je dejal, da bo zadovoljivo, če bomo njegove načrte izpolnili v sedmih letih. Sedaj pa ugotavlja, da smo že v treh letih izpolnili njegove zamisli in lahko trdi, da je rehabilitacija pri nas ne sicer še popolna, vendar pa na trdni osnovi.

Pohvalil je odlično delo našega rehabilitacijskega centra in poudaril, da se bo njegov delokrog razširil na pet funkcij. Na prvem mestu je izgradnja celotnega človeka (profesionalna rehabilitacija, zaposlitev v industriji itd.), drugo važno področje pa je vzgoja, t. j. priprava osebja. Tretja stvar je propaganda, ki je ne smemo omalovaževati. Težiti moramo k temu, da se bo za rehabilitacijo zainteresirala vsa država. Sledi področje znanstvenega raziskovanja. Treba je najti nove načine, da bi povečali delovno zmogljivost invalidov. Peto področje so mednarodni stiki.

Dr. Kesler je dejal, da je lahko Jugoslavija dober vzgled vsem, posebno zato, ker je dosegla take uspehe v najtežjih pogojih. Koristno bi bilo, če bi dali štipendije ljudem z Daljnega vzhoda, da bi videli, kaj vse vam je uspelo. Služba rehabilitacije bi bila nepopolna, če bi se omejila samo na Beograd, treba jo bo razširiti po vsej državi. Jugoslavija je država, ki ima najmanj razlogov, da bi razmetavala svojo delovno silo, zato se mora dati vsem možnost, da pripomorejo po svojih močeh.

Nove knjige

Založba RAD v Beogradu je izdala zanimivo knjigo naprednega nemškega pisatelja Pleviera »MOSKVA«. Avtor je tu dokazal na primeru Moskve, da nujno vsak napadalec in osvajalec končno le propade. Zgodovina se je ponovila: nemškemu generalu Bomelbirgu pred Moskvo je od vse divizije ostalo le nekaj vozarjev pri trenu. Ta knjiga je kronološki roman, ki pa ima tudi pomembno dokumentarno vrednost. Avtor tu opisuje in osvetljuje tako nemške, kakor tudi ruske strani, predvsem napake in ne le z vojnega področja, temveč se loteva tudi družbeno socialnih razglabljanj. Avtorju pa je vsekakor treba

Morten Nielsen:

Predzadnja

Proč gredo,
drse padajoč v spomin.
Zastrašena srca,
komu jutri zapojo?
Smrti ob zidu,
v boju morda?
Mladi
proč gredo
v usodo —
nihče se ni naživel še,
nihče si ni želel
umreti že!

(Iz zbirke »Zapuščina«)

priznati vso bistroumnost pri teh razglabljanjih, čeprav marsikdaj niso precizirana do kraja. Obširno piše o položaju sovjetske armade ob nemškem napadu, ki je bila po krivdi vladajočih krogov slabo pripravljena na napad. Medtem ko so se enote RA obupno borile pred Moskvo, je politbiro zasedal in razpravljal o tem, ali naj se Moskva brani ali ne. Molotov je celo predlagal, naj se prično pogovori direktno s Hitlerjem. Predlog ni bil sprejet. Govori tudi o razmerah, v kakršnih so bili sovjetski borci in ranjenci, medtem ko je »birokratska kasta« živela tako kot prej. Knjiga je prežeta z globokim, realističnim sovraštvom proti fašizmu. Delo predstavlja del »Triologije« o minuli vojni; naslova drugih dveh knjig sta »Stalingrad« in »Berlin«, kar sta tudi pomembni deli in resen prispevek k dokumentaciji in literaturi o II. svetovni vojni.

✱

Pred nedavnim je založba »Prosveta« izdala knjigo Puniše Perovića »S SRBSKIMI PROLETARCI«, o kateri sodijo, da je eno najboljših del, napisanih o II. proletarski brigadi. — Knjiga je izšla v okviru zbirke »Svedočanstva«.

Novi filmi o NOB

KAKO SO PRIŠLI NA TAKO MISEL?

V sodelovanju med jugoslovanskim filmskim podjetjem UFUS in avstrijskim podjetjem »Cosmopol« so izdelali film »Zadnji most« s tematiko o NOV. Scenarij za film so napisali naši in nemški scenaristi in tudi pri režiji in snemanju so naši in njihovi umetniki vsestransko sodelovali. Naši filmski umetniki trdijo, da so partizanski borci prikazani popolnoma pozitivno v filmu. Bodi kakorkoli (film bomo menda gledali tudi pri nas?), o tem se bomo še prepričali, vendar je zelo pomembno, kaj piše o filmu nemški strokovnjak v strokovni reviji: »...V kraljestvu slivovke (naslov!) ...V kraljestvu slivovke in opank je Helmut Keutner snemal film »Zadnji most«, ki je odločal o usodi nemške zdravnice. Med vojno je ta padla v roke neki jugoslovanski partizanski patroli in je bila primorana nuditi sovražniku zdravniško pomoč...« Nihče ne more trditi, da iz tega članka ne diha znani nemški gospodovalni ton z vso slivovko, opanki itd. Ne glede na to, da je to morda le pristransko mnenje, je za nas zanimivo — in tudi zelo razumljivo.

Filmsko sodelovanje je lepa reč in prinaša tehnične izkušnje in finančne ugodnosti. Toda vprašujemo se, kdo se je sploh spomnil, da smo skupno z Nemci snemali film v NOV, konkretno o borbah med njimi in nami? V tem skromnem in ilustrativnem mnenju vidimo, kako so nemški »sodelavci« pri izdelavi tega filma gledali na naš svet in našo deželo in nato v svojem strokovnem listu pišejo o tem, da je bila nemška bolničarka primorana zdraviti sovražnika (samo ob sebi razumljivo).

Takemu nemškemu mnenju se res ne smemo čuditi, saj je tako, bolj ali manj prikrito, vedno tudi bilo, čudimo pa se lahko nam samim. Kaj je za morebitne finančne ugodnosti res potrebno pristati na tako sodelovanje, ko lahko film o

borbi proti fašizmu snemamo s tistimi narodi, ki goje do nas simpatije in spoštujejo to, kar je tudi nam sveto, kot so n. pr. storili Norvežani? Sicer pa je v filmu še nešteto dogodkov, ki pačijo resnico o naših ljudeh iz NOB!

»BILA SEM MOČNEJŠA«

To je film o partizanski bolničarki, ki jo je slučaj zalotil v okupiranem mestu v stanovanju mestnega načelnika, ki je sodelavec okupatorja. Tu ona pomaga načelnikovemu otroku, ki je zbolel za davico, toda končno ji ne uspe izvršiti naloge... Scenarij sta napisala in film režirala Radoš Novakovič in Gustav Gavrin. Filmu očitajo, da je nedoživeti, neizdelan in je »udaril mimo« naših občutkov. Očitajo jima tudi, da je lik naše bolničarke v mnogem podoben nemški bolničarki Helgi iz filma »Zadnji most« (jugoslovansko-avstrijski), za katerega sta tudi onadva pomagala pisati scenarij.

»KRVAVA POT« JUGOSLOVANSKO- NORVEŠKI FILM

Pretresljiva drama jugoslovanskih internirancev v Severni Norveški je inspirirala norveškega pisatelja Sigurda Evensmoja, da je napisal scenarij za umetniški film »Krvava pot«, ki ga bodo snemali skupno z našimi filmskimi

podjetji. Vse Jugoslovane v filmu bodo igrali naši igralci, vse ostale pa norveški. Naši filmski igralci menijo, da je scenarij dobro napisan in ga odlikuje predvsem odlično poznavanje naših ljudi, kar si je avtor pridobil med povojnimi potovanji po Jugoslaviji in z osebnimi stiki z jugoslovanskimi interniranci.

Scenarij govori o trpljenju naših internirancev, ki delajo pri gradnji ceste v mrazu do 40 stopinj pod ničlo in katerih življenje je le še fantastično trpljenje prestradanih ljudi. Neki stari norveški delavec Inge javno simpatizira z njimi in se je tudi odrekel sina, ki je stopil v službo nemškega okupatorja. Inge je prijatelj Jugoslovana Janka in njegovega očeta, ki sta oba člana protifašističnega odbora v taborišču. Janko zbeži iz taborišča, očeta mu ubijejo in Inge ga skrije. SS-ovci ga iščejo; na čelu jim je Ingov sin Gunar, ki vstopi tudi v očetovo hišo in hoče odpeljati pobeglega Jugoslovana. Tedaj Inge ustrelj svojega sina.

Za film je zvedela tudi neka sovjetska filmska družba in je ponudila sodelovanje in znatno finančno podporo, pod pogojem, da Jugoslovani ne bi igrali v filmu. Avtor ni pristal, da bi izdelali tak falsifikat. Film bodo posneli v glavnem na Norveškem, deloma pa tudi v naših ateljejih in v Sloveniji.

Tako filmsko sodelovanje, ki temelji na enakopravnosti in simpatijah do naše borbe, je možno in bo verjetno imele velik uspeh.

France Slana: Na položaju

Pepca je pri Urhu...

ZGODBA o Pepci je kratka... Njena mati Angela je razen prve, Pepce, rodila še osem otrok. Boren je bil kruh, ki ga je njen mož, oče devetih otrok, služil kot zidarski delavec. Nič čudnega, da je preklinjal življenje in se vdajal pijači! Angela pa je bila kljub težavam pravo nasprotje: kršna, odločna in delavna. Otroci so pri njej kljub pomanjkanju rastle in napredovali, kot bujne divje cvetke.

Če si prišel v njen skromni dom, je bilo običajno vse križem kražem. Otroci so spali po dva in po trije na eni postelji; devetero ust je iz ene sklede jemalo krompir v oblicah. Kratkosrajčniki so tekali po dvorišču okoli koze, ki jim je dajala mleko, ali pa so pasli zajčke, ki so jih redili za velike praznike. Večji so prihajali domov s kanglicami borovnic in črnimi zobki, in žareče očke so se smehljale ob misli na dinarčke, ki so jih s tem zaslužili. Angelo si največkrat srečal z butaro vejevja na hrbtu, ki ga je vlekla iz gozda domov...

Ko je bilo Pepci, najstarejši hčerki, sedemnajst let, je bil v hiši velik praznik. Zaklali so največjega zajčka in je najmlajši fantiček, čigar ljubljenc je bil, ves dan jokal za njim. Oče je tega dne pil doma. Za kapljico je poskrbela Pepca, ki je zaslužila prvi denar v tovarni. Tudi mati Angela je bila vsa praznična. Videti je bila mnogo mlajša; vranje črne kite je spletla v mladostno prizmo okrog glave, iz strgane rjuhe je sešila nov predpasnik. Malčki so bili skrbno umiti in počesani. Po kosilu so jih spodili na vrt: oče, mati in Pepca pa so delali račun.

»Polovico boš dajala materi,« je dejal oče, »z ostalim pa se boš oblačila... Velika si že...« Očetov obraz je preletel nenavaden smehljaj. Tega pri njem niso še videli. Nazdravil je Pepci s kozarcem v rokah, prvič v življenju, in takrat sta obe z materjo začutili, da je ponosen nanjo in da je srečen, ker je prvi otrok

pri kruhu. Pepca ga je z izrazom resnega, odraslega dekleta odgovorila: »Ne, oče, vse bom dala materi. Ona naj kupi tistemu, ki je najbolj potreben. Saj nisem sama...«

*

Od tistega dne nisem videla družine tete Angele nekaj let. Obiskala sem jo šele po osvoboditvi. Hišica je stala še prav tam in še prav tako borna. Stric je sklonjen sedel za mizo in komaj mi je privoščil pozdrav: »Vera, ti si — živa?!«

Nisem ga razumela. Njegov postarani obraz in njegovi košati lasje, ki so se že močno srebrili, so v meni zbudili neprijetne slutnje. Angela je bila še vedno krepka, le oči, njene črne, nekdanje tako odločne oči, so bile žalostne. Le trije otroci so bili doma. Drugi so po šolah in službah. Vse mi je morala pojasniti, saj sem že pozabila njihova imena. Zato sem beležila, kje je kdo. »Dobro,« sem rekla, »to jih je osem, a kje je deveti?«

»Deveti, to je prvi — to je Pepca.«

»A kje je Pepca?«

»Pepca je pri Sv. Urhu...«

Stric se je namršen dvignil in odšel. Angela pa je ovila črno ruto okrog pobledelega lica in me tiho povabila:

»Pojdi z menoj.«

Od Angeline hiše do cerkvice sv. Urha je komaj pol ure hoda; a teh pol ure ni in ni hotelo miniti. Angela ni rekla ničesar, jaz pa tudi nisem zmogla besedice. S presenetljivo odločnim korakom je stopala vse do vrha hriba, prav do grobnice padlih talcev pri Sv. Urhu. Šele na veliki kameniti plošči, pod katero spe številne žrtve domačih izdajalcev, ji je korak postal rahel in počasen. Nenadoma je obstala, se obrnila k meni in pokazala:

»Tu je naša Pepca...«

Dolgo je molčala. V njenih očeh ni bilo niti ene solze. Nasprotno, njene oči so izžarevale silen srd, stisnjene ustnice, ki so se poskušale nasmehniti, pa ponos. Razkazala

mi je zloglasni bunker, katerega zidovi so bili še oblepljeni s krvjo mučenikov, pokazala mi je drevo z železnim obročem, ki bo večna priča o njihovem trpljenju. Potem me je vodila po zarasli stezi do nekega grmičevja. »Tu so jo našli razmesarjeno... Izdali so jo domači z vasi. — Beli...«

Zgodba je bila enaka stoterm drugim: belčki so skušali pridobiti Pepco za sebe, da bi sodelovala z izdajalci, Pepčino

Lipa blizu cerkve na Urhu (cerkev so med vojno spremenili belogardisti v mučilnico zavednih Slovencev), h kateri so belogardisti privezovali svoje žrtve, jih mučili in streljali

vztrajno poštenje, njena nočna aretacija, njen zverinski uboj... To je bilo eno leto po tistem, ko si je Pepca, Angelin prvi otrok, začela sama služiti kruh. Osemnajstletna...

»Zdaj pa že trije fantje služijo,« je nenadoma s spremennjenim glasom nadaljevala Angela. »In Pepce, ne, Pepce ne bomo nikoli pozabili... skušali jo bomo nadomestiti.«

S tajinstvenim smehljajem, ki ga pričara ženi le materin-

stvo, je dodala: »Spet smo naročili... in spet nas bo toliko, kolikor nas je bilo. Mislili so, da nas bodo uničili. O, ne! S svojimi grozodejstvi so zasejali novo seme v nas.« Utihišla je za hip, potem pa še z večjim zanosom nadaljevala: »Veš, hotela bi imeti še veliko otrok... Takih otrok, kot je bila naša Pepca! In moji bodo vsi takšni, ker v njih teče njena prezigodaj prelita kri.«

Vera Petkovič

Morten Nielsen:

Strah

To

pesem o tebi in meni je,
o dnevu,
ki sliči na beg.
Bunker tišči nam
srce k srcu in
zunaj slišim
biti
topove strahu in krvi!

Pisma uredništvu

Uredništvu revije »Borec«

V LANSKI 11. štev. revije »Borec« ste na str. 346 priobčili članek pod naslovom »Kdo ima prav?« Ko sem ta članek bral, sem bil neprijetno presenečen, ko sem zaznal, da sta bili podani še dve drugi razlagi za dokumentacijo navedene fotografije, ki sta v popolnem protislovju z dejstvi. Pripominjam, da je izjava tovarišice Ivanke Lozej iz Podrage enaka moji, z razliko, da je opisala le delovanje karavle P/14, jaz pa sem navedel le, kaj fotografija predstavlja in kje je bila posneta. Razlika je tudi v tem, da se tovarišici Lozej morda ni zdelo potrebno omeniti majhno vasico Razguri, ki leži blizu Štjaka in je navedla Štjak.

Vztrajam pri tem, da so moje trditve o tej sliki resnične in Vam tudi lahko dam napotke, da se o tem sami prepričate. Imena tovarišev, ki so na nedokumentirani sliki, sem že zadnjič navedel. Če pa želite, ali se Vam zdi potrebno, Vam pošljem tudi življenjepise posameznikov.

Slika je bila posneta, kot sem že zadnjič napisal, v vasi Razguri pri Štjaku, okraj Sežana, na zahodni strani vasi med skupino poslopj, ki nosijo domači vzdevek Mrgonovi, Novakovi in Mrkovci. Ena pot za ugotovitev resnice o moji razlagi je, da uredništvo pošlje sliko Okrajnemu odboru ZB Sežana s prošnjo, da se na kraju samem priča

o resnici. Druga, še boljša pot, pa bi bila ta, da se uredništvo obrne na tovariša Ignaca Koprivca, ki je sliko posnel in uredil »Koledar OF Slovenije za leto 1946«, v katerem je priobčil omenjeno sliko na strani 209, desno zgoraj. Za potrditev moje dokumentacije pa je še tretja možnost, in sicer, da sliko izročite arhitektu, ker je mogoče že po sami zgradbi ozir. ozadju na sliki ugotoviti, da je to gradbeni stil Primorske in ne Dolenjske.

Imam vtis, da sta razlagi tovarišev Zdravka Rakuščka in Jožeta Tomažiča namerno potvarjanje resnice. Bilo bi še nekako dopustno oziroma delno razumljivo, da bi nekdo po 10 letih zamenjal fizionomijo enega za drugega na nejasni fotografiji, vendar pa ne morem razumeti, da bi omenjena tovariša zamenjala nepoznane borce za svojo podobo.

Morda se Vam bo zdelo čudno, zakaj sem tako reagiral na Vaš članek, toda smatram za svojo dolžnost kot član ZB in njihov sotovariš, da pripomorem k pravilni in resnični dokumentaciji te slike, kajti napak dokumentirati fotografijo, bi pomenilo grobo žaliti te padle borce in ponarejati zgodovino NOB.

Ivan Nabergoj

Pripis uredništvu: Zanimalo nas bo, kako bodo sodili o gornjem prispevku (o dokumentaciji fotografije v lanski

Zaničevanje in strah!

Roke čutijo,
oči vidijo:
vse to morda
je zadnji dan
— in kdo je pripravljen?

Vest za vestjo
udarja brezdušno
o kazni,
umoru,
nasilju!

To pesem o tebi in meni
je...

(Iz zbirke »Borci brez orožja«)

tretji številki) vsi tisti, ki so že prej poslali svoje dokumentacije, a jih danes tovariš Nabergoj kritizira!

Sploštevani urednik!

Ne zamerite mi, prosim, ker je moj odgovor nekoliko poznen, a moram pripomniti, da sem z revijo »Borec« prav zadovoljen, ker nam piše o borbi slovenskega naroda. Marsikomu sem ga že priporočil in večini dal tudi brati. Najlepše se Vam tudi zahvaljujem za prejeto knjigo »Jeklena pest«, katero mi je poslala Izseljenska matica. Želim Vam mnogo uspeha pri Vašem delu v novem letu 1954!

Stane Glagovšek
Predsednik društva »Slavček«
(Francija)

BOREČ

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 3 • Letnik VI • Marec 1954

Dragoceni dokumenti

PISATI o Muzeju narodne osvoboditve (Muzej NO) v Ljubljani in o vsem, kar je tamkaj shranjenega, bi bilo preveč, a tudi dokaj težko. Povedano na kratko: to je obilica gradiva, ki najtočneje govori predvsem o naši polpretekli, o naši narodnoosvobodilni borbi. Tokrat pa bi radi pokazali iz množice tega gradiva le nekatere, ki vsekakor sodijo med naše dragocene dokumente.

Znano je, s kakšnimi težavami so partizanski ali ilegalni tehniki in tiskarji na skritih krajih na opalografu, ciklostilu, šapirografu in tudi na pravem tiskarskem stroju tiskali slovensko besedo, s katero so našim ljudem sporočali resnico o našem velikem narodnoosvobodilnem boju, o boju proti krvavemu in nasilnemu okupatorju. Vsi originali teh natiskov so danes dragoceni dokumenti. V muzejski zbirki je nad 500 takih revij, časnikov in listov ter 1133 raznih brošur, knjig in drugih drobnih tiskov. Lepakov in letakov pa je 23 svežnje. Vse to gradivo, ki je hkrati dokaz političnega, borbenega in prosvetnega dogajanja med NOB v Sloveniji, ima danes neprecenljivo zgodovinsko in kulturno vrednost.

Partizanski oz. ilegalni »tisk« je začel seveda s preprostimi pisanimi letaki, kasneje pa že s pravo tiskano besedo, in je odločilno posegel kot pomemben faktor v naš boj. Razen »Slovenskega poročevalca«,

ki je spremljal naš boj od prvega dne upora, hranijo v Muzeju še centralne liste: »Ljudsko pravico«, »Kmečki glas«, »Našo ženo«, »Delavsko enotnost« in druge, zlasti pokrajinske liste: »Gorenjski glas«, »Primorski dnevnik«, »Štajerski kurir« itd. Razen teh pa tudi številne vojaške liste (brošure): bataljonske, brigadne, divizijske, korpusne, »Našo vojsko«, glasilo Glavnega štaba NOV in POS ter »Partizanski vestnik«, glasilo partizanskega Krimskega bataljona iz januarja 1942. leta, itd.

»Sredi gorja se je rodila partizanska pesem,« pravi Miran Jarc v »Besedi o partizanski pesmi«, in nadaljuje: »...privrela je pravemu umetniku ob uri ustvaritve, privrele pa so tudi borcem, ki so hoteli globlje v srcu ohraniti doživetje ter sestaviti okorne spominske verze, ki pa so prav zato preprosti, a topli in prisrčni, da te marsikdaj naravnost prevzamejo z duhom poezije...« Resnično: v najtežjih trenutkih so pesmi utrjevale vero v zmago; s pesmijo na ustih so borci prebijali obročje, jurišali in umirali... Muzejska knjižnica hrani nad 20 raznih izdaj partizanskih pesmi, celo prvo zbirko Mateja Bora: »Previharimo viharje«, ki je izšla v založbi Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet 1942. Ohranjene so tudi zbirke pesmi Toneta Seliškarja, Mileta Klopčiča, Vide Brestove, Evgena Cestnika, Otona Vrhunca-Blaža in drobna zbirka pesmi Karla Destovnika-

Kajuha. Omembe vredna je tudi pesniška zbirka »Nova setev« s prispevki znanih partizanskih pesnikov: Karla Destovnika-Kajuha, Mateja Bora-Vladimirja Pavšiča in Toneta Seliškarja.

Muzej hrani tudi »Slovenski zbornik«, ki je izšel v Ljubljani 1942 in je prava kulturna manifestacija slovenskih kulturnih in znanstvenih delavcev, ki so aprila 1942 proglasili kulturni molk kot pasivno obliko boja ter zavrnili vsako sodelovanje z okupatorjem. Tudi zbirke črtic Boga Flandraklusovega Joža, »Bataljon«, »Tovariš« in »Iz dni Cankarjeve brigade«, so ohranjene. Pomembni so tudi eseji in črtice Franceta Bevka, razprave, študije in eseji Edvarda Kardelja, razen tega pa delo Borisa Kidriča, Josipa Vidmarja in Borisa Zihlerla. Od dramskih ustvaritev so ohranjeni Borovi »Raztrganci« in »Težka ura« ter Mileta Klopčiča drama »Mati« in več enodejank.

Med te dragocene ohranjene dokumente štejemo tudi razne knjige za partizanske šole. Med drugimi: Priročnik za zemljepis, Kratek pregled glasbene teorije, Ruska čitanka, Fotografski priročnik, Osnova ekonomske službe, Pregled zgodovine Slovencev v okviru južnih Slovanov (dr. France Zwitter) itd., a tudi drugi dokumenti, razprave in študije članov Znanstvenega inštituta, razprave o graditvi ljudske oblasti itd.

Naš osrednji Muzej v Ljubljani pa hrani tudi številna likovna dela, ki so nastala v ilegali že v začetku okupacije (V. Lakoviča delo iz 1941. leta), razne ilustracije k partizanskim brošuram, listom itd., ter samostojne ilustracije iz borb, a tudi iz taborišč in zaporov. Žal pa nekateri originali, ki so bili izdelani, niso ohranjeni, med njimi tudi ni Pirnatovih ilustracij k pesniški zbirki Mateja Bora. Med najkvalitetnejša dela pa sodijo vsekakor ilustracije Nika Pirnata in akvareli Vladimirja Lamuta. Vseh del teh dveh slikarjev Muzej sicer nima, ker mnoge še hranijo sorodniki in njuni znanci. Vsekakor pa je nepozabna Pirnatova zbirka: »Domovi — ječe — gozdovi«, Miheliča: »Naša borba«, ciklus ilustracij: »Krvava bratovščina«, Doreta Klemenčiča: »V imenu Kristusovih ran« in mnoga dela Božidarja Jakca. Muzej hrani tudi 283 umetniških del pokojnega partizanskega slikarja Vita Globočnika, kar vse je izročila Muzeju Alenka Gerlovič. Nadalje

hrani Muzej tudi nekaj del Dušana Petriča, Vlada Jordana, Iveta Šubica, Ivana Seljaka-Čopiča, Alenke Gerlovič, Franceta Slane in drugih. Še doslej pa ni uspelo Muzeju najti del Janeza Weisa-Belača, predvsem pa njegove ilustracije Kajuhovih pesmi, ki so izšle v tehniki XIV. divizije 1943. leta. Nekaj umetniških del, ki so jih napravili naši umetniki po vojni, je odkupil Muzej; med drugimi: Gojmira Kosa »Ustanovni kongres KPS na Čebinovem«, Klemenčičevo »Partizansko kolono«, Šubičeve »Avgustovske demonstracije v Ljubljani 1943«, Lakovičeve »Demonstracije žena pred škofijo leta 1943«, Staneta Kumra »Množičen odhod prostovoljcev aprila 1941«, Toneta Kralja »Streljanje talcev« in »Prehod ilegalca pod žično oviro« itd. Muzej pa hrani tudi mavčne odlitke del kiparjev: Zdenka Kalina, Karla Putriha, Frančiška Smerduja, Staneta Keršiča itd. Naj še omenimo, da so ohranjene tudi umetniške stvaritve v umetnosti neukih partizanskih borcev, med katerimi je oprema neznanega partizana za glasilo bolnišnice »Franje«, oprema Prešernove »Zdravljice« (Viher in Janez) ter ilustracije Pavla Šimca-Paje.

Dragoceni dokumenti so nedvomno tudi dela partizanov-skladateljev. Ti dokumenti so predvsem številne pesmarice, ki so jih izdajale vse partizanske tehnike širom po Sloveniji. V teh pesmaricah so najčestša imena: Marjan Kozina, Karel Pahor, Radovan Gobec, Rado Simoniti, Ciril Cvetko, Makso Pirnik, Pavel Šivic, Ivan Kuhar, Drago Korošec itd. Dela teh pa sta »Invalidski pevski zbor« (prav letos praznuje desetletnico ustanovitve: konec aprila 1944) in zbor »Srečka Kosovela« ponesla v vse kraje osvobojenega ozemlja. Ohranjeni pa so tudi dokumenti o raznih pevovodskih in godbenih tečajih.

Naj končno omenimo še gradivo o delovanju Slovenskega narodnega gledališča, ki je bilo ustanovljeno 12. januarja 1944. Tu so uprizarjali predvsem partizanske igre, a tudi Linhartovo »Županovo Micko«, Molierovega »Namišljenega bolnika« in mnogo drugih krajših iger.

Vsekakor pa je najbogatejša žetev v Muzeju narodne osvoboditve — zbirka fotografij, saj jih hrani Muzej nad 50.000, med njimi tudi umetniške fotografije Jožeta Petka s pohoda XIV. divizije na Štajersko.

Rakovška četa

VAL narodnoosvobodilne borbe je zajel tudi Rakovec. Že v začetku julija 1941 je bil na Rakeku organiziran aktiv SKOJ, ki je imel nalogo pritegniti v NOB čimveč mladine in jo pripraviti za odhod k partizanom. Do konca leta 1941 se je vključilo v organizacijo največ tistih, ki so spomladi 1942 odšli k partizanom. Razen tega so začeli z množičnim delom za nabavo orožja in opreme. Na sestankih so v glavnem razpravljali o odhodu mladine k partizanom, mladinci pa so se doma vadili v ravnanju z orožjem. Gotovo je, da bi mnogi odšli k partizanom že konec 1941, toda huda zima je njihovo odhod zavlekla. Medtem se je mladinska organizacija razširila na okoliške kraje: Ivanje selo, Urec in Laze. Kljub vsej množičnosti pa ni bilo nobenega primera izdaje. Mladina Rakeka je bila enotna kot še nikoli.

Ko je Partija februarja 1942 dala direktivo za odhod k partizanom, so z Rakeka začele odhajati skupine in posamezniki v loške gozdove. Odhod se je začel že konec februarja, večina pa je odšla do 20. marca 1942. Odhod vseh skupin je bil popolnoma nemoten, čeprav so karabinjerji spremljali avtobus, s katerim so vse skupine odpeljale z Rakeka. Največja skupina devetih partizanov se je pripeljala s popolno opremo in z orožjem (pištole in bombe) do Grahovega, kjer so izstopili pred očmi karabinjerjev in v koloni odšli mimo Zirovnice, Križne jame, čez Lož na javko, ki je bila pri Štefanu na Knežji njivi. Z avtobusom je prispela tudi večina orožja, ker sta bila šofer Milan Mele in njegov spremljevalec Franc Pelan sodelavca OF. Nekega dne je Tonetu Prevcu-Dimaču, enemu glavnih organizatorjev odhoda, šofer izročil v Ložu vrečo, ki je bila zelo težka. Po pregledu pošiljke so Dimač in tovariši ugotovili, da je v vreči mitraljez znamke »zbrojevka« z okviri in strelivom

ter nekaj pištol in ročnih bomb. Stalno so na ta način prihajale tudi pošiljke s hrano, sanitetnimi potrebščinami itd. Z avtobusom je prihajal tudi »Slovenski poročevalec«, »Delo« in druga literatura, ki so jo tiskali v ilegalni tehniki v Cerknici. Literatura je prihajala v dvajsetlitrski posodi za olje, ki je imela dvojno dno. Zveze so delovale brezhibno. Nikjer ni bilo treba čakati. Prihajajoče rakovške partizane je to zelo navdušilo.

Po prihodu vseh grup se je formirala samostojna »Rakov-

ška četa«, ki je spadala v sestav bataljona »Ljube Šercerja«. Komandir čete je postal Slavko Kovač-Smeli. Tabo-rila je najprej v lovski koči na Racni gori, nato v Smrekovcah nad Ložem, v Otrobocih, nad Lazami in na Križni gori. Sredi aprila je četa prisegla ob prisotnosti komisarja bataljona »Ljube Šercerja« tovariša Janeza Hribarja-Toneta. Prvo akcijo je izvršila skupaj z Dakijevo patruljo na izdajalca Krašovca in njegovo hčer v Iga vasi, ki je bila predsednica fašistične ženske organizacije za Slovenijo. Poleg mnogih je napravila Rakovška četa še te-le večje akcije:

Akademski slikar Ive Šubic: Rušenje proge (linorez)

Dne 16. aprila 1942 je četa postavila zasedo v bližini Prezida, z nalogo, da osvobodi dva aretirana terenska delavca iz Prezida, ki ju je italijanska patrulja peljala v čabranske zapore. Na to zasedo je naletel italijanski karabinjerski kurir s spremljevalcem, ki sta se pripeljala na motornem kolesu. Oba sta bila zajeta, zaplenjeni pa so bili važni dokumenti, orožje in motorno kolo. V uniforme karabinjerjev sta se oblekla Ivan Slabe-Lisjak in Tone Kerenčič-Tarzan ter se z motorjem odpeljala v Prezid, da osvobodita zaprta terenska delavca.

Dne 19. aprila 1942 je četa z istim namenom prežala v zasedi. Italijanski vojaški transport štirih kamionov je zavozil v zasedo, četa pa ga je v hipu uničila. Z bombami je tako rekoč zasula kamione. Pobila je 134 italijanskih vojakov, 26 pa jih je v paničnem begu ušlo. Zaplenjeno je bilo ogromno orožja, mnogo pa ga je ostalo, ker partizani vsega niso mogli odnesti. Akcijo je izvedlo samo devet tovarišev, niso pa imeli nikakih izgub. Vodil jih je Dušan Zorc-Martin, sodelovali

Ive Šubic: Bombaš

pa so: Slavko Modic-Kostja, Franc Modic-Luka, Joško Janež, Tone Urbančič-Kvirin, Franc Bombač-Matjaž, Stane Mekina, Tone Matko in oba Kerenčičeva. Ta uspeh je tako navdušil prebivalstvo, da je še isti in naslednji dan pristopilo v partizane 107 novih borcev. Italijani pa so bili smrtno prestrašeni.

Dne 8. maja 1942 je Rakovška četa pričakala v zasedi na Bloščku pri Novi vasi številno italijansko kolono, ki je prodirala proti Loškemu potoku. Po triurni srditi borbi so bili fašisti pognani nazaj v postojanko Bloke. Tamkajšnjim prebivalcem je gotovo še dobro v spominu, kako so Italijani v paničnem begu podirali plotove, da bi čimprej prišli do svoje postojanke. V tej borbi je padla prva žrtev Rakovške čete. Izgubili smo Jožeta Kerenčiča-Bivola, ki je bil hudo ranjen in je pozneje umrl.

Dne 11. maja 1942 je četa ob podpori Narodne zaščite iz vasi Grahovo in Žerovnica napadla italijansko kolono sedmih kamionov in jih po celonočni borbi v samem Grahovem pognala v beg. Partizanske borbenosti tudi ni zmanjšala italijanska artilerija, ki je obstreljevala Grahovo. Italijani so imeli velike žrtve. V tej borbi je padel Jože Janež. Posebno sta se pa odlikovala petnajstletna Bobi in Tedi, ki sta sama s puškami nagnala poln kamion Lahov nad Perkuzom v Grahovem.

V istem času je četa napadla tudi postojanko v Loškem potoku; postojanka pa zaradi premočne intervencije ni bila likvidirana. Italijani pa so jo iz strahu zapustili, kakor tudi karabinjersko postajo v Starem trgu pri Ložu. Tako je s temi akcijami rakovške čete nastalo prvo osvobojeno ozemlje. Osvobojena je bila Loška dolina, Loški potok pa vse do Sodražice in Ribnice.

Četa je izvršila akcijo na Čušperku, kjer je padel Ciril Pirc-Cicek. Razen tega je iz-

Partizanski stražar nad Loško dolino, januarja 1945

vršila še nešteto manjših akcij, kot je miniranje proge itd.

Zgodovinski pomen formiranja Rakovške čete je zelo velik, tako v vojaškem, kakor tudi v političnem pogledu. Energične akcije, ki so sovražniku prizadejale strašne izgube, so sprožile na Notranjskem splošno ljudsko vstajo in množičen odhod k partizanom. Ustanovil se je bataljon »Miloša Zidanška«, čigar vodilni kadri so izšli iz Rakovške čete. Istočasno je prestrašeni sovražnik pobegnil iz postojank v Loškem potoku, Starem trgu in drugod ter je tako nastalo prvo osvobojeno ozemlje na Notranjskem. Iz vrst borcev Rakovške čete je izšlo mnogo odličnih poveljnikov in terenskih delavcev, med katerimi je najpomembnejši narodni heroj Ivan Turšič-Istok, ki je padel kot komandant XXX. divizije.

Trinajstega marca praznuje občina Rakek svoj občinski praznik v spomin na 13. marec 1942, ko je odšla v partizane prva večja skupina rakovških fantov in mož, ki so ustanovili svojo »Rakovško« četo. V njej je bilo 36 Rakovčanov in jih je od teh padlo nad dve tretjini. V celoti pa je rakovška občina dala med NOB nad 200 borcev, od katerih je 80 žrtvovalo življenje.

Opomba uredništva: Gornji prispevek Janeza Kranjca smo izpopolnili še s podatki, ki nam jih je dal Tone Prevč-Dimač iz Loške doline.

PAHKO zatrjujemo, da je fotografska ustvarjalnost v naši narodnoosvobodilni borbi, zlasti še, če upoštevamo, v kakšnih pogojih so partizanski fotografi delali, edinstven primer v zgodovini. Toda ne samo zaradi umetniške vrednosti fotografij (spomnimo se fotografij Jožeta Petka!), temveč predvsem zaradi dokumentarnosti.

Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani hrani nad 50.000 fotografij iz narodnoosvobodilne borbe. Zal je med temi zelo mnogo fotografij, katerim fototeka v muzeju še sedaj ni uspela najti popolne dokumentacije. Za vsako fotografijo moramo namreč vedeti: kje in kdaj je bila posneta, iz katere partizanske enote so ljudje na fotografiji in kdo je fotografijo posnel. Danes objavljamo spet dve nedokumentirani fotografiji z željo, naj bi nam vsi tisti, katerim sta ti dve fotografiji znani, odgovorili na ta vprašanja:

Kdaj? Kje? Kdo?

Taborišče smrti pod Ljubeljem

HITLERJEV tretji »rajh« je bila dežela — taborišče. Ne samo v pokrajinah, temveč tudi v predmestjih večjih središč in skoraj v vsaki vasi so bila taborišča!

Nemci so okupirali 1941. leta Gorenjsko. Že v začetku so se hoteli izkazati »velikodušne« v skrbi za delo. Z vsa naglico so začeli projektirati po obeh straneh Ljubelja cesto, ki naj bi povezovala »rajh« z njihovim »življenjskim« prostorom: Balkanom. Skozi Karavanško pogorje so projektirali 1600 metrov dolg predor. Sprva so za to delo pridobili delavce, ker so jih privabile na videz velike plače. Ko pa so delavci spoznali, da se za ta denar premalo dobi, so se začeli izogibati temu delu...

Pozimi 1941—1942 so prvi partizani na Gorenjskem že izvrševali diverzantske akcije. Ljudje so se vse bolj odzivali oboroženi borbi. Nemško nasilje se je stopnjevalo: ljudi so trpali v taborišča. Partizani so civilno delavsko taborišče nad Ljubeljem v noči od 29. do 30. junija 1942 popolnoma požgali. Pri gradnji ceste je nastal zastoj. Nekaj preostalih delavcev se za resno delo ni mnogo zmenilo. Kakšnega večjega pritiska nad temi pa priganjaški Nemci niso — zaradi partizanskih enot, ki so bile v bližini — upali izvajati.

V zimi 1942—1943 so se Nemci pripravljali za dograditev predora skozi Ljubelj. Največ civilnih delavcev je bilo res še Gorenjceev, nekaj pa tudi Hrvatov, Italijanov in Francozov. Vsa dela so vodili Nemci; gradnjo je prevzela neka dunajska tvrdka, ki je podoben predor gradila že pri Spitallu. Vodje teh del, ki so »skrbeli« tudi za civilno delovno taborišče (s tem tudi za prehrano), so bili seveda najbolj zagrizeni nacisti in največji sovražniki Slovencev. »Za vsak primer« pa so si nacisti zajamčili tudi varnost s tem, da je stražila cesto med Ljubeljem ter taborišče in

skladišča močna policijska enota, ki je štelà 150 mož.

Konec maja 1943. leta pa je prišla v to taborišče prva skupina političnih internirancev iz Mauthausna. S tem, da so postavili okoli bivšega civilnega taborišča stražarske stolpe in ga obdali z bodečo žico — so ga spremenili v taborišče smrti. Okoli 100 zagrizenih ss-ovcev je stražilo taborišče! Dokaj hitro so prihajali novi transporti političnih internirancev in kar prehitro je štelò taborišče nad 1500 jetnikov. Še bolj so okrepili stražo (nad 300 ss-ovcev!) — življenje v taborišču pa je potekalo tako, kakor so to določevali predpisi centralnih nemških taborišč smrti. Brezpravni jetniki, strpani za bodečo žico — simbol nacizma! — so prestajali nečloveške muke, zatirani in ponižani. Taborišče je bila nekakšna »podružnica« zloglasnega Mauthausna. Interniranci so delali noč in dan v predoru, v najslabših pogojih in podhranjeni. Pozimi so morali interniranci sami preoravati cesto, da je bila sposobna za promet. Kadar so vlekli plug,

so jih nacistični priganjači pretepali z bikovkami. Sicer pa — lahka progasta obleka, enaka za poletje in zimo, lesene cokle, ostriznenih las itd. — vse tako kakor v drugih uničevalnih taboriščih. Večina internirancev je bilo iz Belgije, Francije, Luksemburga, Nemčije, a tudi nekaj Poljakov, Hrvatov in Slovencev je bilo med njimi. Proti koncu vojne pa je bilo največ Slovencev; pripeljali so jih iz Begunj.

Umrljivost sicer ni bila velika, a zato, ker so obolele in bolehele takoj odpeljali v Mauthausen, kjer so imeli krematorij in so s tem laže zbrisali sledove za ubitimi. Razumljivo: mrlični molče in ne morejo pričati o grozodejstvih! Ker pa je bilo nacistom škoda vsakega prevoza tistih, ki so bili določeni za krematorij v Mauthausnu, so na zahodni strani taborišča zgradili zasilen krematorij. Še pred nekaj leti so bili vidni osnovni obrisi tega krematorija, ki je bil zelo preprost: luknja, obzidana s kamenjem in v njej železna rešetka, na kateri so upepelili mrlične. Upepelitev je trajala več ur. Sicer pa, čeprav je bil krematorij preprost, služil je pravemu nem-

Pogled na ostanke nemškega taborišča pod Ljubeljem

Taborišče smrti Buchenwald, aprila 1945: ožgana trupla internirancev, ki so napravili samomor ob žični ograji, nabiti z električnim tokom

škemu namenu! Koliko so jih usmrtili, ne bo nikoli mogoče ugotoviti.

Ker je bilo taborišče v kotlini pod Ljubeljem, so bili pobegi zaradi težko prehodnih gorskih grebenov dokaj redki. Le redkim se je res posrečilo pobegniti, ker so jih ss-ovci vztrajno zasledovali s policijskimi psi. Vse, ki so na begu ujeli, so ali takoj ustrelili ali pa poslali v Mauthausen v »štrafkompanijo« (to so bili posebni interniranci, ki so najtežje delali in so imeli tudi posebne označbe). Nekoč sta dva Poljaka popravljala telefonsko napeljavo. Ko sta bila vsak na svojem drogu, sta se domislila dokaj drznega načrta. Eden je odvezal plezalke in jih vrgel z vso močjo spodaj čakajočemu ss-ovcu na glavo, da se je onesvestil. Potem sta oba pobegnila. Znan je tudi primer, ko sta dva jetnika pred očmi oboroženih ss-ovcev skočila v prepad. Eden je ušel, drugega pa so med begom ustrelili. Tudi pobeglega so dolgo časa zasledovali, vendar ga niso dohiteli; verjetno je poznal teren in je srečno prešel Korošico. Vsekakor pa je bil ranjen, ker je bila krvava sled na snegu.

Franc Zupan

V spominih tovariša Ivana Porente-Vojka na borbe Koprškega odreda je med drugimi tudi podatek, da so partizani 29. septembra 1944 osvobodili 96 internirancev iz taborišča pod Ljubeljem. Patrulja 16 partizanov je iz zasede napadla dva kamiona, ki sta vozila jetnike na delo v predor pod Ljubeljem. Avtomobile so onesposobili in rešili internirance, ki so bili najrazličnejših narodnosti. Partizani so se takoj nato spopadli še z nemško zaščitnico, ki je prihitela kamionom na pomoč. Boj so partizani sprejeli, ker so vedeli, da Nemci ne smejo internirancev še enkrat dobiti v roke. Kako je bilo z osvobojenimi interniranci, tega v omenjenem podatku ni.

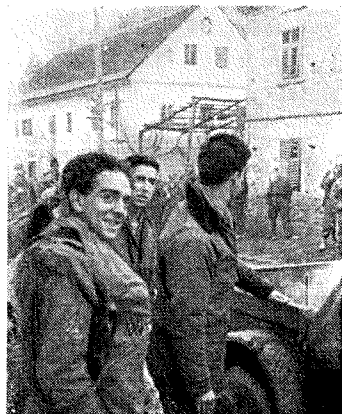
Iz razgovora s tovarišico Marjeto Ahačič iz Podljubelja pa smo o tem taborišču zvedeli še nekatere podrobnosti. Taborišče je bilo pod prelazom na levi strani ceste pod vrhom Babe in Korošice in so ga Nemci ustanovili kot koncentracijsko taborišče 1943. Bilo je 19 velikih barak. Jetniki so bili večinoma Francozi in Poljaki. Nemci so imeli tudi posebno barako za ss-ovsko posadko in poseben podzemski bunker, kjer so mučili inter-

nirance in zapornike. Tam so v zelo majhnem prostoru (1,2 m × 4 m) zapirali vse, ki so se kakorkoli »pregrešili« proti delovni disciplini in taboriščnemu redu. Interniranci so hodili na delo v en kilometer oddaljeni predor; za vsak prekršek delovne discipline so gestapovci silovito pretepali in mučili zapornike, največkrat do nezvesti. Tako so mnogo internirancev pobili. Nekoč sta se dva interniranca zakopala v nasip, ker nista mogla več prenašati nasilja in sta ponoči pobegnila.

V preprosti peči, kjer so sežigali mrtve, so mnogokrat sežigali tudi samo onesveščene in izčrpane jetnike. Prepovedano je bilo obiskati taborišče. Stara Ahačičeva mati je hodila tjakaj po krompirjeve olupke, vendar je smela priti le do stražarja. Jetniki so bili močno zastraženi, kar z dvojnimi stražami, ki so bile na visokih stolpih okoli taborišča.

*

Ker je to šele prvi prispevek o taborišču smrti pod Ljubeljem in s tem opisom verjetno še niso napisane vse podrobnosti o taborišču, naproša uredništvo vse, ki hranijo morebiti podatke, s katerimi bi dopolnili gornji prispevek, da nam jih pošljejo. Prav tako bi nas zanimalo, kako je bilo z osvobojenimi interniranci, ki so jih osvobodili partizani 1944. leta.

Rešeni ameriški letalci na poti skozi vas Poljane, 1944. leta

Na severni meji

Da bi poživil vojaške akcije Lackovega odreda in povečal njegovo udarno moč s preizkušenimi kadri, je štab IV. operativne cone odredil, naj II. bataljon Tomšičeve brigade preide čez Dravo na Kozjak. Novembra 1944 je dobro opremljen in po zmagah znani bataljon zapustil Savinjsko dolino in 6. decembra 1944 pri Ožbaltu prešel Dravo s približno 140 borci. Čez dva dni se je Lackov odred pri Kapli reorganiziral. Komandant odreda Murat je z enim bataljonom odšel preko Drave v sestav Tomšičeve brigade. Preostale enote so se formirale v dva bataljona; komandant I. bataljona je bil Rudi Brtoncelj-Rudl, komisar Borec, nam. komisarja pa Slavo Razdevšek. Komandant II. bataljona je bil Jože Bregar-Ciril, komisar Jože Duh-Silvester, nam. komisarja Jože Snoj-Piki. Komandant odreda je postal poročnik Jože Škufca-Martin, komisar Dušan Reja, nam. komandanta Dragec in nam. komisarja Jože Klep-Smeh. — Objavljamo opis aktivnosti Lackovega odreda v marcu 1945.

V HRIBIH nad Lavantinsko dolino se je začel tajati sneg. Nič več ni bilo mrzle burje, ki se je vso zimo zaganjala v borce Lackovega odreda.

V začetku marca 1945 se je Lackov odred zadrževal med Dravo in Labodnico na kozjaški strani in je imel skoraj vsak dan borbe z Nemci, ki so prihajali z zahoda preko Brandla in Švajceraja, z juga pa iz doline Drave. Komandant Martin se je spretno izmikal večkratni sovražni premoči in sprejel borbo samo tam, kjer je bil položaj ugoden. Manevri in podvigi, ki jih je zasnoval izkušeni Martin, so navdušili tudi marsikaterega starega borca, vaje nega zapletenih situacij, partizanskega načina bojevanja. Kljub temu pa so bili ti dnevi tudi najbolj črni, kar jih pomni kronika Lackovega odreda. Dvakrat se je Nemcem in »wehrmannschaftu« posrečilo, da so se podnevi priplazili neopaženo čisto blizu naših položajev in potem odprli ogenj na naše borce. Padel je komandant Ciril, sekretar SKOJ Karel Šajn in še veliko drugih.

Po napornem premiku je proti jutru 5. marca I. bataljon s štabom odreda prispel do neke kmetije z gostilno, II. bataljon pa je bil v akciji nekaj ur stran od tod. Vedeli smo sicer, da smo blizu nemške postojanke Sv. Ozvald, bili

pa smo nemalo začudeni, ko smo z nastopom dneva spoznali, da nas od nje loči le majhna, a precej globoka dolina. Da bi spremenili položaj, ni bilo misliti. Zato smo neopaženo zasedli vse strateško važne točke ob poti in pazili, da z ničimer ne vzbudimo pozornost posadke. Z daljnogledom smo budno opazovali postojanko in okolico; opazili pa nismo nič sumljivega.

Nu južnih pobočjih Zg. Stajerske Golice, marca 1945: del štaba Lackovega odreda. Od leve proti desni: Ladislav Grad-Kijev, oficir za vezavo, Jože Škufca-Martin, komandant, Arab, intendant in Jože Klep-Smeh, pomočnik komisarja Lackovega odreda

Nekako sredi popoldneva pa se nenadoma odtrga iz skupine hiš trinajst postav, ki so bile oblečene v bele halje in so se napotile naravnost proti gostilni. Z daljnogledom smo ugotovili, da gre za vojaško patroljo, ki je oborožena z enim mitraljezom, brzostrelkami in puškami. S seboj so vozili tudi sani, zato smo domnevali, da vozijo strelivo. Komandant je pregledal položaj, izbral najboljšega mitraljezca ter ga neopazno postavil za debelo lipo tik ob hiši, z naročilom, da sproži v trenutku, ko bo patrolja oddaljena od hiše samo nekaj metrov. Vsi ostali smo bili v najstrožji pripravljenosti, da na dano znamenje napademo sovražnika.

Sovražna patrolja se je brezskrbno pomikala proti nam. Orožje jim je malomarno viselo preko ram. Niti slutiti niso mogli, kaj jih čaka... Razdalja se manjša, sedaj jih že dobro vidimo v obraz. Srce nam nemirno utripalje, živci delajo z neizmerno naglico.

Dolg rafal je pretrgal mučno napetost in tišino. Temu so sledili drugi, daljši in krajši. Uspeh je bil tu: trije ujeti,

Na južnih pobočjih Zg. Štajerske Golice (nad Dravo) 19. marca 1945. Od leve proti desni stojita: Bojeslav Lešnik, obveščevalec Lackovega odreda in Jože Klep-Smeh, pomočnik komisarja; sede: Sonja Ribič, Jože Škufca-Martin, komandant Lackovega odreda, bolničarka Vera, Medič, načelnik odreda in Jože Duš-Silvester, politkomisar II. bataljona L. odreda; spredaj na desni (v kotu): Jože Snoj-Piki, pomočnik komisarja II. bataljona

ostali so padli, eden pa se je ranjen zatekel v grmovje.

Tako se je bila borba na severni meji in za ta boj so zvedeli tudi naši zavezniki. Anglež, ki je odskočil s padalom, da poišče in vzpostavi zvezo z avstrijskimi partizani, je prišel v naš odred. Poiskal je zvezo z Barijem in nato dan za dnem pošiljal v eter naše potrebe po orožju, strelivu in sanitetnem materialu. Dobil je odgovor. Čakamo, toda zaman. Letala so krožila tudi po dve uri, dajali smo jim dogovorjene znake, niso pa odvrгла zaželenega tovora. Naposled, ko smo 19. marca že nameravali zapustiti dogovorjene položaje in je predhodnica že napravila nekaj sto korakov, smo zaslišali brnenje letalskih motorjev. Čeprav smo imeli malo upanja, smo vendarle v največji naglici zažgali nekaj sena in slame. Letala so nekajkrat preletela naše ognje, nato pa se je eno spustilo tako nizko, da smo ga videli v soju ognjev. Spustil je roj padal. Zavladalo je nepopisno veselje. Brzostrelki smo imeli sedaj toliko, da je bilo nad polovico odreda obo-

roženo z avtomatičnim orožjem. Komaj smo čakali, da svojo moč čimprej preizkusimo!

V svesti si svoje moči smo tudi naslednji dan ostali na istih položajih, čeprav so nas sovražniki iz doline zlahka opazovali. Dan pa je bil miren; za čudo, nihče nas ni motil. Proti večeru smo krenili proti zahodu. Naš cilj je bil Bradl. Po štiriurni hoji smo bili oddaljeni le še nekaj sto metrov od mesta, kjer naj bi se odred utaboril. Nič hudega nismo slutili.

»Kolona, stoj!«

Izvidnica je opazila nekaj sumljivega. Luč sredi noči!

Komandant Martin pregleda položaj in že obkoljujejo hišo, ki je okrog in okrog obdana z gozdom. V veliki napetosti minevajo minute. Vsi smo pripravljeni in čeprav imamo hišo kot na dlani, ne moremo opaziti ničesar sumljivega. Samo soj luči se širi iz oken. Dva naša se plazita proti hiši. Vsak čas bosta pri njej.

»Halt! Wer dort?« preseka tišino. Sledi nekaj strellov.

Položaj je jasen: v koči so se utaborili Nemci.

Obroč okoli hiše se vedno bolj stiska. Komandant Martin sedaj daje povelja že kar glasno, da nas tudi Nemci lahko slišijo. Luč je ugasnila, iz hiše pa vsakih nekaj minut planejo trije, štirje Nemci. Skušajo si z begom rešiti življenje. Toda naše brzostrelke delajo brezhibno! Komandant Martin je kot pijan od veselja in z načelnikom štaba juriša proti hiši, da nihče ne uide. Preostali Nemci streljajo skozi okna na vse strani. Rafal za rafalom jim odgovarja. Pozorno spremljamo borbo. Nenadoma nas vznemiri vest, da je komandant Martin hudo ranjen. Sanitetna ekipa se priplazi do njega in ga nato z nosili spravljajo v varen zaklon. Martin je kljub obupnim bolečinam še vedno komandant. Toda bolečine so le prehude. Vodstvo operacij prevzame komandant II. bataljona, tovariš Rudl. Medtem ko se saniteta mudi pri ranjencu in mu nudi vse, kar je na razpolago, ter vse, kar se v takih okoliščinah more storiti, je tudi borba končana. Poslednji Nemec se je pogнал iz hiše, toda tudi njega je zadela naša krogla.

Hiša je bila popolnoma preluknjana in močno poškodovana, vendar pa smo vsaj za ranjenca lahko bolje poskrbeli. Pri luči sem tovarišu Martinu pregledal ranjeno roko. Bila je v komolcu popolnoma razbita.

Takrat, ko je Martin jurišal, ko smo preganjali in izganjali naciste, takrat je imel Martin in mi vsi le en cilj: osvoboditi tudi koroški del slovenskega ozemlja. Ali ni kri tovariša Martina in ostalih dovolj jasno označila, kje je naša severna meja?

Dr. Vlado Weingerl

Neuničljivi Amadej

V ČEZARJIH in okolici govore, da partizana Amadeja ni marala smrt. Čeprav je bil namreč nešteto krat v takšnih nevarnostih, da so bili vsi — tudi njegova žena — prepričani, da je padel pod sovražnimi strelji, se je vendar spet vrnil. Da, in zato so mu že tedaj rekli — neuničljivi Amadej. In kdo je to Amadej?

Amadej je — Ernest Vatovec, nekdanji istrski borec, zdaj uslužbenec okoliškega ljudskega odbora v Kopru. Nedavno sem se srečala z njim; pritrgal si je nekaj časa za razgovor. Nerač govori o sebi. Polagoma pa se zapleta v spomine, ki ga čisto prevzamejo in pripoveduje...

Doma je iz Čezarjev, ene najnaprednejših vasi v koprski okolici, iz kmečke družine. Že od 1922 je deloval v protifašistični organizaciji, 1925 pa je postal član KP. Ker on in drugi niso držali rok križem, se je 1929. leta, ko so fašisti v okoliških vaseh množično zapirali naše ljudi, znašel za zapahi. Od 80 aretiranih so večino konfinirali, 11 »glavnih«, med katerimi je bil tudi Ernest Vatovec, pa je moralo pred rimsko sodišče. Amadej je bil v Kopru tri mesece v temnici v preiskovalnem zaporu. Kako je bilo tam? Pretepanje, lakota, mučenje — drugega od fašistov ni bilo pričakovati! Štiri leta je dobil. Ker tudi v zaporu ni prekinil z organizacijo, je za kaznen moral iz rimskih ječ v Firenco in končno v Civitta Vecchio. 1932 je preстал kaznen in se je vrnil v Čezarje. Ker so doma fašisti nadzorovali organizacijo, so jo po dogovoru na videz razpustili ter skrivaj sestavili novo. Fašisti so nekaj zasumili. Spet nove aretacije, vendar se jim je Amadej izognil — pobegnil je v Jugoslavijo.

V Jugoslaviji pa ga je že čakal — zapor. Čez nekaj mesecev, ko so ga zaradi pomanjkanja dokazov izpustili, se je vrnil domov, kjer je ilegalno deloval v KP. 5. avgusta 1934 je bil izdan. In zopet je romal skozi koprsko in rimske zapo-

re pred posebno sodišče, kjer so ga obsodili na 12 let. V Fossani je prebil 6 let, bil nato pomiloščen, a namesto na svobodo je po šestih letih romal 1940. leta v internacijo Colporito, nato v Ariono, Iripino, Manfredonio in Pesticeo. Tu so hrvatski in dalmatinski partijci pripravili beg iz taborišča. Izkopalji so rove in posrečilo se jim je pobegniti v manjših skupinah. Amadej je pobegnil z desetimi tovariši. Kmalu so dobili stik s prvo istrsko brigado in že po treh dneh so v bitki pri Gorici prestali ognjeni krst.

»Smrt me je dostikrat tolkla že po petah, a potolkla me ni!« se smehljaja Amadej. Podobno je bilo tudi v Cerknem, v partijski šoli, ki jo je 1944. leta obiskoval Amadej. 18. januarja so jo napadli Nemci — vendar je imel Amadej tudi tokrat srečo. Kasneje, ko je postal okrožni aktivist in član okrajnega komiteja za Slovensko Istro, je bil stalno na terenu. Organiziral je partijske celice, ljudske in odbore OF itd. 12. aprila 1944 je skupina fašistov, ki so prišli iz Kopra, napadla Čezarje. Zagledal jih je, ko je stopil iz hiše s svojo dveletno hčerko v naročju. Fa-

šisti so začeli streljati nanj. Pred njim je takoj padel Jo-vo, ne daleč vstran Bruno Pobega, okrog 20 korakov proč pa Cerčil in Danijel Pertot. Amadej je spustil otroka in skupaj z Markom zbežal za hišo. Trikrat je Marko padel in trikrat ga je Amadej pobral ter vlekel za seboj. Bežala sta v smeri proti Antonu in se rešila. Ko sta se čez dobro uro vrnila, so vsi ostrmeli. Zakaj, imeli so ju za izgubljenega. Njegova žena pa je rešila tudi otroka. Marko — Vinko Kocijančič iz Bertokov je kasneje padel.

Amadej je bil ravno v Gaborovici, ko so jo fašisti napadli in požgali. Mnogo vaščanov so takrat postrelili, nekatere pa — med njimi tudi neko starko in otroka — žive sežgali. Amadej je tisto noč spal v kozjem hlevu v sosednji vasi Pri-njan. Tudi to vas so fašisti obkolili in popolnoma preiskali, slučajno pa se jim kozjega hleva ni zdelo pregledovati...

Ko je sovražnik ponovno napadal Čezarje, je bil Amadej v bunkerju, kjer so imeli skrite precej ilegalne literature. Amadej je prišel po ta material; Valentič Dorato in Bertok Mirko sta mu zavpila, naj se skrije ali beži. Bilo je prepozno — fašisti so bili že na dvorišču. To so bili za Amade-

Nevarna mesečina

TIHA zimska noč. Tako tiha, da človek pozabi na vihar v sebi in postane njej enak. Visoke smreke stoje negibne, težko obložene s snegom in zameti. Drevje obrobja rav-nino; nad njo okrogel hrib in v kotu ždi obris križa. Mesečna noč. Snega nad en meter! V taki tišini postane človek čudovito miren in prost. Oči mi počivajo na snegu, ki me obdaja vse-naokrog in mesečina se preliva v mene samega. Drobne kepice se stresajo izpod korakov po pobočju.

Lepo je!

Zakaj le moram tako brez prestanka naprej? Nimaš časa, da bi si ogledal naokoli, postal pod smreko vsaj za pol ure, si malo odpočil in zasnanjal. Premrzlo je! Ni dobro stati; še prehladil bi se ves poten, kakor sem. Naprej moram! Treba je — zame in za vse. Pozabljati moramo na sebe. Za sanjarjenje bo čas po vojni!

Sled za menoj, stopinje v snegu v vijugastem nizu po pobočju. V vsaki stopinji je ostalo nekaj moje toplote. In mrzlo je, čim se le za hip ustavim. Preko jase proti gozdu grem, ki se kakor klin zajeda med drevje...

ja najbolj dramatični trenutki v njegovem življenju. Hitro se je skril na podstrešje. Slišal je, da gredo fašisti za njim; skozi okno je splezal na streho. Bil je neprestano pripravljen, da ustreli na zasledovalce ter da se z zadnjo kroglo konča. Tri ure so se fašisti trudili v hiši; iskali so njega in skriti bunker. Amadej pa se je neprestano smukal skozi okno na podstrešje in bežal nazaj na streho. Vsak čas bi ga kdo lahko zagledal na strehi. Slišal jih je, kako razmetavajo po hiši in stiskal pesti, a bunkerja niso našli. Vse je kazalo, da je izdajalec dal dobre podatke. Ko je izgledalo, da bodo odšli, je Amadej slišal, kako je dal tenente nalog, naj vse znova preiščejo. Amadej pa spet na streho.

Potem je Amadej slišal zanimiv dialog med tenentejem in marešalom. Tenente je ukazal hišo zažgati, medtem ko je marešalo ugovarjal. Tenente je svoj ukaz utemeljil s tem, da če hiše ne bodo požgali, bodo morali vse povrniti, če pa zažgo, ne bo nihče vedel, koliko je zgorelo in koliko so odnesli.

Zažgali so. Vaščane so odpeljali v Dekane. Ustrelili so terenca Bertoka Severina ter sestri Elviro in Marijo Vatovec iz vasi Čezarje.

Amadej — Ernest Vatovec

Ko so se fašisti le malo oddaljili, se je vrnil domov. Zdel se je sam sebi kakor nekdo, ki bi moral biti že mrtev. Videl je kakor v neki megli prepadle obraze domačinov in ženo, ki je jokala od veselja. Hodil je dolgo po sobi, toda trepet v njem se ni umiril. Šele mnogo pozneje so mu domači povedali, da so se resno bali, če se mu ni morda zmešalo.

Naslednji dan bi moral iti na sestanek v istrski okraj. Zvečer je na poti proti Sv. Antonu pri Kavaličih zaslišal pokanje pušk in regljanje strojnic. Skril se je v najbližji

senik, ker ni bilo kaj primernejšega v bližini. Ponoči je slišal, kako je v senu nekaj šumelo, a je mislil, da so miši in je mirno spal. Zjutraj pa je zagledal v senu tri glave: eno možko in dve ženski. Začuden in preplašeno so se gledali. Amadej pa je takoj spoznal tovariša in zvedel, da je on tudi namenjen na sestanek. Ko sta se nato s tovarišem napotila dalje, sta naenkrat zagledala pred seboj vrsto Nemcev, ki so bili le kakih 40 metrov vstran. Bili so manevri. Amadej je pregovoril tovariša, da ni zbežal, ker bi s tem opozoril Nemce nase. Malo hitreje sta stopila in potem v gozdu pričela teči, kolikor so jima dopuščale moči. Ko sta prišla na sestanek, so vsi ostrmeli: Amadej je živ!

Da, Amadej je bil živ, a posledice tistega skrivanja na strehi so se mu dolgo poznale.

Prvega maja 1944 je bil obveščen, da bodo fašisti prišli iz Kopra v Santono, da bi zajeli terenca Ivana Kneza. Ker ni bilo časa, da bi poslal k njemu kurirja, je odrinil sam. Ko je prišel kakih 50 korakov pred hišo, je zagledal fašiste. In oni njega. Takoj so pričeli streljati. Amadej je skočil v jarek in se naredil mrtvega. Kneza so našli fašisti doma, ker ga je bolel zob in je ležal v postelji. Ustrelili so ga kakih 500 m od hiše. Prav takrat je prišla k njemu kurirka iz Buninov, 13-letno istrsko dekle, ki je takoj spoznala položaj. Pograbila je pismo in zbežala. Streljali so za njo in jo ranili. Ko je videla, da jim ne more več uiti, je pismo pojedla. Dohiteli so jo in takoj ustrelili.

Mnogo takih zgodb bi nam vedel povedati Andrej!

Tik pred osvoboditvijo je tudi komaj za las ušel smrti v Tricoli pri Manžanu, ko so se Nemci umikali in streljali. Ena izmed granat je padla le kakih 10 korakov vstran. Še isti dan je bil namenjen v Trst, kamor so že korakali partizani. Na Valeh pri Dekanih, kjer so partizani lovili fašiste, se je naenkrat znašel v križnem ognju in le za las je spet manjkalo, da ni bilo po njem.

Ina Slokan

In tedaj, ko sem bil v klinu jase, sem obstal. Snežene kepice so se odkrkjale v grmovje. Skoraj se nisem upal dvigniti oči. Slutil sem: nad mano je človek! Pogledal sem navzgor in se zastrmel v usta strojnice!

Zadrgetal sem in si ukazal, naj bom miren. Pet metrov pred menoj so bili Nemci v zasedi. Spali so... Vrnem se. Po trebuhu nazaj — zadel sem se ob grmovje; sneg se je vsul komaj slišno na tla. Obstal sem prikovan v sneg, stisnil noge k drevesu in čakal. Mraz! Mraz grize v ušesa, brado, v noge, do kosti. Čakati in nič misliti, to je najbolje. Zaenkrat ni drugega izhoda! Misli postajajo ledene, glava težka, toda srce vztraja — vroče je...

V gozd ne morem. Sledili bi mi in me dotolkli, ker nimam orožja, da bi jih pobil. Le važna poročila nosim.

Zdim in skrbno hranim še tisto iskrico toplote, ki trepetja v meni.

Tečejo ure; mesec je zašel, sneg je dobil trdo skorjo. Še kako uro in zdanilo se bo. Srečali se bomo. Prstov ne čutim, noge so otrdele, mraza ni več... Niti teči ne bi mogel več. Samo čakati, čakati, da useka in ubije. Le srce je živo!

Ob petih so Nemci zlezli izpod šotorskega krila, si otrsli sneg in odšli...

Tako smo si samotni kurirji utirali pot skozi nedotaknjeno belino gora, se pogrezali v zamete, korak za korakom, se borili z vetrom, da o zasedah niti ne govorimo...

Ob deseti obletnici Partizanskega znanstvenega instituta

DVANAJSTEGA. januar-ja 1944 je IO OF izdal odlok o ustanovitvi znanstvenega instituta, katerega naloga je, »... da pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodnoosvobodilna borba v sedanosti ter pri obnovitvenem delu po osvoboditvi, kakor tudi da po znanstveni poti posreduje izkušnje narodnoosvobodilne borbe znanosti sami«. To je bila svojevrstna ustanova, ki nima analogije pri drugih jugoslovanskih narodih, niti ne pri drugih gibanjih odpora v okupirani Evropi (kolikor so znani podatki o tem).

Večina slovenskih intelektualcev se je leta 1941 vključila v narodnoosvobodilno borbo. Sodelovali so ali v borbi ali pa v ilegali v okupiranih mestih in mnogi so delali tudi na strokovnem področju, vendar o kakem znanstvenem delu tu težko govorimo. Ob italijanski kapitulaciji se je to udejstvovanje močno razširilo. »Partizanski zdravstveni vestnik« je objavljal tudi strokovne razprave, partizani-juristi so se sestali v Metliki oktobra 1943, januarja 1944 je bil v Semiču kongres kulturnih delavcev. Idejo o osnovanju Znanstvenega instituta pa je sprožil tovariš Kidrič.

Znanstveni institut je imel svoj kolegij, ki se je sestajal bolj poredko, ker so bili člani raztreseni po vsem slovenskem ozemlju. Baza instituta je bila navadno v neki baraki v gozdu, kjer je stalno delalo več članov kolegija ter drugih sodelavcev, v celoti okrog deset ljudi. Razen tega pa so neodvisno od instituta delali predvsem partizani-zdravniki in inženirji. Institut je imel zelo skromna sredstva, saj je knjižnica štela le okrog 1000 knjig, ki so jih imeli skrite v bližnjih bunkerjih. Imeli so tudi precej arhivov. Resnejšemu znanstvenemu delu se člani »baze« niso mogli posvetiti tudi zato, ker so se pogosto menjavali. Institut se je ukvar-

jal predvsem z aktualnimi vprašanji. Med slovenskimi intelektualci so bili pri partizanih najštevilnejši zdravniki, poznejši ustanovitelji Medicinske visoke šole v Ljubljani. Elaborati ekonomskega, pravnega in zgodovinskega značaja, ki jih je pripravil institut, so dokaj pomembni in so danes dragoceno gradivo. Takoj po italijanski okupaciji je partizanom uspelo odpeljati iz Novega mesta večje množine italijanskih vojaških arhivov, ki so zelo pomembno dokumentarno gradivo o naši borbi in njihovih dejanjih.

Dvanajstega marca 1944 je izšel odlok, da mora Znanstveni institut prejemati po dva izvoda vsake publikacije, ki izide na osvobojenem ozemlju in je namenjena javnosti. Ta odlok so kljub številnim težavam zelo vestno izvajali. Tako je tu postalo središče za zbiranje partizanskega, zavezniškega, sovražnega in drugega gradiva o teh letih oziroma o tej dobi.

Predvsem je bilo tu pomembno gradivo, ki so ga uporabljali naši diplomati v

povojnih akcijah v borbi za naše meje in za rešitev podobnih vprašanj. V tem boju je bil delež tega instituta nadvse pomemben. Po vojni se je institut imenoval »Institut narodne osvoboditve pri predsedstvu vlade LRS«. Imel je poseben oddelek za mejna vprašanja in je zbral več gradiva kot druge jugoslovanske republike v tistem času. Leta 1948 je bil Institut ukinjen. Njegovo delo pa je prevzel Muzej narodne osvoboditve, del materiala o mejnih vprašanjih in nalog o tem pa je prevzel Institut za mejna vprašanja na ljubljanski univerzi. Tako sta iz partizanskega instituta izšli danes dve delujoči ustanovi. Smemo trditi, da je ustanova uspešno izpolnila svojo nalogo.

Nada Carevska:

Čuješ?

*Čuješ šum dežja,
ki v vihar bijoč
pada v noč
brez dna...?*

*Našo strojnico,
ki pred jurišem
radostno reglja...?*

*Silni vrisk vetrov,
strastni spev gozdov,
domovine nove...?*

*Sredi daljnih mest
čuješ vest,
ki v borbo za svobodo zove...?*

Partizanka Katja

Pionirski odred v Mirni peči nosi ime po borki Katji Rupenovi, ki je padla v NOV. Nekaj časa je sodelovala tudi z našima herojema, generalmajorjem Stanetom Potočarjem in Ivanom Kovačičem-Efenkom iz Mirne peči. Tovariš Adalbert Božič, šolski upravitelj v Mirni peči, nam je poslal naslednji sestavek o njenem življenju in delu.

pa še v trebanjskem podokrožju. Organizirala je odbore OF, narodno zaščito, zbirala nove borce in pomoč za partizane. Skrbela je tudi, da so družine in svojci, ki so

Katja Rupena-Zora

imeli koga pri partizanih ali v zaporu, dobivali podporo iz fonda OF. Bila je to res nenavadno razgibana dejavnost na osvobojenem dolenjskem ozemlju.

Na pomlad 1943 je bila poslana na Primorsko, da bi tam pomagala organizirati žene in mladino. Bila je zelo priljubljena in aktivna kot član Pokrajinskega odbora za Slovensko Primorje. Posebno se je izkazala pri organizaciji Antifašistične zveze žena in je tu-

di urejevala prvi list primorskih žena »SLOVENKA«. Bila je tudi član SNOS.

Leta 1944 se je vrnila na osvobojeno ozemlje in delala kot članica Pokrajinskega odbora SKOJ za Slovenijo, Vrhovnega plenuma OF in Glavnega odbora AFŽ. Bila je na II. kongresu SKOJ in NO, potovala po Bosni in Hrvaški ter tudi doživela nemški napad na Drvar. Bila je potem še na Štajerskem kot sekretar Oblastnega komiteja SKOJ in KP za Štajersko. Prehodila je vso osvobojeno in okupirano Štajersko. Na pragu svobode, 27. februarja 1944, je padla blizu vasi, kjer je pred vojno službovala. Bila je zadeta v srce. Ni dočakala osvoboditve, o kateri je svoji materi tako toplo in upajoče pisala. Takoj po vojni se jo njeni mladinci izkopali in prenesli v Ormož in potem v Mirno peč. Na šoli v Mirni peči so vzdali v njen spomin spominsko ploščo.

Katja je bila nežna in odločna, poštena in dosledna. Tajna njene priljubljenosti je bilo njeno tovarištvo in njena odkritosrčnost. Zelo rada se je učila, saj je med drugim končala tudi partijsko šolo v Cerknem. Njena slika bi bila nepopolna, če ne bi omenili tudi njene ljubezni do matere. Bila je najmlajša v družini, ki je bila brez očeta, zato je tako ljubila mater. Njej je pisala topla in nežna pisma, jo bodrila in slikala srečno prihodnost v svobodi.

Zmagoviti dan za Kamničane

Najprej je bila član vaškega odbora, nato rajonskega, podokrožnega in okrožnega odbora OF za Novo mesto. Malokdo si je pravzaprav lahko predstavljal, kakšne naloge izvršuje ta nežna in brezskrbna mladinka. Bila je kurirka, organizirala je sestanke pred nosom Italijanov, ki so imeli v Rupenovi hiši menzo. Vedno nasmejana je znala vedno najti izgovor, zakaj se v hiši shaja toliko neznanih ljudi. Vendar to ni trajalo dolgo! Poleti 1942 so jo prišli aretirati, a je niso našli doma. Njen brat in sestra Mara pa sta bila takrat že nekaj časa v ljubljanskih zaporih. Mati, stara nad 60 let, jo je takoj šla obvestiti o nevarnosti, ki ji preti. Od takrat se ni več vračala domov. Ostala je pri partizanih in delala na terenu, najprej v mirnopeškem, potem

V ZAČETKU maja 1942 je bilo v Kamniški četi zelo živahno. Borci so izvršili več akcij, sprejeli 10. maja borbo na »Osnovčku« v okolici Tuhinjske Srednje vasi, razorožili 16. maja stražo v rudniku kaolina, 16. maja v lesnem obratu v Stahovici ter zažgali most na Podhruški. Napadli so policijo na Kozjaku, Brezovici, pri Zlatem polju, na Lokah in v Stahovici

(9. junija) ter uspešno izvedli tudi več sabotažnih akcij. Borbeno razpoloženje je bilo odlično in borci so se spoprijeli tudi s kako večjo skupino v dolini ali ob glavni cesti.

Tista pomlad je bila zelo topla. Najprej so ozelenele doline pod nami, potem pa se je bohotna rast razširila tudi v hribe k nam. Vsak dan je bil kak spopad z Nemci; četa je bila danes tu, jutri tam,

France Podstudenšek-Rok, politdelegat 1. čete Kamniškega bataljona leta 1942, leta 1944 pa komisar bloka bolnišnic v Gor. Savinjski dolini in na Menini planini

in zaradi prave partizanske taktike ni imela večjih izgub. Bil je to način bojevanja, ki sta ga vpeljala takratna najbolj neustrašena borca Matija Blejc-Matevž Kosec, narodni heroj, in Mohor Iskra. Bila sta izkušena in borci so jima zaupali. Bila sta dobra vojaška voditelja in sposobna politična vzgojitelja. To je tudi povečalo dotok novih borcev v enoto in krepil se je tudi političen položaj na terenu. Četa je bila povsod in nikjer, taborili so pogosto kar v bližini ceste ali fašističnih postojank; seveda, v taborišču je vladala stroga tišina.

Za Plešivcem smo taborili kar deset dni. Tu smo pripravili in skoraj do podrobnosti izdelali načrt za napad na postojanko v Črnicu, kjer so bili nastanjeni nemški policisti in »vermanšaft«. Predvsem je bilo pred napadom treba ugotoviti, koliko mož je v posadki, kje imajo straže in kam pošiljajo patrulje. Na sestanku štaba smo razpravljali o tem. Zanimalo nas je tudi, kje krožijo njihove motorizirane patrulje.

Določili smo nekaj tovarišev, da so z več strani stalno opazovali postojanko v Črnicu. Kmalu smo dobili zaželeno podatke: v postojanki je 42 mož, patrulje pa pošiljajo v

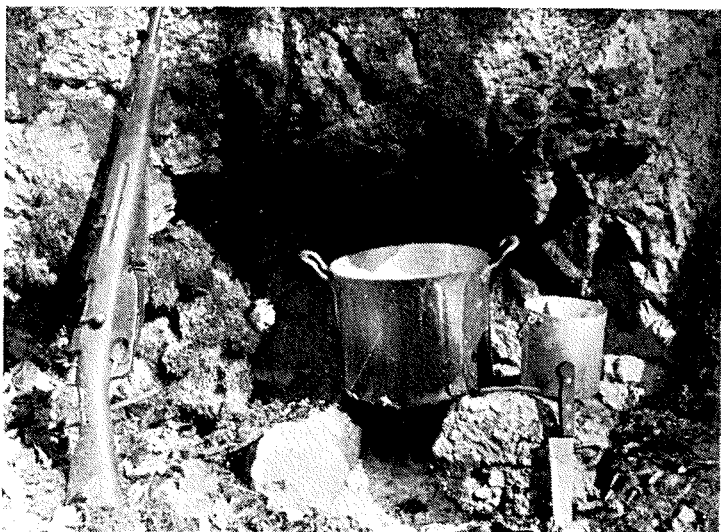
dve smeri: proti Poljanam in proti Tomanovi planoti nad Novo Štifo. Patrulje so bile na poti ves čas, razen med kosilom. Straža pa je bila vedno na svojih mestih. Toda nismo se s temi vestmi zadovoljili in nismo Nemcem prav nič zaupali. Nekaj dni pred vsem tem so nemške straže obhodile Kašji vrh in Plešivec ter skoraj trčile ob naše v opazovalnici. Nemci k sreči slučajno niso opazili strojničarja Metoda, ki je bil tam. Ta je potem hitro obvestil taborišče, kjer so se skoraj vsi borci umaknili na ugodnejše položaje. Do spopada sploh ni prišlo, ker nas Nemci niso opazili. Šele po sporočilu iz opazovalnice, da so se Nemci vrnili v postojanko in da je nevarnost mimo, smo se tudi mi vrnili v taborišče, kjer nas je že čakalo kosilo, ki nam ga je kuhar medtem pripravil. Znal je pripraviti tudi kaj dobrega, če se je »resno« lotil dela!

Vsi pogovori so se sukali okrog napada na postojanko. Treba jo je bilo zavzeti in požgati, da nam ne bo več delala preglavic. Matevž je bil vesel takih pogovorov, saj so kazali, da je borbena morala v četi še bolj narasla. Že naslednji večer sta odšli na delo dve patrulji. Ena je podirala

električne drogove med Trojanami in Domžalami, druga pa je napadla iz zasede policiste v Kavranu nad Kamnikom. Obe patrulji sta se vrnili proti jutru, dobre volje in brez kakršnih koli izgub. Nemci so bili zbegani in niso več vedeli, kam naj udarijo; drveli so z motorji po Tuhinjski dolini, Krašnji, Lukovici in Zlatem polju. Naša četa pa se jim je smejala in počivala pod Plešivcem. Še vedno smo pozorno opazovali postojanko v dolini. Bilo je tako mirno v dolini, da nas je kar ščegetalo pri srcu, ko smo pomislili, kakšen vražji ples bo, ki jim ga bomo pripravili z našim napadom.

Ponovno smo pregledali in se pogovorili o našem načrtu in si razdelili naloge, voditelji posameznih skupin pa so dobili točna navodila. Matevž je vsem, tudi neoboroženim, razložil bojno nalogo in dal vsakemu vođu po enega preizkušenega borca. Nace je prevzel prvega, Miha drugega in strojničar Boltežar tretjega. Minilo je že poldne, ko smo se spustili po pobočju navzdol in se na določenem mestu ločili. Vsak vod se je lotil svoje naloge...

Boltežar je imel s svojimi najdlje do cilja, a tudi najhujšo in najvažnejšo nalogo.

»Tihožitje« neznanega partizanskega kuharja

France Slana: Izvidnik

daji, kar so pa trdovratno zavrnil, čeprav jim drugega ni kazalo. Spet smo užgali po njih, to pot še huje. Njihov odpor je postajal še bolj šibak in končno so nam odgovarjali le še s posameznimi strelji. Jurišali smo! Vdrl sem v postojanko in zaplenil strojnico in dve »parabeli«. Tudi Nace, Luka in Matevž so vdrl v postojanko, v trenutku smo jih zajeli 16, preiskali smo vso stavbo in jih našli še skrite na podstrešju in v »dimkamri«. Nagnali smo jih ven in se odpravili k bunkerju, kjer jih je bilo pet še živih, eden mrtev in še pet ranjenih. Zastržili smo jih in jim ranjence obvezali. Matevž jim je napravil kratek govor in jim zagrozil, če jih dobimo kasneje še v kaki drugi postojanki v Sloveniji.

Postojanko smo zažgali in se veselili bogatega plena, ki je padel v naše roke. Bili smo bogato poplačani za ves trud, poleg orožja smo dobili tudi precej bomb in streliva, ki nam ga je zadnje čase že primanjkovalo.

Matej Bor:

Na partizanski straži

Vse tiho je... Le sneg in mesečina.
Kako ti je, srce? Poslušaj vase?
Nikar, nikar? Glej, jutro razigra se
in zarja pljusne v črni krog spomina...

Odtod, z otoka, ki viharna morja
ga niso pokopala še pod sabo,
strmim, srce, sam sebi tuj, za tabo,
ki ploveš... kam? V pozabljena obzorja.

Vsenaokrog, po vseh gazeih molčanje...
Samo drevesa, jaz, spomin — na straži.
Tovarišica no, samo ukaži!
Če vse molči, vendar kriči — priznanje.

Ne, tu v gorah na partizanski straži,
tu ni laži. Ko materina roka
v samoti je spoznanje, ki otroka
viharnih dni te boža, potolaži...

Nemci so imeli 24 mrtvih, dva sta ušla med borbo, 16 pa smo jih izpustili. Bilo je nad vse koristno, da jih nismo kaznovali s smrtjo, ker se je takrat vsesplošno govorilo, da partizani celo ranjence pobijejo. Tako je bil napad 16. junija 1942 zmagoviti dan za 2. kamniško četo.

Oborožili smo vse borce v četi in se s podvojenimi močmi vrgli v nove napade. Uničili smo postojanko v Kamniški Bistrici in dva policijska avtomobila v Črni. Na Črnicu smo izgubili Rudija Pirša iz Radomelj. Težko smo ga pogrešali kot zelo dobrega tovariša in odločnega borca, ki je še danes marsikomu izmed nas v dobrem spominu. Zato smo takrat sklenili, da se maščujemo.

Iz čete se je razvil že kar bataljon s tremi četami. Zopet nove akcije! Kdo bi vedel še za vse številne spopade, ki so še povečali ugled partizanov, borcev za svobodo!

France Podstudenšek-Rok

Ti so morali zavarovati pot v smeri Poljan in izvršiti glavni udar na postojanko, ko bo padlo povelje za napad. Vsak borec je imel svojo odgovornost.

Nacetova skupina je medtem zaprla kamniško cesto in oba stranska prehoda, medtem ko je Mihova skupina zavarovala cesto Nova Stifta—Gornji grad. Naša skupina pa je bila udarna pest, ki se je morala čim bliže in čim bolj neopazno približati posadki, da bi bile nemške straže presenečene. Napasti je bilo treba, še preden bi patrolje krenile na pot. Minevali so tisti nepopisni trenutki pred napadom, pred peto uro...

Končno pet! Strojnice so zasekale v tišino in udarile po posadki. Brezglavo so Nemci cepali kot komarji, ki jih dež vrže ob tla. Borba je divjala v naglem ritmu in po eni uri smo metali nanje bombe, da so imeli še več mrtvih in ranjenih. Nemci so sprevideli, da se iz postojanke ne bodo mogli več uspešno upirati, zato so si prizadevali priti do betonskega bunkerja, ki je stal za hišo. Kot čebele so se usipali proti njemu. Toda še preden so prišli do tja, so jih poiskali naši strelci. Iz bunkerja in postojanke je bilo slišati stokanje ranjencev in streljanje je polagoma ponehalo. Pozvali smo jih k pre-

V Trst je prvi priplul PČ-8 „Udarnik“

BILA je temna noč, nebo zastrto z gostimi oblaki, močna jugovina pa je metala valove čez krov našega »Udarnika«. Na kapitanskem mostičku, poleg mene, sta stala moj namestnik Nikola Fabijanić in krmar. Na kljunu, krmi in okrog topov sta imela dežurno službo druga izmena in opazovalec, ostali mornarji pa so v popolni bojni opremi in pripravljenosti št. 2 posedali v spodnjih prostorih ladje. Nekateri izmed njih so »čakulali«; bili so Istrani: Posedel, Sokolić in drugi, ker so se bližali tako dragemu domačemu ognjišču...

Jutranja zarja nas je našla pri kraju San Giaconi. Tu smo neopaženi pred sovražnikom pod okriljem jutranje megle pristali, da bi od domačinov zbrali podatke o sovražniku. Toda to se nam ni posrečilo, ker so bil vsi vaščani pred sovražnikom, ki je, pobesnel vse uničeval, zbežali, razen nemočnega starca Ivana.

»No, kako je, očka, kje so Nemci?« smo ga vprašali.

»Hm, še zmeraj korakaja skozi vas proti Trstu,« nam je odgovoril starec in kar ni se mogel načuditi mornarjem s

peterokrakimi zvezdami na čepicah. Hotel nas je še nekaj vprašati, pa se nismo utegnili pogovorjati z njim.

»Glejte, za nami gre močna Titova vojska,« mu je zaklical Luka. Starec pa se ni mogel premagati, da ga ne bi poljubil na čelo; potlej pa je sedel na kamen na obali, kjer se je od prekipevajoče sreče zjokal.

»Obilo sreče, silna je naša vojska, fantje moji, že dolgo vas pričakujemo,« nam je zaklical, ko smo se odmikali od obale.

Ob vhodu v pristanišče Umaga so ribiči vlekli mreže iz morja. Po znakih in zastavi so opazili, da pripada ladja jugoslovanski vojni mornarici. Povedali so nam, da je pristanišče zaprto z minskim pasom in nam pokazali pot, koder bi lahko pluli.

»Eh, da ste tuji, ne bi odnesli zdrave kože, zavozili bi na mino,« so klicali za nami, ko smo pluli mimo njih, sami pa so pobrali mreže in odveslali za nami v pristanišče, da bi nas pozdravili in nam želeli srečno pot.

Prebivalci Umaga so se kmalu zbrali okrog naše ladje, ker je bila prva ladja naše

vojne mornarice, ki so jo do tlej videli. Vpraševali so po svojcih, kdaj pride naša ostala vojska itd. Malo časa smo imeli, da bi jim na vsa vprašanja odgovorili in se z njimi povesečili, ker so nas čakale nadaljnje naloge.

Na poti od Umaga proti Piranu smo morali pluti pod nemško trdnjavo »Spas«, da bi vožnjo skrajšali. Tu smo uporabili zvijačo. V trdnjavo smo poslali k njim kurirja, da bi jih obvestil, da bežimo proti Trstu, in tako so nas pustili mimo.

Piran je bil v svitu jutranje zarje še tih. Po ulicah so hodile le kolone vojske, motorizacije in patrolje. Pozneje, ko se je zdanilo, so ljudje okrasili hiše z našimi in italijanskimi zastavami.

»Vogliamo Jugoslavia!« so vzklikali Italijani. Mestece je hipoma dobilo svečano lice. Javili smo se vojaški komandi, ker so bile nekatere naše kopnene enote prispele v mesto istega dne kakor mi z ladjo.

Že na pol pota med Umagom in Piranom smo opazili dve angleški vojni ladji (sodeč po obrisu sta bila najbrž rušilca), ki sta čistili pot skozi minsko polje proti Trstu, da bi lahko njihovo ladjeve neovirano priplulo v pristanišče. Gledali smo drug drugega skozi daljnoglede, toda naš »Udarnik« je hitro plul naprej. Hrabrost in spretnost naših mornarjev je prišla zdaj do polnega izraza. Na gosto razmetane mine so ovirale hitro vožnjo in spotoma smo morali drugo za drugo uničevati. To je bilo težavno delo, toda vse nas sta prešinjala volja in odločnost, da bi prvi pripluli v tržaško pristanišče. Naša pot je držala od rtiča Piran proti svetilniku Vittorio ob vhodu v pristanišče. Pot ni bila varna, ker je sovražnik v zadnjih urah umika povsod nastavil mine. Blizu naše ladje je eksplodirala magnetna mina, ki je ladjo stresla, pa smo po brez hujših poškodb nadaljevali. Pozneje smo zvedeli, da je zletela v zrak tudi ena izmed angleških ladij, ki sta čistili pot skozi minsko polja. Pred tržaškim pristaniščem se

Trst, ki so ga 1945. leta bombardirala zavezniška letala

Gornja Trebuša, poleti 1944.
Od leve proti desni: France
Bevk in dr. Jože Vilfan

je zbralo nekaj sovražnih ladij in odplulo proti italijanski obali, toda naš ogenj jih ni dosegel in nismo jih mogli dohiteti.

Ko smo 5. maja 1945 ob 16,30 pripluli v tržaško pristanišče, je malokdo verjel, da smo se mogli prebiti skozi tako gosta minska polja. Ko pa smo meščanom kratko pojasnili, da smo med vojno premagovali še hujše ovire, so bili tudi sami prepričani, da lahko to store samo Titovi mornarji. Drugi dan so pripeli še ostali naši patroljni čolni in oborožene ladje. Šele dva dni pozneje, 7. maja ob 11, sta prispela v pristanišče

angleška rušilca z drugimi vojnimi ladjami.

Slovesnosti in svečanega sprejema ni lahko opisati. Od vseh strani so prihajali sprevedi z zastavami in transparenti.

»Mi smo Titovi — Tito je naš!« so se od vseh strani razlegali klici navdušenega ljudstva.

Prebivalci Trsta so vzklikali svojim osvoboditeljem, povelečevali Partijo in Tita in pesem je odmevala po vsem mestu. Na ladje so nam prinašali razna darila in jih razdeljevali med borce. Med njimi so bili Slovenci, Hrvati in Italijani. Vsi so se kot en moč veselili in nam solznih oči gledali v odločne obraze z vero v našo sposobnost, da z lastnimi silami osvobodimo deželo izpod krvoločnega okupatorja.

Tistega dne, ko so angleške ladje priplule v pristanišče, je dobil naš PČ-8 »Udarnik« nalogo, da odpluje proti Tržiču in patroljira na tem področju. Nekaj milj od obale smo v mraku opazili neko ladjo, ki je plula v smeri sončnega zahoda proti nasprotni obali. S signali smo jih pozvali, naj se ustavijo. Ker pa tega niso storili, smo s polno paro odpluli za njimi, jih dohiteli in odpeljali v bližnje pristanišče. Bila je italijanska ladja »Remo«, polna vojnih potrebščin in v civilne obleke preoblečenih fašistov. Hoteli so se umakniti sodbi ljudstva, ki mu dolguje obračun za storjene zločine. Ljudstvo jih je kaznovalo, kakor so zaslužili za svoje krvave zločine!

(Iz knjige: »Članki in dokumenti iz NOB na morju«.)

V zvezdni noči

PETNAJSTI dan se je odred z odposlanci iz zahodne Makedonije približal samostanu Prohora Pčinjskega.

»Še malo,« je dejal Dame, komandir odreda, in pohitel. Vsi so pohiteli. Bližina cilja navdušuje, krepi in podžiga...

Bili so utrujeni od dolge, naporne hoje in borci niso niti čutili, kako so preplezali višino, ki se je vzpenjala pred njimi. Čim so jo dosegli, so obstali kot ukopani. Kot v pravljici je tedaj pred njimi zrasel in jim zaslepil oči veličastni pogled na samostan Prohora Pčinjskega z vsemi njegovimi kupolami in prizidki, obsijanimi in pozlačenimi od žarkov zahajajočega sonca...

Kdo bi našel besede, s katerimi bi izrazil veselje, ki je prevzelo borce? Niso še dosegli širokih samostanskih vrat, ko so se od vseh strani razlegli in jih kot na krilih ponesli s seboj silni vzkliki: »Ura-a-a! ... Ura-a-a-a! ... Zdravo!«

Ljudski poslanci, ki so prišli že prej, delegati, gosti, ljudstvo iz okoliških krajev in številni borci NOV z vrhov-

nimi voditelji narodnoosvobodilne borbe Makedonije so jih navdušeno sprejeli in pozdravili. Na stotine roke se je ovilo med seboj v bratskem objemu... Še nikoli ni bilo takega veselja in zbranih toliko ljudi med temi starimi samostanskimi zidovi! S svojim dostojanstvenim in prazničnim vedenjem je ljudstvo pokazalo, kako blizu mu je veliki zgodovinski dogodek. Jutri je Tlinden, jutri bo tu zasedanje ASNOM (Antifašistično združenje narodne osvoboditve Makedonije). Katero makedonsko srce ne drhti v pričakovanju jutrišnjega dne?

Topla avgustovska noč se je počasi spuščala nad samostan Prohora Pčinjskega. Pod vejami bukovja se je Damov odred to noč prvič svobodno zleknil po tleh, da se odpohi. Tihi vetrič, ki je vel iz iz gorske globine, je božal posurovele, počrnele in od partizanskega življenja razorene obraze, ki so goreli od utrujenosti in nemira. Visoko nad njihovimi glavami je šumelo listje, še više pa se je bočilo nebo, mehko in toplo, posuto z brezštevilnimi svetlimi zvez-

III. makedonska brigada na pohodu 1944

dami. V bližini je šepetal plaminski vir in budil spomine.

Dame dolgo ni mogel zaspati. Ležec v gosti, od sonca ožgani travi, je s široko odprtimi očmi gledal v zvezde in ne da bi trenil, poslušal pesem čričkov, ki se je glasila vsenaokrog in polnila noč s tako znanimi, bližnjimi in milimi glasovi.

»Le kaj počno zdaj v Sinjem viru? Morda spe, morda poslušajo Korunove pripovedke o vilah in volkodlakih...?« se je Dame v mislih povrnil za nekaj let nazaj, očaran in prevzet od zvezdnate noči. Komaj pa se je bil spomnil starega ovčarja, so ga obšle druge misli...

Spomnil se je, kako so fašisti ujeli Koruna s polno torbo kruha, ki ga je hotel nesti partizanom v Karaorman, in ga ustrelili pred vsemi vaščani, na griču nad cerkvijo. Kot da še sedaj gleda njegov mili in dobrohotni obraz, ki se je samo smehljaj. Ni se spremenil niti ko so fašisti dvignili puške in pomerili vanj. Ni vztrepetal, ko je odjeknil strel. Samo veke so se mu počasi zaprle. Še prej pa se je ozrl po zbranih, ki so vsi otrpnili od tegobe in bolesti. Pogled kot bi govoril tihe be-

sede svojim govedjim pastircem in jih pokrival s svojim velikim plaščem, ko so utrujeni od dolgega sedenja polegali ob studencu v Sinjem viru. »Nič; naj bo zastran mene, nase glejte, vi ste mladi — pustite me, jaz sem star...« Sam se je stisnil k ognju.

»Koliko povesti je znal,« si je mislil Dame in začutil, kako ga prevzema nepremagljiv gnev. Nad goro je rasel mesec in srebril tišino. Daleč tam za goro je ležala upepeljena Damova hiša. Glavo so mu prešinile vse strahote, ki so pretresale domovino; žene iz Dušegubice, ki so jih oskrunili Mefailovi odpadniki, uboji in ropi ubijalcev s kljukastimi križi, carskimi levi in drugimi znaki. Dame je zajel zrak s polnimi pljuči.

... Bila je temna in deževna noč, ko je odšel v Karaorman. Še vedno mu zveni v ušesih očetovo naročilo: »Dame, obeli Korunov obraz, ki so ga očrnili ničvredneži...« In on, Dame, ki ni nikoli niti piščancu storil kaj žalega, je vzravnan kosil z brzostrelko fašistične tolpe. Oči so mu gorele od sovraštva in maščevalnosti: ali naj bo usmiljen?

Za Koruna! Zdrdral je še en rafal. Povsod je bil Dame...

Pohod na Bogomilo mu je zapustil v duši neizbrisne spomine... Skozi burje, snežne viharje in obroče krvoločnih fašistov se je Dame prebiral med prvimi. Kot da je vsega prežela vera Partije v zmago. In brez utrujenosti, brez strahu in oddiha je zavzemal mostove, razbijal zasede, rušil bunkerje in hitel vedno naprej in naprej...

Njegova pot je bila pot vsega ljudstva. Upanje, veselje in stremljenje je bilo vsem eno.

Jutri se bo ASNOM pokazal pred vsem svetom! Ideali ilindenskih borcev so se pričeli uresničevati.

Vrelec tajnih misli, čustev in želja se je razlival v Damovih prsih... Traktorji bodo rezali rodno polje. Polno zlato klasje bo svobodno zašumelo. Vstali bodo novi svetli domovi!

Nad Makedonijo je slavila zmago zvezdna noč nad Ilindonom leta 1944!

Ujet v veselje jutrišnjega dne, čuteč svetlo prihodnost, Dame ni opazil, kdaj se je pričelo daniti. Danica se je pokazala in neskončni mlečni prostor je razklal plamen. »Zvezda se je utrnila!« se je zdrznil iz zanosa; ozrl se je okrog in videl, da tudi njegovi tovariši, tako kot on, ne spijo...

Ivan Točko

(Iz makedonščine prevedla Nada Carevska)

Ive Šubic: Juriš! Juriš!

KURIRJI prihajajo z vseh strani k bajti, ki se s svojo zadnjo steno pritiska ob skoraj navpično skalo. Nekoč je bila to pastirska koč. K nji so od časa do časa prihajali pastirji s sosednjih vrhov, da so obiskali starega Tevža, dokler ga niso pred dvema letoma pregnali italijanski krabani-nerji, da je potem v dolini od žalosti in hrepenenja umrl. Nekaj časa je ostala bajta osamljena. V njej sta gospodarila veter in dež, dokler niso neke temne noči prišli do nje novi ljudje. Zakrpali so streho in za silo popravili črvice, na pol polomljene duri, da so se lahko zapirale vsaj za silo.

V sobi je svetla, politirana miza in dva oguljena naslonjača, ki sta morala videti že lepše čase... Kdo ve, odkod so vse to privlekli v to zapuščeno goščavo prvi par-tizani?

Francé sloni ob oknu in skuša skozi gosto, zeleno goščavo prodreti v dolino. Tam spodaj nekje drdrajo kamioni in tan-ki. Zdi se mu, da veter prinese včasih do njega šum motorjev, ki s svojim zoprnim hrupom preganjajo mirne ljudi.

Vrata tožeče zacvilijo, ko se zrine v sobo kurir. Francé se na pol obrne od okna. Ko vidi zasoplega kurirja, se mu nasmehne: »Je vse v redu, Tine?«

»V redu, tovariš komandant!«

Tine se odkašlja in si popravi kratko »taljanko«, ki mu je v teku zlezla na stran. »Tovariš komisar je odšel z drugim bata-ljonom na svoje mesto. Naši fantje že ko-maj čakajo na tebe.«

Francé mu samo nemo prikima in z vajeno kretnjo sname s stene brzostrelko. Nova je, s kolesom za dva in sedemdeset strellov. V torbico stlači nekaj granat in napolnjeno rezervno kolo za brzostrelko.

Njegovi fantje ga poznajo že tako dobro, da mu skoraj ni treba ukazovati. Navadili so se ga, kakor se navadijo otroci matere. Sto parov oči zre vanj, ko stopi med njih, plavih, temnih in sivih, vse se blešči in pritrjujejo že njegovim neizgovorjenim mi-slim. Mirno si zategne pas in pregleda brzo-strelko, ki je pripravljena za strel. »Gremo, fantje? Gremo?«

»Gremo!«

Čeprav vedo vsi, da jih čaka hud boj, se jim zdi to tako razumljivo, kakor da so v teh mislih živeli že od nekdaj, ves čas, odkar so odrasli otroškim hlačkam. Pri bajti ostanejo samo kuharji in dve tovarišici ter stražarji, ki so jih morali prisiliti, da so ostali. Ostale tovarišice so se odločile za boj. Francé samo zamahne z rokami in ba-taljon se razvrsti brez besede v bojno črto. V nekaj minutah se izgubi med drevjem in grmičevjem in samo pomendran mah še spominja na ponosne in mrke fante, ki so pred kratkim čistili tukaj puške.

»Veza!«

»Veza!« hiti od ust do ust.

V sklenjeni vrsti hitijo navzdol. Postave hitijo od drevesa do grma, vedno dalje, vedno nižje. Kadar je z njimi Francé, jim je vsem nekako lahko pri srcu. To je še od takrat, ko je bil njihov četni komandir. Nobeden bi ne mogel opredeliti čustva, ki jih je vezalo na komandirja. Bil jim je ko-mandir in še nekaj več: tovariš in oče, pri tem pa še najboljši varuh. Vse to je bilo združeno v Francétu. Kadar koli so se sešli z drugimi četami, so z globokim čustvom spremljali njihove pogovore o bojih in po-veljnikih. Dobri so bili, pogumni in od-ločni, vse je res. Toda nobeden ni bil tak-šen, kakor »naš France«. On je razumel in se zanimal za vse. Govoril je o ženi in deci, od katerih Janez že pol leta ni imel no-benih vesti; Andreju je pričaral svidenje, ko se bo srečal s Tinko, ki so jo Nemci odpeljali v taborišče; s Petrom sta s trak-torjem orala obširne grajske njive, na ka-terih sta nekoč tlačnila. Vse je razumel in tolažil, le njega ni mogel tešiti nobeden. Ko je izvedel, da so odpeljali tudi njegovo Majdo, je z obema rokama stisnil brzo-strelko in čez lice mu je blisnila senca. To je bilo samo za trenutek. Potem se je vzravnaval in se grenko nasmehnil tovari-šem: »Jih bomo, fantje?«

Tudi oni so se mu nasmehnil, da mu je postalo topleje pri srcu. »Bomo, France!« Krepkeje so stisnili puške; misel in volja se je strnila v eno.

Vedno globlje so prodirali v dolino. Prvi šum motorjev je že prodiral do njih in postal vedno bolj razločen; od nekod se je oglasil zategnjen krik, kakor krik človeka, ki se mu je zgodilo nekaj hudega. Drevje se je začelo rdečiti. V daljavi so zagledali belo črto, po kateri so se pomikale temne lise.

»Stoj!«

»Stoj! Stoj!«

»Poišči zaklonišče!« Povelje hiti v dolgi, vijugasti črti in zveni kakor odmev iz daljine.

France je sestavil načrt za napad že v koči, po poti ga je samo še pretehtal in v mislih popravil nekatere napake, ki bi lahko škodovali ali zmanjšale uspeh. Še enkrat je naglo pregledal okolico in sam sebi zadovoljno prikimal. Potem je poklical komandirje in jim dal zadnja povelja. Vsakemu vođu je odredil mesto in spremljal s pogledom globoko sklonjene postave, ki so švigale med drevjem in grmovjem in se plazile vedno globlje na čistino, kjer bi jih pri najmanjši neprevidnosti lahko opazil sovražnik. Pri njem so nazadnje ostali samo kurirji.

Minute so potekale počasi. Vas je bila skrita za hribčkom, nad katerim se je enakomerno vrtnčil stebriček črnkastega dima. Od nekod se je priplazil izvidnik. »Prihajajo!«

Ni se mogel premagati, da bi še ždel v zaklonišču. Vsak čas so se lahko prikazali prvi kamioni, zato se je začel plaziti po vseh štirih na čistino, kjer se je med skalami udobno namestil Peter s svojo strojnico. Ob njem je slonela Francka in mirno pripravljala pas z novimi naboji. Vsakega posebej je pregledala in se včasih veselo nasmehnila. Francé ji je gledal v lice, ki je bilo močno zagorelo od sonca. »Partizanka« ni mogla zakriti njenih blede rumenih kodrov, ki so se vsiljivo usipali na čelo in modrikaste oči. Z roko jih je nejevoljno potisnila nazaj. Sledil je njenim kratkim, debelušnim prstom. Od sonca so bili razpokani in ves čas so nemirno begali od naboja do naboja. Pogledala ga je in se mu nasmehnila. Rahlo je zardela in pri tem je opazila, da ima čudovito lepe, bele zobe. Motorji so zahrumeli čisto blizu.

Previdno je pogledal skozi špranje med skalovjem. Zazdelo se mu je, da je nekje

na drugi strani opazil med drevjem postavo in se je zamajalo grmičevje, čeprav je bila v zraku popolna tišina.

V tem je ozračje napolnilo brnenje. Po cesti se je leno privalila velika jeklena pošast. »Tiger,« je spreletelo Franceta in ko je pogledal Petra, je videl, da je tudi on pomislil isto, ker ga je naglo ošinil s pogledom in krepkeje stisnil ročaj. Cev se je premaknila in iskala sovražnika.

»Počakaj, Peter!« mu je šepnil skozi stisnjene zobe. Počasi in premišljeno je snel brzostrelko in zrahljal bombe, ki so mu tičale za pasom. Odpel si je tudi torbo in jo položil pred sebe. Na ovinek je privozil prvi kamion. Tesno stisnjene, zelenkaste postave so se majale v tresenju avtomobila.

Nihče ne bi mogel povedati, kdo je začel prvi. Petrovo lice je postalo nenadoma svečano in strogo. Cev se je pomikala enakomerno na levo in desno, včasih se je za spoznanje dvignila in zopet nekoliko padla. Za hribom se je nenadoma dvignil do neba okroglasti steber črnkastega dima.

»Zopet so zažgali vas!« Obšla ga je besna jeza. Peter se je za trenutek odtrgal od gomazečih teles, ki so begale brezglavo na vse strani ali se skušale splaziti v jarek, in mu prikimal: »Beli so med njimi!«

Z druge strani ceste je ta hip zasejala zmedo in smrt »breda«. Njeno zamolklo, grgrajoče drdranje se je pomešalo v ostro fijukanje pušk in brzostrelk. Postave na novem kamionu so se zamajale, dve telesi sta zviška omahnili in obležali s široko raztegnjenimi rokami na cesti.

Presenečenje je bilo kratko. Tank se je ustavil kakor vkopan. Čistino in gozd je zasula železna toča. France je videl samo žareč polkrog, ki se je vrtel in menjaval smer. Po skalovju je zadrdralo in drobci prahu in kamenja so zasuli Francki in Petru počrnela lica. Obrisala sta si jih z rokavom in strojnica je drdrala dalje.

Nemci in beli, ki so nekaj časa ležali skoraj negibni po jarkih na obeh straneh ceste, so se začeli plaziti proti ovinku, da bi se skrili za hrib. Za njimi je lezel tank in okorno potiskal pred sabo oba prazna kamiona, dokler se ni prvi zvalil v jarek in zagorel z velikim plamenom.

Iz naprej štrlečega topa je bruhalo in Franceta je zasula plast zemlje in kamenja.

Pomel si je oči. Peter je še vedno slonel ob strojnici, roka mu je ležala negibno na ročaju, oči je imel lahno priprte in ustnice trdo stisnjene. Francko je vrgel zračni pritisk nekoliko na stran. V eni roki je držala nov pas z naboji, druga je ležala na lahno napetih prsih. Usta je imela odprta v rahlem nasmešku, iz katerega so se belili svetleči zobje, po blede rumenem kodru, ki se je ovil okrog ušesa, se je iz senc cedil droben, črno rdeč curek...

Zmeden je planil kvišku in ni razumel ničesar. Okrog njega je žvižgalo, med vpitje in globoko godrnjanje »brede« je v presledkih udarjal tresk granat. Videl je tovariše, ki so z vseh strani jurišali proti cesti in hribu, za katerim se je valil gost dim in kjer je regljalo in bučalo kakor v razdivjanem kotlu. Nekateri so tekli z naperjenimi puškami. Bili so globoko sklonjeni k zemlji. Drugi so poklekali, merili in zopet tekli, nekje se je tovariš v teku zravnal, visoko zamahnil z rokami, puška mu je odletela iz roke in telebnil je na tla, kakor izpodrezano deblo.

S silo se je pomiril in si dopovedal, da mora biti razsoden. Drugi bataljon je trdno držal položaje na nasprotni strani in se za

spoznanje primaknil k cesti. Boj se je približeval vrhu hriba, za katerim je ležala goreča vas.

Naglo si je zatlačil za pas trakove z naboji, ki jih je pripravila Francka. Sklonjen je tekel proti vrhu in vlekel za seboj strojnico. Dvakrat je tresnilo tako blizu njega, da ga je izpodneslo pa je vendar ostal živ. Po licu se mu je pocedilo nekaj toplega. V diru se je obrisal in začutil na roki mastno, gosto sluz. Nasmehnil se je. Krogla ga je samo oplazila in odhitela kdove kam.

Sovražnik je začel jurišati tisti trenutek, ko se je France udobno namestil v vdrtni in poklical na pomoč tovariša. Tekli so sklonjeni, v strnjeni vrsti. Ščitile so jih strojnice, ki so iz tanka risale pred njimi jeklen pas. Tovariši so se pilepili k zemlji.

»Pustite jih bliže!« je kriknil France in glas se je izgubil v zraku.

Z očmi je meril razdaljo: sto metrov, osemdeset, trideset. »Še bliže,« je zadrhtelo iz njega. Dvajset, petnajst. Roka je krčevito vzdrtela. Vrsta se je zamajala, oklevala in se nazadnje raztrgana in razredčena pognala nazaj. Po nji je udarjala jeklena toča, strojnica v tanku se je zamajala in utihnila. France je mimogrede zagledal na tanku postavo, ki se mu je zdela znana, pa se ni mogel spomniti odkod. Samo za trenutek se je pilepila k jekleni steni in odskočila. Sekundo pozneje je treščilo, iz tanka je planil črn dim in se pomešal z dimom iz gorečih hiš za vasjo.

»Juriš!«

Pustil je strojnico, ki je svoje delo opravila, in čez ramo v kriku naročil tovarišu, da ostane pri nji. V teku je snel brzo-strelko. Z vseh strani so tekli tovariši. Kakor v megli je z vrha hriba zagledal gorečo vas in na drugi strani tank, iz katerega se je kadilo vedno močnejše. Skočil je na nekaj mehkega in v diru videl spачeni obraz izdajalca. Ostanek sovražnikov je v blaznem diru skušal zbežati proti gozdu, čez hrib je poletel zmagoslaven krik partizana. Takrat je začutil v levi nogi sklečo bolečino, potem pa je izginilo vse in zazdelo se mu je, da se pogreza v prijetni spanec. Skozi meglo je še zagledal Franckin veseli nasmešek in zlatkast koder, ki se je ovil okrog njenega ušesa in po katerem je polzel rdeč curek...

Krvava igra v rudarskem jašku

BILO je v zgodnji pomlad, ko so se na svetu okrog Ilovca, Kajzarja, kmetove grabe in Strmaca razlezli nemški vojaki in ustajši po jarkih in čakali...

Neko noč je grozovito grmelo. Streljanja ni hotelo biti konec. Ljudje so se poskrili v kletih in tam dočakali naslednje jutro, ne da bi zatisnili oči. Ko se je vojna burja polegla, so prilezli na plan in se niso mogli načuditi: Nemci so zbežali! Neki brkati očanec, ki si je pravkar za silo naložil svežega zraka, je zamahnil proti vzhodu, rekoč:

»Ljudje, glejte, ruski vojaki prihajajo!«

Res! Med rahlo zibajočimi se vinskimi trtami so se svetlikale čelade ruske izvidnice, ki je tipala za nemškimi položaji.

Domačini so na večer brez strahu legli k počitku. Nič hudega sluteč so naslednje jutro odprli svoje hrame in se hoteli odpraviti po opravkih. Toda, kakšno razočaranje! S temno nočjo so se znova vrnili zakamuflirani topovi; sveže strelske jame, popravljene ceste... Kakor blisk je po vasi švignilo: »Nemci, Nemci...!«

Domačija Ilovčana Franca Zemljiča je bila kakor nalašč

ustvarjena za postojanko: tu se je naselil nemški štab z rejenim majorjem. Nemci so stanovali v kleti. Nihče ni slutil, tudi Nemci ne, da se v sobi nad kletjo, tik nad nemškim glavami, zbirajo domači terenci in aktivisti. Oče Zemljič jim je skrivaj prinašal hrano in pijačo, ponoči pa je sprejemal kurirje s partizansko pošto. Postojanka pri Zemljiču je bila ena izmed mnogih partizanskih pribežališč v Ilovcih in v bližnji okolici.

Tudi Herbstova domačija je bila skrivališče domačih fantov. Vzdržala je najhuje čase, ko so se Nemci razlezli po bližnjih gričih, ko so kot dihurji stikali za partizani, ki so se čedalje težje prebijali skozi bojne črte.

Nekoč se je mimo Herbstove domačije vsul trop nemških vojakov. Štirje zelenci so bliskovito planili v stanovanja in z naperjenimi brzostrelkami presenetili prestrašene žene in otroke. Jože, ki so mu partizani rekli Trpko, se je naglo znašel in jim pojasnil, da so vsi pri Herbstu zbrani ljudje begunci, ki so se umaknili ruskemu divjanju. Ta predznost jih je rešila.

Terenci so se po tem dogodku, ki je veleval opreznost, umaknili v gozd, v skrite bunkerje. Tik za tem pa je nemška komanda odredila, da morajo vaščani zapustiti frontno področje. Vest pa je prišla do nekaterih domačij prepozno, kajti Nemcem se je zelo mudilo. Začeli so s pogromi, vdirali so v hiše, plenili in pretepali nedolžne ljudi. Poslednji hram so do zadnjega kottička preiskali in naposled odgnali skupino ljudi pred Zemljičem v klet, kjer je bil major. Začelo se je mučno zaslisevanje. Po vrsti so Nemci klicali ljudi v zakajeno klet in jih spraševali po partizanih. Nič niso zvedeli.

Ko so opravili z zadnjim vaščanom, je pred skupino 19 ljudi stopil major. Zaukazal je patrulji: »Pustite te ljudi domov!« Potem pa je pomežiknil bližnjemu podoficirju in mu v tujem jeziku šep-

nil: »Usoda teh ljudi je v vaših rokah, napravite z njimi karkoli hočete!«

Nihče ni vedel, kakšna usoda jih čaka, ko je skupina, močno zastražena, krenila po bližnji v dolino. Šele ko so stražarji razvrstili ljudi pred gnojnično jamo na Ozmečevem dvorišču, je Mirova Antonija, z otročičkom v naročju, zaihtela:

»Mar nas mislijo ustreliti? Moji otroci...« Več ni mogla spraviti iz sebe. Moški so si grizli ustnice, matere in otroci pa so zajokali. In spet povelje: »Weiter! Naprej!«

Morda pa so hoteli Nemci z ljudmi uprizoriti šalo, da bi jim pokazali, kako močne se še čutijo? Pot se je vlekla še naprej, dokler niso prišli po stezici med zelenimi leskovimi vejami do rudarskega jaška. Zdaj ni bilo treba več ugibati. Star mož, bil je menda z Ilovca, si je z rokavom obrisal smrtno srage s potnega čela in vzdihnil:

»O, da bi nas srečal zdaj Trpko! Ne bi nam bilo treba umreti. Njegova partizanska puška bi posvetila zločincem!«

Več ni utegnil govoriti, kajti v trenutku je mučno tišino presekal glas surovega podoficirja: »Vsi v jarek!«

Z veliko težavo so zločinci spravili svoje žrtve v jame. Matere so se z golimi rokami branile pred nasilneži, ki so jih vprichož mož posilili, nato pa pahnil v upadnik. Strahoten krik, pomešan z detonacijami ročnih granat, ki so jih morilci metali v jamo, je odjeknil daleč naokrog. Zaregljale so brzostrelke... Krvava igra, ki so jo uprizorili Nemci 27. IV., je bila končana.

Ko je vsa slovenska domovina vzklopela in se veselila zmage nad mračnjastvom, je Matija Hobjanič zamen iskal svojo mlado ženo in tri otroke. Pretaknil je vse kraje, obiskal znance in prijatelje, a svojih ni mogel najti. Zla slutnja ga je privedla pred rudarski jašek. Tam, na koncu jarka, je zagledal svojo ženo; mrtvo in izmučeno. Pred smrtjo je z naglavno ruto obvezovala rane svojemu najmlajšemu, Matičku. Njene rane na glavi je varovala kr-

Jože Kerečič s Koga, eden izmed organizatorjev narodno-osvobodilnega gibanja v ljutomerskem okraju. Kot talca so ga ustrelili dne 27. decembra 1942. leta v Mariboru

Vito Globočnik: »Žive bakle« (iz cikla linorezov »Herrenvolk«, Črmošnjice, marec 1945)

pica sinove srajce... Čeprav Matija v moških letih nikdar ni jokal, so takrat solze orosile njegove oči. Zločinski Nemci so se spozabili nad

mlado ženo, čeprav je bila v zadnjem mesecu nosečnosti.

Zdaj se že vrsto let v goricah nad jaškom oglaša vesela pesem kopačev. Ostal je le

spomin na mučeniške žrtve in kdaj pa kdaj se ob njihovem grobu ustavi s toplo mislijo nanje kak Ilovčan.

Slavko Klinar

Poslovilno pismo

POD košatim zelenjem Bohorja leži majhno naselje; nekaj revnih kmečkih hiš: Fužine. V zadnji hiši, čisto na koncu vasi, je stanoval cestar s svojo številno družino. Mati jih je precej in odločili so se, da se bo šel najstarejši sin Drago učiti. Mati je vse skrbno pripravila za pot in sin je odšel, sicer ne daleč, le v kake tri ure oddaljeno Brestanico (Rajhenburg), vendar odšel je in bilo je prvo slovo otroka od mirnega doma.

Drago je kmalu pisal materi, kakor mu je naročila, ko je odhajal; pa tudi na obisk je kmalu prišel... Daleč ni bilo in mojster mu je dovolil, ker je bil priden učenec. Vedno je materi kaj prinesel, ali mu je mojster dal kak dinar ali pa si je prihranil od napitnine.

In prišel je čas, ko so Nemci preplavili doline tod okoli: okupacija. Izseljevali so, streljali...

Drago se je še vedno učil, še vedno je hodil preko Bohorja domov na obisk v Fužino. Postal pa je bolj tih, vase zaprt, kot bi nosil v sebi veliko skrivnost. Materi je še vedno nosil darove in jo je imel zelo rad. Toda bistro materino oko je kmalu ugotovilo, da z njim ni nekaj v redu.

Neko nedeljo, ko sta bila sama v sobi, ko je bil na obisku, ga je vprašala: »Drago, kaj imaš na srcu? Nekaj se je zgodilo s teboj. Ali te je kdo užalil ali kaj drugega?« Drago je zardel; odgovoril je materi, da ni nič hudega, da pa je bolje, da ne ve za to. Končno ji je le priznal, da je na svoji poti preko Bohorja srečal partizane, katerim je prinesel vesti iz Brestanice in Senogave. Tudi še kaj drugega jim je prinesel, nekaj čevljarskih potrebščin in tu pa tam kako obutev. Bilo mu je laže, ker je njegovo najdražje bitje, mati, vedela za njegovo skrivnost. Ni ga karala, samo rekla je: »Dovolj si velik, veš kaj delaš. Pomagaj, kolikor moreš, in pazi se, saj veš kako se znajo Nemci maščevati!«

Drago je spet nastopil svojo pot; nihče, razen matere, ni vedel, s kom se druži in komu pomaga, le še smreke in temne sence na Bohorju.

Toda zvedel je še nekdo! Izdajalec, ki se je kot »raztrganec« skrival med partizani! Drago je prišel z njim v stik. Ko je bil doma na obisku, je prišla policija iz Planine. Dragota so odvedli...

Bilo je to drugo slovo. S solznimi očmi je zrla mati za njim in mu naročala, naj ji piše. Policist ji je takrat odgovoril: »Mi bomo pisali, njeemu ne bo več treba!« Toda kljub vsemu je pisal; prišel ni več, toda pisal je. Tisto žalostno, nikoli pozabljeno poslovilno pismo...

Takrat, ko so ga odvedli, je samo mati vedela, za kaj gre. Ostali so mislili, da so ga zaprli zaradi kakega fantovskega pretepa. Vsi so upali, da ga bodo kmalu izpustili. Toda upanje je bilo vedno bolj prazno: jetnika so vodili v Celje in od tod v Maribor. Nekega jesenskega dne je mati prejela pismo in ga naglo odprla s tresočimi rokami. Prebrala ga je dvakrat, a ga še ni razumela; pismo ji je padlo na tla... Pobral ga je oče in ga z zamolklim glasom prečital...

»Ljuba mamica in ostali

domači! Najprej Vas vse skupaj pozdravljam; rad bi Vam pozdrave prinesel sam, pa to ni mogoče. Bodite močni in se ne žalostite, če se ne bomo več videli. Žrtve so potrebne in jaz bom med njimi. Vse moje stvari lepo spravite in jih imejte za spomin name; pozdravite vse znance in prijatelje in spomnite se včasih name, ker se ne bomo videli nikdar več. Mamica, ostanite zdravi, oče, bratje in sestre tudi. Prejmite vsi skupaj najlepše in zadnje pozdrave od Vašega Dragota.«

Med očetovim branjem je mati zadržano jokala, potem pa so jokali vsi, vsa številna cestarjeva družina in v ušesih jim je nenehno zvenelo: nikoli več, nikoli... kot da bi še stenska ura tiktakala... nikoli več, nikoli...

Potem je oče dejal, da še ni vse končano, da morda le še pride, saj nimajo še nič gotovega v rokah. Ne obupati!

Rahel žarek upanja je potem tlel v vseh, a je ugasnil po nekaj dneh, ko so Nemci porogljivo nalepili tisti grozni rdeči plakat: »Na smrt z ustrelitvijo so bili obsojeni: ...« Po vrsti so bili napisani mučeniki, za katere bi se lahko reklo, da so pretrpeli sto smrti, preden so izdihnili. Bila je to zadnja postaja žalosti za Dragovo mater, ko je med obsojenci prečitala njegovo ime...

Prišli so povedat, da visi plakat pri Lubeju. Mati je odšla... oče je počasi stopal za njo. Ni hotel biti zraven in pa... trohica upanja je še bila v njem. Iz razmišljanja ga je prebudil krik — žena je ležala na tleh pod plakatom. S stene pa je se z rdečega plakata zagrizlo v njegove oči ime njunega sina... »ustrelili smo ga zaradi druženja z banditi, v Mariboru dne 2. IX. 1942.«

Dvignil jo je, a je ni tlažil. Čas najbolje celi rane, zacelil bo tudi to. Rana se je res zacelila, toda res samo pri vrhu. V dnu srca še vedno boli in pretekla bodo desetletja, ko ne bo še vse pozabljeno. Vedno ob obletnici smrti mati pregleda njegove stvari, poljubi sliko in prečita njegovo zadnje — poslovilno pismo.

Vida Maškon

Ive Šubic: Borba

Narodni heroji - junaki ljudske revolucije

(progllašeni 29. XI. 1953)

VIDA TOMŠIČ
(26. VI. 1913,
Ljubljana)

MIHA MARINKO
(8. IX. 1900,
Trbovlje)

MARIJAN BRECELJ
(23. IV. 1910, Gorica)

**FRANC POKOVEC-
POKI**
(16. II. 1921, Ljubljana)

JANEZ HRIBAR
(3. IX. 1909, Lož)

ŽAN HROVAT
(9. VI. 1915, Cleveland)

MIRKO JERMAN
(13. XII. 1912, Smarča)

**DRAGO FLIS-
STRELA**
(14. VIII. 1921, Blanca)

**DRAGO BENČIČ-
BRKIN**
(30. X. 1911, Pulj)

**MAKS KRMELJ-
MATIJA**
(23. II. 1910, Hotavlje)

**FRANC POGLAJEN-
KRANJC**
(25. VIII. 1916, Litiža)

**FRANC TAVČAR-
ROK**
(6. III. 1920, Jarše)

**FRANC KRESE-
COBAN**
(9. III. 1919, Bobnečava)

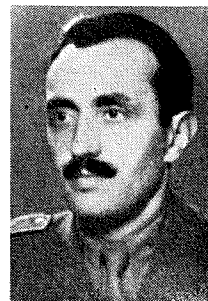
**IVAN LIKAR-
SOČAN**
(9. IX. 1921, Log,
Tolmin)

**KARLO MASLO-
DRAGO**
(21. VIII. 1912,
Ostrožno brdo)

**JOŽE OŽBOLJ-
TONČEK**
(4. I. 1922, Belica,
Osilnica)

**RADOMIR
BOŽOVIČ-RACO**
(27. III. 1915, Stijena,
Crna gora)

Delavci na tujih njivah

V založbi srbske »Prosvete« je izšlo že nekaj zanimivih del Dušana Azanjca. Kapetan Azanjac, bivši partizan in nemški ujetnik, slovenski javnosti ni znan. Zato smo ga prosili, naj naši reviji odstopi vsaj svojo zbirko reportaž: »Stigli smo u Norvešku.« Naši prošnjiki je rad ustregel in nam dovolil objavljanje odlomkov iz že omenjene zbirke reportaž, vrhu tega nam je poslal še črtico iz srbskih taborišč: »Samo na prolazu« in zanimivo knjižico o četniških grozodejstvih: »Preki sud popa Bulića«.

Dušana Azanjca odlikuje živahen, neposreden slog in preprosto, lep jezik. Med suhe, kronistično podane dogodke zna spretno vplesti svoja opažanja in na nevsihljiv način vzbuditi pri bralcu gnus do okupatorja in do tiranije na sploh. V tej številki objavljamo odlomek z naslovom »Delavci na tujih njivah«.

O SEMNAJSTEGA septembra 1942. Stražar Rot je Hinku povedal, da bomo danes delali tukaj zadnji dan. Jutri bomo dobili popotnico.

Slišal sem Hinka, kako je povpraševal: »Kam gremo?«

Roth, ki je zraven njega stal tudi Stein, je nekaj trenutkov molčal, potem dvignil roko in zamahnil na sever, rekoč: »Na Norveško!«

Tako je tudi bilo. Naslednji dan so šle na delo le manjše skupine, kar nas je ostalo, pa smo dobili nove lesene coklje in staro obleko. Skrbi nas, kam bomo dali vso to šaro med potjo. Kako jo bomo nosili?

»Nič dobrega se nam ne obeta,« je jadikoval Arsenije Djendjić. »Kdo ve, če nas ne bodo odgnali prav na severni pol?«

»Kako daleč pa je tisto mesto, kamor praviš, da bomo šli?« vpraša Pero Bosanac. Ko ni dobil odgovora, se je Pero odmajal k svojemu pogradu. Bil je izmučen kakor vsi drugi. Opazil sem, da je postal nekam čuden, preveč molčeč. Tudi pri delu je bil tak. Z nikomer ni spregovoril besede, ko se je po kolenih plazeč znojil na polju. Molče je sprejemal pičlo hrano, molče se vračal zvečer v taborišče in zavlekel na pograd. Le enkrat mi žilica ni dala miru; vprašal sem ga, kaj mu je, ko da bi tega ne vedel. On, bolj mračno kot po navadi, pa mi je odgovoril: »Skrbe me žena in otroci. Vse je požgano doma. Tare me ta večna, neznosna negotovost. Mene so sem pri-

peljali in kdo ve, kam me bodo še odgnali. Pa to bi še prenesel: le kaj je z njimi, z ženo in otroki? Kje so in kaj delajo? Imajo kaj v usta dati? Rečem ti, človek, tako ni moč živeti...«

Le kam so nas hoteli odgnati? Dobili smo namreč še dva para težkih lesenih cokelj, nekaj obleke in vsak po dve odevi. Na plaščih so nam taboriščni krojači pod nadzorom nemških čuvajev všili v desno hrbtno stran velike rdeče kroge. Na teh označenih mestih so potlej izrezali blago. Bojimo se, da nas bo na Norveškem skozi ta okenca hudo prepihalo.

Enaindvajseti september. Navsezgodaj, še dobro zdanilo se ni, se je dvignil v taborišču velik trušč. Po grobih podih barak so zatopotale nerodne drvenjače. Linder, Burch in ostala dva stražarja so vdrli v sobe in z gorjačami podili ven vse po vrsti. Pravkar so razgrajali v sobi št. 7. Podoba je bila, ko da se bo zdaj zdaj zrušil majavi strop na nas, tako se je baraka tresla. Ujetniki so grmeli iz sob, nekateri še obeh cokelj niso mogli obuati. Vrsta je prišla tudi na nas. Toda ko smo se nagneti med vrati, nas je tam čakal Burch. Tolkel je in mlatil po nas, da je bilo joji. Nič nas ni moglo rešiti, ne dvignjene roke, ne zleknjeni in upognjeni hrbti.

»Naj vas kuga pobere, hudičji prekleti,« je robantil Pero Bosanac. V teku si je oblačil svoj oguljeni jopič.

Cez dvorišče je hitel z drob-

nimi koraki Linder. V rokah je imel veliko skledo, iz katere se je omamno kadilo. V svežem jutranjem zraku se je iz skleda kadila vabljava para razkuhanega krompirja. Skrbno pazel, da mu izpod pazduhe ne bi zdrsnila gorjača, je pomaljal glavo iznad blagodiščega tovora in neznansko divje vpil. Če se ne motim, je tudi tedaj med svoje grožnje vpletal tretji rajh. Strašno je bil razjarjen spričo zadnjega nezaslišanega zločina, ki so ga zagrešili logoraši. Kakšna predrznost: kuhati krompir!

Pregrešila se je soba št. 1, v kateri so bili povečini kriminalci. Ljuba Jovanović, človek brez hrbtenice in časti, je uslužno vzel skledo iz Lindrovih rok in podoben goski z iztegnjenim vratom odnesel dišeči »corpus delicti« izpred tisočernih lačnih oči v kuhinjo. Linder in še en čuvaj so nas zgnali v sredo dvorišča, kjer je že stala dolga klop, ki so jo v naglici od nekod prinesli stražarji. Pred vsemi se je razvrstila soba št. 1. Njej na čelu je bil starešina, kriminallec Lala.

»Kdo je kuhal?« je vpil Djokić, ki je sproti prevajal Lindrove besede. Vseokrog je bila tišina. Vsi so sklonili glave in gledali nepremično nekam v tla. Linder in Burch sta besnela. Prišlo je še nekaj stražarjev.

»Če ne boste odkrili krivca, bomo kaznovali vso sobo!« je objavil Djokić.

Spet nič.

»Začnimo,« je presekal tišino s svojim grobim glasom Linder. Udarci so začeli padati.

Drugega za drugim iz sobe št. 1 so pritisnili ob klop in tolkli po hrbtu z debelimi bikovkami. V rahli poltemi so se belila pol naga telesa kaznjencev, ki so jih stražarji držali za roke in noge. Nemci tekmujejo med seboj, kdo bo močnejše udaril in na bolj občutljivo mesto. Od gorjač, ki večkrat trčijo v zamahu, prišjo treske in skorja. Od stolov se sliši zapomaganje, kaznovani prosijo in kričijo, viki pa so čedalje slabši, pa spet močnejši, kakršna je pač zdržljivost in odpornost telesa.

Kumanovski odred na Kozjak planini 1944. leta

Na vrsti je Lala, sobni starašina. Čisto mirno se bliža stolu in sam leže nanj. Brado si podpre z rokami. Nemci ga hočejo zgrabit z roke, toda on odkloni. Po njegovem hrbtu dežujejo udarci, vendar se niti ne premakne. Z očesom ne treni. Njegova vzdržljivost Nemce prepade.

Potem se na hitrico odpravimo na delo. Skupina, v katero so me dodelili, šteje 40 ljudi. Med nami je tudi Dragoš, ki se je zadnje dni delu spretno izmikal. Kopali smo krompir na bližnjem grofovskem posestvu. Ni bilo več tako grozansko vroče, davil pa nas je zadušljiv prah, ki se je dvigal ob slehernem zamahu naših motik. Dragoš je delal zraven mene. Opoldan mu je postalo strašno slabo in prenesli smo ga z njive pod neko divjo jablano. Za našim hrbtom so se začuli koraki. Hitra jeza me je popadla, ker sem zaslutil, da je stražar. Vendar sem se brez potrebe razjezil. Bil je Roth, najboljši med nemškimi stražarji. Obrnil sem se nanj s slepim, nagonskim zaupanjem in prosil za tovariša. Dovolil mi je, da sem prevzel še dve Dragoševi vrsti krompirja. Ko sem se ozrl k taborišču, so za položnim bregom, ki je bil med nami in ta-

boriščem, ravno izginile pomanjšane postave stražarja Rotha in enega od nas, ki je iznemoglega Dragoša podpiral. Ko smo se zvečer vrnili v taborišče, smo uzrli neko izmučeno telo, ki je viselo, privezano za lesen steber. Stalo je na levi strani taborišča. Človek je bil do pasu gol, roke pa so mu zvezali in jih dvignili kvišku. Privezan je bil za steber tako, da so mu noge za prst od tal bingljale sem in tja. Čez nekaj časa je bržda omagal, kajti roke so se mu

strašno napele in je s podplati že drsal po tleh.

»Dragoš!« se mi je vzbudil strašni sum. Hitro sem stekel v sobo. Tam me je prvi pozdravil Dragoš s svojega pograda. Pokazal sem z roko na dvorišče in vprašal, koga so spet izbrali za žrtev. To pot so se znesli nad Komadiničem, ki so ga kmalu nato vsega pretepenega in napol nezavestnega odvezali in prinesli v sobo.

Kaj je zagrešil nesrečni človek? Na delu se menda ni izkazal, kot je treba in ga je zaradi tega stražar začel pretepati, Komadinič, nagle jeze, kot je bil, pa mu je opsoval »Tretjega Rajka«. Ta »Tretji Rajko« je bil med nami zelo priljubljen izraz, nekakšna alegorija, ki smo jo radi uporabljali, da bi si dali duška nad ciničnim divjanjem Nemcev. Rajko v prenešenem smislu je bil nemški rajh, če smo mu pa še pritaknili »Tretji«, smo s tem mislili Hitlerja. Čeprav je bil dogodek žalosten, smo se prešerno nasmejali Komadičevi šali. Vsa sreča, da stražar ni niti slutil, koga je Komadinič s psovko zasmehoval. Huda bi mu predla, če bi Nemci razvozlati njegovo skrivnost.

Jutri ne bomo šli na delo. Pospravljamo stvari in jih vežemo v cule. Dobili smo »suho hrano«: dve petini hleba za dva dni. Jutri gremo na pot... na neznano pot...

Lija in Marko

DOLGA kolona partizanov se je pomikala od Semiča proti Črnomlju. Zdelo se je, da ji ni konca. Borci operativnih enot, suhljati, od pomladnega sonca ožgani, so prehitevali počasne rekonvalescente s Planine in vso noč so prehitevali težko natoovorjene vozove, ki v gneči niso mogli voziti hitro. Tu ni bilo več govora o tradicionalni tišini partizanskega pohoda! Vso čudno mešanico glasov, topot okovanih čevljev, klicanje, radostni vzkliki srečanja,

hrzanje konj in škripanje težkih voz je še izpopolnjevalo mukanje živine, ki je prihajala nekje od zadaj.

Skozi okna še dremajočega Črnomlja so gledali zaskrbljeni obrazi žensk in otrok. Kaj se vendar godi? Se morda partizanska vojska umika in pušča nas, Črnomaljčane same? Neka stara ženica je pri tekle na cesto in lovila fante za roko. Poznali so jo — to je mati dveh padlih partizanov, eden pa je še živ in prav gotovo bo moral sedaj mimo. Saj

I. Subic: Pomlad na osvobojenem ozemlju, marec 1945 (linorez)

gredo vsi! Stala je ob cesti in pozorno zrla med vrste, da ne bi prezrla svojega Martina.

»Vrnemo se, mati!« so jo ogovarjali fantje. »Srečno, srečno!« jim je odgovarjala. Srečno, sinovi moji... Končno je stopil nekdo k njej iz vrste; bil je velik in močan kot gora. »Mati!« je dejal in se prižl na njene prsi, kot da bi bil še čisto majhen pobič. »V Trst gremo, 25 let nas že čakajo, mati!« Še poljub — in že ga ni več. Obstala je in stegovala roke za njim v temo ter mrmrala: »Vrni se mi, vrni, vsaj ti...!«

Srebrn mesec se je bleščal nad Kolpo. Ogromen splav je prevažal borce in vozila na nasprotno stran, saj niso mogli vsi preko, v naglici narejenega mostu. In nove skupine so še vedno prihajale...

V tej nepregledni množici je bila tudi partizanka Lija, ki je hodila takoj za drobnico s Planine. Že se je popolnoma privadila na vse te raznolike zvoke, ki so jo obdajali, v njej sami pa so se takrat porajali drugi glasovi. Pomlad je ubirala v njenem srcu mehke akorde. V neznanem hrepeneanju je globoko vdihavala opojen vonj razcvetelih češenj. Toda sinje oči so ji bile temne, srce ji je prevzemala neka

otožnost in grenkoba — fantje gredo v Trst. Borili se bodo za poslednji košček teh naših svetih tal, in marsikateri teh, ki gredo tod mimo, bo tudi omahnil — za Trst. Vendar jo je bolelo le to, da ne more z njimi; njena naloga je skrbeti za bolnišnico v zaledju. Že večkrat ji je prišlo na misel, da bi pobegnila v operativno cono. To niti ne bi bilo tako težavno; sedaj pa še posebno ne. Potem bi videla morje, Trst! morja ni še nikoli videla. Spet se je obrnila k ranjencem in podprla nekega, ki je težko hodil — misel o pobegu, borbi za Trst in morju ji je izginila iz misli...

Dolga je bila tista nočna pot, ko je vodila ranjence mimo spečih vasi čez Maverlen tja proti Staremu trgu nad Kolpo; zvezde so že bledele, le jutranjica je žarela še čisto svetlo in jasno, kot da se noče umakniti porajajočemu se dnevu. Opoldne pa so se že nizke zavese pomladnih oblakov razgrnile čez in čez preko neba in dež je pričel bičati zemljo in kolone. Šele proti večeru je z ranjenci prišla čez Kolpo. Utrujeni so se ustavili v prvi vasi; bili so vsi premočeni. Preiskali so vso vas, da so našli neko prazno drvarnico in si tja nanесли slame. Kolone so sicer hitele skozi vas,

toda posamezne enote so se ustavile; skoraj vsi prostori so bili že zasedeni. Tudi Lija je prinesla nekaj slame za tovariša, ki je bil obnemogel, potem pa je odhitela, čeprav so jo začudeno vpraševali, kam gre in kje misli prenočiti.

Počasi je stopala po vasi in se ni menila za deževne kaplje, ki so ji s titovke drsele na čelo. Ni slišala, da jo je nekdo poklical. Bila je vsa v svojih mislih o pobegu. Šele drugi klic jo je vzdramil iz zamišljenosti. Zadovoljen nasmeh ji je spreletel obraz, ko se je ozrla. Temnolasi Zvone ji je naglo stopil nasproti in ji stisnil dlan tako močno, da jo je kar zbolelo. Bil je njen stari tovariš iz brigade. Komaj da ga je še spoznala. Vse otroške poteze so izginile z njegovega obraza.

»Pojdi z nami,« ji je dejal, kakor da bi bral njene misli. Takrat je v njej dozorel sklep: pojdem! Stekla je v hišo, kjer je imela svoje stvari in jih pograbila. Zvone jo je čakal pri vratih. Toda med vrati je srečala zdravnico, ki je iskala ravno njo. »Lija, kje hodiš? Novi ranjenci so prišli, vsi so težko ranjeni; nocoj boš ti dežurna. V tisti hiši so. Če bodo nemirni, jim daj morfija. Poskrbi, da jih bodo jutri transportirali z avtomobili proti Srbskim Moravicam!«

Zvone jo je še vedno čakal. »Ne morem,« je dejala, »nove ranjence imamo. Pojdi in misli name, ko pridete tja pred Trst!« Iztrgala mu je roko in odšla k ranjencem. Vso noč je deževalo. Vso noč so skozi to vlago v neskončnih kolonah hiteli skozi vas borci raznih brigad in odredov. Lija ni zatisnila oči. Petrolejka je brlela in topla kmečka peč je dihala prijetno domačnost. Ranjenci so bili nemirni; nekdo je glasno blêdel, neki drugi — fant 20 let — pa je bil čudno miren, ves povit je bil. Takega ranjenca Lija še ni imela. Leva očesna votlina je bila prazna, desno oko pa je bilo čudno izbuljeno. Liji je bilo tesno pri srcu, ko ga je pogledala. Vsem je vzbrizgala morfija in počasi so se

umirili ter zaspali. Sedla je k peči in prisluškovala enakomernemu ropotanju dežja in tiktakanju ure. Ko je bilo v sobi čisto tiho, se je oglasil tisti z zbitim pogledom:

»Tovarišica, pridi sem!« Pristopila je in ga tiho vprašala, zakaj ne spi. »Ne morem! Ali bo noč kmalu minila?«

»Tri je, kmalu bo jutro,« je odgovorila.

»Zame menda nikoli več ne bo jutra,« je dejala. Vprašala ga je po imenu, da bi mu misli odvrnila drugam. »In kje si bil ranjen?« ga je vprašala. »Ne bi vedel natančno,« je rekel, »toda zadnje, kar sem videl, je bilo morje in daleč ob njem mesto, menda Trst. Potem mi je nekaj presekalo pogled.« Oba sta molčala nekaj časa. V obeh je vrtala ista misel: da bi to strašno temo preblisnil žarek svetlobe. Prijela ga je za roko in tolažila, da je le rana na sencih vzrok, da ne vidi in da bo spet vse dobro. Tudi on ji je stisnil roko in v tem je bilo brezmejno hvaležno upanje. Potem je utrujen zaspal.

Zjutraj je dež prenehal in Lija je pogosto tekala k telefonu in iskala kamione, ki bi peljali ranjence v bolnišnice. Bila je že vsa hripava, ko je prepričevala ljudi tam na drugi strani žice, da se mudi

Iz borb za Adlešiče leta 1945: enote 8. brigade se prevažajo čez reko Kolpo

in da so ljudje potrebni nujnih operacij. Končno je prišel kamion, a šele ob enajstih; vozilo je poskakovalo po slabi cesti, kot bi hotelo stresti vse, ki so ležali v njem. Ranjenci so stokali, tudi Marko, katerega glavo je držala Lija, je bolešno vzdihoval. Toda vožnje je bilo kmalu konec. Po širokih stopnicah so jih odnesli, tudi Marka. Lija ga je spremljala do vrat in

se tam poslovila. »Morda se še kdaj srečava?« sta si dejala ob slovesu. Morda?

*

Ležal je v čisti bolniški postelji v Ljubljani. Dejal je: »Samo še eno tableto mi dajte, tako prijetno je, ko človek zaspi.« Lija je vprašala bolničarko, katere tablete želi. »Morfij,« je ta odvrnila mirno. Lija je z vajeno kretnjo segla v zavojček in zdrobila tableto ter mu še prej dala požirek vode. Tako sta se spet spoznala ob ponovnem srečanju. »Tvoj glas bi spoznal med tisočermi,« je dejal. Segla sta si v roke in še dolgo kramljala. Bilo je zanj pravo presenečenje, ko je zvedel, da bo Lija njegova bolničarka. Tudi še ni izgubil upanja, da bo končno le še spregledal. Bilo ji je težko pri srcu, saj je vedela, da sta obe očesni votlini prazni. Pričela ga je voditi na balkon in ga učila za samostojno gibanje. Nekega dne je bil njegov obraz še bolj otožen kot po navadi in tiho sta sedela na balkonu. Lija ga je vprašala, zakaj je danes tako čemerren. Odgovoril je in neka starčevska poteza mu je preblisnila obraz: »Danes sem izvedel resnico o slepcu!« Nekaj časa sta oba molčala, potem pa mu je de-

Centralna partizanska bolnišnica na Kočevskem Rogu

Iz borb narodnosvobodilne vojske za osvoboditev Trsta: zaledne enote popravljajo cesto pred Trstom, ki so jo minirali umikajoči se sovražniki

jala, naj ne misli na to. Hotel je, da mu pove, kje sta in kaj vidi. Opisovala mu je topole z drhtečim listjem v luči zahajajočega sonca ter množico ljudi, ki neutrudno hodi po cesti. »In midva sediva nad vsem tem, na majhnem balkonu v drugem nadstropju.« Mehak nasmeh je videla na njegovem obrazu, ko jo je vprašal: »Kot Romeo in Julija?«

Drugo jutro je Lija stopila v sobo starega sivolasega zdravnika-specialista za oči. Po daljšem pogovoru mu je Lija povedala, da bi rada dala slepemu človeku svoje oko. Snel je očala in bil presenečen. Kaj takega še ni doživel. Dejal je, da mu njegove knjige tu ne morejo pomagati, da znanost še ni prodrla tako daleč. Vendar pa je izrazil upanje, da bo nekoč tudi ta operacija mogoča.

Marko je sedel v bolniški sobi pri radiu. Že nekaj dni je deževalo. Glasba mu je predstavljala preostali del življenja. Lija je pisala očetu pismo, medtem ko so prijetni zvoki polnili sobo. Toda najbolj ga je prizadelo, ko je napovedovalec med poročili povedal, da naši zapuščajo Trst.

Te strašne besede so se zarile v njegovo notranjost. Prekinil je napovedovalca in spet je sobo napolnila turobna glasba. Vrtalo mu je v možganih in obdajal ga je neki nevzdržen občutek. Zaman je dal za Trst najdražje, kar je imel — naši zapuščajo Trst! Brnelo mu je v glavi in neznan sila mu je stiskala prsi. Planil je pokonci, tiho odprl vrata in z razširjenimi rokami stekel po hodniku na balkon. Obtiopal je hladen železni drog ograje in dvignil obraz. Deževne kaplje so mu polzele po čelu. Toda vsega tega ni čutil; v mislih je videl Trst in modro Jadransko morje. Potem je vse zagrnila tema in hotel se je vreči čez ograjo, toda Lija je bila hitrejša, zgrabila ga je s svojimi močnimi rokami. Nekaj časa sta si stala molče nasproti. »Kako nesmiselno bi bilo to tvoje dejanje, Marko. Čutim s teboj, Marko! To bi bilo sramotno, predvsem zate. Nihče ni ravnodušen ob tem. V vseh nas vre...!«

Marko je počasi sklonil glavo in s trdimi koraki odšel molče nazaj v svojo sobo.

Ljudmila Belšak

Krajevni prazniki

— spomin na NOB

ŠENTJERNEJ: 2. MAJ

2. maja 1942. leta je bil ustanovljen »Gorjanski bataljon«.

ZIRI: 23. OKTOBER

23. oktobra 1943. leta so enote NOV in POS osvobodile Ziri. V borbi za Ziri je padlo okoli 180 partizanskih borcev, večina domačinov.

ŠMARTNO: 31. MAREC

31. marca 1944. leta je napadla Šerčerjeva brigada nemško postojanko v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu.

KROPA: 5. AVGUST

5. avgusta 1941. leta je bil v Kropi ustanovljen »Cankarjev bataljon«.

ZIROVNICA: 19. JULIJ

19. julija 1942. leta so gorenjski partizani napadli železniški most v Zirovnici.

DOVJE-MOJSTRANA: 16. DECEMBER

16. decembra 1941. leta je bila splošna oborožena vstaja v Gornjesavski dolini.

BOH. BISTRICA: 15. DEC.

15. decembra 1941. leta je bila oborožena vstaja v Bohinju.

ILIR. BISTRICA: 30. APRIL

30. aprila 1945. leta je bila osvojenjena Ilirska Bistrica.

TREBELNO: 12. APRIL

12. aprila 1942. leta je bila prva večja partizanska borba z italijanskimi fašisti.

ŽUŽEMBERK: 13. JULIJ

13. julija 1942. leta je bil prvič osvojen Žužemberk in postavljena komanda mesta.

GABERJE: 11. OKTOBER

11. oktobra 1942. leta so madžarski okupatorji aretirali številne politične delavce v Gaberju (v Prekmurju), le-ti pa so se tega dne tudi spopadli z madžarskimi orožniki.

KOSTEL: 27. APRIL

27. aprila 1942. leta so na Kočevskem požgali Italijani prvo vas Kuželj.

BRANIK: 2. FEBRUAR

2. februarja 1944. leta so nemški fašisti popolnoma požgali vas Branik.

KOMEN: 15. FEBRUAR

15. februarja 1944 so Nemci in fašisti požgali vasi: Komen, Tomaževico in Mali dol, streljali ljudi ter mnoge odgnali v internacijo in zapore.

Domačija na Trnju

NA TRNJU pri Škofji Loki je stala že pred vojno na samem domačiji, kjer je bilo štirinajst otrok. To je bila Malčkova domačija, na kateri je oče trdo od zore do mraka delal, da je preživel številno družino; mirna, tiha in skromna mati pa je bila najboljša vzgojiteljica svojih otrok.

Nacističnemu nasilju se je v okupaciji uprla tudi Malčkova domačija. Sedem sinov in ena hči je odšlo k partizanom v boj proti okupatorju in domačim izdajalcem. Odhajali so in bili pripravljeni žrtvovati tudi življenja v boju za svobodo in pravico. Nemcem seveda odhod borcev z Malčkove domačije ni ostal prikrit. Ker se niso mogli maščevati nad njimi, so sklenili maščevati se nad tistimi, ki so ostali doma. Seveda, zaradi »banditov« v hribih!

Na vse zgodaj so prišli krvniki na Trnje. S puškinimi kopiti so razbili okna in vrata in vdrli v stanovanje. Vdil jih je škofjeloški domobranec

in gestapovec Maks. Grobo je zahteval, naj se v petih minutah oblečejo. Mati je vzdramila otroke in jih v naglici oblačila. V tem času pa so domobranci že pretepali očeta. Njega so tudi zadržali, medtem ko so otroke in mater naglo odpeljali na sedež gestapa v Škofjo Loko. Tam so jih mučili...

Na Malčkovi domačiji pa so domobranci preiskali vsak kotiček. Oče je moral biti zraven. Zahtevali so od njega, naj jim pove, kje spijo njegovi sinovi-»banditi«, da jih na mestu ustrele. Očetu pa je bilo vsega tega že dovolj! Napadel je Maksa kar z rokami, mu odvzel brzostrelko in ga

ranil v nogo. Maks se je zgrudil, nakar ga je oče še temeljito oklofotal. Fašisti v bližini so prihiteli Maksu na pomoč — vendar je bil oče hitrejši in jim je ušel v gozd. Vtem pa so se hiši približali partizani in napadli Nemce ter domobrance. Domačija na Trnju pa je tedaj že gorela. Borba je trajala polne štiri ure. Končno so se morali fašisti umakniti. Le oče je obležal sredi njlive; bil je smrtno zadet.

Mati in otroci pa so v Škofji Loki pričakovali očeta. Ni ga bilo. Končno so jih iz Škofje Loke odpeljali v Goričane in kmalu nato v taborišče na Bavorsko. Šele mnogo pozneje je Malčkova mati zvedela, da je Malčkov oče v borbi junaško padel pred svojo domačijo...

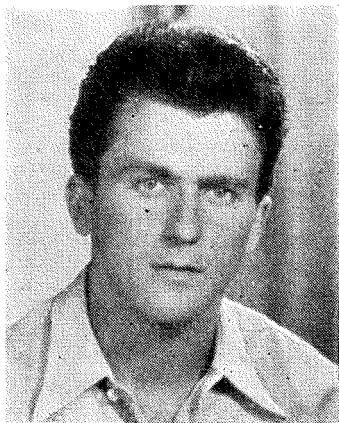
Luka Hafner

Francè Slana je razstavljal

AKADEMSKI slikar France Slana je dobro znan našim bralcem, saj je eden najbolj zvestih sodelavcev revije »Borec«; tudi mnoge manjše ilustracije, ki niso podpisane, so zelo pogosto njegovo delo. Tovariš France Slana je doma iz Slovenskih goric, kjer je bil rojen leta 1926. Partizanski motivi, ki jih objavlja v naši reviji in tudi drugod, so mu dobro znani, saj se je boril v partizanskih vrstah najprej s Kokrskim odredom na Gorenjskem, potem pa je sodeloval tudi v bojih v Beli krajini. Po vojni se je lotil študija in leta 1949 diplomiral na Akademiji za upodablajoče umetnosti v Ljubljani s prvo povojno generacijo mladih umetnikov; istočasno se je s svojimi grafikami in slikami uveljavil in ga danes zelo upoštevajo. Tudi mi mu pri delu želimo še mnogo uspehov!

*

V mesecu februarju letos je tovariš France Slana razstavljal v ljubljanski Mali galeriji. V tej skromni, vendar pomembni razstavi nam je prikazal v črno-beli tehniki povsem nov svet, ki je dokaj

slabo znan naši upodablajoči umetnosti. Pred nami je svet Jugoslovanske ljudske armade, kakor ga je tovariš France doživljal na eni izmed lanskih vojaških vaj, katerih se je udeležil. Poudariti je treba, da je te številne grafike napravil v prostem času na orožnih vajah, ki ga je v ta namen žrtvoval. Na razstavi je bilo vsega skupaj 37 grafik, ki vse brez izjeme prikazujejo vojake. To so vojaki v dobi miru, pri vajah, delu, počitku in tudi zabavi. Tu so »vsemogočni« kuharji, »dremači« in »zdolgočaseni« dežurni, mnogo je grafik, ki prikazujejo borce s »porcijami«,

F. Slana

France Slana: Talec na kolu

stražarje, vojake pri branju in pisanju, v sobah itd.

Na razstavi smo videli popolno zbirko tipičnih obrazov, zbranih z vseh koncev Jugo-

slavije. Večina likov je podana v vsej svoji realistični preprostosti, grobosti in vsakdanjosti. Ne manjka tudi grafik, ki na prvi pogled vzbujajo mnenje, da je avtor hotel nekatere vojake karikirati. Morda, toda tudi ti tipi so podani realistično, le s poudarkom neke značilne poteze značaja ali obraza, saj je takih mnogo povsod, predvsem pa pridejo do polnega izraza v vojaški suknji.

Važno pa je to, da tovariš Slana ne prikazuje teh ljudi kot neka nezainteresirana osebnost, morda nekoliko zviška ali samo »realistično objektivno«, kot je to pogosto navada, temveč s pravim in toplim človeškim odnosom do tovariša, do ljudi, ki so mu bili in ostali sotovariši.

do sape, nam pove, da so v Iški vasi domobranci, da je vas obkoljena in da ljudje jokajo. Povedal je tudi, koliko jih približno je in koliko zasled imajo. Noglo smo stekli h Glavanovi hiši, kjer so se borci zbirali h kosilu. No, za ta dan so kosilo pripravili zama, ker ga nismo utegnili pojesti. Po nekaj minutah smo se zbrali vsi: tudi tisti, ki so bili po hišah, tovariši iz reledne postaje in obveščevalci iz Notranjskega odreda so se nam tudi pridružili. Bilo nas je petintrideset in imeli smo tri strojnice; borci so bili večinoma domačini, doma iz Iške. Povedal sem jim, kar je sporočil Janez in pristavil, da bodo verjetno tudi danes streljali ljudi.

Se danes se spominjam, kako je ta novica delovala na borce. Ostrmeli so in prebledeli, a iz oči jim je sijala zvestoba, odločnost in gnev. Naši pogledi so se srečali — povedano je bilo vse, vsi so razumeli. Že smo v diru hiteli iz vasi. Do Iške je bilo uro in pol hoda, toda prišli smo v dobrih dvajsetih minutah, ker nas je vodil Janez, ki je poznal vse bližnjice in tudi kraje z zasedami. Že blizu vasi smo se za trenutek ustavili in se domenili. Vsak je vedel, kaj mu je storiti. V strogi tišini smo se naglo približevali sovražnikovim položajem; skrbelo nas je, da smo morda že

Iška vas je bila obkoljena

DESETEGA februarja leta 1944. Na Barju ni bilo več snega in južni veter je naglo talil zadnje ostanke v senčnatih grapah in globelih prostranega Mokrcra in Krima. Bili so dokaj topli dnevi in teloh je že cvetel. Niže v dolini ob robovih gozdov pa so se pojavili zvončki. Vse je kazalo, da bo zgodnja pomlad. Tiste dni smo se zadrževali v vasi Škrilje pod Mokrcem. Največ nas je bilo v Glavanovi in Mihelovi hiši, pa tudi drugod, saj so nas vse te hiše pod Mokrcem rade sprejemale. Vendar nismo počivali, saj skoraj ni bilo dneva, ko se ne bi spopadli s sovražnikom.

Ta dan je bil nenavadno miren in od nikoder ni bilo čuti niti strela; povsod je vladala sumljiva tišina. Skozi vas so hiteli kurirji številnih enot, postali za trenutek z domačini in spet hiteli, dejal bi, tekli dalje. V gozdu nad »zavrhom« je bila naša stalna zaseda, ki je že mnogokrat odbila sovražnika, ko je hotel vdreti proti Škrilju ali na Golo.

Tri patrulje so odšle ta dan na pot. Patrulja, ki jo je vo-

dil Kovačev Frenk, mlad, predrzen kurir, doma z Iga, se je že vrnila iz smeri Sarskega—Klade—Pijava gorica. Niso našli na sovražnika in tudi opazili niso nič nevarnega. Tudi patrulja strojničarja Koščevega Lojzeta se je že vrnila, ne da bi opazila kaj posebnega. Samo tretje patrulje še ni bilo nazaj, čeprav se je že bližalo poldne. Patrulja je odšla v smeri Iške vasi, vodil pa jo je obveščevalec Petelinčkov Jože, doma prav iz te vasi. Skrbelo me je za Janeza, predvsem zato, ker sem vedel, da je včasih pretirano pogumen; pa tudi zato, ker je bila smer njegove patrulje najnevarnejša. Šel sem na »Zazidnikov klanec«, kjer je stražil Krogarjev Janez in od koder se je dobro videlo, če bi kdo prihajal iz Iške. Naenkrat sva zapazila, da se nekdo naglo približuje vasi. Tekel je preko njiv, preskakoval grmičevje in se naglo splazil skozi živo mejo. Videla sva, da v roki drži orožje. Ko pa je prišel bliže, sva spoznala Janeza in ga poklicala. Pritekel je in se naslonil na strojnico ter si brisal pot s čela — vso pot je tekkel. Ko čez nekaj časa pride

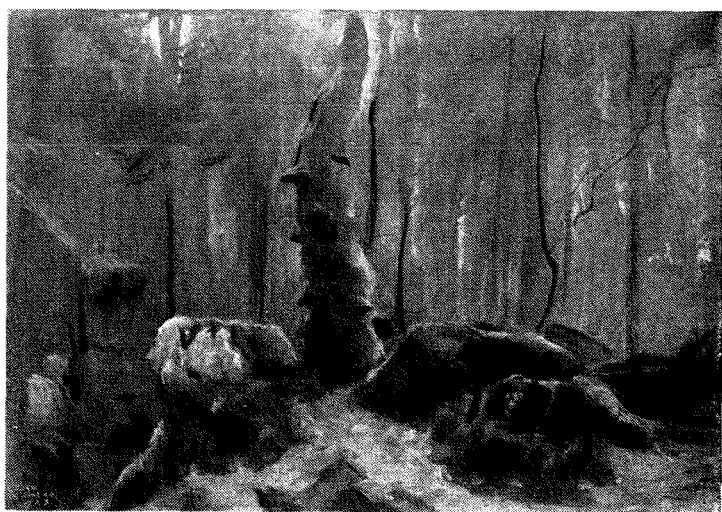

France Slana: Partizanov obraz

prepozni, da so domobranci že odpeljali vaščane. Janez je bil izkušen vodnik: spretno smo obšli prvo sovražno zasedo ob cesti in hiteli dalje, tri borce pa smo pustili, da bi to zasedo držali pod ognjem. Drugi zasedi smo se približali na 100 metrov, ker zaradi čistine nismo mogli še bliže. Nismo se smeli prerano izdati, ker bi bilo to lahko usodno za ugrabljene. Plazili smo se vedno bliže. Iz vasi je bilo čuti jokanje otrok in mukanje živine. Domobranci so vpili in hodili od hiše do hiše. Voz s parom ugrabljenih konj je stal sredi vasi in nanj so nakladali hrano, ki so jo nosili iz neke hiše. Bili smo čisto tiho; oklenili smo se orožja in čakali na dani trenutek. Videli smo, da se domobranci že zbirajo in pripravljajo na odhod. Sedaj vidimo, koliko jih je — sedemdeset, morda še več, s seboj vodijo ugrabljene vaščane, večinoma ženske. Toda ne smemo še udariti, nekatere ruševine nam zakrivajo razgled.

»Naprej, in ko bo znak za streljanje, udarite preko glav, tja, kjer ženejo vaščane.«

Živi telefon je preletel vrsto. Domobranci se bližajo šoli iz Oblakove hiše; tam je malo praznine, vsak čas bodo vsi tam! Na povelje je zagrmelo iz treh strojnic, brzostrelk in pušk, po nekaj sekundah je ogenj na več zaporednih povelj spet prenehal. Hitro smo se razdelili: eni z leve, drugi z desne in nekaj od zadaj. To je porazno delovalo na domobranci, ki jih je bilo kar okrog 250, kot smo potem ugotovili; streljaj daleč pa je bila tudi kolona Švabov. Domobranci so bili presenečeni in so pričeli bežati kar preko njiv proti Strahomerju in Vrbljenju. Na čelu je bežal njihov komandant Franc Frakelj in tudi Franc Oblak. Končno je prišel tudi tovariš Gorazd, ki smo ga pustili zadaj, ker ni mogel zdržati, da bi akcija minila brez njega. Jurišali smo in jih bliskovito pomedli; šele na koncu vasi so se pričeli braniti. Prodirali smo od hiše do hiše in skakali preko ruševin, med njimi pa srečevali pobegle, ki so bili rešeni. Ko smo pridrveli do srede vasi,

Božidar Jakac: »Svetilnik« na bazi 20 v Rogu (pastel, 1943)

se je umaknil tudi domobranski minometalec, ki je tako streljal previsoko in strojničar, ki je iz gozda kosil po vasi. Na koncu sta se upirala samo še dva, ki se nista mogla več umakniti. Na poziv na predajo je še hotel streljati, a ga je Lojze pravočasno podrl z rafalom. V dveh torbah, ki ju je imel pri sebi, smo našli več kosov svinjskega mesa, v drugi pa dva kosa blaga za obleko, kar je ukradel šivilji Japljevi Urški, potem jo pa gnal na streljanje. V teku smo streljali za bežečimi, ko smo opazili, da se iz vasi Kot bliža kolona Nemcev. Ker je bilo nevarno, da nam pridejo za hrbet, sta Lojze in Jule skočila s strojnicami za cerkveni zid, toda z Nemci se nismo spoprijeli.

Ravno tedaj je Krogarjev Janez zagledal ob glavni cesti v razoru ležečega domobrancia. Ko smo ga pozvali, naj se preda, je vstal brez puške. Toda takoj je porinil roke v žepe. Šele na večkratni poziv je dignil eno roko in potem končno tudi drugo. Žagarjev Ivan mu je nato potegnil iz žepov po eno bombo. Rekel sem ujetemu:

»Ste že spet hoteli streljati nedolžne ljudi, kakor zadnjič v Kozlerjevi gošči?« Gledal

me je izpod čela, mrko in sovražno. Na vprašanje, od kod in kdo je, se je zlagal in povedal ime moje vasi. Potem je dejal, da je iz Vrbljenja in se spet zlagal. Medtem je prišel Ruparjev Tone, ki ga je spoznal, ker sta bila oba iz Vrbljenja in skoraj sosed. Ujeti je prebledel in sam povedal, da je Oblakov. Takoj smo vedeli, zakaj tako dolgo ni hotel povedati imena, saj je bil zagrizen »črnorokec«, ki je sodeloval že štirinajstkrat, ko so v skupinah streljali barjanske prebivalce v Kozlarjevi gošči, v Lisičjem gradu in na Matenskih travnikih. Njegov brat Martin, ki ni doštudiral bogoslovja, pa je bil namestnik komandanta Frakeljna in kolovodja »črne roke« za barjanski predel. Tovariš Bobek je ujetega takoj odgnal v taborišče. Ko smo pregledovali naprej, smo zagledali na njivi še eno truplo. Bila je ženska, toda na poziv ni vstala... iz-za trupla sta se pokazali otroški glavici. Fantek je vstal in pričel vpiti: »Partizani, ne streljaj, šaj šmo mi!« Oba otroka sta nam stekla nasproti in povedala, da tam v razoru leži Kovačeva mati in da ji kri teče iz vratu. Stekli smo tja — njeno življenje je skoraj ugasnilo. Otroka pa sta bila Suštarjeva; odgnali so ma-

ter in otroka, oče je ostal na Rabu. Med našim napadom so se ločili v zmedi; otroka pa sta se znašla in legla za umirajočo Kovačevo mater, ki jo je neki domobranec ustrelil na begu. Tako sta se rešila pred strelji domobranske strojnice, ki je sejala smrt nad poljem. Bilo je že okrog dveh, borba je bila skoraj zaključena, edino Janez je na koncu vasi še streljal za bežečimi. Tudi Gorazd je prišel in pripeljal ujetnika, ki je dejal, da je bil v »Marjanišču« in so ga prisilno mobilizirali. Tisti dan smo bili nepopisno veseli, saj smo rešili Ivanko Vingerco (ki je potem padla kot borka), Šuštarjevo mater in oba otroka, Elizabeto Kernič in njena oba otroka, končno pa še Japljevega Toneta in njegovo sestro Urško. Nismo pa mogli rešiti učiteljice Helene Modic, ki so jo preganjali in se je dan prej umaknila h Krogarjevi mami. Tudi krojača Beneta ni bilo — v splošni zmedi sta oba zbežala v isto smer kot domobranci. Nekaj dni pozneje so oba ustrelili. Še preden so jo ustrelili, so učiteljico Heleno pretepali do krvi in jo zavijali v rjuho, namočeno v slani vodi.

Zbrali smo se in se vračali v vas. Vsa Ruprčeva družina nas je čakala pred hišo. Oče me je objel in se mi v solzah zahvaljeval. »Rešili ste nas!« Mladi Jože pa je postal tisti dan pravi partizanski kurir. Iz ruševin so prihajali ljudje in nam prinesli nekaj hrane. Škuljeva mati, ki se je na pol živa pred meseci vrnila z Raba, je pripovedovala, da je prišel v hišo neki »črnorokec« in jo zasmehoval, češ kje so sedaj vaši partizanki, ki naj pridejo sedaj, ko smo tu borci za domovino in Kristusa... Tedaj je zaropotalo nad vasjo. Kar poskočil je in izginil čez prag. Dejala mi je: »Veš, Matija, kar po glasu sem te spoznala, ko si poveljeval in sem si mislila, da se bo gotovo zasukalo!« Malo smo se še nasmejali, pokramljali o tem in onem ter odrinili nazaj v Škrilje.

Matija Škraba

Novice iz tujine

Kot smo omenili že v letošnji prvi številki (članek »Naše zveze s tujino«), pošiljajo razne nacionalne federacije bivših bojevnikov v tujini uredništvu revije »Borec« več svojih časopisov, revij oziroma glasil. Da bi bili z nekaterimi zanimivostmi oziroma posebnostmi, ki so objavljene v teh glasilih, seznanjeni tudi naši bralci, bomo iz teh glasil od časa do časa priobčevali razne odlomke oziroma izvlečke.

KONGRES AMERIŠKIH VETERANOV

Kongres sklicujejo predvsem zaradi nesoglasij v organizaciji, ki so posledica splošnega gospodarskega položaja v državi. Gre predvsem za to, da bi se vojnim veteranom odvzele nekatere posebne pravice in privilegije. Člani menijo, da bodo nekatere teh res lahko odpravljene, vendar pa bodo odločno nastopili v obrambo svojih pravic, če bi se hotelo »iti predalec«.

Kongres bo poleti v slovitem letoviščarskem vlemestu Miami na polotoku Floridi. Zanimivo je, kako glasilo vojnih veteranov »Amvet« čisto turistično propagira kraj, kjer bo kongres. Tako n. pr. pišejo: »V Miamiu se že pripravljajo za sprejem delegatov kongresa AMVET, ki bodo imeli priliko preživeti v tem kraju »gala« dneve. Lepa dekleta, sončne plaže, jadrnanje, ribolov in nočni športi bodo prav gotovo pripomogli, da bo ta kongres ostal nepozaben...«

*

Kot poroča glasilo AMVET, imajo vse krajevne skupine te organizacije pravico zahtevati

od vojaških oblasti dokumentarne filme iz vojaškega arhiva. Poročajo tudi, da bodo značke za to organizacijo izdelala mnoga podjetja brezplačno.

KONGRES BELGIJSKIH BORCEV

Pred nedavnim se je Bruxellesu vršil kongres belgijske »demokratske zveze borcev in invalidov« iz obeh vojn. Kongresa se je udeležilo nad sto delegatov iz Belgije in predstavnikov iz Francije ter zastopnikov Mednarodne federacije zveze borcev. Na kongresu je med diskusijami predvsem prevladovala težnja po enotnosti obeh prizadetih generacij, t. j. iz obeh vojn, po enotnosti v borbi za mir. Predvsem so poudarili tudi nujnost in važnost sodelovanja z mladinskimi organizacijami. Izdali so proglas mladini, v katerem pozivajo na sodelovanje v delovanju proti vojni in imperializmu. Kongres je izdal proglas borcem-veteranom in več resolucij. Belgijska organizacija borcev in invalidov izdaja tudi mesečni list VICTIMES DE GUERRE (»Žrtve vojne«).

„Jugoslavio kaj ĝiaj popoloj“

LANI je izšla v založbi Zveze esperantistov Slovenije v esperantu pisana knjiga: »Jugoslavio kaj ĝiaj popoloj« (»Jugoslavija in njeni narodi«), ki obsega nad 300 strani in je bogato ilustrirana. Posamezna poglavja v knjigi so napisali znani strokovnjaki in javni delavci, med njimi tudi dr. A. Melik, prof. J. Sotovšek, univ. prof. B. Grafenauer, dr. J. Globevnik, Tone Potokar, O. Bihalji-Merin, dr. B. Kreft, prof. D. Ulaga, dr. J. Lampret, itd. Knjiga nudi tujemu bralcu izredno zanimivo in raznovrstno gradivo o Jugoslaviji, saj so v knjigi poglavja o geografiji, zgodovini, NOB, razvoju državne in družbene strukture, kulturnem življenju, vzgoji, fizikulturi, stanju religije in o narodnostnih manjšinah v Jugoslaviji. V knjigi so poleg številnih fotografij tudi skice, umetniške reprodukcije, barvne priloge in zemljevidi.

Poglavje o naši narodno-osvobodilni borbi, ki sta ga napisala prof. Tomo Čubelič in major Milovan Milostič, je relativno dokaj obsežno (nad 40 strani). V tem poglavju so dokaj natančno opisana vsa dogajanja od pristopa Jugoslavije k Trojni zvezi do osvoboditve vsega ozemlja. Kot vsa knjiga, je tudi to poglavje bogato ilustrirano, saj je tu 22 fotografij, 4 skice o osvobojenem ozemlju in razkosanju bivše kraljevine ter več umetniških reprodukcij s tematiko iz naše borbe. Pisca sta na začetku obširno razložila vzroke propada stare Jugoslavije, stanje ob razsulu in vlogo KPJ pri organizaciji upora. Pišeta o izdajstvu Draže Mihailovića, nastanku ljudskih odborov, o odnosu SZ do naše borbe, o ustanovitvi proletarskih brigad, nastanku in delovanju AVNOJ, ne pozabita pa opisati tudi nekatere zanimive, a ilustrativne detajle, kot na primer borbo na Kozari, napad na Drvar in podobno. Avtorja sta svoje delo dobro opravila, kajti težko je napisati tako zgosten

opis naše velike borbe in poleg tega napisati to za tujce, ki jim mnoga vprašanja iz naše borbe in sedanje socialistične graditve niso jasna ali pa so bili o vsem drugače poučeni. Prav zato se avtorja pogosto spuščata v razlago nekaterih okoliščin in problemov, kar je izredno pomembno.

Za knjigo je po vsem svetu med esperantisti veliko zanimanje, saj je to pravzaprav prva knjiga, ki o Jugoslaviji tako obširno govori prav za inozemstvo. Knjiga je stro-

V založbi »Obzorja« (zbirka »Knjiga za vsakogar«) v Mariboru je izšla brošura pod naslovom »Rab — živa priča kulture in civilizacije italijanskega okupatorja«. Tekst, ki je prirejen po člankih, objavljenih v tržaškem »Primorskem dnevniku«, nam znova odgrinja dobo smrti in grozot, ki so jih zagrešili italijanski fašistični okupatorji na slovenskih tleh v minuli vojni. Brošura nas spominja in opominja na dni, ko so italijanski »kulturonosci« sklenili uničiti slovenski narod. Toda, kakor vsako nasilje, je tudi to končalo tako, kot je zapisano na zaključku te knjige: »Razoroženi, ponižani, osramočeni in preplašeni so fašistični mogotci morali končati svoje kruto nasilje nad našimi ljudmi...«

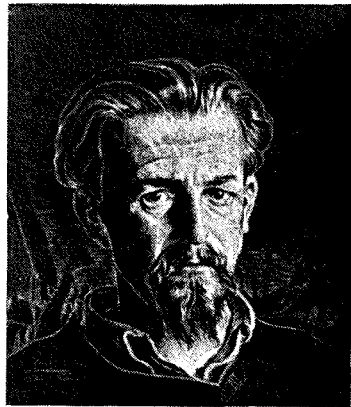
*

Z veliko zamudo prihajajo k nam prevodi iz tuje literature, ki govori v umetniškem jeziku o minuli svetovni vojni katastrofi. Dva prevoda: »Hotel v Berlinu« in »Kruto morje«, je menda vse, kar smo Slovenci do sedaj dobili s tega področja. Medtem pa vse kaže, da so v sosednji Hrvatski bolj na tekočem. V državni založbi »Zora« je izšel prevod romana Irvina Shawa »Mladi levi« (The young Lions). Knjiga je skoraj že leto dni na knjižnem trgu, a je ostala, vsaj pri

kovno na znanstveni višini, kar n. pr. ne bi mogli trditi za številne druge tujejezične publikacije o Jugoslaviji, ki pogosto ne upoštevajo tega, da v tujini marsičesa ne vedo in ne razumejo, kar je nam razumljivo samo ob sebi. In prav na tem mestu se je treba avtorjema zahvaliti, da sta ravno poglavje o NOB tako nazorno prikazala tujemu čitatelju. Ta založba pripravlja tudi esperantsko izdajo Dedičeve knjige »Tito govori«, pred nedavnim pa je izdala informativno brošuro o Trstu in jo razposlala velikemu številu esperantistov v tujino.

Nove knjige

nas, skoraj neopažena. Spričo velikih umetniških vrednot, ki jih ima, pa je vredno, da — četudi z zamudo — opozorimo naše bralce nanjo. To je prava epopeja druge svetovne vojne, težkih in lepih trenutkov posameznih ljudi v njej in celotne vojne sploh. To je knjiga, ki se po svoji umetniški sugestivnosti in vernosti prikaza lahko meri z največjimi svetovnimi vojnimi romani, kakor je na primer Tolstojev »Vojna in mir« in drugi, in vsekakor vredna, da si jo prebere vsakdo. Pogrešamo jo v slovenski prevodni literaturi!

Božidar Jakac: Lastna podoba (visoka jedkanica, 1944. leta)

»Matica Hrvatska« je izdala že drugo dopolnjeno in popravljen izdajo »Pregled zgodovine narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije«. Ta Pregled sta sestavila prof. Tomo Čebulić in major JLA Milovan Milošić. V knjigi je pregledno obravnavana skoraj vsa zgodovina stare Jugoslavije od nastanka pa vse do propada; poudarek je seveda na analizi vzrokov, ki so povzročili propad države ob fašističnem napadu in tudi dali osvobodilnemu gibanju širok in v mednarodnem merilu specifičen značaj. Avtorja nadalje obravnavata vse dobe vojne, razvoj ljudske oblasti in dokončno osvoboditev in ureditev države, skratka zelo obširno področje. Razumljivo je, da vsega tega nista mogla temeljito obdelati v majhni knjižici in je tu pa tam kako vprašanje prikazano dokaj površno. Vsekakor pa je knjiga pomemben prispevek, ker je nenavadno pregledna. Knjigi je priloženo večje število skic o razdelitvi Jugoslavije, osvobojenem ozemlju v raznih dobah borbe, o vseh ofenzivah ter o akcijah za dokončno osvoboditev. Vse to vrednost knjige še povečuje.

*

V založbi »Novo pokolenje« je izšla knjiga Antonije Isakovića: »Veliki otroci« (Velika

deca) s tematiko narodnoosvobodilne borbe. To je zbirka devetih povesti, v katerih je prikazanih nekaj najhujših momentov iz borbe. Pretresljivi sta povesti »Kroz granje nebo« in »Tri plava cveta«, kjer opisuje atmosfero ranjenec in tifusarjev. Zelo dobra je tudi novela »Crveni šal«, v kateri opisuje nenavadno utrujeno in skoraj zmurnjeno partizansko kolono. Celo to delo nam dokazuje, da imamo pred seboj pisca, ki je s svojimi kvalitetami dokazal, da je zrel za umetniško ustvarjanje, čeprav je njegovo ime novo; njegove povesti resnično prevzamejo bralca.

*

Knjižna založba RAD je izdala v posebni knjižici novelo Čedomira Čegarca »Darko«. Avtor te novele je mlad in v knjižnem svetu skoraj nepoznan; do sedaj je napisal le zbirko pesmi, ki jih še ni izdal. Vsakdo, ki bo prebral to delo, bo zadovoljen in hkrati vesel, da je mlademu avtorju uspelo napisati tako dobro stvar. To je novela o mladem človeku in njegovi družini v letih pred vojno, med okupacijo in ob osvoboditvi. Snov je kljub novelski obliki dokaj obsežna in psihološko poglobljena, kar tvori pravzaprav njeno osnovo.

se ravnali po signalih, ki so jih dobivali iz tajne baze na Angleškem. Ti napadi so bili predhodniki novega sistema »Pathfinder«, ki se je kmalu nato izpolnil in so ga z uspehom uporabljale zavezniške posadke vse do konca vojne.

Nedolžno poročilo nemškega napovedovalca je izdalo, da je sistem »oboe« uspešno prestal svoj »krst«. Južno od jeklarne v Ruhrortu je namreč majhno pokopališče, ki ga je napovedovalec v poročilu omenil in ki je bilo po njegovem pričevanju »razrušeno in oskrunjeno«. Ni bilo torej dvoma, da je nekaj bomb padlo tudi na jeklaro, ki je bila v bližini.

Sistem »oboe« je združeval delovanje dveh radarskih postaj; eno so imenovali »mačka«, drugo pa »miš«. S pomočjo obeh postaj je bilo mogoče izračunati točno mesto cilja, nad katerim naj bi »Mosquito« odvrgel svoj smrtonosni tovor. Znaki, ki jih je dajala »mačka«, so javljali pilotu, v katero smer leti, aparat z imenom »miš«, pa je opozoril posadko, kdaj je treba odvreči bombe. Ves sistem je dobil naziv »oboa«, ker je zvok signalov v sprejemnem aparatu spominjal na glas oboe.

V začetku so sistem »oboe« le malo uporabljali. Ker pa je pokazal nepričakovan uspeh in otipljive prednosti, so se ga začeli množično posluževati. Leta 1942 so angleška letala 3530-krat bombardirala slovito tovarno »Krupp« v Essen, toda kljub temu so napravila le neznatno škodo. Ko pa so začeli januarja 1943 dosledno uporabljati sistem »slepega bombardiranja«, je 413 letov nad Essenom tovarno »Krupp« domala zravnalo z zemljo. Kmalu zatem so na Angleškem zgradili široko mrežo sistema »oboa«. Letala vrste »Mosquito« so dobila vrhu tega še izpopolnjene sprejemnike in zahodni del Nemčije je vso vojno doživljal ob lepem in grdem vremenu napad za napadom, ki so pomagali streti materialno in moralno moč nemškega vojnega potenciala.

Skrivnost „oboe“

KONEC decembra 1942 je napovedovalec nemškega radia nehote izdal dragoceno skrivnost, ko je dejal: »Angleška letala so 25. decembra napadla zahodni del Nemčije. Med drugim so z bombami razrušili tudi grobove na nekem podeželskem pokopališču.«

Kakšna naj bi bila skrivnost, ki jo je izdal nemški napovedovalec s tem, v vojni kaj običajnim poročilom? V Nemčiji so se ljudje nad to vestjo zgražali, Angleži pa ji niso verjeli. Bila pa je še tretja vrsta ljudi, ki je temu poročilu prisluhnila s pravo poklicno zvedavostjo. Bili so

to znanstveniki iz Malverna, ki so v tej vesti dobili potrditev o delovanju novega sistema »slepega bombardiranja«. Prvič so uporabili ta sistem v noči od 20. do 21. decembra, ko so bombniki tipa »Mosquito« napadli električno centralo Lutterade na Holandskem. Naslednjo noč so napad ponovili, vendar obakrat niso mogli napraviti fotografskih posnetkov, ker je bilo v vsej zahodni Evropi slabo vreme. Od 24. na 25. december so bombniki, opremljeni z »oboo«, vsuli bombe iz višine 8000 m na tovarno jekla v Ruhrortu. Zaradi velike višine letalci niso mogli videti cilja in so

Ponaredek zgodovinskega dogodka

MESECA marca je obletnica borb III. bataljona XII. SNOUB, ki jih je imel 1944 na Lavrici. Pred kratkim (uredništvo pripominja, da je ta dopis poslal avtor že lani, a ga zaradi preobilice drugega gradiva lani nismo mogli priobčiti!) sem spet prebiral »Spomine na partizanska leta«, natisnjene 1946. leta. V tej knjigi opisuje Ljudmila Krese-Maruša tudi boj III. bataljona XII. brigade na Lavrici (stran 115). Prav zato, ker Maruša te dogodke opisuje napačno in pripisuje zasluge za zmago drugi osebi, imam za svojo dolžnost prikazati ta dogodek tako, kot se je zgodil. Maruša piše med drugim:

»... S komandantom Tončkom sva prišla čisto do šole. Tonček se je priplazil tiho do stražarja in z njim opravil... Komisar čete in Nadja sta iz neke šupe prinesla v šolo slamo, kajti nekateri naši so že prodrli v poslopje. Položila sta slamo ravno na nekega belogardista, ki se je skril na hodniku. Belogardist in naš komisar sta se spoprijela kar z rokami, a nobeden ni mogel seči po nožu ali pištoli. Šele ko je pritekel partizan Simon (tu sem mišljen jaz, Simon Srdič, opomba pisca) čisto blizu, je ustrelil belogardista s puško...«

Resnično pa je ta borba potekala drugače!

Na Starem gradu pri Grosuplju je bil razvrščen bataljon in štab je iskal prostovoljce-bombaše. Pet se nas je javilo: komisar čete Nadja, namestnik komisarja, jaz in še dva druga tovariša iz moje čete. Jaz sem bil določen za komandirja bombašev. Namestnik komandanta Tonček, ki je vodil to akcijo, nam je pokazal smer, kjer je bila šola, in zvečer smo se odpravili. Poleg proge — bombaše sem vodil jaz — smo hodili sklonjeni kakih 150 do 200 metrov proti šoli. Tedaj pa: »Stoj!«

Puško sem imel pripravljeno; pomeril sem, ustrelil in zaklical: »Juriš!« V nekaj trenutkih smo bili okoli šole in takoj smo metali bombe skozi okna. Od petih bombašev smo prišli na cilj le trije: namestnik komisarja čete, jaz in še eden. Ostala dva ni nihče videl. Tam, kjer sem streljal na stražarja, sem našel na tleh Nadjo. Vprašal sem jo, če je ranjena, pa je odgovorila, da ni. Na mojo željo mi je dala bombe, katere sem zmetal v šolo, kjer so belogardisti že klicali na pomoč. Tedaj je prišel namestnik komandanta Tonček in mi rekel, da bi zaradi orožja poizkusili zavzeti šolo. Šel sem naprej, Tonček pa za menoj. Prišla sva do dvoriščnih šolskih vrat. Naenkrat sem začul top udarec. Res! Drugi stražar, ki je zapustil stražarsko mesto, ko je začul strel, je hotel pobegniti v šolo, a so bila vrata zaklenjena. Izrabil je priliko in močno udaril s puškinim kopitom Tončka po glavi, da je le-ta obležal. Tedaj sem jaz udarjal s puško v smer, kjer je bilo čuti šum. Belogardista sem udaril tako močno, da se je moja puška prelomila. Belogardisti iz šole, ki so ugotovili, da smo na dvorišču, so pričeli metati na nas bombe. Medtem se je Tonček zavedel in rekel: »Simon, zažgi šolo!« Čez cesto sem v hlevu vzel šop slame, ga zažgal in vrgel skozi okno. Belogardisti so gorečo slamo vrgli nazaj na cesto, jaz pa spet nazaj v poslopje. To se je ponovilo trikrat. Zažgal sem še četrti šop slame, ga vrgel skozi okno in hkrati tudi bombo, ki mi jo je dal četni kurir. Zdaj se je šola vžgala. Tonček mi je še naročil, naj zažgem gasilski dom zraven šole. Komisarka Nadja mi je dala puško, v levici pa sem nesel gorečo slamo in tekem proti gasilskemu domu. Nekaj metrov pred vrati gasilskega doma je ležal, obrnjen v nasprotno smer,

belogardist in meril na našega mitraljeza. Snop goreče slame mi je dobro razsvetljeval kraj. Nameril sem nanj, a italijanska puška je odpovedala. Belogardist, ki je slišal, da puška ni sprožila, je obrnil orožje proti meni. Ker nisem imel toliko časa, da bi znova napolnil puško, sem s svojo puško udaril po cevi njegove. Obe puški sta padli na tla — potem sva se zgrabila. Vlekel me je proti šoli, jaz pa njega iz šolskega dvorišča. V tej »rokoborbi« sem ga zgrabil za glavo in ga z levo roko prijel pod brado ter ga z desnico toliko časa pestil po glavi, da se je zvrnil po tleh. Potem sem ga zlekel z dvorišča.

Vsega tega Maruša ni videla, ker takrat ni bila v bližini! Videli pa so to borci 2. čete in namestnik komandanta bataljona Tonček, kateremu sem tudi izročil živega belogardista. V tej borbi je bil ranjen bombaš moje skupine Jože Smrekar, ki sicer ni jurišal z nami, temveč je ležal tam, kjer smo začeli jurišati; pozneje je tudi umrl.

Skratka, tako je potekala ta borba na Lavrici in ne tako, kakor jo je opisala tovarišica Maruša! Te borbe se nedvomno še spominjajo vsi preživeli borci 2. čete III. bataljona, med katerimi je tudi Janez Prezelj iz Kamnika. Maruša pripisuje uspeh te borbe komisarki Nadji, ki pa je tedaj, ko smo mi jurišali, legla v jarek. Sicer pa — Maruša me dobro pozna in tudi moje borbe v XII. brigadi.

Simon Srdič

Ponarejenosti v vojni zgodovini

PO VOJNI so se pojavile številne vojno-zgodovinske študije s tendenco: znanstveno obdelati preteklo vojno. Številna teh del pa omalovažujejo dogajanja na Balkanu in dajejo vtis, kot da je tu bil ali neznaten odpor ali pa vakum.

Francoski general Gijome je napisal knjigo »Nemško-sovjetska vojna 1941—45«, v kateri sploh ne omenja sodelovanja jugoslovanskih in sovjetskih čet pri osvoboditvi Beograda in na skicah niso nikjer vrisani položaji jugoslovanskih partizanov. On pa n. pr. ne pozabi omeniti bolgarskih čet! Res je, da je bila knjiga napisana že leta 1949 in največ po sovjetskih virih, toda general Gijom, ki je bil član francoske vojaške misije v Moskvi, je vsekakor zelo dobro vedel, kaj se je dogajalo na Balkanu.

Zanimiva so tudi »zgodovinska dejstva« v knjigi, ki jo je napisal Lederrey: »Nemški poraz na vzhodu — Sovjetska armada v vojni 1941—1945«. Ta Švicar je za svoje delo uporabljal razne vire in je delo vsekakor mnogo boljše kot prejšnje, vendar...! Leta 1943 je bil živahen odpor v Norveški, Nizozemski, Belgiji, Franciji, Poljski in Grčiji, a tudi v Bolgariji, Madžarski in Romuniji so se Nemci čutili negotove. O Jugoslaviji piše le v opombi z drobnimi črkami, da se je po naročilu nemškega generala Jodla zadrževalo na Balkanu 24 divizij, ki so se borile z 90.000 partizani, 30.000 četniki in 20—30.000 grškimi partizani. Kot da bi bila knjiga tiskana 1943. in ne 1951. leta! Kako so se Nemci »borili« s četniki, je znano! Da je partizanska vojska štela ob koncu leta že 300.000 borcev, menda tudi, in da je AVNOJ zasedal v Jajcu, še predvsem! Kje je dobil in zakaj je ta švicarski »vojni zgodovinar« navedel te podatke?

Pri opisovanju borb za Beograd in akcijo RA opisuje zelo podrobno, precenjuje pa vlogo bolgarskih čet pri osvobajanju

Jugoslavije; vendar omenja tudi vlogo partizanskih enot pri osvoboditvi Beograda. Ko piše o nemških borbah v letu 1945, skoraj ne omenja Balkana in pravi, da so s sovjetsko armado sodelovale bolgarske, romunske in madžarske čete ter da je važno to, da so se v Grčiji izkrkali Angleži.

Ko piše o sedmi ofenzivi, pravi, da je le malo manjkalo, pa bi Nemci ujeli ves partizanski štab, ter da je pri teh akcijah pomagalo anglo-ameriško letalstvo. Res je, da je nudilo to letalstvo pomoč partizanom v sedmi ofenzivi, predvsem kar se tiče dovoza materiala in odvoza ranjenec, toda pri desantu na Drvar je odločila skupina partizanov, ki je varovala Vrhovni štab, saj je od 600 spuščениh Nemcev ostalo živih le 150. Dejstvo

pa je tudi, da so se člani Vrhovnega štaba in AVNOJ nekaj dni kasneje odpeljali z letalom na otok Vis; toda to je bilo sovjetsko in ne ameriško ali angleško letalo.

Kar se tiče borb za Trst, da so partizanske enote, ki so zasedle Sarajevo, nadaljevale pohod na Trst. Tu v celoti izpusti skupno akcijo štirih jugoslovanskih armad in prikaže borbe za Trst kot neko slučajno tekmovalstvo z Angleži — kdo bo prej tam.

Avtor te »pomembne« knjige s takimi dejstvi samo zmanjšuje znanstveno vrednost svojega dela, ker ni bralcem sporočil velike resnice. Naša borba s tem prav nič ne izgubi na svoji veličini; vendar pa je jasno, da je njegov molk nameren. S tem pa je napravil kaj slabo uslugo zgodovini in tistim, ki jim je knjiga namenjena.

(Po »Narodni armiji«)

Bolničar Jože

S POMLADI 1944 je bilo. Jutro se je svetlikalo in rahle meglice so se valile po dolini in objemale sivi Tabor ter se vzpenjale na vrh Vremščiće, ko se je Jože prebudil na seniku sredi vasi, kamor se je ponoči zatekel. Ni se mogel takoj zbrati. Premišljeval je, če je res ali če sanja, da je utekel nedičevcem, ker je bil izdan, da organizira po vaseh bolnišnice. »Ha!« se je zasmel, »pa sem jim le ušel.« Poravnal si je vetrni jopič in vdihnil zrak.

Iz kuhinje je prijetno zadušalo po kavi in trebuhu je nekako čudno predlo. Odšel je v kuhinjo.

»Jože, zgođen si,« ga je gospodinja prijazno nagovorila. »Ravno prav si prišel.«

Narezala je prekajenega mesa, dala na mizo hleb kruha in lonček kave. Medtem sta se pogovarjala o partizanih, o organizacijah itd. Ker je bila krajevna tajnica, sta se dogovorila za kraj, kamor naj pripeljejo hrano in vse ostalo za bolnišnico.

V tistem trenutku pa — kot bi iz tal zrastle — so se pojavili pred njim nedičevci z nabitimi samokresi. Gospodinji je zastal dih in komaj je prišla do sape. Hotela ga je zagovarjati, toda, ko je videla njegov hladni, neustrašeni, skoraj izzivajoči pogled, se je umaknila in začela pospravljati. Porinili so ga v sobo, domače pa zaklenili v kuhinjo. Slekli so ga in mu pretipali žepe, toda smola, v hladnem robu je imel zašit seznam vasi in poročila za bolnišnice. Obrčali so beležko na vse strani in si belili glave, a niso razumeli, ker so bile vasi označene samo s številkami. Začeli so ga tepsti, ker je trdovratno molčal. Privedli so gospodinjo in ker je tudi ona trdila, da ne razume, so pretepli še njo in vse domače po vrsti. Njega pa so vklenjenega odpeljali v Pivko (Št. Peter), kjer so imeli svojo postojanko. Še isti večer so nastanili v vasi dve sto vojakov za obrambo vasi.

Vsak dan so ga zasliševali, ker so hoteli na vsak način zvedeti, kje se nahajajo bol-

nišnice. Medtem so ga vodili po cestah in kolovozih, toda Jože se nič več ni spominjal, niti vasi, kjer so ga ujeli. Spotoma je spustil nekaj drobnih lističev, ki jih je skrivaj napisal.

Čez teden dni so ga zopet pripeljali v vas. Bil je zatečen in temne lise so mu pokrivalo obraz. Vaščani so bili že obveščeni, da pride, ker so dobili njegove listke, v katerih je prosil, naj ga nihče ne pozna. Ljudje so hodili mimo njega, kakor da ga še niso nikoli videli. Njegov trpeči obraz je povedal vse.

Pripeljali so ga v zadnjo hišo. Toda vse mučenje ni nič pomagalo: spomin se mu ni več vrnil. Raje je trpel najhujše muke, kakor da bi kaj izdal.

Naselili so ga čez noč v hiši, kjer je bil prejšnje čase stalen gost. Dali so mu prostost, toda skrivno so ga opazovali. V hiši se je obnašal kakor da je prvič v njej; niti s kretnjo se ni izdal, kar je njegove mučitelje zelo jezilo. Otroci so hodili okoli njega in bi mu najraje planili v naročje kot nekaj.

Drugi dan se je po cesti proti Vremam vila dolga kolona četnikov in se na samotnem ovinku pretrgala, ko je zadel na partizanske mine. Preklinjaje so se vračali nazaj v Ilirsko Bistrico s polnimi vozi ranjencev in mrtvih.

Vse barve okupatorjevih pomagačev so drvele na IX. korpus, ki se je hrabro boril in se izvijal iz sovražnikovih obročev.

Tudi nedičevci so šli iz vasi na pomoč in bolničar Jože je moral z njimi. Natovorjen s strelivom je korakal v sredini. Večkrat se je onesvestil in padel pod težkim tovorom, toda vselej so ga spravili k zavesti in je moral z njimi nadaljevati pot. Hodili so dolgo, dolgo. Vsaj njemu se je zdelo. Komaj je še prekladal noge, ki jih že ni več čutil, dokler ni končno omagal. Zrušil se je in obležal kakor mrtev pod tovorom. Ker so prišli do vasi, so tam prenočili. Položili so ga na slamo. Ležal je z zaprtimi očmi kakor mrtev. Včasih se je prebudil in se zopet one-

Štab Vojkove brigade maja 1944. leta (z leve proti desni): narodni heroj Jože Mihevc-Rudar, komandant; Djukić, nam. komandanta; Puntar-Gubec, nam. politkomisarja; Jože Kuk-Branko, politkomisar, in Tone Bavec-Cene, načelnik štaba

svestil. Kadar je bil buden, se je zavedal svojega obupnega položaja. Čutil je hude bolečine v prsih in po vsem stepenem telesu in dobro mu je delo, da je mirno ležal.

Medtem so se nedičevci posvetovali, kaj bodo naredili z njim. Dogovorili so se, da bodo jutraj zgodaj odšli iz vasi in ga v samoti ustrelili. Potuhnil se je in zadržal dih, saj mu je šlo za življenje. Vedel je, kaj ga čaka, in ni pričakoval nobenega usmiljenja. Vendar bi tako rad še živel, zbiral živež za bolnišnice, prevezoval ranjence in se boril za svobodo. Veselil se je življenja, želel je dočakati svobodo, ki se mu je zdelo, da je tako blizu. V glavi mu je šumelo in v prsih ga je dušilo. Zakaj mora umreti? Ali res ni nobene pomoči? Če bi vsaj padel junaško v borbi! Toda tu, v samoti, zahrbtno umorjen? Srce mu je bilo polno grenkobe. Poslavljal se je od tovarišev, s katerimi je preživel hude, a lepe dni, od ranjencev, ki jim je bil vdan do konca življenja, od matere, ki je v strahu trepetala zanj. Videl je njene solze, ki tečejo po razoranem licu in se razlivajo po gubah, ki jih je skrb za svojega edinega sina zarisala v

njen trpeči obraz. Čakala ga bo dan za dnem, da se vrne — on pa bo ležal tu v samoti, v kraških skalah. Še za njegov grob ne bo vedela...

Pred očmi mu je vstajala resničnost: obsojen je na smrt. Z bolestjo se je zamislil. Porodila se mu je silna želja do življenja. Mogoče je še čas!? Skozi priprte trepalnice je pogledal proti svojim mučiteljem in opazil, da so se odstranili. Pustili so samo enega za stražo, ki je zamišljeno gledal pred se in ni polagal pažnje na njega, ki leži na pol mrtve. Jože je zbral vse moči, planil, udaril stražarja in preden se je ta zavedel, je zbežal v najbližji senik. Bil je prazen.

Srebrn lunin sij mu je zasvetil v obraz skozi razpokane lesene stene. Zagrabil je za desko, ki je bila že nekoliko trhla in se s treskom zlomila. Skočil je v temo in tek, tek... Slišal je za seboj vpijete in nekaj strelav. Prišel je do dreves, kjer so bile veje posekane; zaril se vanje, potem pa se je onesvestil. Ni videl ne slišal, ko so hodili okoli njega nedičevci, ki so kleli in se jezili. Ko se je zbudil, ni bilo nikogar več.

Tonka Penko

Kje so vzroki slabih učnih uspehov naših štipendistov?

ZA LETOŠNJE šolsko leto (1953/1954) je Glavni odbor ZB NOV Slovenije dodelil 508 dijakom (srednjih, višjih in obrtnih šol) štipendije v skupnem znesku 7.600.000 dinarjev. Centralni odbor ZB v Beogradu pa iz v ta namen zbranih finančnih sredstev 205 dijakom v znesku nad 4 milijone dinarjev. Nedvomno je to zgovoren dokaz, ki priča, da naša organizacija ni pozabila na otroke tistih, ki so dali življenja za našo svobodo. Gre nam pri tej pomoči predvsem za to, da otroci padlih borcev in žrtev fašizma niso pozabljeni in da bo tudi njihova bodočnost ob primerni izobrazbi in vzgoji, ki naj vsekakor jemlje vlogodov pri njihovih očetih, njim samim in vsej naši skupnosti v najboljšo korist.

Vsi pa, ki prejemajo štipendije, pa so bili opozorjeni, da morajo ob prvem polletju poslati prepise svojih šolskih ocen oziroma izpričeval. Zgodilo pa se je nekaj, česar ni bilo skoraj pričakovati. Do določenega roka je poslalo zahtevane prepise šolskih spričeval — komaj polovica štipendistov. In še pri teh je bilo ugotovljeno, da jih ima ena četrtina slabo oceno. Postavljata se dve vprašanji: zakaj niso vsi otroci poslali zahtevanih izpričeval in zakaj so tako slabi uspehi v šoli?

Glede prvega je stvar sicer preprosta in to je bilo tudi storjeno — vsem tistim, ki ne bodo poslali zahtevanih spričeval, so do nadaljnjega ustavljene štipendije. Čeprav se morda zdi ta način prestrog, komu morda celo nesocialen, pa je bil nujen. Kajti tudi štipendisti imajo neko obveznost, ki jo morajo konec koncev izpolniti. Če pa mislijo štipendisti, da je bilo treba poslati izpričevala morda zaradi »kaprice« nekoga (kogarkoli že), se pa motijo. Obratno! Želja tistih, ki dajejo štipendije, je bila v tem, da bi iz uspehov

ob prvem polletju ugotovili, kje bi bilo treba pomagati tudi drugače štipendistom! Namreč, ni s tem, če komu daš štipendijo, pomoč že izčrpana. Ne! Pomoč se lahko smatra tudi v tem, če nekomu svetuješ, kako naj bi se učil, da bi imel čim boljše uspehe, če mu skušaš preskrbeti nekoga, ki bi z njim predeloval ali ponavljal učno snov itd. Skratka: vsi tisti pa, ki niso poslali polletnih izpričeval, so menili, da je najbrž to odveč. Če tega niso storili, so pač škodovali najprej — sami sebi.

Kakšen pa naj bi bil odgovor na vprašanje: zakaj so uspehi v šolah tako slabi? Res je, da se mnogi otroci sklicujejo na svoje slabo zdravje, na slabe pogoje pri učenju, na domače delo, da nimajo dovolj osnovnega znanja iz osnovne šole itd. Priznajmo: vse to drži; pri nekaterih bolj, pri drugih manj. Analiza uspehov v prvem polletju pa kaže še nekaj drugega. In tudi vtis je tak! Namreč, da je poleg zgornjih ugotovitev važno ugotoviti tudi to, da verjetno niso

najbolje sestavljeni učni načrti, a tudi, da učno osebje — tako vzgojitelji v internatih kakor učitelji oz. profesorji — ni posvetilo tem otrokom tiste pozornosti, kot bi jo zaslužili. Ne gre — kot že večkrat omenjeno! — za neko prednost pri teh otrocih, temveč za to, da imajo ti otroci vsekakor tudi danes drugačne pogoje za učenje, pri čemer moramo nujno računati tudi na njihova medvojna otroška leta. Več ali manj so danes ti otroci brez tiste domačnosti, ki jo imajo drugi otroci pri starših; razni slabi vplivi (ker nimajo staršev.) vplivajo na te otroke mnogo bolj kot na ostale; razen ožjih prijateljev (predvsem sošolcev) in učnega osebja nimajo največkrat nikogar, ki bi jim pomagal pri študiju; ti otroci so največkrat doživljali strahote vojne in okupatorjevega nasilja z lastnimi očmi itd. Mar ni že v tem neka posebnost pri teh otrocih, ki jih vsekakor »dela drugačne« kot druge? Sicer pa, to so dejstva in le-ta nudijo dovolj stvarne snovi, da jo lahko pedagogi študirajo in končno spoznajo, da je intenzivnejše delo s temi otroci nujno, če naj pričakujemo od njih boljših učnih uspehov.

Ob koncu pa se postavlja še eno vprašanje: ali smemo do-

Na osvobojenem ozemlju v Starih žagah 1944: orožarnica

pustiti, da bi ti otroci zaradi vseh teh in številnih drugih okoliščin doživljali neuspehe v šoli? Vsekakor ne, če smo že spoznali, da je skrb zanje naša skupna dolžnost! Kako pa jim pri tem pomagati? Načinov je več; različni so in povsod lahko poiščemo še nove ter jih prilagode svojim prilikam. Tega so se že mnogokje lotile organizacije ZB, katerih zastopniki so v osebnih stikih z učnim osebjem, ali da sami člani najdejo toliko časa, da pomagajo otrokom pri učenju, da jim brezplačno preskrbe inštruktorje, ali da jim te plačajo iz sredstev, ki so jih zbrali pri kolektivih (primer Celja) itd.

Resnično, ne samo sorodniki teh padlih otrok, temveč tudi otroci padlih borcev bodo hvaležni vsem, ki jim nudijo pomoč. Če ne danes, če ne jutri, pa tedaj, ko bodo ti otroci kot dozoreli ljudje stopili v samostojno življenje. Znali bodo ceniti ne samo spomin svojih staršev, ki so padli za boljšo prihodnost, temveč tudi preživele soborce svojih staršev, ki so, čeprav mnogokrat s težavo, vendar z dobro voljo in pravišnim namenom skrbeli za otroke padlih borcev.

Naj ob koncu povemo še to, da so mnogi štipendisti poleg zahtevanega polletnega šolskega izpričevala poslali tudi razna zahvalna pisma. Naj tu omenimo le enega, in sicer Ljudmilo Mokotar iz Kranja, gojenke državnega tekstilnega tehnikuma. Njenega očeta so Nemci ustrelili že 7. jul. 1942 v Celju, Ljudmila pa je bila z bratom in materjo izgnana v nemško koncentracijsko taborišče. V pismu piše Ljudmila med drugim:

»... Neizrečeno sem se razveselila, ko sem prejela denar. Iskrena Vam hvala za pomoč, s katero mi omogočate nadaljnje študije na tej šoli, ki mi je tako prirasla k srcu, da jo nočem zapustiti drugače kot z diplomo v rokah. Pošiljam Vam tudi spričevalo o polletnem šolskem uspehu. Čeprav ni ravno slab, me še ne zadovoljuje, in upam, da bo drugič boljši. Obljubljam Vam, da ta denar ne bo šel v prazno...«

Pravilnik o graditvi spomenikov

Čeprav so bile organizacije Zveze borcev, ki so se odločile postaviti spomenik padlim borcem ali žrtvam fašističnega terorja, več ali manj poučene o postopku pri graditvi le-teh, so bile največkrat številne nepravilnosti in napake. Ne samo, da so bili mnogi spome-

niki slabo napravljeni, brez prave vsebine, na neprimeren kraju itd., temveč so bile nepravilnosti tudi pri zbiranju sredstev za spomenike. Po svoje pa so k tej neurejenosti marsikaj in marsikdaj »prispevali« tudi redki umetniki (kiparji ali arhitekti), kar je konec koncev dalo takemu spomeniku največkrat izraz »divjega« spomenika. Priznati moramo, da je takih spomenikov kar precej! Le-ti vsekakor ne delajo najboljšega slovesa naši narodnoosvobodilni borbi, kateri v spomin so končno tudi postavljeni. Mnoge nepravilnosti pa so bile tudi v tem, da so nekateri umetniki napravili osnutke za spomenike, le-teh pa niso pokazali komisiji pri GO ZB v Ljubljani, ki mora dati končno oceno zanje. Primeri so tudi bili, da so nekateri umetniki zahtevali denar vnaprej, čeprav njihovi osnutki za spomenik niso bili odobreni. Zelo značilen je bil lani vsekakor primer v Tolminu, ki še do sedaj ni rešen. Skratka: da bi bil v bodoče postopek pri graditvi spomenikov čim bolj pravičen in da bi bile z njim seznanjene vse organizacije ZB, ki bodo gradile spomenike, je izdal pred kratkim GO ZB NOV Slovenije poseben pravilnik. Ta je obvezen za vse, ki bodo v bodoče postavljali spomenike NOB.

Naj iz tega pravilnika navedemo le nekaj glavnih določil! — Organizacija ZB, ki se odloči za postavitve spomenika, mora v ta namen sestaviti najmanj tričlanski pripravljalni odbor. Zbrati in preveriti morajo vsa imena žrtev, ki pridejo v poštev za napis na spomenik, pričeti zbirati finančna sredstva, izbrati primeren prostor in se posvetovati s članstvom o obliki in velikosti spomenika ter poiskati strokovnjaka, ki naj bi napravil osnutek in načrt za spomenik. Na vsak način pa morajo o vsem tem obvestiti komisijo pri Glavnem odboru ZB. Važen je iz tega pravilnika tudi člen, ki govori o dolžnostih projektanta spo-

Fotografija nam prikazuje spomenik 42 padlim borcem in talcem, ki so ga lani postavili v Kokri. Ne samo prebivalci iz Kokre, temveč tudi iz Preddvora in Jezerskega so pomagali pri postavitvi spomenika ter se tako oddolžili spominu tistih, ki so padli za našo svobodo

menika. Važno je namreč, da mora za to določena komisija pri GO ZB odobriti načrt, ki ga predloži projektant. Preden ta komisija načrta ne odobri, se ne sme postaviti spomenik, a tudi projektant ne sme prej zahtevati honorarja za delo. Preden začne odbor s predvidenimi deli pri gradnji spomenika, mora vnaprej zbrati najmanj 50% finančnih sredstev. Vsako spremembo pa je treba takoj sporočiti komisiji in projektantu.

Ureditev bivšega taborišča

Predvsem Gorenjci so vedeli, da je bilo v dolini pod Ljubljem v zadnji vojni taborišče, ki so ga Nemci sprva imenovali delovno taborišče, kasneje pa je bilo to samo eno izmed številnih drugih nemških uničevalnih taborišč. — Kakšno je bilo to taborišče, o tem nam skopo govori članek, ki ga objavljamo v današnji številki na strani 86. Tudi o

tem, kakšno je danes to nekdanje taborišče, vedo povedati Gorenjci mnogo. Že nekaj časa pa je slišati tudi glasove, da bi bilo treba to nekdanje taborišče urediti. Predvsem zato, da se ohrani kot spomin na tiste znane in neznane žrtve, ki so jih tamkaj v zasilnem krematoriju sežgali nacisti, hkrati pa kot dokaz nemškega nasilja. Pred kratkim je zato sekretariat GO ZB NOV Slovenije odločil, da se to nekdanje nemško taborišče uredi in ohrani v njem zlasti zasilni krematorij, v katerem je zgorelo mnogo internirancev. Načrte za ureditev taborišča je prevzel prof. arh. Boris Kobe. Kot je predvideno, bodo v notranjosti bivšega taborišča uredili predvsem prostor, tako da ga bodo zasadili s raznimi planinskimi rožami in grmičevjem. Sredi taborišča naj bi stal obelisk. Potrebno pa je poudariti še to, naj bi pri načrtih upoštevali še bližino ceste s tem, da bi nekje blizu postavili nekakšno ploščo, ki bo mimoidoče opozarjala na bližino nekdanjega taborišča. Verjetno je namreč, da si bodo kasneje, ko bo taborišče urejeno, mnogi tujci, ki so bili med vojno v tem taborišču, radi ogledali svojo nekdanjo »mučilnico«. Računajo, da bodo začeli z urejevanjem taborišča že letos spomladi.

Vzgladna pobuda

Pred občinskim praznikom občine Dobrna so člani Zveze borcev razvili veliko aktivnost. Z rdečo zvezdo in belim krogom so zaznamovali pot, po kateri je februarja 1944 prešla njihov teren XIV. divizija »Borisa Kidriča«, posamezna križišča in kraje padlih pa so označili z napisnimi tablami. Za proslavo občinskega praznika so pripravili bogat spored: otvoritev razstave partizanskega gradiča, uprizoritev Bitenčeve drame v treh dejanjih »Ugasle luči«, odhod dveh patrolj, ki sta obšli znane partizanske točke, priredili mitinge in uprizorili manevrski naskok na Basališče, kjer

Tri bojne zastave, ki jih je Cankarjevi in Gubčevi brigadi poklonil Glavni štab NOV in POS. Vse tri zastave hrani Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani

je XIV. divizija pred desetimi leti vodila ogorčene boje za svoj obstoj, po vrnitvi pa baklado z zaključno proslavo.

Zveza borcev Dobrna ima točen pregled nad partizanskimi sirotami, vdovami, svojci padlih partizanov in invalidi NOV. Uredili so tudi življenjepise že za 37 padlih borcev.

Ivan Sešel

Spomenik Lacku

Organizacija Zveze borcev v Ptuj se je končno odločila, da bo postavila spomenik narodnemu heroju Jožetu Lacku. Dokončno so izbrali tudi prostor zanj, in sicer pred poslopjem okrajnega gledališča v središču mesta. Računajo, da bo spomenik odkrit 1. 1955, ob desetletnici osvoboditve Ptuja.

Praznik Jesenic

Tudi na Jesenicah so se končno odločili, da bodo vsako leto slavili svoj občinski praznik kot spomin na narodno-osvobodilno borbo. Za občinski praznik so izbrali 1. avgust. Na ta dan je bila 1941. leta na Možaklji prva bitka med jeseniškimi partizani in Nemci. Ciklostirani »Slovenski poročevalec« je po tem boju pisal, da so prestali gorenjski partizani po tem boju ognjeni krst in se poklonili spominu prvih padlih partizanov: Ferda Korena z Jesenic in jeseniškega kovinarja Viktorja Arzenška (doma iz Celja), ki sta 1. avgusta 1941 prelila kri za svobodo. Mestni odbor Zveze borcev na Jesenicah je o

Dore Klemenčič-Maj: Mrtva mamica

tem praznovanju, ki bo letos prvič, že razpravljaj. Da bo praznovanje čim bolj slovesno, je obljubil ZB pomoč tudi Ljudski odbor mestne občine.

neta Žagarja, pa bodo zaznamovali. Podobna znamenja ali pa spomenike bodo postavili tudi na Obranci in na Možaklji, kjer je bila ustanovljena jeseniška četa.

Dobri načrti

Na Gorenjskem, v radovljiskem okraju, bodo letos postavili več spomenikov padlim borcem in zaznamovali kraje, kjer so bile ustanovljene prve partizanske enote in kjer so imeli razne pomembne sestanke ali konference. Finančno bo to akcijo Zveze borcev podprl tudi okrajni odbor SZDL v Radovljici. Enega največjih

spomenikov bodo postavili na Pokljuki, kjer je padlo 82 borcev III. bataljona Prešernove brigade. Načrt predvideva postavitev spomenikov tudi na Jelovici. Kraj v Vodica nad Kropo, kjer je bila 29. julija 1941 ustanovljena prva gorenjska partizanska četa in kjer so borci prisegli ob navzočnosti narodnega heroja Sta-

Priznajmo, to so dobri načrti. Morda pa bo Zveza borcev na Jesenicah začela razmišljati tudi o postavitvi spomenikov narodnim herojem z Gorenjske? Res, zelo bi bilo na mestu, če bi postavili spomenike Stanetu Žagarju in Jožetu Gregorčiču. Se bolj kot doslej pa bi morali na Gorenjskem razmišljati tudi o dokončni ureditvi partizanskih grobišč, zlasti pa o ureditvi posameznih grobov, ki so še tu in tam raztreseni po Gorenjski.

Zgodba o prostovoljcu

OB PRIHODU ni vzbudil posebnega zanimanja. Bil je visok, lepo raščen človek tridesetih let. Nad čelom se mu je grbančil šop črnih svedrastih las; nosil je pristrizene črne brkice, prav tako košate obrvi in imel je svežo, bledikasto, skorajda deklisko barvo lic. Bil je človek tiste vrste, ki so mu vojna leta ugrabila najlepši del življenja. Otožne temne oči so se mu plašno svetlikale, njegovo pohlevno obnašanje je bilo pravo nasprotje njegovi krepki in prikupni postavi. Nosil je suknjič modre barve, sive jahalne hlače, rjave in pošvedrane škornje; okrog vratu pa je imel skrbno zavezan lep pisan šal. Človek bi na prvi pogled sodil, da ima pred očmi starega izkušenega partizana, če že ne celó kakega razboritega četnega komandirja.

»Nekaj dni bi še počakal, pa mu ne bi bilo treba hoditi k nam,« je podvomil v njegov prihod komandir Skala.

Ljudje iz četne komande, komisar Dane, njegov pomočnik Polde in Skala so sedeli za mizo v kmečki izbi. Zunaj pred hišo so se borci brezbrizno sprehajali okrog prostovoljca. Sedel je na stopnicah pri hlevu in se nemirno oziral proti hiši. Po vsem videzu je nestrpno čakal, da ga pokličejo v četno komando. Komisar Dane ni bil kdo ve kako navdušen, da bi se pozanimal za zgodbo takega zapoznelega prostovoljca. Svoboda je bila blizu, z vsakim pomladnim dnevom so jo bolj čutili. V mislih so že bili v mestih pri svojih domačih; tu in tam je še kdo zamišljen postal, kakor da bi se zbal, da mu je usoda namenila v poslednjem trenut nekaj strašnega, kar bo pretrgalo nit sanjavih misli o skorajšnji zmagi.

»Če je prišel, ga bomo pač vzeli,« je naposled rekel komisar Dane. Zbal se je, da ne bi Polde in Skala prostovoljcu, ki je čakal tam zunaj na odločitev, po nepotrebnem uničila veselja. Zjutraj, ko so ga pripeljale kurirke k hiši, je

videl, kako je srečen skočil k borcev in jih začel po vrsti objemati. Že prvi pogled nanj je človeku razpršil vse dvome in pomisleke o sumljivosti njegovega prihoda.

»Madona, ne rečem, če bi prišel lansko pomlad, ne pa zdaj aprila, ko so Nemci že čisto na tleh,« je ugovarjal Skala. »Takah prostovoljcev zdaj ne potrebujemo. Hudiča, tako bi še jaz čakal in prilezel zadnji dan v partizane.«

Namestnik komisarja Polde je bil podobnega mišljenja.

»Ko bo šel z nami v dolino, pa se bo lahko čeperil, da je star partizan. Videti je tak hrust, da si ne bi mogel nihče misliti kaj drugega.«

Poldetova nevoščljivost je bila Danetu zoprna, čeprav jo je tisti trenutek iz samoljubja odobral.

»Kdo ve, pravi, da je od daleč prišel. Saj ga ne poznamo.«

»Meni je pravzaprav malo nar! Ti si komisar, uredi z njim!« se je slednjič vdal Skala.

Dane je vedel, da bo ta opravek pripadal njemu. Toda, kakor mu je bilo včasih prijetno sprejemati novice, tako mu je bilo zdaj na pragu svobodnih dni to sila zoprno. Celo smešno se mu je zdelo. Fantje v četi so se malo brigali zanj, zdelo se je, da so podobnih misli kot Polde. Ne-

France Slana: Izvidnik

kaj pa je bilo kljub temu na prostovoljcu, kar ga je vznemirjalo in mu ni dalo, da bi ostal brezbrizen. Morda so se mu vzbudili ti pomisleki zaradi njegove zunanosti, mogoče je prostovoljec neopazno zganičil v njemu podzavestne občutke, ki so ga silili k temu. Tega tisti trenutek sam ni vedel.

Poklicali so ga v hišo. Mirno in boječe je vstopil v četno komando. Nič vojaškega in samozavestnega ni bilo na njem. Morda je bil od dolge poti toliko utrujen, ali pa je bil že po naravi tak. Tega ob njegovem vstopu niso mogli uganiti.

»No, sedi! Kako ti je ime?!« ga je povabil k mizi komisar.

S vprašujočimi in nemirnimi očmi se je zastrmel vanje.

»Bojan!« je rekel. In — kakor da ne bi zvenelo čisto prepričljivo — je še enkrat glasneje ponovil: »Bojan!«

»Od kod pa prihajaš tako...«

Dane je hotel reči »pozno«, pa si je ob pogledu na njegov pričakujoči in vdani obraz premislil. Najbrž je opazil njegovo zadrego. Rahlo se je zdrznil, zdelo se je, da mu je temna senca spreletela prek blagega in dobrodušnega nasmeha na licih.

»Iz Sicilije!« je odgovoril z negotovim glasom.

»Iz Sicilije?«

Spogledali so se. Skala je bil nekoliko začuden, Polde pa je še naprej kazal svoj brezbrizni obraz.

»Koliko časa pa si že na poti?«

Posmrknil je, ustnice pa so se mu skremžile kakor majhnemu otroku, ki ga sili jok.

»Tri leta!«

»Tri leta?«

Dane ga je nejeverno gledal, Skala pa je nemiren vstal iz za mize. Polde se je sklonil nad mizo in se porogljivo nasmehnil.

»To so menda pravljice... kajne, ti, Bojan!«

Dane se je vzgriznil v jezik, da bi udušil pikro opazko. Bilo je prepozno. Spregovorjene besede so porazno učinkovale. Fant se je stresel po vsem životu in globoko zajel sapo, da je zahropelo v njegovih prsih. Zmeden in razočaran je begal s pogledom po

Vito Globočnik: Nacistična nasilneža

njihovih obrazih, ni se mogel odločiti za besedo. Vse telo se mu je silovito napenjalo, kakor da hoče nekaj dolgo zatajevanega z vso močjo bruhniti na dan. Blesk v njegovih temnih očeh je vidoma ugašal, zdaj so bile motne in solzne.

»Kaj si delal na Siciliji?« je vprašal Dane osorno, da bi pregnal solzavo razpoloženje, ki ga jim je vsiljeval s svojim obnašanjem.

»Bil sem v bataljonu specialne... zaprt... Ušel sem... pred tremi leti.«

»Tri leta si potreboval, da si prišel do nas?«

Poldetovo vprašanje je zazvenelo v čudnem, zadirčnem tonu. Verjetno ga fant ni prenesel. Položil je roko na mizo, da so mu prsti od nervoze zabobnali po hrapavi deski. Nenadoma se je umiril, iz prsi pa se mu je izvil jokav vzdih:

»Ali vi veste, kaj je zame pomenila domovina!«

V izbi je nastala mrtva tišina. Spogledali so se, samoljubje in jeza sta jim sikali iz oči. Človek, ki je prišel zadnji dan v partizane, jih je hotel poučevati o domovini!?

Odgovoril mu ni nihče. Radovedno so pričakovali, kaj se je pletlo v fantovi glavi. Sedel je nepremično in jih gledal, niti enkrat ni trenil z očesom.

»Ti nam raje povej, zakaj si tako pozno prišel branit domovino?« se je prvi znašel Skala, ki je bil sovražnik podobnih sentimentalnih izbruhov.

Še bolj se je sključil in vztrepetal po vsem telesu.

»Tri leta sem hodil,« je začel s tresočim glasom, »tri leta sem potoval... dan in noč... Skrival sem se. Ujeli so me, pa sem jim zopet ušel... Lačen sem hodil, utrujen, zbit, žejen, bolan... samo, da bi...«

Utihi se je in si z drgetajočo roko otrl solzo, ki mu je spolzela na lice. S svojimi skopimi, neboljenimi in neurejenimi besedami jim je naslikal dolgo pot. Pred očmi so jim vstala pusta apnenčasta gorovja, ceste, železnice, vasi, ravnice, reke, mostovi... Tam se je plazil, skrival, stradal, jokal, obupaval in preklinjal, upal in hrepenel, da jih nekega dne končno zagleda... Zdaj je bil pri njih. Toda, kako so ga sprejeli? Dane se je prvi zavedel tega usodnega razočaranja. Pred njimi je stal živ človek, ki je z vsem srcem bil pri njih sleherni dan teh dolgih treh let, oni pa so zdaj ob srečanju brezbržno in zviška gledali nanj.

»Vem, da sem prišel prepozno...« Utišal je glas, spokojen mir se je razlil na nje-

gova lica. »Poglejte, rad sem imel domovino... prav tako kot vi!... Povejte, ali sem kaj storil zanjo?«

Niso mu odgovorili. Dane je iskal primerno besedo, pa je ni našel. Skali se je obraz vidno zmračil, Polde pa je nervozno zmigoval z rameni. Ali je kaj storil za domovino? Ta trenutek se jim je zdelo, da je to vprašanje preveč vsiljeno, pretirano, solzavo.

»Že res, toda... tri leta si hodil?! Ali nisi mogel prej priti? Malo prej?«

»V treh letih bi prehodil celo Evropo,« je rekel Skala.

Dane je hotel popraviti vtis njegovih robatih besed.

»Jaz sem iz Nemčije prišel v dveh mesecih!«

Fant je bil v zadregi. Toda le za trenutek. Počasi je vstal in se razkoračil. Odpel je suknjič in potegnil šal z vratu.

»Tu... poslušajte!«

Globoko je vdihnil sapo, da se mu je vzbočil prsni koš. Iz ust mu je vrelo grgrajoče piskanje. Popadel ga je kašelj, suh, bolesten in zopr. Odmaknili so pogled od njega; blede obraz, ki je bil še malo prej tako deviško blag, je posinjel, da so se mu zgrbančile žile na modrikastih sencih.

»Pol pljuč imam... če jih še imam!?... Zopet je globoko vdihnil zrak, da je odurno zapiskalo. »Z jetiko so me okužili v zaporu... Vso pot me je spremljala ta prekleta pesem! Poslušajte jo!«

»Nehaj!« ga je prekinil Dane s prizanesljivim glasom.

Skala je stal zmeden ob mizi, ličnice so mu rahlo podgetavale. Njegova stroga komandirska drža se je sprevrgla v svoje nasprotje. S prizvokom usmiljenja v glasu je zajecjal:

»Človek, ti si si čisto pri kraju!«

Fant je počasi zapel suknjič in si zavezal šal. Z obraza mu je sijala sumljiva rdečica, ki se je polagoma izpuhtevala. Postal je zopet blede. V njegovem pogledu ni bilo več zadrege. Zazdelo se jim je, da se je v njegovih očeh prižgal nov plamenček, ki se je naglo razgoreval in jih osvajal.

»Vidite, to je domovina!« je vzdihnil.

Njegov glas je bil tih in tresoč. Niso jih več vznemirjale njegove patetične besede. Verjeli so mu do poslednje črke. Pred njimi je stala razvalina mladega človeka, ki je izgoreval v hrepenenju po svobodi, po domači zemlji in domačih ljudeh — do vsega tistega, kar se je dalo zajeti v eno samo kratko, pretresljivo in mogočno izpoved:

— Domovina! —

Poslali so ga v četo. Ko je odhajal, so molče gledali za njim... Vedeli so, da ga morajo čimprej poslati v bolnišnico.

»Dober fant!« je rekel Dane Skala in Polde sta molčala. Spogledali so se in razumeli svoje misli. In čutili so, kako se iz njihovih src trgata domišljavost in samoljubje.

Čez dva tedna je padel v boju za Trst. Drago Vresnik

Pri opisih posameznih borb in drugih dogodkov iz NOB pa človek včasih zasledí prav neprijetne nepopolnosti. Ti nekateri opisi predstavljajo samo neke izseke iz posameznih dogodkov, čeprav bi bralec še tako želel spoznati ves dogodek. Krivda je seveda v tem, ker so posamezni pisci sodelovali samo pri delu akcije in samo ta del tudi opišejo. Menim, da bi bilo zaradi tega potrebno večje sodelovanje med pisci in bi s skupnim delom dobili popolnejše in vsestransko obdelane spise. Mor-da bi lahko uredništvo »Borca« k temu pozvalo udeležence posameznih borb in akcij ter bi se na podlagi več prispevkov sestavili točnejši opisi.

Kot primer takega nepopolnega dela bi navedel opise pohoda XIV. divizije na Štajersko, ki jih lahko zasledimo v raznih časopisih in tudi knjigah. Temeljitega dela o tem herojskem dejanju naših brigad pa še nimamo.

Janko Klemen

Pismo uredništvu

Na Vašo željo v letošnji januarski številki bi hotel dodati nekaj pripomb. Kar se tiče tiska, papirja in opreme revije, menim, da revija prednjači ne samo v jugoslovanskem merilu, temveč tudi v zamejstvu bi bila ponos marškaterega založnika.

Glede vsebine pa sodim, da manjka v reviji opisov dela terenskih aktivistov in organizacij OF. V »Borcu« prevladujejo opisi borb in akcij vojaških enot. Tudi žrtev in tihnega, a vendar velikega dela, ki so ga opravili aktivisti po okrajih in okrožjih, ne bi smeli pustiti pozabi. Ne pretiravam, če trdim, da so aktivisti Štajerske v letu 1944 imeli več žrtev kot pa vse vojaške enote na tem ozemlju (razen pohoda XIV. divizije). Toda o vsem tem je malo ali pa nič napisanega. Koliko drobnih sestankov in nočnih poti je bilo tre-

ba opraviti, koliko zased in obkolitev v hišah in bunkerjih so doživeli aktivisti! Uredništvo »Borca« naj bi pozvalo bivše aktiviste, naj le-ti napišejo svoje spomine. Tako menim, da bi n.pr. zgodovino bivšega saleško-mišlinjskega, pozneje mariborskega okrožja, lahko napisal tovariš Tone Ulrih-Kristl, preds. OLO Šoštanj.

Partizanska dobra volja

GORJANSKI NACEK IN ITALIJANI

TO JE bilo še tiste dni v letu 1941, ko so italijanski karabinjeri, ali kakor jih je gorjanski Nacek krstil »kurbinerji«, še prihajali k Miklavžu na Gorjance. Ne bi hotel reči, da Nacek ni znal italijansko, kajti on zna tudi nemško in če hočeš tudi madžarsko. Sam mi je to pripovedoval in jaz mu to verjamem, ker se še ni nikdar zlagal.

Pa začnimo, kako je bilo, ko so prišli k njemu italijanski karabinjeri. Bilo je vroče in njegova žena se je šla v hosto hladit, ko pride v hišo — pravzaprav v gorjanski hotel, kakor on sam pravi — »kurbinerska« patrola.

Pozdravili so se, kakor se spodobi ljudem, čeprav pravi Nacek, da se je slišalo, kakor bi rekel: »Bom žorgal.« Jaz mu verjamem, ker se še ni nikoli zlagal. In italijanski

»kurbinjer«, kakor da bi se že kdo ve koliko časa poznala, ga vpraša: »Dove moglie?«

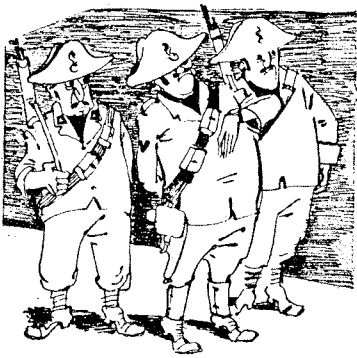
In Nacek mu pošteno pove, da v njegovi hiši ne »mol'jo«, ampak tam zgoraj v cerkvi. Ker je kazal z roko proti cerkvi, se mrliški soldat — vsaj tako je pravil Nacek, da so »kurbinerji« hodili okrog s takimi klobuki kot pri nas mrliški možje pri najdražjih pogrebih — prav prijazno nasmeje in mu pravi: »Nienti capito?«

Nacek pa že jezen, ker se ni nikoli pustil nabijati od ženine roke, se je odrezal: »Njen sem že, saj sva se po vseh ceremonijah vzela, ampak ne njeno kopito, da bi po meni nabijala, pač pa mož!«

Da bi ga karabinjer še dalje ne nadlegoval, se Nacek s težavo dvigne in počasi odšvedra v klet po polič vina. Sam pri sebi si je mislil: »Kar naj

France Slana: Čez reko

»Kurbinerji« pred Nackom

popije polič, bo dal vsaj hudič mir.«

Kdo ve, kaj se je porodilo v glavi italijanskega klobučnika, ko je Nacek prav počasi prinesel polič in ga postavil pred patrolo na mizo.

»Quanto anni?« Nacek pripoveduje, da mu je kri že počasi vrela, ampak se je zadržal, kajti gosta se ne sme odganjati od hiše, če nočeš, da bi prišla nesreča nad hišo. Le s težavo mu je prijazno odgovoril: »Je, je moja ženska Ani, ampak kvanta pa ni, saj je bila njega dni pri Majzeljnu v Sentjerneju za kuharico in kelnarico!«

In kakor bi se »kurbinerju« nekaj posvetilo, se je nasmehnil in vprašal: »Qui tratoria?« Ne, kaj takega pa še ne, da bi bilo vse tisto, kar Nacek pripoveduje, »trotarija«! To pa ne! Edino prav je bilo, da je v tem trenutku prišla skozi vrata njegova hčerka, ker bi se Nacek sicer drugače pogovoril s patruljo! Tako pa je raje obmolknil. »Kurbinjer« pa, kakor pravi poosebljen laški podrepanik, je slinasto vprašal in pokazal na njo: »Quanto anni?«

Nacek mu je z vso jezo povedal, da je tudi hčerka Ani in da ima dve Ani in da ima tudi sina Romana, ki je že na planinski veselici v Novem mestu pred vojno na mizi recitiral tisto, kar bi tudi njemu privoščil. In na koncu je še pridal, da je bil tako jezen, da bi še gadu žilo pregriznil, pa je šel raje s hčerko ven na sveži zrak, da se je ohladil.

Jože Zamljen-Drežče

BOLNIK

Nekje so Nemci ujeli ranjenega partizana in ga odpeljali v bolnišnico na Golnik. Menili so, da ga bodo tako pridobili na svojo stran. Ta pa je že od prvega dne ujetništva mislil, kako bi se jim izmazal in spet prišel na svobodo. Končno, ko je malce okrevail, je tvegat pobeg, čeprav je bila straža na hodniku in pred stavbo. Zavezal se rjuhe iz bolniške sobe v dolgo »vrv« in se z okna spustil na tla. A smola, ravno pred nemškega stražarja, ki je bil tako presenečen, da je mislil, da je prišla sama smrt ponj (partizan je bil v bolniški halji!). Verjetno je imel stražar takoj polne hlače in se je »stražarsko« zavedel šele takrat, ko je bil partizan že na varnem v bližnjem gozdu.

SREČA V NESREČI

Po kratkotrajni odjugi je neke noči v februarju 1942 pritisnil hud mraz. Po ljubljanskih ulicah je bila zjutraj taka poledica, da so morali Ljubljancini dobro paziti na svoje kočice.

Staro ženico je tudi zanesla pot iz hiše. Srečno je pridrsala do Šentpetrske ulice. A tam jo je nenadoma spodneslo in v trenutku se je znašla na tleh, kakor je bila dol-

ga in široka. Najhuje pa je bilo, da se ji je pri tem odprla torba in se je iz torbe usul šop »Slovenskih poročevalcev«, ki so se razpršili na vse strani. Ženica se je skušala hitro pobrati in jo popihati. Bilo pa je prepozno! Od nekod je hitrih korakov pritekel karabinjer.

»Po meni je!« se je zgrozila ženica in zaprla oči. A glej ga, šmenta! Karabinjer se skloni, ji pomaga na noge in reče: »Povera, signora!« Nato ji pobere vse »Poročevalce« in jih skrbno stlači v njeno torbo.

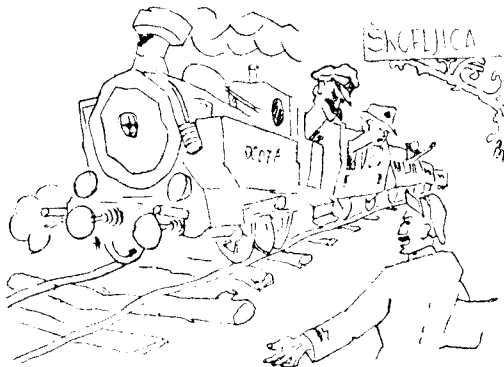
NASEDEL JE

Zadnjega aprila 1942 je ves dan lil dež, pomešan s snegom. Kljub temu so skojevci izvršili do tedaj največjo akcijo z letaki in parolami, akcijo v počastitev 1. maja... V Šiški pa so razen tega »vpe-ljali« še nekaj povsem novega. Na meter dolge vrvice so navezali na en konec kamen, na drugega pa slovensko zastavico. Nato so metali vse skupaj toliko časa na električne žice, dokler ni vse obviselo.

Prvega maja je dež prenehal. Karabinjerji so imeli ob pogledu na liste in parole kar bolščeče oči! Besneli so. Brisali so parole z zidov. Dela kar preveč! Nekdo med njimi pa se je kazal zlasti vnetega (najbrž si je hotel prislužiti

IN NOV PROMET SE NAM ODPIRA!

Faksimile ene izmed slik, ki je bila objavljena v 2. št. humorističnega lista Cankarjeve brigade »Tišina«. Sliko je narisal Pavle Šimenc-Pajo

»Škofljicaaaa! Za v partizane prestopit!«

dopust?). Posebno so ga bodle v oči zastavice na žicah. A kako do njih? Nekdo ga je videl, da je pihal vanje. No-rec! Ker s tem ni šlo, je stikal po dvoriščih, da bi našel primeren kol, s katerim bi jih sklatil. Prišel je tudi na dvorišče hiše, kjer je stanoval skojevec Milan. Ta je karabinerja, ki je vprašal za kol, takoj peljal za hišo in mu izročil enega. Zvita buča, ta skojevec, ki je ponoči sam sodeloval v akciji, pa je izbral za karabinerja tak kol, ki je bil zaradi več dni trajajočega dežja popolnoma moker. Karabinjer je seveda brž stekel na ulico, da bi se pred svojimi nadrejenimi pobahal s svojo vnmno. Res, nekaj zastavic je srečno sklatil. Šele na Aljaževi cesti pa se je temeljito uštel in nasedel skojevcu Milanu. Ko se je namreč karabinjer z mokrim kolom spet dotaknil električne žice, s katere je hotel sklatiti zastavico, ga je tako streslo, da se je kar zavalil na cesto in tulil kot vol... Zastavice pa so še visele, dokler jih niso pobrali gasilci...

Mile Pavlin

UGANKI

Kakšna je razlika med belo gardo (belogardisti) in črno roko (črnorokci)? — Nobene, kajti ponoči je vsaka krava črna!

Kateri most je na svetu najlažji? — Štampetov most na progi Ljubljana—Trst, ker je »šel« trikrat v zrak!

PIVŠKI GOLAZ

Pivški aktivisti so ujeli izdajalca in ga pritirali na Mašun. Nekdo izmed njih je v tamkajšnjem pivskem narečju povedal Dakiju zločine ujete-ga, potem pa ga je vprašal:

»Oštija, ma kaj čmo narediti iz njega?«

Daki pomežikne in odvrne resno: »Golaž.«

SUHA HRANA

O Ličanih kroži zlobna partizanska šala...

So liški partizani napadli ustaški vlak, pobili spremstvo

in zaplenili tudi tri vagone »Kalo-donta«. Plen so umno pospravili, »Kalo-dont« pa so si razdelili za suho hrano...

ZAGORCI IN REPUBLIKA

V Zagori so partizani imeli miting.

Komisar je imel dolg govor, ki je zelo navdušil Zagorce. Na koncu komisar zakliče:

»Zagorci, hočete republiko?«

»Hočemo!« zahrumo vsi v en glas.

Nato vpraša nekdo: »Jeli, komesaru, a kako se to jede?«

NEIZPOLNJENA ŽELJA

Italijanski tenente je zelo vneto zasledoval neko slovensko dekle z željo, da bi si pri njej »odžejal« svojo vročo italijansko kri. Prav takrat so italijanski »kulturonosci« požigali slovenske domove na Primorskem, in tenente je dekletu grozil, da bo požgal tudi njen dom, če ga ne »usliši«.

To dekle pa ni bilo tako, kot si je tenente mislil!

Nekega večera ga je dek-le res povabila v svojo sobo. Hm, kako ji je tenente obljudil s svojimi »sladkimi« in strastnimi besedami »zvestobo«! V mislih pa je že užival... Prepričan je bil, da se bo njegova želja izpolnila. Ko pa je vstopil v sobo in je hotel stisniti dekleta k sebi, je prebledel. Izza omare je namreč stopil predenj partizan Stjenka. Kako je bilo potem, no, tega pa naša zgodba ne pove. Le to so vedeli povedati ljudje, da je tistega tenenteja za zmeraj minila želja po slovenskih dekletih!

DOBRA KLOBASA

Tone je bil vseh muh poln. Neumnosti so mu bile včasih »življenjska hrana«; če ni kake »ušpičil«, je bil bolan.

Tisto zimo so doma zaklali lepega prašiča. Tone je pomagal klavcu delati klobase. Pa mu šine nekaj v misel:

»Ha-ha-ha, to bo nekdo klel!«

Nato natare česna, nasuje popra in soli in s to zmesjo natlači kak pedenj črevesa. Zraven se muza in veseli, ka-

ko bo nekoga »potegnil«, kajti klobas se nihče ne brani.

Nastali so burni dnevi. Italijani so vse bolj plašno gledali, »gošarji« pa so bili v vasi stalni gostje. Maja meseca je tudi Tone izvelkel puško izza tramovja, mati pa mu je v nahrbtnik potisnila zadnji dve klobasi, nato pa je z vaškimi fanti odrinil v gozd. Na Kruļjavem laz-u so posedli k počitku in Tone je požiral debele slin-e, ko se je domislil malice. Izvelkel je klobaso, jo pri špili pretrgal in si jo do grla potisnil v usta. Odgriznil je, začel žvečiti, pa ga je peklo in dušilo, da je kar zijal. Jezen je izpljunil. Znova je ugriznil, a spet isto.

»Madona!« je klel. »Škandal, taka klobasa pa za partizana! Pfej!«

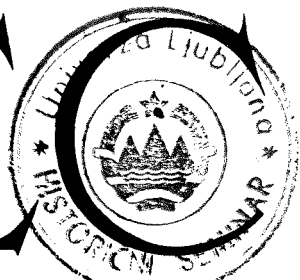
Še in še bi bil robantil, da se ni spomnil svoje šale. Tedaj pa se je namuzal in sosedovemu Jaki ponudil ostane-k klobase. Ne bodi len, Jaka klobaso vzame in jo mirno poje, kajti Tone je bil pospravil že ves česen, poper in sol, Jaka pa se je mastil le z mesom.

SALAMA

Nekaj partizanov, ki so komaj prišli v Škočjan, so nepričakovano obkolili Nemci. Za beg je bilo prepozno, tvegati borbo pa bi bilo spričo velikega števila Nemcev najslabše. Znašli so se in tvegali navzočnost — z zvijačo.

Partizan France je s štirimi tovariši skočil v dimno kamro. Na mah so bili vsi črni kot žužki. Ko pa so se jim oči le nekoliko privadile teme, so opazili, da stoje sredi »gozda« salam. Pa niso imeli niti toliko časa, da bi pocedili slin-e po njih! Kajti po stopnicah je že lezel Švaba. »Kar bo, pa bo!« si misli France in hitro sname salamo. Na vratih se pokaže Švaba z brzostrelko v rokah in prižge baterijo. France mu od strani brž pomoli salamo. Nemec jo zgrabi, ne da bi videl, kdo mu jo je dal, jo vtakne pod plašč, zapre vrata in zakriči: »Gemer, gemer! Hier sind nur Salamen...!« (Pojdimo, tukaj so samo salame.)

BOREO

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

8058

Številka 4 • Letnik VI • April 1954

Obletnica herojeve smrti

ENAJSTEGA aprila 1953 je dogorelo veliko življenje. Bila je pomlad — jugoslovanski narodi pa so spremili na poslednjo pot pepel človeka, ki je zgorel v neizrečni ljubezni do delovnega človeka in v strastnem revolucionarnem strem-ljenju k socialističnemu ustvarjanju. Umrl je Boris Kidrič — Peter Kalan... Umrl? Mar heroji umirajo? Heroji padajo! Padajo na vojnih barikadah ali na barikadah dela. Peter je bil tak. Padel je, da bi plamtel in živel v milijonih ljudi. Njegovo življenje se je izteklo, končalo, toda njegovo delo ne bo pozabljeno. A tudi ne on! Živi in živel bo v našem in v spominu bodočih generacij. Kajti Boris Kidrič je bil eden izmed tistih, ki je svoje plodno življenje neprestano razdajal svojemu ljudstvu, za njegov in napredek vsega človeštva. Tak je bil Peter do poslednjega diha. Na takih ljudeh, na takih borcih je zidana vsa zgodovina človeškega napredka. Take ljudi porajajo samo velika razdobja, velika ljudska dela... Enainštirideset let in en dan je živel Boris Kidrič. Nato je dogorel, da bi plamtel in živel v milijonih ljudi. Dogorelo je veliko življenje, izteklo se je, končalo. Mi pa smo ponesli na poslednjo pot le pepel življenja, ki je prezgodaj zgorelo v plemenitem požrtvovanju. On je bil duša naše revolucije. V duši te revolucije in v njenih plodovih pa bo v nenehni borbi za napredek delovnega človeka nam in bodočim generacijam nenehno živel: revolucionar in tovariš in človek — Boris Kidrič.

Mož, ki ni priznal obupa

MOŽ, KI ne prizna obupa, mož, ki se ne sprijazni z usodo, temveč se ji postavi po robu in se spoprime z njo, je res mož v pravem smislu te besede. Zdi se mi, da je to ena poglavitnih lastnosti resničnega revolucionarja. To je velika lastnost. Toda vara se, kdor misli, da ta lastnost ne zahteva velike, večkrat nadčloveške moči. Vara se, kdor misli, da je takšnim možem

lahko pri srcu, zakaj obup je zadeva srca, kakor je zadeva srca tudi pogum. In prav tako se vara, kdor misli, da takšni možje niso deležni bridkih preizkušenj in težkih udarcev usode. Vsega so deležni. In še v večji meri, zakaj kdor ne prizna obupa, mora premagati vse bridke preizkušnje in vse udarce usode. To pa se pravi: biti nenehno v boju in zmagovati. Da, biti nenehno v boju in zmagovati, zmagovati.

Boris Kidrič-Peter Kalan na Rogu 1944. leta

Mož takšnega kova, pravi revolucionar, mož, ki se je spoprijel z bridko usodo svojega naroda in v tem boju ni nikdar obupal, je bil tudi Boris Kidrič-Peter.

Poznala sva se precej let. Srečavala sva se v Parizu, na Rogu in v Ljubljani. Videl sem ga v dobrodušnega in razjarjenega, veselega in globoko resnega. Videl pa sem ga tudi v bridki preizkušnji, ob težkem udarcu usode. In prav tisto srečanje se mi je najgloblje vtisnilo v spomin.

Bilo je tistega dne, ko se je smrtno ponesrečil komandant Stane. Vse popoldne sem taval po Črnomlju. Dan je bil siv, nebo oblačno, pokrajina mrtva. Partizani so se pritaženo pogovarjali. Hodili so skoraj neslišno. Njihovi obrazi so bili mirni, čeprav so neprestano prisluškovali, kdaj se bodo ob robovih Bele krajine oglasili sovražni streli.

V poznem mraku me je poiskal Kidričev kurir.

»Tovariš Peter te išče,« mi je rekel.

»Kje pa je?«

»Na cesti.«

»Na cesti!« sem se nehotе glasno začudil, ker sem v mislih že videl pred sabo klasično nestrpnega Petra. Hitel sem za kurirjem in pri tem bliskovito premišljal, zakaj me kliče. »Aha,« sem se domislil, »dal mi bo navodila za Slovenskega poročevalca. Nemara bo treba pripraviti posebno izdajo.«

Peter je res stal na cesti, toda čudo vseh čudes, prav nič ni bil nestrpen. Bil je ne navadno miren, tako miren, da sem mu začudeno pogledal v obraz. Bil je bled, bridek, toda kljub temu odločen.

»Ali greš z mano, da boš še enkrat videl Staneta?« je vprašal zelo mirno, mehko.

»Grem,« sem prikimal.

Sedla sva v avtomobil. Peter se je takoj pogreznil v molk. Molčal sem zraven nje. Počasi smo zavili čez Lahinjo. Iz Črnomlja v Kanižarico, kjer je bila bolnišnica, je zelo kratka pot, toda tista vožnja je bila zelo dolga. Av-

tomobil je brez luči drvel, gola drevesa so hitela mimo, pa vendar se nismo nikamor premaknili. Večkrat sem se ozrl v Petra. Sedel je nepremično in nepremično strmel po cesti, ki se je vijugala pred nami. Premišljal sem, ali naj kaj rečem in kaj naj rečem, pa nisem našel besede.

Naposled se je avtomobil ustavil pred bolnišnico. Peter je stopil čez prag. Stopil sem za njim po ozkem in mračnem hodniku. Pod nizkim stropom je brlela slabotna žarnica. Na koncu hodnika je Peter za hip obstal. Nato je z odločno kretnjo odpahnil vrata, toda vstopil je po prstih. Stopil sem za njim v majhno sobo. Tudi tam je pod stropom brlela slabotna žarnica. Vse je bilo v neredu, pod je bil nastlan s papirjem in cunjami.

Ozrl sem se okrog sebe. Pri oknu je stal nekdo v beli halji. Sunkovito se je obrnil. Zagledal sem vranječrno brado kiparja Nikolaja Pirnata.

»Pravkar sem jo odlil,« je rekel z zamolklim glasom in stegnil roke proti Petru. Na odprtih dlaneh je držal nekaj belega. Stopil sem korak naprej. Bila je posmrtna maska komandanta Staneta.

Peter je samo pokimal in se takoj odmaknil. Ozrl sem se za njim. Stal je pred starinsko pisalno mizo. Stopil sem bliže. Na mizi je ležalo Stanetovo truplo.

»Ali je bil res tako majhen!« me je prešinilo. Toda te misli me je bilo tako sram, da sem se nehote ozrl v Petra. Potegnil je bil titovsko z glave. Držal jo je pred sabo ter jo krčevito stiskal s prsti. Stal je nepremično in strmel v Stanetov obraz. Takega Petra še nisem videl. Bil je potr. Kaj potr! Na njegovem obrazu je bila bridkost, kakršne še nisem videl. In v tistem hipu me je zapelala vest, ker nisem mislil, da njegovo srce premore tolikšno bridkost. Toda tista bridkost ni bila samo bridkost. V njej je bilo še nekaj, nekaj prav tako pristnega, prav tako močnega: jeza

*Boris Kidrič-Peter Kalan
(Stražni vrh pri Črnomlju,
27. aprila 1945. leta)*

in upor zoper usodo, ki mu je pobrala komandanta, ki mu je pobrala brata v orožju, v tistih časih pač najbližjega, najdražjega sorodnika.

Niko Pirnat je previdno odložil posmrtno masko na okno. Zvil si je cigareto. Nato je segel v žep po prižigalnik, toda preden je kresnil, se je ozrl na Petra — in obstal je

s prižigalnikom v dvignjeni roki.

Nemara je minila še minuta, preden se je Peter zganil. Stegnil je roko in začel prav narahlo pobirati drobce bele sadre iz Stanetovih las.

Niko je hitro priskočil.

»Takoj bomo izprali,« je rekel opravičujoče.

Peter je pokimal in se obrnil. Na pragu se je še enkrat ozrl, nato je tiho zaprl vrata za sabo.

Molče sem šel za njim po hodniku. Sedla sva v avtomobil. Peter se je pogreznil v molk. Nepremično je sedel in strmel naprej po cesti, ki se je vijugala pred avtomobilom. Pogledal sem mu v obraz. Še je bila na njem bridkost in z bridkostjo jeza in upor. Zdaj nisem več premišljal, kaj naj rečem, zdaj sem vedel, da je treba molčati, ker ga ne smem motiti v njegovem težkem boju, zakaj spoprijel se je z udarcem usode, ki ga je treba premagati.

Pripeljala sva se v Črnomelj.

»Tukaj sva,« je rekel mirno.

Izstopil sem in obstal sredi ceste. Čutil sem, da bi moral nekaj reči, a ker nisem našel druge besede, sem rekel:

»Hvala.«

»Tudi tebi,« je tiho odvrnil.

»Pa nikar ne pozabi.«

Zaprl je vrata in se odpeljal. Obstal sem sredi ceste in gledal za črnim avtomobilom, ki je počasi izginil med temnimi hišami sredi temne noči. Ozrl sem se v nebo, ki je bilo nastlano z raztrganimi, starinskimi sivimi oblaki, kakršni so na obledelih starih slikah. Med oblaki je nepremično sameval zakriviljeni krajec. Vse je bilo tiho, vse se je pogreznilo v sivo novembrsko tišino. Pri srcu mi je bilo tesno, žalostno in bridko, a hkrati nekam čudno slovesno. Zdelo se mi je, da nisem več v današnjem času, temveč da se je odprla pred mano knjiga zgodovine in da živim v davno minuli dobi, v dobi slavnih bojev in velikih ljudi, ki niso priznali obupa in so zato zmagali.

Ciril Kosmač

Drobni spomini

KADAR se spomnim na pokojnega Borisa Kidriča — Petra Kalana, se hkrati spomnim tudi njegovih besed, ki jih je izrekel ob pripravah na narodnoosvobodilno borbo. Razredna logika v narodnoosvobodilnem gibanju, v domovinski vojni, je na svoj prapor že od vsega začetka zapisala geslo narodne enotnosti, oborožene borbe proti okupatorju in fašizmu. Od aprila 1941. leta naprej se je v Jugoslaviji takole izoblikovalo vprašanje: ali neizogibna smrt, ali pa prevzame ljudstvo v trdem narodnoosvobodilnem boju usodo narodov in države v svoje roke.

Te besede so postale kri in meso nadaljnje borbe, ki smo jo tako uspešno izbojevali. Tovariš Peter je dobro videl prihodnost. Njegove besede so vedno zvenele odločno, jasno in mogočno. In še danes zvene tako...

*

V Starem bregu na Kočevskem daje Peter navodilo za nadaljnje delo in pojasnjuje, kako je treba pridobivati ljudi za borbo. Na sestankih v Podstenicah, Frati, pri Brezovi rebri nas kritizira, spodbuja in kaže pravo pot. Komaj je končal z razpravo na sestanku aktivistov, že hiti v Glavno poveljstvo in študira položaj

na bojišču. Ni bil samo velik političen delavec, temveč tudi vojak, kajti predobro je vedel, da morajo biti in da tudi so vojaški in politični uspehi v naši narodnoosvobodilni borbi nenavadno trdno povezani.

Nepozaben je ostal referat tovariša Petra na Kočevskem zboru, ker je vlil nam vsem toliko hrabrosti in toliko novih perspektiv. Njegova beseda je užgala kot ogenj in on sam nam je bil vzgled.

»Vsaj majhno dozo skromnosti...« je dejal Peter na konferenci komunistov v Dvoru, ko je na široko govoril o revolucionarnem liku komunista in o odnosu komunistov do ostalih.

*

Najbolj pa mi je ostal v spominu sestanek nad Občicami na Kočevskem. Tu se je Peter še posebno pokazal kot človek, čeprav tudi oster in včasih hiter kot burja. Poklical me je skupaj z nekim tovarišem in me ostro grajal, češ da sem sektaš v odnosu do drugih članov okrožja, ki so delno predstavljali inteligenco. Debelo in presenečeno sem gledal in zardeval ter nikakor nisem mogel razumeti, kje naj bi ga polomil in kdo ga je napačno obvestil. Ko je tako »zlil« vso jezo na naju, je z mirnim glasom dejal:

»Tovariš Klemen, vem, bil sem oster. Oprosti! Moraš razumeti — saj si komunist — proletarec — da se moramo ostro boriti proti vsem napakam!« To je samo majhen primer, kako je znal čuvati enotnost borbenih sil in kako visoko je cenil tudi slovensko inteligenco, ki se je udeležila borbe slovenskega naroda za osvoboditev. Na drugi strani pa je to primer, kako je pod videzom ostrine in nedostopnosti skrival pravo svojo naravo človeka, tovariša, komunista.

Franc Černe-Klemen

Nov portret Borisa Kidriča

Pred nedavnim je naš kipar Ivan Sajovic dokončal plastiko: portret Borisa Kidriča. Kip, ki je izdelan v nadnaravni velikosti, je v mavcu in patiniran. To je živ in izrazit Kidričev lik, poln človeške vedrine in neuklonljive volje, tak, kakršen je bil pokojni Kidrič: človek-revolucionar. Kipar Ivan Sajovic je kip izdelal po spominu, fotografijah in številnih posvetovanjih. To je sedaj tretji Kidričev portret (napravila sta ga še Boris Kalin in Jaka Savinšek).

Kako smo popravljali orožje

POMAKNIMO se v mislih za več kakor eno desetletje nazaj, v leto 1941. Kdor je doživel in preživel tiste bridke in ponižujoče trenutke svojega življenja, ta se jih bo gotovo vedno spominjal.

Mnogo je bilo o vsem tem že napisanega, vendar menim, da nobeno pero in noben jezik ne more izraziti tega, kar je občutilo takrat posamezno srce vsakega našega poštenega človeka.

Naša vojska je kapitulirala. Marsikdo ni niti vedel še takrat, da je bila vsa ta »kraljevska« državna stavba tako gnila in kako malo dela je imel sovražnik, da je opravil s to gnilobo. Triindvajset let je bilo potrebno, da so utrdili naše meje in se pripravili na boj — da je naša vojska lahko kapitulirala že v prvih dneh spopada. Mnogo bolj kot naše meje so bili utrjeni položaji naših gospodov ministrov v tujini in so bolj skrbeli zase kot pa za ljudi in državo, ki so ji vladali. To se je videlo, ko je izbruhnila vojna; kot hiša iz kart se je vse podrlo in nikjer ni bilo teh »velikih« državnikov, ki so jo z »Njegovim Veličanstvom« na čelu v prvem trenutku popihali. Narod je zaman čakal na povelja, ker je bil pripravljen boriti se za domača tla, čeprav je bil z vodstvom že dolga leta nezadovoljen. Toda ljudje so v trenutkih gorja pozabili na to in so bili pripravljeni nuditi vse svoje moči, da bi se domovina ubranila pred navalom tuje vojske. To se ni uresničilo, ker je bilo nemogoče: sramotna izdaja je vse preprečila.

Sledili so proglasi, objave, obvestila: obvezno oddajte orožje! Umikajoča se brez cilja in razpadla jugoslovanska vojska je puščala orožje kjerkoli in ga metala stran. Bilo bi usodno, če bi okupatorji pri kom našli orožje. Povsod je bilo raztreseno orožje in strelivo; še danes kje naletimo na kako rjasto pištolo ali strelivo v blatu ob reki. Vse je bilo treba oddati: od pipca do

topa! Vsega se je bala fašistična vojska — strah ne pozna meja!

Toda ni bila vsaka puška zavržena ali izročena okupatorju! Komunistična partija je vse predvidela in mnogo dragocenega orožja so skrili na varnih krajih — gotovo bo še prav prišlo! Prve partizanske čete so se formirale in kmalu je bilo tega orožja premalo in jeli so po skritih krajih in ob poteh iskati orožje, ki ga je zavrгла jugoslovanska vojska in ki ga okupatorji niso našli.

Zalosten je bil pogled na vojake, ki so se slatili pred kmečkimi hišami in prosjačili ali kupovali civilne polrazpadle obleke, in upanju, da se prebijejo do doma. Kdo je bil kriv? Gnilo vodstvo; tega se vsi zavedajo in vsi se z bridkostjo v srcu spominjajo tistih temnih dni. Tega ni več mogoče pozabiti — zgodilo se je. Kako bi se vse to izteklo, ne vem, če se ne bi pojavil tisti klic, ki je pozval ljudi v upor. Pobrali smo blatne puške

iz rečnih strug in mahu. Sledili smo klicu Partije in Tita in vedeli smo, da je to edino pravilno, kar lahko storimo v tem trenutku. Maščevani morajo biti, ne samo zločini okupatorja, temveč tudi Mitrovica, Glavnjača in vsi zločini režima, ki je tako sramotno in bedno propadel. Vojna se je končala, a prava vojna se je šele začela; povsod smo pobirali orožje in ga popravljali...

*

Ze leta 1941 so partizani imeli prve delavnice za popravilo orožja, predvsem tistega, ki so ga našli zakopane ali pa v vodi ob poteh, kjer je bežala poražena vojska. Vas Podstenice leži visoko v roških hribih in ime te vasi je vsestransko povezano z razvojem, porazi in uspehi slovenskih partizanov. Sredi lepih in mogočnih gozdov so borna polja in 25 hiš posejanih po kamnitem svetu. V vasi je bila žaga, katere lastnik je bil neki Pogačnik; pri njem je od izbruha vojne bil tudi njegov brat z Jesenic, ki se je sem umaknil pred Nemci. Partizani so prihajali sem popravljat

V tej hiši na Večni poti 3 v Ljubljani, je bil 27. aprila 1941. leta ustanovni sestanek Osvobodilne fronte slovenskega naroda

orožje, ker je imela žaga tudi ključavničarsko delavnico. Vasičica je bila daleč od Toplice, kjer je bila italijanska postojanka. Pot do vasi pa je bila polna podrhtih dreves, ki so onemogočala vsak promet. Če bi hoteli Italijani v Podstencice, bi morali poprej očistiti cesto, kar pa bi trajalo precej časa in bi partizani lahko vse potrebno za obrambo pravočasno ukrenili. Kljub temu pa smo se odločili, da bi delavnico prenesli na bolj skrit kraj. Uredili smo v barakah delavnice in stanovanja. Ni bila to turistična postojanka, temveč nujna borbena potreba. Imeli smo tudi svojo električno postajo, za katero smo prinesli motor iz Soteske. Imeli smo dve stružnici in vrtni stroj — vse na motorni pogon. Tu sta delovali tudi čevljarska in krojaška delavnica. Imeli smo tudi klavnico in mesarijo, ki sta imeli nekaj strojev. Vse je bilo lepo, le na kadre smo premalo pazili. Med sodelavci je bilo nekaj internirancev, katere so partizani osvobodili na poti v Italijo. Nekateri teh so se potem v Roški ofenzivi predali Italijanom in izdali naše delavnice, ki so jih fašisti popolnoma uničili.

Ker se je v partizanskih enotah orožje vedno kvarilo, nam ni preostalo drugega,

kot da smo v nahrbtnikih nosili tudi nekaj orodja, da smo lahko med potjo popravili najnujnejše in kar se je sploh dalo popraviti. Konec decembra 1942 sem dobil od Ivana Mačka-Matiije nalogo, da organiziram novo delavnico za popravilo orožja. Z vsem srcem in voljo sem se lotil dela, saj me je taka stvar tudi veselila. Stopil sem v stik s Srečkom Prežljem, Gustelnom Pogačnikom, Jožetom Vrščajem in Stanetom Prežljem. Marca 1943 smo pričeli delati. Delavnica je bila v neki kmečki hiši v Sekuličih. Nekaj potrebnega orodja smo dobili iz Novega mesta, nekaj iz samostana v Pleterjih in iz Soteske. Brigade pa so prinesle pokvarjeno orožje v sosednjo vas Drago, da smo bili varnejši pred izdajo.

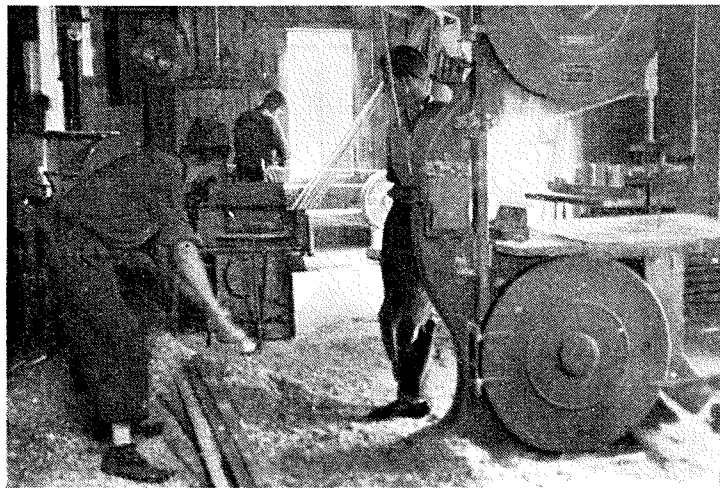
V istem času smo pričeli ustanavljati tudi druge delavnice. S tovarišem Tonetom Kapšom iz Črnomlja in Francem Levstikom-Frenkom iz Travnika smo pričeli iskati primeren prostor v Rodinah. Na Maverlenu smo staknili staro šupo, kateri je streha puščala. Vse je bilo treba dobiti: les, okna, vrata, ključavnice, orodje, celo za žeblje nam je trda predla — pulili smo jih kjerkoli iz lesa in poravnali. Les smo dovažali z volmi in to samo ob večerih, da nas

Tone Šušteršič-Tine Železnik, vodja orožarskih delavnic pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije

ne bi kdo opazil. Nekega večera sva spet z Levstikom peljala les do bodoče delavnice. Ko sva se vračala, je bilo tako temno, da sva prišla vola za repe in tako prišla srečno domov. Tu smo ustvarili z vztrajnim delom delavnico, kjer smo najprej popravljali samo puške, potem pa tudi čevlje. Ta delavnica se je ohranila in služila vse do konca vojne.

Delavnice so bile majhne in ni bilo mogoče popraviti vsega, kar se je pokvarilo v naraščajoči partizanski vojski. Pričeli smo pripravljati več delavnic v Starih žagah. S trudom, napornim delom in izkušnjami pri že prej organiziranih delavnicah nam je uspelo osnovati delavnico, ki je bila največja in v primeri s prejšnjimi kar moderno opremljena. Imela je štiri oddelke in je po kapitulaciji Italije zadoščala za vse potrebe pri popravilu in predelavi orožja. Sprva je v njej delalo okrog 30 delavcev, potem pa je njih število naraslo. Popravljali smo vse: od majhnih revolverjev do topov. Razen strojnega oddelka smo imeli tudi pirotehnični odde-

Partizanska mizarska delavnica v Črnomlju, poleti 1944

lek, kjer smo delali z razstrelivi. Bil je oddelek za popraviljanje pušk in strojnic ter oddelek za precizno mehaniko, kjer smo izdelovali samo nekatere dele orožij. Vsi težki stroji so delovali v podzemskih bunkerjih. Delavnica je imela tudi svojo kovačnico in livarno, kjer smo ulivali razne dele iz aluminija. Imeli smo tudi radiomehanično delavnico. Vse te delavnice sem vodil do avgusta leta 1943.

V novembru 1943 je bila nemška ofenziva. Prišli so do Starih žag, do prve puškarske delavnice in odkrili orožje in razstrelivo. Partizani so nastavili en zaboj streliva na dokaj vidno mesto in ga podminirali. Nemci tega niso pri-

čakovali in rezultat je bil porazen; nekaj jih je bilo takoj mrtvih, precej pa ranjenih. Delavnico so zažgali in postavili tablo z napisom »Nevarno — minirano!« Ker so se že pri prvi tako opekli, niso šli dalje in so vse druge delavnice ostale nedotaknjene.

Iz Starih žag sem odšel na Primorsko, kjer sem spet organiziral delavnico nad Zakrižem in pozneje na Krasu blizu Gaberij. Delo je bilo povsod povezano s približno enakimi težavami. Povsod je bilo naporno, in treba je bilo mnogo trdne volje in sodelovanja zavednih borcev in aktivistov.

Tone Sušteršič-Tine

Vojni ujetnik

Objavljamo nekaj odlomkov iz rokopisa tovariša Danila Gaberskega, ki je opisal svoje doživljanje in trpljenje v nemškem vojnem ujetništvu med zadnjo vojno. Ujetil so ga ob razpadu stare jugoslovanske vojske aprila 1941. leta.

OKROG štirih popoldne smo pripešačili v Celovec. Tu se je pričelo najbolj žalostno poglavje našega potovanja. Vodili so nas okrog po mestu in nas razkazovali kot kake cirkuške zverine. Bili smo namreč prvi jugoslovanski vojni ujetniki, ki so jih videli v Celovcu. Mimo deželne vojašnice so nas tudi vodili in mladi švabski regruti so nas obsuli s psovkami in nas opljuvali. Tudi ženske so delale isto in se norčevale iz nas, češ da nas bodo vse pobesili. Prenočili smo v mestnih garažah in dobili celo nekaj tople juhe. Zjutraj so nas spet vodili po mestu, na kolodvoru pa so nas strpali v živinske vagone. Po 40 do 50 so nas stlačili v en vagon, tako da nismo mogli niti sedeti, kaj šele, da bi ležali. Potem se je pričela vožnja, premikanje na velikih postajah in stanje na slepih tirih, brez konca in kraja. Mislili smo, da pridejo naš vagon odpret ter da bomo dobili kaj jesti in lahko odšli ven na potrebo. Cele tri dni pa se ni

nihče brigal za nas, in lahko si mislite, kako je izgledalo v vagonu. Čeprav smo večji del odpadkov zmetali skozi linice v vagonu, pa se je v majhnem natlačenem prostoru širil neznosen smrad. Na pol živi smo prišli v Mühlberg in potem še nekaj časa hodili do ujetniškega taborišča...

*

Svetovali so mi, naj se javim za delo pri kmetih. Ko so bile vse skupine določene,

so nas odvedli na postajo, nas razdelili, strpali v vagone in spet smo se vozili tri dni. Gledali smo lahko samo skozi majhno lino na vrhu vagona. V Weissenfelsu smo tretji dan izstopili in se takoj razgledovali, kje bomo dobili kaj jesti. A je slabo kazalo: vodili so nas še kakih 12 km daleč do Hohenmülchena, kjer smo pustili 13 tovarišev. Ko smo prišli končno le v določeno vas, se je zbrala okrog nas vsa soseska, da vidi, kakšni so ti »Serbi«, o katerih se je tedaj govorilo. Zaprli so nas v prazno plesno dvorano, ki je sedaj služila kot skladišče za žito in orodje. Večerja je bila kaj borna in eden bi bil lahko pojedel vse, kar so prinesli za nas osemnajst. Naslednje jutro se je pričel sejem. Prišli so kmetje iz vse vasi in nas pričeli izbirati. Stražar nas je s seznamom vred predal »Ortsbaumführerju«, da si je ta prvi izbral dva najbolj primerna med nami; šele potem so pričeli izbirati kmetje. Na seznamu, ki nam je bil priložen, je bil naveden tudi poklic, zato so kmetje najprej gledali, kdo je kmetijski sin. Na seznamu je pisalo, da sem »uradnik« in se ni prav nihče zmenil zame. V tej vasi so izbrali sedem tovarišev; druga sedmorica je odšla v neko drugo vas, štirje pa spet drugam. Spet so nas vodili od

Razoroženi vojaki stare jugoslovanske vojske, aprila 1941

kmeta do kmeta in vsak si je obdržal enega. Bal sem se že, da me ne bo nihče maral — a bil sem presneto lačen. Končno me je zadnji kmet moral vzeti, rad ali nerad. Bil je najbolj zanikrni v vsej vasi. Ko sem stopil na dvorišče, so me otroci ogledovali, kot da bi prišel iz pragozda. Drugi dan sem dobil svoj »delovni rajon«: skrb za 10 krav in številno drobnico. Že prve dni je prišel kmetov sin po

naročilu gospodinje — ki je bila nenavadno zlobna — povedat, da naj očistim velik kup blatnih čevljev, ki so ležali v hlevu. Uprl sem se in mu povedal, naj reče materi, da še nikoli v življenju nisem čistil čevljev za druge in jih tudi sedaj ne bom, da sem le ujetnik in ne hlapec. Tako smo se ne namreč dogovorili z drugimi, ker bi nas sicer kmetje še bolj izkoriščali, če bi videli, da se jim pustimo.

Živ zakopan

TRINAJSTI april! Enajst let je minilo, a ta dan bom pomnil, dokler bom živ. Bil sem v »pokretni« bolnici, ki so jo ustanovili šele pred dvema mesecema. Bil sem utrujen, a nisem mogel spati... Razmišljal sem o dogodkih preteklih dni...

Preselili so mi mater, dom so popolnoma oropali, očetu je uspelo uiti in sedaj je tu pri nas. Taborili smo v Žižkem hribu, kakke četrte ure nad prijazno Zagorico. V četi so bili ranjenci, ki so toliko okrevali, da so lahko hodili. Tu je bil Lado Podbevšek in njegov sin Polde, mlada in vedno dobro razpoložena Olga iz Stajerske, Zeka (hudo ranjen pod koleno), Metod in Olga z Zlatega polja, Ludvik Šešek iz Homca, Bojan, Rastko, Mirko, Jurij Petek-David, Alfonz Avbelj-Sava in Silvester, doma z Jesenic; končno še moj oče in sestra Milka ter še dva, katerih imen se ne spominjam več. Sredi gostega mladega borovja smo legli k počitku dobre volje in nič hudega sluteč. Končno me je spanec le odtrgal od misli...

*

Stražar je stal nad taboriščem, ki je spokojno spalo. Bilo je okrog petih. V mrak zavitem gozdu je bilo vse mirno. Tedaj pa je — nenkrat — iz neposredne bližine 25 metrov, zagrmelo iz strojnic in pušk; toča krogel se je usula po spečih. Sekunde so postale odločilne. Nemci niso pobili vseh še v »posteljah«, ker so dum-

čumke eksplodirale že ob večjah. Smrtno zadet je bil le Metod, sestra Milka pa težko ranjena v trebuh. Ostali smo se naglo umaknili v borovje. Nemci so divje streljali za nami, a brez uspeha. Kmalu smo ugotovili, da smo obkroženi — toda zaradi pomanjkanja orožja nismo mogli misliti na proboj... Nemci so pretaknili vsak grm in iskali vsepovsod. Tako smo se jim izmikali vse do tretje ure popoldne. Bili smo utrujeni, lačni in žejni ter obstali na strmem bregu pod Veliko Lašnjo. Menili smo že, da bodo Nemci opustili zasledovanje, ko se je pravi boj šele pričel. Obroč se je zoževal in Nemci so samo čakali, kje se bomo hoteli prebiti. V strmem bregu bivše graščine Kolovec se je pričela odločilna borba; da bi se predali, ni bilo govora. Bilo

je sončno in dokaj vroče za april... Nemci so z zavihanimi rokavi gazili skozi gozd. Spodaj so ga zažgali, in zaradi suše so plameni švigali visoko v krošnje. Postalo je še bolj vroče in dim nas je dušil. Od strani so neprestano kosile strojnice med nas, z vrha pa so streljali z minometi... Požar se je širil zelo hitro, za ognjenim zidom so v strnjeni vrsti korakali Nemci z zavihanimi rokavi in brzostrelkami na strel... nas pa je bilo peščica, utrujenih in lačnih, komaj okrevanih ranjencev, skoraj brez orožja. Prebiti obroč je bila edina možna rešitev — toda to je bilo tako kot nemogoče. Udarili smo v levo stran, a nas je iz neposredne bližine obsul strojnični ogenj. Zeko je padel smrtno zadet. Udarili smo na desno — spet isto! Navzdol nismo mogli, za ognjem so nas čakali pripravljeni. Umikali smo se navzgor, kjer so imeli strojnice in minometalce; tu je bila kakih 150 metrov široka jasa, preko katere bi se morali prebiti. Tam na oni strani je bil svoboden gozd — priti tja... Oče je padel, rafal ga je presekal — nisem mogel do njega zaradi dima, ognja in streljanja. Nemci so streljali od vseh strani, čisto od blizu. Plazili smo se po strmini navzgor. Nismo slišali drug drugega in nismo se mogli več dogovoriti, kaj naj storimo; vse je grmelo, videli smo le ogenj, dim nas je dušil, cevi

Dušan Mevlja:

Počitek

(1944)

Biserne kaplje trudno polzijo
po licih mrtvega vojaka...
Nekje v daljavi blede žena plaka.
Pod svetlo srebrno jelko
leži negibno telo...
Silni ogenj v prsih je splahnel,
veter mu je smrtno masko snel...
Poljubi ga, tovariš, na oči!
Padel je za vse ljudi...

sovražnih orožij so rinile v nas, pokalo je neprestano... Padli so Olga, Silvester, Mirko in drugi... David se je znašel sam med Nemci, ki so se spuстили za njim. Bil je že ranjen in je bil prepričan, da se ne more več rešiti. Skril se je v neko duplino in si pognal kroglo v glavo... Končno sva ostala sama s Savom. Videla sva, da se je le Lado izvelkel iz obroča, bil je hudo ranjen v roko, a so ga Nemci zasledovali s psom... (pozneje sva zvedela, da ga je rešil zajec, ki je pritegnil pozornost zasledovalca na svojo sled!). Savo je imel puško in pet nabojev, kar je vzel padlemu tovarišu. Obroč se je še bolj zožil... Savo se je odločil za proboj na zgornji strani. Zaradi hrupa se nisva mogla sporazumeti, ker sem bil kakih 20 korakov od njega. Menil je, da sem ranjen in da ne morem dalje; zapustil me je. Čez nekaj časa, ko je izginil za robom, je bilo slišati divje streljanje — bil sem prepričan, da je Savo padel. (Šele pozneje sem izvedel, da je ustrelil na strojničarja, izkoristil »praznino« in se prebil v gozd na drugi strani.) Napeto sem razmišljal, kaj naj storim. Postalo mi je preprosto jasno, da ne morem živ iz obroča. Hitro so hiteli mimo dogodki zadnjih dni. Preklet sem vsakega Nemca posebej, ki je prišel k nam pobijati in pleniti. Tedaj mi je šinila v glavo blazna misel, ki se mi je takoj zdela neizvedljiva: kaj, če bi se zakopal v zemljo? Da, edino to me lahko reši: živ pod zemljo — zdelo se mi je grozno... trenutki so drveli mimo. Švabi so bili že čisto blizu. Nič več nisem mislil, iskal sem primeren prostor. Narava mi je pomagala. V hribih voda izpodje zemljo, a na koreninah dreves se mah in malo zemlje še obdrži. Poleg velikega trhlega štora sem našel tako kotanjo. Zaril sem se v zemljo in prekril mah nad seboj. Če me tu dobijo — grob sem si že pripravil! V strašnih mislih in v tem neprikladnem položaju sem ostal dve uri. Nemci so pregledali gozd in ob mraku od-

France Slana: Počitek

šli. Mučila me je strašna žeja in vroče mi je bilo, saj je ogenj šel preko mene. Vresje in mah, ki je bilo nagnjeno v jarek, je ogenj preskočil; to me je rešilo. Toda dim me je dušil in komaj sem krotil kašelj — zakašljati: to bi bilo isto kot poklicati — tukaj sem! Premagati kašelj je pomenilo: ostati živ. Porinil sem si roko v usta, da se ne bi izdal. Še po dveh urah sem slišal kričanje in pokanje — menil sem, da so še Nemci, pa sem se motil. Vaščani so vpili, ker so morali gasiti gozd, v plamenu pa so pokale neeksplozirane dum-dumke. V polmraku sem zlezal izpod zemlje in ugotovil, da sem rešen. Povsod so bili grozni sledovi požara. Do kolena se mi je vdiral v pepel. Drevje je pogorelo skoraj do vrha, grmovja pa sploh ni bilo več. Gozd je bil opustošen; pozneje sem izvedel, da so bili tovariši in moj oče na stražen način pobiti.

Bolničarske čete ni bilo več. Ostalo je živih samo nekaj tovarišev, med njimi tudi David, za katerega sem mislil, da se je ustrelil v tisti luknji. Pozneje sem zvedel, kako je bilo: krogla, s katero se je hotel ubiti, mu je razbila samo čeljust, dolgo je ležal tam v nezavesti. Nemci ga niso našli, ostal je pri življenju in je okreval — danes je kapetan Jugoslovanske ljudske armade.

KAKO SE JE TO MOGLO ZGODITI? KAKO, KAKO...?

Bilo nam je jasno, da smo bili izdani in da Nemci niso prišli slučajno, to smo zaslutili v tistem trenutku, ko smo se umaknili iz napadenega taborišča in smo na drugi strani spet zadeli ob Nemce: bili smo obkoljeni. Od tistega trenutka smo začeli sumiti in vsi preživeli smo vztrajno iskali izdajalca.

Severovzhodno od našega takratnega taborišča leži kako uro hoda daleč, vas Preserje. Tu je živel kmet »Rokec«; partizani smo mu tako dejali. Bil nam je zelo naklonjen in je marsikaj storil za nas. Vedno, kadar se je kdo zgledal pri njem, je dobil okrepljeno in obvestila. Takrat smo pri njem vzdrževali stalno javko za povezavo in obveščanje. Tudi naša bolnišnica se je preko te javke povezovala z borbenimi enotami.

Delo kmeta »Rokca« pa ni bilo iskreno. Nemci so ga pridobili z obljubami in denarjem; rekli so mu, da bo on gospodar Zlatega polja, ko zmagajo. Polakomnil se je in jim verjel. Ta njegova značilna napaka — lakomnost in egoizem — je bil povod, da je pričel sodelovati z okupatorjem. Partizani so vedeli, da mož odhaja pogosto v Kamnik. Toda komu naj bi prišlo kaj sumljivega na misel, če je mož delal za partizane. Večkrat je naročal, naj se pri njem zglesi komandant Srečo. Zakaj — smo si sedaj lahko mislili. Za našo bolnišnico ni vedel, čeprav je pogosto vpraševal, kje smo. Toda vedel je približno smer, kar je njemu in Nemcem zadostovalo. Elitni oddelki zagrizenih nacistov, »gorskih lovcev«, so obkolili naše taborišče ponoči. Stražar jih v mraku nastajajočega dne ni mogel opaziti. Takrat ni nihče mislil, da smo obkoljeni, temveč da gre za čisto navadno hajko in so Nemci slučajno zadeli ob nas...

Podlo delovanje kmeta »Rokca« je bilo z napori odkrito in dokazano. Na podlagi dokazov in priznanj je bil aretiran in kaznovan.

Ludvik Rode

„Postreliti je treba vse . . .!“

Meseca februarja letos je obiskal Etiopijo in njenega cesarja Haile Selassija poseben odposlanec predsednika republike maršala Tita, generalni polkovnik Peko Dapčević. Po vrnitvi je Peko Dapčević med drugim izjavil, da je Etiopiji Jugoslavija blizu zaradi sorodnosti boja za neodvisnosti in svobodo proti skupnemu sovražniku. V Jugoslaviji in maršalu Titu vidijo zgled borbe za neodvisnost in zaupanja v prijateljstvo. Povabilo predsednika naše republike maršala Tita cesarju Etiopije, naj obišče Jugoslavijo, je bilo odraz spoštovanja in priznanja naše države do etiopskega naroda. — Znano je, da je bila Abesinija ena prvih žrtev italijanskega fašističnega imperializma. Pri nas pa se še vedno tudi spominjamo, kako so »prinašali« podivjani fašisti v Abesinijo svojo »kulturo«. Da našim bralcem nekoliko osvežimo spomin na tiste čase, objavljamo kratek izveček iz dni, ko so fašistični »junaki« okupirali Abesinijo.

KO BO Vaša ekscelenca zasedal Addis Abebo, naj izda naslednje odredbe: 1. Vsi, ki bodo zajeti v mestu ali v okolici z orožjem v roki, **bodo ustreljeni**. 2. Vse tako imenovane »Mlade Etiopce« je treba **množično postreliti**. 3. **Postreliti** je treba vse tiste, ki so sodelovali pri nasiljih, požigih in ropih. 4. **Postreliti** je treba vse, ki ne bi v 24 urah oddali orožja in strelivo. Pričakujem potrdila, da so bile te odredbe, kot vedno, tudi sedaj izvršene. Mussolini.« Tako se je 3. maja 1936. leta glasila ducejeva brzojavka maršalu Badogliu, ki je napredoval proti etiopski prestolnici, Addis Abebi...

Ko je fašistična Italija napadla Etiopijo, je bila Zveza narodov tako šibka, da ni mogla zaščititi svoje članice; celo gospodarskih sankcij proti Italiji ji ni uspelo izvesti. Ta napad je vsekakor ena najbolj sramotnih strani italijanske zgodovine. Za Etiopijo je bil odnos Zveze narodov do tega napada veliko razočaranje in Mussolini je imel proste roke, da s tehnično premočjo slej ko prej okupira to deželo. Kljub temu, da je bila etiopska vojska slabo oborožena, da lok ni bil presenečenje med orožjem, so imeli Italijani precej dela, da so strli odpor. To jim je pravzaprav uspelo šele, ko so uporabili strupene pline.

Boj sta na italijanski strani vodila maršal Badoglio, ki je prodiral s severa, in Graziani, ki je napredoval z juga. Moža sta med seboj tekmovala, kateri bo bolj ustregel duceju, saj sta bila znana kot »stara borca« za višji vojaški naslov.

No, končno je Badoglio postal podkralj Etiopije, na »prestolu« pa ga je potem vseeno zamenjal Graziani, ker je bil ta bolj zvest svojemu »šefu«. Učaljeni Bodoglio je potem postal »antifašist« in leta 1943 junaško »kapituliral« ter postal predsednik italijanske vlade.

Pred nedavnim je italijanska revija »Epoca« objavila nekatere brzojavke, ki osvežujejo spomine na »junaške podvige« italijanske vojske v Etiopiji. Mi lahko vidimo v teh brzojvkah tudi kaj drugega, saj poznamo na svoji koži njihovo »izrazoslovje«!

Osemnajstega aprila 1936 je Mussolini brzojavil Bodogliu, ki je bil na bojišču: **Zastopniki Etiopije so odbili predloge za neposredna pogajanja izven Ženeve. Svet Zveze narodov se bo sestal v ponedeljek. Za-**

Etiopski cesar Haile Sellasie

radi stališča mnogih držav ne predvidevamo zaostritve sankcij. Mi gremo naprej!« Malo kasneje je Mussolini sporočil Badogliu, da bi želel biti prisoten, ko bo italijanska zastava zavihrala na cesarski palači v Addis Abebi. Da pa, žal, ne more... Seveda, zdelo se mu je, da bi le preveč tvegalo, če bi se podal na tako pot. Mussolini je imel prav. Kmalu potem so etiopski rodoljubi izvedli atentat na Grazianija, za kar so se fašisti strahovito maščevali; izvedli so pravcati pokol med prebivalstvom. Mussolini je vedno poudarjal, da je treba izvesti množična streljanja; to naj bi bila »moč« italijanske vojske, s katero so hoteli zastrašiti nesrečno in junaško ljudstvo.

Pozneje so si Italijani prizadevali, da bi sklicali verske poglavarje, ki naj bi izjavili »željo« etiopskega ljudstva, da le-to želi zaščito italijanske suverenosti. Nekaj teh veljakov so prisilili, da so se v tem smislu izjasnili. Prav tako so Italijani zbirali »dokumente«, da cesarska oblast v Etiopiji ni predstavljala nobene avtoritete in da je bila intervencija italijanskega orožja »nujna«, da so »rešili« deželo pred anarhijo. Italijane so vodile tudi rasistične tendence in je bilo n. pr. prepovedano, da bi se vojaki družili z domačini. To je bila rasa, ki sta jo usoda in moč italijanskega orožja prepustili izkoriščanju za koristi »višje rase«. Etiopci so se kaj malo menili za to podcenjevanje, bili so ponosni kot narod in so imeli jasne pojme o »civilizaciji« svojega »zaščitnika«. Vse to so bili vzroki in iz tega so etiopski rodoljubi črpali moč, da so se uprli fašističnim osvajalcem in se s pomočjo zaveznikov tudi osvobodili.

Vse to dogajanje v Etiopiji pa je bila le ducejeva »generalka« za njegove druge podle načrte, med katerimi je bila tudi Jugoslavija. V času, ko je bila Etiopija napadena, je uživala simpatije vseh preprostih in poštenih ljudi na svetu in lahko trdimo, da se je takrat pričelo tudi prijateljstvo med našimi narodi in etiopskim ljudstvom.

Krajevni prazniki

— spomin na NOB

ČRNI VRH: 22. DECEMBER

21. decembra 1943. leta je padlo na Javorniku 100 borcev Gradniške brigade, malo kasneje, 6. januarja 1944 pa v Trepčah 41 borcev iz iste brigade. V tem obdobju je bila tudi požgana vas Godovič.

ŠKOCJAN: 23. MAJ

23. maja 1943. leta je partizanska patrulja napadla karabinjersko postajo v Škocjanu. Zaradi tega napada se je umaknila še ostala italijanska vojska iz Škocjana in okolice ter je bila Škocjanska dolina več mesecev osvobodjena. Takoj po tem dogodku so bile po vaseh volitve v narodnoosvobodilne odbore.

VELIKI GABER: 25. MAJ

25. maja 1942. leta je Dolenjski odred napadel železniško progo Novo mesto—Ljubljana pri vasi Breg, na predelu Veliki Gaber. Partizanska enota Dolenjskega oddruga je porušila pol kilometra železniške proge, hkrati pa iztirila okupatorjev transportni vlak in popolnoma onesposobila dve lokomotivi.

STRAŽA: 13. SEPTEMBER

13. septembra 1943. leta je bil iz Straže množičen odhod borcev k partizanom.

BOROVNICA: 10. MAREC

10. marca 1942. leta so Italijani ustrelili 16 talcev; to so bile prve žrtve italijanskega nasilja v tej občini.

JESENICE: 1. AVGUST

1. avgusta 1941. leta je bila na Možakliji prva bitka med jesenskimi partizani in Nemci.

VITANJE: 14. FEBRUAR

14. februarja 1944. leta so nemški nacisti ustrelili v Vitanju 10 talcev.

G. RADGONA: 14. AVGUST

14. avgusta 1941. leta je bila v Gornji Radgoni prva seja Osvobodne fronte.

OTALEŽ: 14. FEBRUAR

14. februarja 1943. leta so odšli k partizanom prvi borci iz Otaleža.

COL: 15. FEBRUAR

15. februarja 1943. so bile iz območja občine Col prve žrtve poživljenih fašistov. Šest domačinov, ki so prejšnji dan odšli k partizanom, so namreč obkolili Italijani pri Podkraju. Vseh šest borcev je padlo, nekatere pa so Italijani še žive privezali za avtobuse in jih vlačili po okolici.

POLSKAVA: 23. MAREC

23. marca 1945. leta so ustrelili Nemci v bližnjem gozdu pri Polskavi 30 talcev.

SPOSEBNO slastjo so italijanski fašisti junačili nad neoboroženim ljudstvom in se ob žrtvah tudi slikali. Pečat njihove »kulture«! — Obe fotografiji prikazujeta to njihovo »junaštvo«. Tesar France Štrukelj iz Babne gorice pri Škofljici, tedaj partizan, je prišel 6. avgusta 1942 domov po hrano, pa je bil izdan. Fašisti so ga takoj ustrelili. Tovariš Guštin iz Škofljice, ki je po osvoboditvi odkopal 48 žrtev fašističnega nasilja, je odkopal Štruklja na travniku. Razpadla žrtev je imela zvezane roke s telefonsko žico.

Tine Zidar se je podal na vojsko

(Odlomek iz povesti »Pred dnevi«)

VOJNA traja že nekaj ur. V globini človeka se je nekaj pretrgalo. Življenje teče dalje, ure se premikajo kakor vsak dan, je jutro, poldne in večer ter noč, toda življenje se je le zataknilo; človek hiti po ulici, oči obračča proti nebu, hiti, hiti kot vsako jutro, toda ta človek ni več isti. Je Tine Zidar, pa ni več Tine Zidar; samo ime in priimek sta ostala, kajti srce se je razrušilo ob prvem strelu in ti koščki srca se spet iščejo, kajti brez srca človek ne more živeti in ko se bodo morda čez dan ali dva, ali pa morda čez tedne in mesece spet združili, bo to srce spet srce Tineta Zidarja. Ime in priimek bosta ostala, toda Tine Zidar bo drugačen človek, kot je bil pred vojno. Bržda je bil tak vedno, pa se je skrnil v podobo vsakdanjosti, morda je bilo treba smodnika, da je raznesla razstrelba to vsakdanjost in z njo vred laž, to hinavsko krinko zvođenelih dni, skozi katere plava človek v službi, v teh vsakdanjih oblikah tisočerih življenj, ki polnijo ulice, urade, šole, delavnice, cerkve in samostane, palače in baite. Samo dobrih in samo slabih ljudi sploh ni! Ali so črni in beli? Pametni in neumni? So samo zdravi ali pa samo bolni ljudje! Morda je človek, ki ga zaničuješ, boljši od tebe! Morda je človek, ki ga preziraš, mnogo dostojnejši od tebe! Danes, ko je spet mir in spokojnost nad nami in ko se spet pokrivamo z napuhom vsakdanje lagodnosti, se nam šele odkriva preteklost, ki jo je vsakdo od nas, ki smo živi ostali, preživljal pod bati uničevanja, preteklost, ko ni šlo samo zame in zate, temveč je šlo za narode in zemlje in šele z njimi vred zame in zate.

Dognanje, da zlo šele zbeza človeka iz kože, ni nikaršna modrost. Vojna, ta usodnost milijonov, je kot jedka kislina izprala v človeku vse naplavine vsakdanjosti, s katerimi se je človek v miru dičil in

mazal. Takrat pa, ko je vojna zagorela tudi nad nami, je stal človek gol pred svojo lastno usodnostjo. Dom mu je gorel nad glavo. In z nami vsemi se je takrat godilo kot s prebivalci velike stanovanjske hiše; leta in leta so živeli sosedje med seboj, hodili so drug mimo drugega in se niso brigali

za skrbi posameznika. Drug drugemu so si bili podobni, drug drugega naveličani. Ko pa je hiša pričela goreti, so se ni mah vsi prebivalci hiše pokazali takšni, kakršni so pod skorjo vsakdanjosti; neki sosed je pomagal sosedu otroke reševati, drugi sosed je potlačil sosedu v ogenj, da se je sam rešil, tretji je brez glave begal po hodniku in se končno pognal skozi okno na cesto; bili so takšni, ki so že sami vsi opečeni še reševali druge, pa tudi takšni so bili med njimi.

Blaje:

Nevidne roke (1944)

*V tretje nadstropje, na trdi pograd
sem zlezel. Da bi ušel nevidnim rokam,
ki dušijo, da bi bil sam, čisto sam...
A glej! Nevidne roke spet stiskajo vrat!*

*Skozi vetrovnik barake puhti hlad,
poln vonja mrličev. Četudi! Blodnim željam
bo vsaj prijeten, kot je bolesi balzam...
A ne! Nevidne roke še bolj stiskajo vrat!*

*Togo zro votle oči; nad njimi stropa belina.
Druga za drugo nadstropja postelj ječé.
Kako prazna, moreča in trpka tišina...
A še bolj od vsega — nevidne roké, roké!*

*Besede čujem, kot najtežji sklad:
»Kaj ti je, jetnik, progasti brat?
Če nam ne koristiš več, boš smrad!
Nevidne roké, to sem jaz — glad!«*

*Nevidne roké, ki stiskajo vrat... Glad!
Nevidne roké, ki grabijo telo... Glad!
Nevidne roké, ki trgajo misli... Glad!
Nevidne roké, ki povod so za smrad
sežganih kosti in vonja mrličev... Glad!*

*Glad! Vseposod glad!
Glad! Glad! Glad...!
In mrličev v krematoriju smrad...*

— — — — —
*Le še skorjico suhega kruha,
potem glad, potem glad —
moje kosti spremeni v smrad!
A tudi ta vam pomaga v — propad...*

ki so v tej zmešnjavi izropali soseda... Dà, tako je bilo z nami, ko nam je pričela goreti domovina; postali smo njeni branilci, junaki, mučeniki — pa tudi njeni obrekovalci in izdajalci, verižniki in izkoriščevalci in čim dlje je gorela zemlja, bolj je ta golota ljudi spehala ljudi enega ljudstva na levo ali na desno, daleč naprej ali pa nazaj ali pa čisto ob stran.

Prav tako se je zgodilo tudi s Tinotom Zidarjem. Poznal sem ga že mnogo let, kajti vedno sva se srečavala ob isti uri. Že od daleč sem ga spoznal, čeprav ga še nisem videl. Zaznaval ga je majhen plamenček, ki je hodil z njim. Ta plamenček se je sukljal iz dolge votle palice, s katero je prižigal cestne plinske svetilke. Bil je majhen, skromen možiček, ki ni storil nikoli v življenju nikomur nič hudega kot le to, da je morda dvakrat na leto posrkal nekaj kozarčkov žganja, zjutraj pa, ko se je dan zazoril, je spet s tisto palico luči ugašal. Ves ostali dan je zbiral kosti in cunje. Njegova žena Julka, prav tako majhna in neznatna, jih je doma na dvorišču odbirala in metala v vreče in kadar so bile vreče polne, je napregel Tine Zidar svoje štiri dečke, dva spredaj, dva zadaj, in je vse te nesnažne stvari odpeljal k trgovcu. Nazaj grede so se otroci vozili tako, da sta izmenoma dva konjička vlekla, dva pa sta sedela na vozičku. Tine Zidar pa se je smehljal, ker je gledal svoje zdrave bučmane, kajti pod pazduho je nosil dobršen meter pasje radosti — najcenejšo in najslabšo salamo na svetu. Ko bo ta dan vse plinske svetilke prižgal in bo prišel domov v svojo leseno barako, bodo že vsi sedeli za mizo in fantom bodo oči gorele, ko bodo grizli pasjo radost in v tistem zatišju noči in tišine bodo pod rumeno svetlobo petrolejke srečni in zadovoljni.

»Ali nam še kaj manjka?« bo vprašal Zidar in s svojim blagim pogledom ošinil ženo in fantiče.

Žena bo skoro pobirala drobtinice z mize in jih nosila

v usta in pogledala bo moža z zanosom, kajti ob takih bogatih dneh se ji je zdel mogočen, kakor da ne spada v to bajto. Fantje pa, stari od sedmih do dvanajstih let, se bodo veselo režali od sitosti in najstarejši bo vzkliknil:

»Primaruha, zdaj nam drugega ne manjka, ko liter vina!«

»Oh, dà, to bi se očetu prileglo!« bi vzdihnila žena in vdano pogledala v moža, ki ga bo to kar podžgalo od žeje.

»Pa drugič kdaj!« bo dejal Tine Zidar, ker je že vse potrošil za lačne kljune in se bo pri priči odpravil spat, da bo pozabil na vinsko žejo, na to veliko razkošje, ki si ga ni mogel utrgati z mize obilja tega sveta. Toda Tine Zidar je bil zadovoljen z današnjostjo. Njegovi majčkeni, drobni ženi spet trebušček razganja, preklemanska stvar takšna, razširiti bo treba obrat s kostmi in cunjami! In tako sanjari potem v temi, da bo nekoč našel na svojih obhodih izgubljeno blagajno, ali pa kaj drugega dragocenega. In končno je v delavskem društvu in delavci bodo tudi nekoč udarili po vrag vedi komu, ki si je umislil revščino, in bodo dejali: Dovolj nam je pasje radosti! Dà, tako bo! Tine Zidar bo takrat zraven, seveda, saj mu Zavrtnik vedno pripoveduje, da bo kmalu prišel tak čas, ko se bodo dvignili vsi reveži na svetu in bodo to stvar z revščino uredili enkrat za vselej! Za vselej, da!

Ko je Tine Zidar v somraku nastajajoče nedelje ugašal poslednje plinske svetilke v svojem obhodnem okrožju, je na vsem lepem iz tople pomladne zemlje, izpod pomladnega neba, na katerem so ugašale poslednje zvezde, iz hiš in drevov, iz ljudi, iz pomladnega popja, iznenada zakričala pošastna, zlobna beseda, ki je kakor kuga zajela vse življenje: VOJNA!

Že so v mraku završale ogromne jeklene ptice, topovi so streljali, vojaki so tekli po ulicah, ženske so kričale; že so tudi časopisi objavili grozotne stavke o bombardiranju Beograda, dà, in v tem pomladnem jutru se je smrt zarežala nad domovino.

Tine Zidar je bil pravkar utrgal zeleno vejico španskega bezga, saj je imel mehko srce, čeprav je bil revež. Dà, zeleno vejico španskega bezga si je bil utrgal, ker je pričel pomladi, pričetek sončnih dni, ko njegovih fantičev ne bo več zeblo. In takrat so zagrmeli topovi. Stisnilo ga je za srce, zapeklo ga je skozi in skozi od neznanske bolečine. Tine Zidar ni bil naglih misli. Vse življenje je počasi premišljeval. Enkrat samkrat je bušnila iz njega misel prehitro, pa so ga zato vrgli iz službe, zato je zdaj zlogoma postavljaj misel ob misel in ko jih je uredil tako kakor vojake v vrsti, jim je dal stopiti na jezik. In ko je tako s temi svojimi urejenimi mislimi in z zeleno vejico špan-

France Slana: Pred jurišem

skega bezga prestopil prag svoje bajte, ga je na mizi čakal vrček vroče kave in kos kruha in fantiči so pravkar lezli izpod zakrpanih odev. Men-da se je bil Tine Zidar spo-toma spremenil, kajti, ko ga je žena zagledala, je plosnila v roke od začudenja in pre-strašeno vzkrinknila:

»Kakšen pa si, Tine, oh, ali se je kaj hudega zgodilo?«

»Vojna je!« je dejal Tine Zidar počasi. »Nemci gredo v deželo!«

»Pa bodo tudi v Ljubljano prišli?«

»Tudi! Povsod bodo prišli! Saj zato!«

»Kaj pa bo z nami?«

»Tega še ne vem, ker jim pojdem naproti!«

»Kako pa govoriš, ti moj bog, ali se ti je zmešalo?«

»V glavi se mi je vse prav postavilo, brez skrbi! Dà, žena in fantički moji, na fronto pojdem! Takoj, zdajle precej!«

Žena je obstala sredi te revščine ko steber zaprepaščenja, fantiči so poskočili na noge, kakor da bi jih gad opikal, in so ga obstopili in zdelo se jim je, da se je v bajti pojavil sam Martin Krpan in nič niso rekli, ker je bilo vse to tako neznansko in tako nepregledno, da ni bilo razumeti. Le čutili so, da se godi nekaj velikega, usodnega.

Tine Zidar je posrkal poslednjo kapljico vroče kave, potem je pogledal vsakega posebej in spregovoril počasi, kakor da bi vsako besedo posebej stehal, preden jo je izrekel:

»Tale baraka je naš dom, kajne? Potlej je tamle Ljub-

ljanica in so polja ter gozdovi in tam naprej je Šmarna gora in Sava in na robu so planine z Grintovcem. To ni moje, seveda ne, ampak je naše. To je naša zemlja. Vidite, Tine Zidar je revež, ubog delavček, toda ta revežek ve, kaj se mora zdajle storiti! Meni je figo mar kralj in vsa njegova žlahta in fajfo tobaka ne dam za vse njegove ministre! Za te spake se ne pojdem tepsti, ampak za našo zemljo, za nas! Zdaj sem revež, pod Nemci bom pa pes!«

Z Ljubljanskega gradu so spet zagrmeli topovi, da se je bajta stresla. Žena in otroci so strmeli vanj, ker jim je ob vsaki besedi rasel čez glavo prav do stropa. Tine Zidar ni bil nikoli vojak, ker je bil pre-slaboten. Nà, zdaj pa ga je obsedlo vojskovanje! Žena je zajokala, toda v tem trušču topovskega grmenja se ji je jok spreminjal v nekakšno tiho, vdano pritrdjevanje in najstarejši poba se ga je oklenil okoli vratu, kar do zdaj še nikoli ni storil, ker reveži ne znajo s tako ihto kazati svojega srca, in mu je dejal, ne dejal, zavpil z neko jezo in srčnostjo:

»Oče, dajte jih, le dajte jih! Sekiro vzemite s seboj!«

Žena si je obrisala solze. Potegnila ga je s seboj v majhno kamrico, zgrabila ga za glavo in se mu zastrmela v oči:

»Ali res pojdeš?« je vprašala mukoma.

»Res, žena, treba je!«

»Ali si vprašal Zavrnika?« Dà, seveda Zavrnika! Vsak teden je ta Zavrtnik prihajal

k njemu po članarino za delavsko društvo. Bil je kurjač v neki tovarni, kup otrok je imel in že nekajkrat je sedel v arestu zaradi tega društva, komunist, kajpak, ali nekaj takšnega, na to se Tine Zidar ni razumel. Vedel je le, da se tepe za pravice revežev.

»Vprašal! Dejal je, da mora vsak pošten delavec iti nad tega vraga!«

Žena je pogledala skozi okence. Srce ji je burno plalo v prsih kakor preplašen ptiček v gajbici. Pomlad je zunaj, na vrtičku so se srčki že razcveteli, potonke gredo iz zemlje, ptički se kljunčkajo, oh, kako je lepo! In prav takrat je prihajalo semkaj proti mestu nekaj ljudi. Pred njimi je hodil, kdo drugi kot Zavrtnik, z zastavo v roki in njihov korak je bil svečan, resen, odločen. Vse te ljudi je poznala: takoj za Zavrtnikom je videla mladega študenta, poleg njega delavca z mestne pristave in zadaj črkostavca, ki mu je žena pravkar rodila, za njimi je tekkel učitelj, ki je njene fante v šoli učil. Gredo, gredo, čuj, pojo, topovi grmijo... Ženi je blisnilo v obeh, na mah je odprla okence in zaklicala skozi okno:

»Zavrtnik, počakajte malo, moj gre tudi!«

Tine Zidar je dvignil svojo ženo v naročje in jo poljubil. Nato je poljubil svoje fantiče in stopil v gručo. Tako je odšel Tine Zidar na fronto; majhen, skromen možiček! Tako je rastla vojska brez generalov. Ti so takrat že sestavljali besedilo sramotne predaje.

Tone Seliškar

Osmorica v plamenih

V KRAJIH ptujskega okoliša, kjer se je 1944 narodnoosvobodilno gibanje že popolnoma razplamtelo (enote Kozjanskega odreda, VDV, obveščevalna in mobilizacijska središča, kurirske postaje itd.), je bilo nujno potrebno ustanoviti tudi partizansko bolnišnico. Zakaj partizanske ranjence je bilo tvegano nositi mimo številnih in močno zastraženih prometnih zvez v bolnišnice na Pohorje ali Kozjansko. Tako so odločili za partizansko bolnišnico Sagadinovo domačijo v vasi Sreče pri Makolah, v kateri je prebival moj stric Ludvik Sagadin. Prostor je bil pripraven ne samo zaradi primerne kraja, temveč tudi zato, ker so bili vsi Sagadinovi na življenje in smrt povezani z NOB (v zadnji vojni je padlo 11 Sagadinovih!), v tej hiši pa so bili tudi zdravniki. 1943 sta se namreč v to hišo naselila dr. Gojko Sagadin in njegova žena dr. Rožca, rojena Filipič. Ker pa sta obadva imela »državljanstvo« Nedićeve Srbije, ju Nemci niso mogli poklicati v »Einsatz«. Oba sta postala aktivna sodelavca NOB; dr. Rožca je bila partizanska zdravnica, dr. Gojko pa je poleg obveščevalnih nalog ob pomoči strica Ludvika organiziral dobave sanitetnih potrebščin, ki so prihajale iz Maribora, Gradca in Dunaja tudi po železnici. Za to je skrbel Gojkov bratranec Darko Vivod, ki je bil pri železnici v Pragerskem. Po zvezi v Srecah je odšlo k partizanom več zdravstvenih kadrov, med njimi dr. Mile Lavicki.

Moj oče, Jožko Sagadin, ki si je ob odhodu v partizane 1941 nadel partizansko ime Očka, in je imel že nad 60 let, je prevzel vsa tehnična in organizacijska dela za novo bolnišnico. Postal je tudi upravnik bolnišnice. Ker je bil mizar, je znal vsa za bolnišnico potrebna dela opraviti sam, kot vsega vajeni partizani pa je imel tudi dovolj izkušenj, da je pri nastajajoči

bolnišnici mislil na njeno varnost. Spričo okoliščin je bilo treba zgraditi bolnišnico na poseben način. Takole je bilo: težki ranjenci so se zdravili na Sagadinovi domačiji, lažji in okrevanci pa so bili po okoliških hišah, pri katerih je bilo tudi posebno skrivališče (bunker), kamor so se v primeru nevarnosti skrili. Vsi ranjenci so bili pod stalnim zdravniškim nadzorstvom. Priznam: za vse tajnosti te bolnišnice nisem vedel. Vem pa za nekatere hiše, kjer so se zdravili ranjenci: pri Arnušu in družini Skambič v Medvecah, pri Kupčiču na Ptujski gori, pri Pislaku na Slapah, pri Gojštovih v Stogovcih itd. Za vsak primer so imeli pripravljene tri podzemne bunkerje v gozdu pri Srecah.

Jožko Sagadin-Očka, eden prvih ptujskih partizanov, upravnik partizanske bolnišnice v vasi Sreče pri Makolah 1944. leta

Temeljito pa je moj oče uredil Sagadinovo domačijo, kjer je bilo središče bolnišnice. V hiši, kjer je stala preša (stiskalnica) na 15 cm debeli cementni plošči, so pod le-to skopali bunker. V njem je bilo prostora za štiri ležeče in nekaj sedečih ranjencev. Vhod v bunker je bil spretno izpeljan. Na stopnicah namreč, ki vo-

dijo od preše v klet, se je dala predzadnja stopnica potegniti ven kakor predal. S tem je nastala odprtina za vhod. Tečaji teh »vrat« so bili vedno dobro namazani, da je stopnica nalahno in brez ropota drsela sem in tja. Znotraj se je ta stopnica lahko pritrdila in je bila negibna. Oče pa je spremenil v zasilno skrivališče tudi nekdanjo shrambo. Prikril jo je spretno s posebno polico — na njej je bila zložena posoda — ki se je dala odpreti, kakor vrata. Iz te shrambe je vodil skrivni vhod v prešo, od koder se je skozi stranski izhod lahko prišlo na prosto, lahko pa tudi neopaženo v bunker, s tem, da se je potegnilo ven stopnico. Po navadi so bili ranjenci v hišnih prostorih, če pa je pretela nevarnost, so se umaknili v bunker. Kljub mnogim hajkam in bližnjim sovražnim postojankam so se ranjeni partizani zdravili v bolnišnici na Sagadinovi domačiji od pomladi 1944 do...

11. aprila 1945 sem prišel v Sreče, kjer sem imel važen opravek. Mimogrede sem obiskal še sorodnike na Sagadinovi domačiji. Zlasti me je zanimalo, kako se zdravi brat Miran, katerega smo nedavno, ranjenega skozi pljuča, prinesli s semkaj. Zaradi tajnosti bolnišnice sem svojega zvestega spremljevalca Stanka Megliča pustil v bližini Ptujске gore in odšel na Sreče sam. Vso pot mi je udarjalo grmenje topov s fronte, ki je bila nekje pri Ormožu, 40 km od nas. Srce mi je živo utripalo. Kako ne — svobodo sem že čutil v zraku, vonj cvetočih breskev pa me je kar omamljal. V Srecah je bilo vse nasmevano. Brat Miran je že toliko okreval, da je lahko hodil. Iz rane mu je sicer še teklo, a rana se je čistila. Pomlad je bila že tu!

Stric Ludvik je prinesel mleko od Tepekovih in povedal, da so šli trije nemški vojaki z vozom mimo križa v Sesterže. Ko je Gojko to slišal, je hotel na vsak način, da bi vračajoče se Nemce napadli.

»To je voz, ki hodi po hrano,« je govoril. »Čez nekaj ur se bo vračal.«

»Ne bi bilo dobro napadati v bližini bolnišnice,« sem preudarno dejal.

»Kaj bi to, saj je konec z njimi!«

Vsi so silili vame in si tako želeli napada, da sem se vdal. Odšli smo v zasedo: Očka, Miran, Gojko in jaz. Oboroženi smo bili s pištolami, jaz pa sem imel tudi brzostrelko in nekaj bomb. Zasedo smo postavili v useku na cesti in čakali do večera. Toda vojaki se niso vrnili po tej cesti. V mraku smo odšli domov in kmalu pozabili na našo neuspelo akcijo. Grmenje topov od Ormoža je bilo vse glasnejše. Pogovarjali smo se o bližnjem koncu vojne. Pred nekaj dnevi je bil tu Sergej Kraigher in povedal očetu, da je bil izvoljen za predsednika v Ptuj. Dražili smo ga z »županom«. Stric je snel kitaro in zapeli smo. Ob 23. uri smo legli spat. Okrog polnoči je prišel kurir VDV, Štef, in mi izročil važna pisma ter odšel naprej. Nato smo vsi pospali.

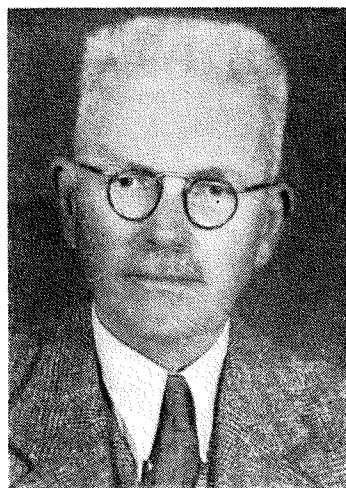
Stric in teta sta spala v svoji spalnici, v mali sobici poleg spalnice Rožca in Gojko, v podstrešni sobici pa dr. Lavicki, Očka in brat Miran. Jaz sem spal na podstrešju na starem divanu. Okrog štirih zjutraj me je nekdo predramil. Pred seboj sem zagledal tri vojake; dva sta merila name z brzostrelkami, tretji je svetil. Videl sem nemške uniforme, videl sem bele orle s kljukastim križem, videl »Ritter Kreutz« in druga odlikovanja, pa nisem verjel, da so Nemci.

»Partizan sleče Nemce, pa se šele čez nekaj dni znebi vse te šare, viseče na uniformi,« sem pomislil. »Najbrž je kaka brigada v bližini in je razposlala patrulje.«

Instinktivno sem segel po orožju, ki sem ga imel na stolu poleg zglavja. Toda orožje je imel vojak, ki je svetil. V trenutku sem se zavedel, da so Nemci in da me smrt krepko drži za vrat. Še nekaj ur življenja in — postavili me bodo pred zid. Stiri leta si se boril, zdaj, tik pred koncem vojne boš pa končal. Sam sebi sem se čudil, da me bližnje smrti ni nič strah. Toda ne, rešiti moram, kar se še rešiti da! Moram, moram!

V suknji, s katero sem bil pokrit, sem imel važne in strogo zaupne listine. Zdelo se mi je prav nespametno, da so nam dali tisto okrožnico »Vsem pooblaščenecem OZNE«, ko bi nam vse to lahko povedali ustmeno. V njej so bila navodila o aretacijah petokolonašev, gestapovskih agentov, kulturnobundovcev in drugih nemških podreptnikov ter navodila o organiziranju zaporov in postopku s priporniki ter posebno navodilo o evakuaciji pripornikov v primeru nemškega protisunka. Vedel sem, da me bodo preiskali živega ali mrtvega. Ta okrožnica ne sme priti Nemcem v roke! Ko sem vstajal z divana, sem nekako ježno vrgel suknjo s sebe med vsakovrstno šaro, ki je bila na podstrešju. Kdo bi obračal žepe starim capam! Tako je bilo največ verjetnosti, da je ne bodo dobili. Nato sem si začel obuvati čevlje in sem pri tem kar se da butal ob tla, da bi tako zbudil očeta, brata in Laviokega, ki so spali v podstrešni sobici. Imeli so orožje in z nenadnim napadom bi zmleli te tri Švabe. Toda preveč trdno so spali in se niso zbudili. Hotel sem si zavezati čevlje, pa mi niso pustili. Odgnali so me v pritličje.

Videl sem, da je hiša polna Nemcev. V veži se jih je gnetlo nad dvajset. To so bile enote polkovnika von Trecka, ki so bile posebno izurjene za boj s partizani. Med njimi je bilo mnogo kočevrarjev in nemčurjev, ki so znali slovensko in so tako ukanili strica Ludvika, da jim je odprl. Gotovo je mislil, da so partizani. Stric in teta sta stala oblečena pri vratih njune spalnice. Pred menoj je vojak nesel moje orožje: brzostrelko, na opasaču pa pištolo »P 38« in štiri bombe. Ko je položil orožje pred komandanta, je izjavil: »Tale je težka riba...!« Zato so vsi z zanimanjem gledali vame, ki sem počasi stopal po stopnicah. Ta trenutek sta izrabila Gojko in Rožca ter smuknili iz njune sobice v kuhinjo, od koder je bil skrivni vhod v prešo. Nihče razen mene ni tega opazil. Začutil sem nepopisno olajšanje.

Ludvik Sagadin, lastnik hiše v vasi Sreče, v kateri je bila ilegalna bolnišnica

»Vsaj ta dva se bosta rešila,« me je radostno spreletelo.

Ukazali so mi, naj sedem na klop nasproti nemškemu komandantu. Premišljeval sem, kaj naj storim. Star partizan, pa se jim takole pustim ujeti! V tistem trenutku me je postalo sram, da bi kar takole umrl. Vedel sem, da bom nekaj napravil. Kar tako se jim ne dam ubiti! Ne! Ne! Zbežal bom, ko me bodo gnali, zbežal bom, čeprav izpred pušk. Naj me raje na begu zadene krogla! Ne vdam se jim do zadnjega diha!

Sovražil sem bahače, ki so govorili: »Živega me Nemci ne bodo dobili. Zadnje kroglo bom prihranil zase...« Skoraj z vsemi takimi sem imel slabe izkušnje. Ko so jih Nemci ujeli, se niso ubili, ampak so vse izblebetali in zakrivili nove žrtve... Nikoli nisem mislil na to, da bi sam sebe ubijal. V smrt je dovolj poti! Trdno sem zaupal v sebe. Nemci ne bi spravili nič iz mene, pa če bi me živega pekli. Kaj naj storim sedaj, da rešim sebe in druge?

Oblečen sem bil v beli bratov pulover, ki se je oblačil čez glavo. Svojega sivega, ki se je zapenjal na gumb, sem dal njemu. Bela stvar se po gozdu dobro vidi in je dober cilj. Na steni je visela očetova suknja. Vstal sem in si jo

oblekel. Nemec mi je pretipal žepe, nato sem moral zopet sestiti. Po stopnicah so prignali očeta. Krenil je kar proti vratom in hotel oditi ven. Nemec ga je surovo odrinil od vrat in se zadril: »Kam?« Oče je napravil nedolžen obraz in odgovoril, da je hotel na potrebo.

»Niks!« se je zadril Nemec in ga spehal k meni za mizo. Kaj naj napravim? Kaj, je ključalo v meni...

Hotel sem že pograbit pe-trolejko za mize in jo treščiti nemškemu komandantu v glavo. Ta je sedel ravno nasproti mene. Mimo klopi, na kateri sem sedel, so hodili Nemci. Brzostrelke so nosili obešene čez ramo. Že sem meril skok in gibe, ki naj jih napravim, da Nemcu iztrgam brzostrelko. Ozrl sem se na očeta. Videl sem, kako mu iz oči sije sovražstvo do teh hudicev. Mišice na licih so se mu napenjale. Stiskal je zobe... Naj mi bo odpuščeno, da se v tem najtežjem trenutku svojega življenja, v tem strahotnem položaju mojih najbližjih, nisem mogel vzdržati smeha. Danes, ko se tega spominjam, mi trepeče vsak živec v telesu. Takrat sem se pa smejal. Nemce je moj smeh zmedel...

S podstrešja so prignali dr. Mileta Lavického. Postaviti se je moral poleg strica in tete. Vtem so opazili, da ni več Rožce in Gojka. H komandantu je stopil narednik in mu raportiral: »Mladi nečak in njegova žena sta izginila...« Med Nemci je nastal preplah in začudenje.

Kako sta mogla izginiti? Takrat se je oglasil tisti, ki je mene zbudil: »Neki mladenič mora še tudi biti. Zgoraj so bili štirje.« Brata namreč še niso bili prignali. Dr. Lavicki je skušal brata Mirana zakriti in se je vmešal: »Nein, nein, das war ich.« To ni nič pomagalo. Narednik je zdrvel po stopnicah, da poišče brata, ki se je skril na podstrešju. Tedaj sem se oglasil jaz: »Pustite mladega! On ima mater, ki bo jokala, če ga ne bo. Spomnite se svoje matere! Vojna gre h koncu, pustite ga!« Toda pri Nemcih s tem nisi ničesar dosegel.

Kaj naj napravim?

Tisti mah sem se spomnil pištole. Bratranec Gojko mi je namreč pred tremi meseci pokazal pištolo, ki je bila skrita na polici pod mizo, miza pa pregrnjena s prtom. Tedaj mi je dejal: »Jaz ne bom jemal pištole v posteljo. Če pride kaka banda, bomo skoraj gotovo sedeli okrog mize...« Kako pravilno je tedaj pred-

videval! Toda, ali je pištola še tam, ali je ni?

Milimeter za milimetrom sem se pomikal proti tistemu mestu. Samo da dobim pištolo! Stegnil sem roko. S konci prstov sem že otipal ročaj pištole. V tem trenutku komandant opazi, da za nečim stegujem roko, se zadere: »Was suchen sie?« in se skloni, da bi pogledal.

(Se nadaljuje)

Našel sem grob Garcia Lorce

Španskega revolucionarja pesnika F. G. Lorco so frankisti zločinski ubili leta 1936. Mnogi popotniki iz zahodnoevropskih držav so že iskali njegov grob in so pri tem našli na grozne dokumente fašističnega terorja. Pred nekaj leti so frankistične oblasti pričele trditi, da so Garcia Lorco ubili »neodgovorni elementi« in da ta umor ves narod obtožuje. Narod res obtožuje, toda tudi vé, koga; zadeva z »neodgovornimi elementi« je imela svoj pomen: mnogi ljudje v Argentini so uboj Lorco uporabljali v protifrankistični propagandi, kar pa je dokaj slabo vplivalo na špansko-argentske gospodarske razgovore, ki so takrat tekli. Toda vse kaže, da s to novo lažjo Franco ni premotil niti najbolj lahkovernih, kajti dejstva govore...

NAJPREJ sem odšel v Fuente Vaqueros, kjer je bil Lorca rojen. Vedel sem, da ne bom tam mnogo zvedel, ker je pesnik zapustil vas že leta 1912. Vas je kakih 20 km od Granade. Hiša, v kateri je Lorca stanoval, je ena največjih v vasi, z balkonom in majhnim skritim vrtičkom, kot pač vse hiše v španskih vaseh. Poleg hiše je nizka cerkev, vsa oblepljena s kričečimi falangističnimi lepaki. Obiskal sem pesnikovega bratranca in teto, vendar mi nista mogla mnogo povedati o njem.

Naslednji dan sem obiskal pokopališče v Granadi. Že blizu belih zidov, ki so obkrožali pokopališče, sem v samotni srečal starca, ki je gnal natovorjenega osla v dolino.

»Iščem grob pesnika,« sem mu dejal.

»Da, toda vprašati morate v upravi. Tam imajo seznam vseh, ki so bili ustreljeni na tem pokopališču. Začudilo me je, da si je Guardia Civil dala toliko opraviti in ima celo sezname. Starec je nadaljeval: »Gotovo imajo, streljali so jih na ukaz vojaških oblasti, ki so zelo pazile na formalnosti.«

»Ali ste bili takrat tu?« sem ga vprašal.

»Ne, bil sem pri »rdečih«. Ko se je vse končalo, so me izpustili iz taborišča in sem dobil tu mesto grobarja.« Potem me je odvedel k upravniku pokopališča. Bil je to majhen, koščen starček, ki nam je takoj stopil nasproti. Uslužno in zadržano je poslušal moja vprašanja in gube na njegovem obrazu so izdajale strah, žalost in stalno opreznost. Iščem Garcia Lorco! Da, spominja se tega imena. Nisem edini, ki ga iščem, bilo je v zadnjih letih tu več Argentinecev, ki so prinesli vence. A jih ni mogel zadovoljiti, posmrtni ostanki señora Lorco so bili pet let po ustrelitvi prenešeni v množični grob, ker njegova rodbina ni mogla plačati pokopališčne pristojbine.

»Ali lahko vidim ta množični grob?«

»Seveda, to je dovoljeno. Ne boste verjeli, kako hitro razpadejo ljudje v tej zemlji. Vo-dil me je po prašnem in od sonca razgretem pobočju, na katerem so stali nizki grobovi... Prišla sva do majhnih vrat v visokem zidu. Sladek in

neprijeten vonj nama je udaril v obraz. Nahajal sem se pred veliko pravokotno odprtino, v kateri so ležali okostnjaki... Jama je bila široka okrog 9 metrov in zelo dolga ter do vrha polna kosti in lobanj. Na vrhu je bilo nekaj posušenih trupel, zavitih v cunje in skrčenih v zadnjem gibu življenja.

»To tu je bil nekdanj cvet Granade, dobro pogledjte in videli boste luknje od strelav v lobanjah.« Res, videl sem: vsaka lobanja je bila prebita z enim ali več strelci.

»In kdo je to?« sem ga vprašal in pokazal na skoraj popolnoma ohranjeno, skršeno truplo v uniformi. Na obrazu je imel še neko potezo, kot človek, ki je prevzel važno nalogo.

»Ah, ta,« je dejal glasno grobar. »To je važna, ptička, polkovnik Guardia Civil, ležal je okrog petnajst let v eni izmed gornjih duplin v zidu in se je tako neverjetno ohranil do danes. Pred nedavnim smo ga prenesli sem, ker njegova rodbina noče več plačevati pristojbine.«

Sedaj policijski polkovnik čuva kosti ljudi, ki so jih ustrelili njegovi nasledniki. »Kaj menite, koliko ljudi je v tej jami?« sem ga vprašal.

»Uradni seznam obsega okrog 8000 imen; razen nekaterih so vsi pokopani tukaj. Razen tega pa je bilo okrog 1000 takih, ki so umrli naravne smrti.«

Hotel sem videti kraj, kjer so bile žrtve ustreljene. Peljal me je k zidu na južni strani pokopališča. Videlo se je še nekaj krvavih madežev in opazni so bili tudi sledovi strelav. Zapornike so pripeljali na ta kraj ob svitu in jih ubijali z rafali iz strojnic v večjih skupinah, povezane z vrvmi. Tu so stali in gledali rdeče preorano polje, pokrito z zelenimi lisami oljkovih dreves. Le-ta pejsaž se je videl s tega samotnega kraja, nad katerim se boči jasno špansko nebo.

Starec iz uprave pokopališča ni govoril jasno. Način, s katerim je govoril o teh ustrelitvah, mi je dal misliti, da so obstajale tudi druge usmr-

titve, ki jih ni mogoče uvrstiti v to kategorijo. Popoldne sem prišel še enkrat; hotel sem videti seznam ustreljenih in med njimi najti Lorcovo ime, če je bil res tu ustreljen in pokopan. Odšel sem na tisti del pokopališča, kjer so bili pokopani premožnejši meščani. Našel sem tam pri delu dva grobarja. Prosil sem enega, ki je dejal, da je bil ob vstaji doma, v Granadi, naj mi pove, kje so grobovi ljudi, ustreljenih leta 1936, ki pa ne leže v skupnem grobu. Povedal sem mu tudi ime človeka, katerega iščem.

»To je znano ime,« je dejal. »Mnogo se govori o njem. Toda tu ga ni! Pokopan je v Viznarju. Tam so ga ustrelili.«

»Od kod to veste?« sem ga vprašal presenečen.

»Vse se izve, o tem se govori...«

Odšel sem nazaj v pokopališčni urad. Od starega čuvaja sem zahteval seznam ustreljenih.

»Ne smem brez dovoljenja,« je dejal in me pogledal kratko in ostro, »obrniti se morate na vojne oblasti.«

V mestu sem vprašal več ljudi o Lorci. Vsi so njegovo ime spravljali v zvezo s krajem Viznar. To je majhna vas v gričevju južno od mesta in neka grapa je tam služila falangistom za pokopališče. Takih pokopališč je vse polno v Španiji. Toda nihče še ni bil tam in nihče ni vedel kaj več o vsem tem in zdelo se mi je, da je to pripovedovanje zelo nezanesljivo. Lorca je nekaj dni pred vstajo prišel v Granado in se po prvih vesteh o vstaji umaknil v hišo pesnika Luisa Rosalesa. Ker je v hiši stanoval tudi Rosalesov brat, ki je bil važna falangistična osebnost, so menili, da je kraj dovolj siguran. Toda le dva dni kasneje, ko so bili domači odsotni, so prišli oboroženi ljudje z vozilom in ga odvedli. Nihče od prijateljev ga ni potem več videl.

Odšel sem v Viznar in v razgovoru z ljudmi ugotovil, da je vse to res. Lorca je bil ustreljen v grapi pri Viznarju.

»Tu ni nobenega dvoma,« je dejal nekdo. »Med seboj ne govorimo o tem, vendar nismo

pozabili. Vse to je na dnu naših src še zelo živo.«

Odšel sem na grobišče s starko, ki je nosila ključke. Pripovedovala mi je, da kljub starosti dela v tovarni, da je pač treba živeti. Dejala je tudi, da vedno najde dovolj časa, da obišče to pokopališče. Znanjo to pomeni več kot cerkev in svetniki. Prišli smo do revnega pokopališča (bogatje vaščane pokopavajo v Granadi!) in dejal sem ji, naj mi pokaže grob tistega »rdečega«, ki so ga ustrelili v prvih dneh vojne.

»Mnogo jih je tu pokopanih,« je odsotno mrmrala starka. Pripovedovala mi je, da so nekega dne ob zori pripeljali falangisti skupino ljudi v okovih in jih streljali pred zidom. Eden med njimi, ki je bil le teže ranjen, se je po komolcih priplazil na vrh griča pod oljke. Za seboj je puščal krvavo sled. Prišli so spet, streljali so novo skupino in opazili sled krvi — sledili so mu in ga še enkrat ustrelili.

Občutil sem, da moram biti iskren. Povedal sem ji, da človek, ki ga iščem, ni pokopan tu, temveč v grobovih v grapi. »Ali veste, kje je to?«

»V jami?? Oj, kdo bi tega ne vedel!«

Šla sva tja. V grapi je izvir neke mineralne vode in nekdanj so prihajali sem ljudje iz vse okolice. »Sedaj nihče več ne prihaja. Na desni strani, na griču, stoji polrazpadla rdečkasta hiša, 'La colonia'...« Starka je pripovedovala v presledkih, kot bi premišljala, ali naj pove ali naj molči. »Sem v to hišo so pripeljali ujetnike, preden so jih tu v jami... Dios mio, saj veste kaj; včasih v svitu avtomobilskih žarometov, drugič spet ob zori. Strašne stvari so počeli tu!«

Od mosta dalje je ozka pot vodila ob izsušenem potoku navzgor. Na nizkem griču nad potokom je bilo mnogo gomil in na vsaki gomili je bil kamen brez napisu. Bilo jih je nad sto. Vse naokrog rdečkasti hribi iz skrilavca, grapa, ozka in suha, ter tam nad zelenim poljem se iz meglice dviga Sierra de Elvira, kot mogočen vulkanski otok.

Gerald Brenam

Narodni heroji - junaki ljudske revolucije

(prosllašeni 29. XI. 1953)

**JOŽE MIRTČ-
ZIDAR**
(24. X. 1912 Ljubljana
— 12. XI. 1944 Doblje)

SLAVKA KLAVARA
(11. V. 1921 Maribor
— 24. VIII. 1941 Ma-
ribor)

**SLAVKO KOVAČ-
SMELI**
(9. VIII. 1919 Lož —
28. VII. 1942 Mrzle
vodice)

**VLADIMIR
DOLNIČAR-RUDI**
(13. III. 1920 Šujica-
Dobrova — 18. III.
1943 Belški graben)

**LIZIKA JANČAR-
MAJDA**
(27. X. 1919 Maribor
— 20. III. 1943 pri Do-
brovi)

**LADO MAVSAR-
RONKO**
(23. VI. 1923 Notranje
gorice — 26. II. 1944
Graška grapa)

**ANT. MARINCELJ-
JANKO**
(10. II. 1917 Banja
Loka — februarja
1943 Ajdovec)

ERNEST EYPPER
(23. XII. 1914 Ljublja-
na — 1. V. 1942 Ljub-
ljana)

FRIC KERŠIČ-GAL
(16. VII. 1908 Trbov-
lje — 21. XII. 1942
Trbovlje)

IVAN BIZJAK
(31. XII. 1911 Dol-Otli-
a — 29. X. 1941 Su-
jica-Dobrova)

MILAN ČESNIK
(1. VI. 1920 Ljubljana
— 16. VI. 1942 Ljub-
ljana)

ALOJZ HOHKRAUT
(24. I. 1901 Sv. Jodrt
— 31. V. 1942 Cvetež-
Vače)

JAKOB BERNARD
(21. VII. 1919 Koritno
— 16. II. 1942 Stirp-
nik)

MARTIN JUŽNA
(18. XI. 1919 Dragom-
lja vas — 30. VI. 1943
Radoviče)

IVAN KOSOVEL
(19. VI. 1912 Sela-Črni-
če — 7. III. 1943 Vrto-
vin)

JOŽE KERENČIČ
(9. III. 1915 Jastrebc-
Kog — 27. XII. 1941
Maribor)

JANKO BRODARIC
(1. X. 1922 Rosalnice
— v začetku 1943
Kordun)

Nekje na progi ...

Iz zbirke povesti o francoskem gibanju odpora objavljamo kratko zgodbo o akciji na progo. Že pred leti smo gledali pri nas odličen francoski film z istim naslovom. Potrebno je poudariti, da so se francoski partizani predvsem osredotočili na rušenje in oviranje nemškega prometa, kar je bilo predvsem važno ob invaziji, da je bil promet čimbolj paraliziran. Tako so bili primeri, da so že železničarji na preprost način s spremnimi listki usmerili del ali ves vojaški transport čisto v drugo smer, namesto tja, kjer so ga Nemci nujno pričakovali.

OBVESTILI so ga: »Nemški vlak bo peljal mimo nocoj ob eni uri in tri-deset minut.«

Od postaje do gozda potrebuje le pet minut. Nemški vlak bo torej šel mimo ob 11. uri in 29 minut. Vseeno je stopil v majhno kavarno pri postaji, kjer je Renée na hrani. Renée je res sedel v kotu s postajenačelnikom in jedel. Brezbrižno sta se pozdravila in govorila o dežju in o lepem vremenu.

Renée je dejal: »Ti ne ješ tu? Imajo zajčje meso s krompirjem. Izvrstno je!«

Paul je odgovoril: »Ne, žena me čaka. Jezila se bo, če zamudim.« Renée vstane: »Spremim te. Vrnem se takoj na kavo!« je še rekel postajenačelniku.

Odšla sta brezbrizno in si pri izhodu prižgala cigareti. Šla sta nekaj korakov in se potem obrnila v ozko uličico. Tu in tam je kaka starka pogledala na cesto izpod zaves in se spet takoj umaknila. To so znani obrazi, ljudje, ki pogosto grede po tej uličici. To je Renée, ki dela na postaji, in Paul, bančni uradnik. Skupaj sta bila v armadi in bila skupaj ujeta v tej »smešni vojni«. Uspelo jima je, da sta na neki način ušla in ju niso odpeljali v Nemčijo. Nikoli se v tej ulici ne zgodi kaj takega, kar bi bilo vredno gledati. Paul gre domov in Renée ga spremlja; to je vse. Stara znanca sta.

Paul vpraša: »Ali je res, da ob pol dveh pripelje mimo nemški vlak? Si prekontroliral?«

»Sem!«

»In kdaj gre mimo zadnji?«

»Tovorni gre ob dvanajstih. Ne bo se ustavil!«

»Pet minut od postaje do gozda, to pomeni deset in pet,« računa Paul. »Deset minut rabimo do Pierra, do proge. To se pravi, da moramo biti pri njem že pet pred deseto. Ti pojdi naravnost in ugotovi, če je tovorni vlak šel že mimo. Obvesti tudi Louisa in Alena, jaz pa bom obvestil Velikega Paula.«

Ustavila sta se in prižgala cigareti. »Kadim samo tobak, ki je pomešan s koruzno svilo,« je dejal, ko se je nekdo približal. Stražar je videl, da sta se poslovila.

Paul je šel na večerjo, Renée pa se je vrnil na postajo ...

*

Sedaj govori Paul ženi Alici:

»Popoldne obvesti Velikega Paula in Roberta: zvečer pet pred deseto pri Pierru!«

Alice je prebledela; njena koža je postala kakor prosojna. Nič ni rekla, čakala je.

»Rekla jima boš, da naj ne pozabijo svojih 'karnetov'!«

Dobro ve, kaj pomeni beseda »karnet«. Kri ji butne v glavo. Nič ne reče. Čaka.

On nadaljuje: »Za vlak!«
Ogrnila si je površnik in odšla v šolo...

*

Predava v šoli. Prepričana je, da bo najmanj petnajst njenih dijakov izdelalo razred. Trudila se je, da bi prikrila razburjenje. Odšla je v šolsko knjižnico in vzela iz nje »Pesmi o Rolandu«. Vanjo je dala listek. Ob štirih se je za kratek čas ustavila pri Mary Katherin, najboljši dijakinji, in ji dejala: »Daj to knjigo očetu. Prosil je zanjo. Nikakor ne smeš pozabiti, Mary!« Ve, da Mary ne bo pozabila. Ko je šla Alice spet domov, se je ustavila pri čevljarju. Delavnica je bila polna. Vpraša: »Kdaj vam lahko prinesem cikle?«

»Vse to je figo vredno,« je dejal Veliki Paul.

»Izpulite mi, prosim, ta žebelj iz čevlja. Bode me.« Sedla je na stolček in se sezula. Ljudje so odšli. Hitro mu je sporočila: »Danes pet pred deseto pri Pierru. Ne pozabite na ,karnet!«

Potem se je spet obula. Obraz mu je zažarel; nekdo je stopil v delavnico. »Torej, kdaj vam lahko prinesem cikle?«

»Drugi teden, imam mnogo dela.«

*

Alice in Paul sta večerjala. Silil se je, da bi bil miren. Ne, to ni nemir, le skrb za vse. Zanj pa je to nemir. Gleda ga, ko briše posodo in si misli: »Morda ga sedaj zadnjič vidim.« Strah jo je. Ne, ona ni ustvarjena za to, da bi bila žena nekega junaka. Ona je čisto navadna žena, ki ima rada mir, predavanja, pregledovanje nalog, nareke in kuhanje, ko se zvečer vrne.

Kaj ji manjka za srečo? Ve, da ta mirna sreča ni uresničljiva, da bi se moralo vse pozabiti. In vsak trenutek jo opozarja, da sreče ni, niti tiste najbolj navadne, najmanjše, pod temi pogoji, brez laži in egoizma.

On mora oditi, da ne bo zamudil. Ne sme zamuditi! Paul nikoli ne ve, koliko je ura.

»Tričetrť na deset!«

Raztreseno jo je poljubil. Morda je to zadnji poljub, je pomislila. Poslušala je njegove korake po pločniku na dvorišču...

*

Alice je vzela pletenje. Hitro plete. Roke so ji omahnile na kolena. Preostane ji samo, da čaka in skrbi. Da čaka in skrbi...

Dušan Mevlja:

Svoboda

1945

*Kri je rodila mir.
Mir v gozdovih.
Mir na polju.
Mir v srcih.
Mir v svobodi.
Lepše besede —
ni na svetu!*

Mesec ni vzel, samo zvezde. Topla noč pred poletjem. Krasna noč, krasna noč...

Najprej je treba priti iz mesta. To ni težko, v tem času ni nikogar. In če koga sreča, lahko reče, da se je šel sprehajati po tej lepi noči; legitimacijo ima čisto v redu: njen mož je dober uradnik, marljiv pri delu in znan v mestu.

*

Pierre — to je križišče! Samotno križišče zunaj mesta, kjer ni nobenega kamna ali znamenja. Alice pravi, da je bil nekdaj tu spomenik; ona pozna vse stare legende. Misli na Alice, na vse, kar je doživela, odkar je njegova žena. Če ne bi bila njegova žena, morda on ne bi imel toliko moči, da bi bil nocoj cel človek.

Senca, dve senci, sence stisnjene med drevje ob križišču. Pristopi: tu je Veliki Paul, Alen, Louis, Robert.

»Renée nas čaka tam. Imate strojnico?«

»Da, da!« je dejal odmev.

Zakaj je teh šest ljudi tukaj, namesto da bi počivali v sencah majhnega mesta? Nekoč je Paul verjel, da je mirno preoblikovanje življenja mogoče. Da bodo krivice izginile. Verjel je v boljše življenje, mir, radost in da je treba samo prositi za besedo in govoriti o pravici. Bogataši bi se odrekli svoje lastnine in jo razdelili. Končno je spoznal, da se da vse to doseči le z borbo. To je vzrok, da je on sedaj tu s temi, ki vedo, kaj hočejo.

To je Paul, ki ga je žena poučila, da človeška volja ustvarja zgodovino in da se želja po osvoboditvi uresničuje danes kot nekoč, v vsakdanjih dogodkih. Zgodovina je nekaj, kar se ne dogaja, temveč izvršuje!

To je Robert, ki ne dovoli, da bi dežela ostala zaslužnjena. Zato je on med tistimi,

ki so prenehali čakati na pomoč in so se sami lotili dela.

In Louis, usnjarski delavec? Tudi on ve, zakaj je tu, in Alen, ki mu ni niti sedemnajst let! Molče korakajo preko pustega predela. To je prostovoljno delo za svobodo. Nekaj se je izpremenilo v življenju teh ljudi, nekaj se izpreminja v Evropi pod škornjem; v krvavi in brezglasni Evropi.

Tako je tudi na drugem koncu Francije, na vseh koncih okupirane Evrope. Povsod so ljudje, ki se nočejo ukloniti, ljudje, ki dajo vse od sebe. To je prvi korak, korak, ki vodi človeka od prepada k novemu življenju, ki ga še ni. Prišli so do glavne ceste, ki seka gozd na dva dela. Ustavili so se za trenutek in prisluhnili. Žabe regljajo. Veter šumi in niha gole veje. Skušajo v tem gozdnem šepetanju slišati dih človeka, korak patrole, škripanje kolesa, hrup avtomobila...

Nič! Mir...

Stekli so naglo preko proge in se spet zbrali. Senca enega je že sklonjena nad tračnicami in nekaj dela. Tako sklonjeni nad progo so podobni nočnim strahovom, ki jih osvetljuje žepna svetilka.

Paul pogleda na uro: »Gotovo?«

Šepet potrdi: »Da, gotovo!«

Trdno oprimejo strojnico in se stisnejo k tlom pod drevje. Iz daljave je zabobnel vlak. Samo še trenutek in tu bo...

Lokomotiva se je prevrnila; slišati je bilo ropotanje železja. Večina vagonov je obstala na progi. Presenečeni in preplašeni Nemci so poskakali iz vagonov.

Tedaj je šestorica pričela mirno streljati. Kot kirurgi...

Črtomir Šinkovec:

Bombniki nad vasjo

(1944)

»Kako je slišen šum čebel,
belina vidna mladih brez.«
Tišino jutra ubil je strel,
kosil nato je mitraljez.

Ljudje kriče: »Kaj bo, kaj bo?«
»Ne bojte se!« tolaži ded.
V ples bombnikov zdaj nad vasjo
ljudje strmijo brez besed.

O, črn je, črn neba obok,
švist bomb in dež ognjen in dim.
Zajokal je nekje otrok —
o, mati, mati, skrij se z njim!

In ko je utihnilo nebo,
in ko hiš petdeset gori:
ni matere nikjer ni bilo;
ne zibelke, otroka ni...

Nada Carevska:

Smrtna vizija

(V spomin padlim tovarišem Jožetu Srebrniču, Jožetu Krajcu, Vladu A.)

V poletnem žaru, na pečinah skalnih,
s svinčenko v prsih partizan leži.
Končan je sen o dneh bodočih, daljnjih
in zadnjič v svet ponosne zro oči.

Nebes modrina sega do obzorja,
poletno sonce sije sredi Brd,
v dolini Soča vije se do morja,
veselo poje čriček sredi trt...

Zelene senožeti, Benečija...
In tam za hribi skalni, mrki Kras...
Kje si, Dolenjska, tiha domačija?
V goriških Brdih sam umiram jaz...

Nad Sočo sije v soncu Sveta Gora...
Veselo poje čriček sredi Brd.
Ves svet oblila je rdeča zora...
S svinčenko v prsih je začutil: smrt.

Ko je zapel telefon ...

S PUGLEDA je zrl v dolino partizan. Iz njegovih oči je sijal srd. S pogledom boža to svojo lepo domovino. V desnici drži puško; za pasom bomba. V srcu mu plamti klic po maščevanju; borba za življenje, za zmago — svobodo.

Odhajali so iz domov; Pugled jih je vzel v svoje varstvo. Jekleni fantje in možje: Polde, Kogo, Maks, Risto, Simon, Jože, Albin, Stari, Švejk, Tiček... Vedno več jih je. Vsi jih poznamo, naše borce.

Zbirali so se fantje. Njih število je rastlo, njih revolucionarna borbeni pesem je bila vse močnejša. Glasno je zadonela skozi gozdove...

Zjutraj, popoldan, ali zvečer je pretrgal tu in tam tišino rezek rafal zbrojevke; iz tira je odneslo stroj... Partizanske pesmi! Partizansko orožje je udarilo, udarjalo je povsod...

Rimske »kulturonosce« in nemške fašiste je spreletel drget strahu. Domače izdajalce je preganjal obračun...

Nastopila je zima, ostra; mraz je rezal do kosti...

Ob petih velikih ognjih na Pugledu, zroč v plamen, je sedelo 160 ljudi. Med kolena puške, sključeni, moleč roke k ognju...

Nad logorjem je odmeval komisarjev glas: »Tovariši, mi kujemo svobodo našemu trpečemu narodu. Naša Partija in mi...!«

Tomažev glas je miren, beseda gladka, prepričevalna.

Misli borcev so bežno pometele k svojim domačim, k znancem. Dobri so ti naši ljudje. Smelo trpe, a pomagajo nam. Naši so! Trpe brez jadikovanja. Črne živali jih preganjajo, mučijo zapirajo, streljajo...

Svinje drugega tisočletja...!

Dežurni zbudi zjutraj borce k zboru; dnevna zapoved. Zasede in patrolo krenejo, kot veleval ukaz. Iz kotlov intendanta Povha ogreva zmrzli zrak dvigajoča se para...

V četnih ognjih se tli žerjavica; vojaška ura.

Tako tečejo dnevi... Popoldne je Papež učil pevski zbor nekaj novega. Skomponiral je tisto: »Za vasjo je čredo pasla...« Fantje so poprijeli; zadonela je nova partizanska pesem. Pevovodja Maks je bil vesel. Partizanska srca niso bila nikdar pokvarjena!

Za dobro voljo je poskrbel Švejk. Morda se mu je ponoči sanjalo o novih »vicih«? Ali pa se jih je spomnil tisto uro, ko je stal sam na straži? Kdo ve!

Iz akcij so se vračale čete, vodi. Poročila so bila kratka, jedrnata, toda akcije so bile velike, pomembne.

Tako so minevali dnevi, meseci. Okupator ni uspel točno zvedeti za logor Štajerskega bataljona na Pugledu. Pa so ga sklenili poiskati...

23. marec 1942. leta...

Sovražnikove kolone so tipale iz Lipoglava in Reke na Pugled, iz Ljubljane preko Podlipoglava proti Pugledu. Pritajeno, s strahom, počasi in negotovo.

Iz prvega stražarskega mesta partizanskega logorja je zabrnel telefon: »Italijani!«

Tedaj je odsekano zaropotalo. Simonova patrola je eno uro daleč od logorja trčila na italijansko patrolo. 15 Italijanov je ostalo na mestu, kamor so se sami povabili; klical jih ni nihče.

Stane je poslal 4. četo na položaj, borci so razdrli šotore, vse je bilo mirno, vsak je na svojem mestu čakal navodil. Pogledi so bili uprti v Staneta. Stal je, miren, roke v žepu, na glavi je imel lovski klobuk, nekoliko zamišljen, ogorek cigarete je romal iz kota v kot ustnic. Sicer majhen po postavi, toda velik v očeh borcev.

Četrta četa je zasedla rob. Završalo je vsepovsod. To je bil grozen pok brez presledka: zemlja se je vzdignila. Vse-povsod so jo orale italijanske bombe in trombloni, odsekano so škatali italijanski »Fiatki«. Odgovarjali so jim rezki rafali zbrojev in oglušujoče detonacije nasekanih kragujevk. Italijani so jurišali...

*Iz partizanske skicirke
Dušana Povha:
Književnik Ciril Kosmač*

»Fantje po...!« Na ustih komisarja Rafala je zamrla beseda. Nagnil se je, se prijel za prsi in klenil poleg mitraljeza. Desnica je spustila puško, prsti so se zagreblili v zemljo, obraz je položil na domačo grudo in vztrepetal. Bil je zvest svoji zemlji, sedaj je njen. S svojo krvjo jo je pordečil; seme je padlo na plodna tla...

Kot v maščevanju je zarjula Francijeva zbrojevka. Tesno jo je stiskal k sebi, meril, menjal šaržerje in tolkel, tolkel. »Slabo jih vidim, hudiče!« Upri se je na levi komolec... zapiskalo je, zasikalo, prsi so se mu izbočile, desnica je zdrknila od sprožilca na mitraljezu. Z žalostnim pogledom se je ozrl po tovariših. V očeh mu je ugasnil plamen borbe. Mirno je legel poleg svojega ljubljene mitraljeza in zapal...

Na ta mesta so skočili drugi tovariši; prišla je pomoč. Na

Nikolaj Pirnat:
Autoportret, 1944. leta

položajih so bile vse čete. Vseposvod je odmeval grom. Trda, neizprosna borba!

Pod partizanskim položajem so štrlele v zrak nožice treh italijanskih mitraljezov brez gospodarja.

Izza bukke se je srdit dvignil Polde. Zapirač njegove puške je bliskovito menjal naboje. Meril je dobro. »Mama! Aiutu!« Italijani so se zaganjali še in še. Poldetu je ob stal strel, glavo je vrgel nazaj, z levico je objel bukke, še je držal puško v desnici. Počasi je zdrsnil ob bučki na zemljo, hrope se je zleknil in mirno obležal. Njegove oči so v zadnjem blesku zrle v vrhove dreves. Poslavljal se je od svojih gozdov, v katerih je preživel mladost. Vsako drevo je poznal, vsako stezo — sedaj se poslavlja od vsega tega, od borcev, bratov, staršev. Z lahkim drgetom se je poslovil od vsega tega. Desnica se je skročila s puško vred k telesu.

Žalostno se je Velko zazrl vanj, se nagnil k njemu, planil, se obrnil v zrak, klečnil in legel poleg Poldeta. Tako se je poslovil od padlega tudi on. Tako se je znal poslavljal samo partizan — junak. Nekoč je ta fant kopal črno zemljo v Trbovljah, tam spiral

s svojim znojem trpljenje mrkih rudarjev. Njegova kri jih je poklicala. Iz teles obeh je vrela kri; tovariša v borbi, tovariša v smrti. Nemo in tiho sta ležala skupaj. Nista več slišala jurišev in grmenja orožja. Borba je dosegala vrhunec. Iz vrha na robu je zalajal »švarcloze«; umerjeno in gromko, kot da se poslavlja od junakov.

Na položaj je prisopel Iskra. Stoje je tolkel s puško pod rob. Čas je že bil — fašisti so se privlekli že do samih položajev naših fantov. Enooki Luka je od neke privlekel naročje bomb. Hitel jih je vžigati ter jih metal na italijanske buče. Pod partizanskimi položaji je nastala panika.

Takrat je tudi Povh poslal svojo pošiljko, toda ne Italijanom, temveč svojim fantom: meso, kruh in makarone.

Marok je ves čas hodil smelo po položajih, bodril borce in dajal nasvete. Tudi Stane je prišel s Tomažem. Čik v levem kotu ust je pomenil, da je vse v redu. Tomažev nasmeh je dal borcem vedeti, da je dosegel Štajerski bataljon novo zmago.

Na drugem robu hriba je Marok zagledal tri Italijane,

ki so se obvezovali. »Daj puško,« je dejal borcu, »pokažem ti, kako se strelja.« Trikrat je pomeril in sprožil, vsem trem Italijanom zdravniška pomoč ni bila več potrebna.

Italijani so se ohlajali. Preveč so imeli izgub, prelahek je bil njihov račun, s katerim so se napolili na Pugled.

Ob šestih zvečer se je Stane odločil za umik. Štajerski bataljon, ki so ga sestavljale Pugleška, Molniška, Grosupeljska, Stiška in Mokronoška četa, je krenil na pohod; novim zmagam nasproti. Tiho so se borci poslovili od štirih tovarišev: Rafala, Velka, Poldeta in Francija.

Italijani so vso noč in naslednji dan z vsem orožjem obstreljevali prazen Pugled. Čete Štajerskega bataljona pa so tačas že prekoračile Molnik, Šmarski tunel, Medvedjek, Sela-Šumberg in v tem premiku z napadom na vlak pri Žalni, v borbi na Ilovi gori prizadejali fašistom nove žrtve.

V bataljon so se vključili novi borci.

Nastala je slavna II. grupa odredov, Štajerska, Stanetova.

Rudolf Puhar-Razin

Z leve proti desni: Ivan Maček-Matija in Janez Vipotnik

Mati, saj se bom vrnil

TZAKAJENI kmečki kuhinji sta se srečala mati in sin in se začudeno spogledala. Iz materinih solznih oči je gorelo vprašanje: »Kam?« Sin je z očmi lovil materine in iz njih je sevala prošnja: »Mati svetuj mi!« Slednjič je spregovoril sin Janko: »Mati, veš, da se moram najhitreje odločiti. Zaradi sodelovanja s partizani me nekateri že zasledujejo. Tu ne smem več ostati. A tudi Nemci me lahko odvedejo k Wehrmannschaft, ali me mobilizirajo v vojsko...« Rad bi še nekaj pristavil, pa mu je skoraj zmanjkalo besed. Njegova mati pa, kot bi to vse že vedela, je nadaljevala:

»Pomisli! Če bi te prijeli in prisilili v nemško vojsko?... To ni naša vojska, to je okupatorjeva, ki jo — sovražimo. Isto je z Vehrmannschaftom. In čeprav bi te prisilili tja, mene bi bilo sram...«

Ko je mati končala, se je sin tiho sklonil do njene roke, si jo trdno pritisnil k prsim in nato prinesel k ustnicam. »Mati, saj dovoliš,« je šepnil, »saj veš kam...«

Rahlo mu je zmaknila roko in ga z njo pobožala po kodrastih laseh. Prav kakor pred leti, ko je bil še otrok.

»Pojdi!« je dejala tiho, »samo vrni se, vrni se tak, da te bo vesela mati.«

Takrat se je zravnila sinova visoka postava. Z obema rokama je objel svojo mater preko ramen. »Mama, veruj mi, saj se bom vrnil,« ji je prepričljivo dejal.

To je bilo jeseni 1944. Minila sta dva meseca. Borbe so divjale na vseh krajih. Trepetaje je mati čakala sinovo sporočilo. Nekega novembrskega dne se je sam oglasil. Njegov nasmejani mladi obraz je takoj potolažil mater. Ko ga je vprašala, kako se mu godi in če bo kmalu konec, je prešerno zamahnil z roko.

»Mati, kmalu se vrnemo in potem bo veselo,« je vzkliknil. »Na avtomobilih se bomo pripeljali! Nad nami bo vihrala slovenska zastava. Mati, lepo bo in kmalu bo to!« Potolažena mati mu je napolnila nahrbtnik. Zanj in za njegove tovariše.

»Pa kmalu se kaj oglasi, da me ne bo skrbelo. Ali pa sam pridi!« mu je naročila.

»Mati!« je zaklical sin ob slovesu, »kadar zdaj pridem, pridem za zmeraj.« In je šel.

Prišlo je novo leto. Svoboda se je bližala in vse bolj razvnela željna srca. Toda žrtve so padale. Tudi mati je izvedela, da je zgubila sina. Kurir ji je povedal, da je padel na Kamni gori meseca februarja, ko so se partizani upirali sovražniškovi premoči. Ni verjela.

»To ni mogoče, to je pomota,« si je govorila. »Saj je dejal, da se bo vrnil in vrnil se bo gotovo.«

Čakala ga je kar naprej. Čakala ga je do osvoboditve. Pripeljali so se iz gozdov na avtomobilih. Zastave so se vile v majniškem vetru — sina pa ni bilo med njimi.

»Mogoče je v ujetništvu in ne more priti?« se je tolažila.

Potem je prejela »Spomenico za padlega borca.« Sinov tovariš ji je vrnil fotografije in še druge drobnarije, ki jih je sin odnesel s seboj. Takrat se je šele zavedla. Njene oči so se srečale s sinovimi na sliki in, ko je na spomenici prečitala datum sinove smrti, je vztrepetala. V nemi bolesti se je zgrudila. In kakor bi hotela objeti sina, je na prsi pritisnila spomenico in zaječala: »Oh, sinko, zakaj te ni, zakaj se nisi vrnil?«

Tedaj jo je prešinilo kot električna iskra.

»Saj sem mu sama svetovala in mu dala poguma za pot. Ne smem jokati, tudi on se ni!«

Ponovno se je ozrla na sliko in zazdelo se ji je, da sinove oči veselo kličejo:

»Mati, nisem padel zaman. Pogum! Zataji bolečino, dokaži, kakšna je partizanska mati!« Misli se prerivajo kot vrvež. »Njegov grob je na njegovi zemlji, na zemlji, za katero se je boril.«

Materine oči nimajo solz. S trdim starkinim glasom, ko trepečejo glasilke od zatajevane bolečine, poreče obiskovalcem:

»Moj se ni vrnil. Svetovala sem mu, naj gre, in če je padel, je padel za vse. Brez žrtev ni svobode!« Kako neizmerna in nesebična je ljubezen partizanske matere...

Junak in njegova smrt

PRVEGA aprila 1944 sem se poslovil od tovarišev v III. bataljonu, ker sem moral oditi v II. bataljon za sekretarja SKOJ. Eno leto sem bil nepretrgoma v 3. vodu I. čete III. bataljona, zato sem bil ob slovesu prav žalosten.

Ko sem prišel v štab II. bataljona Tomšičeve brigade, so bili zbrani: koman. Martin Kotar, ki je pravkar prišel iz I. bataljona in prevzel novo dolžnost, komisar Ivan Božič-Jovo, namestnik komandanta Ivan Zore-Jernej, ki je tudi napredoval, namestnik komisarja Franc Slajpah-Pogačev, ki je odhajal za komisarja I. bataljona, bolničarka Ančka Škrl in intendant Stane Ržen. Prav živahna družčina! Pravkar so se poslavljali od Pogačeva in pozdravljali Kotarjev prihod. Na mizi je brlela petrolejka, poleg nje pa je bila steklenica tolkovca. Od tega se ne opiješ, toda družčina je bila razigrana in poklicali so Razina, da je zaigral na harmoniko.

Bil sem pravi nebolgjenček in čeprav sem vse te tovariše že dolgo poznal, kajti poznal jih je vsak v brigadi, sem vedno znova opazoval vsakega posebej. Najbolj je priklenil nase moje oči komandant Martin Kotar. Bil je srednje postave, okrogel, precej tršat, duhovit in nasmejan ter kljub svoji sicer precej negibki postavi zelo naglih kretenj. Tako rad je stresal šale, dražil bolničarko Ančko, kurirja Šajna in druge, da je smeh mnogokrat prevpil nekoliko razglašeno harmoniko. V zeleni policijski uniformi, ki mu je bila nekoliko pretesna in s temnozelenim ovratnikom prav mikavna, s pištolo in z nemško brzostrelko (kdo ve, kateri Nemec mu je vse to »daroval«!), je bil mož, da malo takih. Borci so ga vzljubili prvi dan. Brž ko se je pojavil, si je že pridobil zaupanje.

*

Poglejmo, kaj pravi o Martinu Kotarju njegov soborec, Ivan Zore-Jernej!

»Zelo dobro se še spominjam, ko so me nekega dne poklicali v štab brigade. Ko sem se javil v štabu, zagledam Martina Kotarja in si mislim: 'To mora biti nekaj zelo važnega!' Po kratkem nagovoru je komandant brigade, Efenka, dejal: 'Tovariš Kotar, ti si imenovan za komandanta II. bataljona, ti, Jernej, pa za namestnika!' Bil sem presenečen, obenem pa me je novica, da je Kotar komandant našega bataljona, zelo razveselila. To je bil človek, ki je bil sposoben voditi bataljon. Ko sem nato sporočil to novico zbranemu bataljonu in predstavil novega komandanta, je to tako navdušilo borce, da so kar skakali od veselja.«

Toda Martin Kotar ni bil samo junak prve vrste in izvrsten poveljnik, bil je tudi resničen tovariš. Vsa brigada je vedela, da je v februarjski ofenzivi rešil iz snega onemoglo tovarišico Daro, ki bi bila gotovo ostala v globokem snegu. Kolikokrat je Kotar prijel za strojnico in na pohodu razbremenil utrujenega mitraljezca! Vselej in za vsakega pa je imel vedrino in smehljaj, prešeren in nagajiv, a od srca...

Spominjam se, da je nekoč prav pošteno potegnil kurirja Karla, ker se je bil le-ta že preveč vdal malomarnosti. Kako smo se tedaj vsi od srca nasmejali! In še Karl ni bil prav nič jezen. Le škoda, da sem moral kmalu oditi za sekretarja SKOJ brigade. Tako prijetno je bilo ob junaku Martinu Kotarju!

*

Naj vam o Kotarju spet pripoveduje Jernej!

»Ko sem se vrnil iz Moravškega, kamor sem peljal mobilizirance in šel po strelivo, je naša brigada taborila na Tomanovem pri Novi Štifi. Ko pridem v bataljon, naletim na komandanta Kotarja, ki si je po dolgem pohodu ravno umival noge. Brž ko se pozdraviva, mi pove, da je imenovan v čin kapetana. Čestitam mu, on pa se šali:

Narodni heroj Martin Kotar, dva dni pred smrtjo

»Kaj pa ti, Jernej, ali boš večno zastavnik?«

Skomignil sem, nato sva se oba zarežala.

V štabu bataljona je bilo tisti dan nadvse veselo. Slabe volje je bila le bolničarka Ančka, ki bi rada Kotarju našila čine, pa ni imela ustrežajočega traku. Ves dan je iskala, pa je trak končno le iztaknila. Kako postaven in lep je bil Kotar z novimi čini! Tudi mesar in kuharji so imeli mnogo več dela kot običajno...

Kotar je bil po navadi dobre volje, tisti dan pa še posebnost. Godec je moral kar naprej vleči meh, Kotar pa se je sukal, da je bilo veselo.

Noč zatem, 20. aprila 1944, je Slandrova brigada napadla Šmartno v Tuhinju. Tomšičeva je morala preprečiti nemško intervencijo iz Kamnika. II. bataljon je zasedel obe strani ceste v neposredni bližini Kamnika. Ena četa je zasedla levo stran ceste v smeri Vranjih peči, druga pa pobočje desno od ceste, desno od nje pa je tretja četa zasedla rob gozdiča nad Vrhpoljem. Strma pobočja in dober pregled proti cesti so nudila izvrstne položaje. Zveza med četami je bila dobra in povelja so se razločno slišala. Ostali bataljoni so nadzorovali teren vse tja do Černivca.

Noč je bila mirna in tudi dopoldne ni bilo nič poseb-

nega. Okrog poldne so se nenadoma pojavili Nemci. Dva oklopna avtomobila, za njima pa pešadija. Pri Nevljici sta se oklopnika oddvojila od pešadije in šla pogledat, če je pot varno nadaljevati. Ko sta privozila do naše zasede, sta se ustavila, ker je bila cesta zasekana. Tik nad cesto je bila v zasedi naša protitankovska puška in strojnica. Naši so se bili dobro ukopali, a sta bila strojnikar in protitankovski strellec zelo prese-nečena in nista vžgala po oklepnikih. Šele ko sta se vozili obrnili, sta se znašla in začela nažigati. Eni blindi, ki je bila poškodovana, je uspelo uiti, druga pa se je na pol prevrnila v potok in se naslonila ob Štumfkovo hišo ter začela nabijati po naših. Tudi naš ogenj je bil hud, pa je neki policist skočil iz oklepnika in bežal skozi vso našo zasedo. Spotoma se je slačil in odmetaval opremo, ki ga je ovirala. Vsi so streljali nanj, pa je le ušel proti Kavranu. Za njim je odhitel kurir komisarja brigade.

Medtem sem zbral nekaj bombašev. Vdrli smo v hišo in skozi okna začeli metati bombe naravnost v blindo. Nato smo vdrli vanjo in sovražnike kar zmetali v potok. Zaplenili smo strojnico tipa »šarec«, lahki minomet, 10 pušk, mnogo streliva in ročnih bomb. Oklepnik smo polili z bencinom in ga zažgali.

V bataljonu je zavladalo veliko navdušenje. Z novo strojnico je odhitel na položaj Lojze Savinšek in že je začel sekati po sovražniku. Nemci so se bili medtem že razvili in strelce ter so hoteli priti čez hrib na pomoč napadenima blindama. Toda bridko so se ušteli, kajti na robu jih je čakala dobro oborožena četa, pri kateri je bil tudi komandant Kotar. Zaregljale so naše strojnice in zapokale puške! Potem so naši jurišali. Nemci so bežali in mnogo jih je obležalo. Toda nasproti naši četi so bili vendarle v premoči in četa se je morala počasi umikati, Nemci pa so zasedli ugodnejše položaje...

Kapetan Martin Kotar je stal za debelo smreko in po-

bijal sovražnike. Mnoge je zadelo, kajti orožje v rokah našega Kotarja je le redkokdaj zgrešilo. Kdor je bil le enkrat skupaj v borbi s Kotarjem, ta ve, kako je bil razigran in vesel, ko je padel sovražnik. Znal pa se je tudi spretno izogniti ognju, dasi se je za žvižgajoče krogle prav malo zmenil. Pri vsem tem je sposoben komandant obdržal pregled nad svojimi in sovražnimi silami ter je svojo enoto vselej uspešno vodil.

Pod cev njegove brzostrelke je prišel tudi neki sovražni oficir. Ko se je ta zvrnil, je Kotarja vsega prevzela strast po orožju in opremi sovražnega oficirja. Še pomislil ni, da kaj tvega! Zapustil je zaklon in skočil k ubitemu sovražniku. Toda tedaj, ojoj! Neki ranjeni Nemec ga je prešetal z rafalom iz brzostrelke. V nekaj minutah je izdihnil poleg mrtvega sovražnika.

Med borci je zavrelo. Pritisnili so in jim je le uspelo oteti njegovo truplo in orožje. Odnegli so ga v neko dolino, kjer so ga pokrili s smreko-

vimi vejami. Po nekaj dneh so ga terenski aktivisti pokopali, ker je brigada medtem odšla že v nove boje.

Po osvoboditvi so ga pokopali in sedaj počiva v skupni grobnici v Tuhinju, zaključuje njegov soborec Jernej...

*

To je bilo 21. aprila 1944. Dan Kotarjeve smrti mi je po desetih letih še vedno živo v spominu. In ne pomnim, da bi še kdaj pozneje zajela brigado tako velika žalost.

Ko sem tedaj gledal borce njegovega bataljona, ki so se vračali iz boja, oboroženi s svetlim »šarcem«, sem z njihovih oči razbral le potrtost in gnev...

»Da, dobili smo strojnico, minomet in mnogo orožja, a kaj, ko smo izgubili Kotarja!« so z bolečim molkom govorili vsi.

Pred dobro uro smo ujeli tistega policista, ki je skočil iz blinde. Zakopal se je bil v neki listnik na Kavranu. Ljudje ga našemu nemško oblečenemu kurirju niso hoteli izdati, ker so mislili, da

Dara Betriani:

Tovarišu Kotarju

*V naravi tisoč se cvetov prebuja,
ki sonce z zlatim žarom jih ogreva,
v pomladni pesmi duša Ti prepeva,
ob vonju rož spomine si obuja.*

*Preveč poklanjaš nam pomlad zelenja,
nasititi ni težko lačne duše,
ki vajene ledu in večne suše
prevzete že od zarje so vstajenja.*

*Trpljenje skupno nas med sabo veže;
ta vez čvrstejša je od sto verig,
izguba slehernega nam v srca reže.*

*Si moral tudi Ti od nas oditi?
So res povelja z usten ti zamrla?
Bol kruta hoče duše nam prevpiti.*

je partizan. Šele ko so prišli obveščevalci, so jim ga izročili. Bil je Hrvat in prav zaigrizen, a je hlinil zapeljanost.

V mraku so se vrnili v štab komandant brigade, komisar in njihovo spremstvo; bataljon se je v koloni ustavil pred štabom. Nikdar prej in ne pozneje se ni zgodilo kaj

takega! Vsi so škrtali z zobmi in ko so uzrli ujetnika, so se zagnali vanj. Mlatili so vsekrižem po njem in s čemerkoli. Prerivali so se, da je bilo pošastno videti — vsak je hotel biti maščevalec Martina Kotarja...

*(Zbral in dopolnil
Franci Strle)*

Kot plaz s Kamniških ...

VZAČETKU junija 1942 smo taborili v gozdu nad Lazami. Bilo je dokaj varno v tem taborišču; topla pomlad in vroče sonce nas je grelo, gozd je bil lepo zelen in nam je nudil dobro kritje, partizanske poti so bile suhe in prijetne za pot na akcije.

Komandir prve čete, Vido, je zbiral ljudi za akcijo. Kar vsi so hoteli z njim, pa jih je vzel le 30, ki so se mu zdeli najbolj udarni. Tudi sam sem hotel z njim, pa me je komandant Matevž priključil drugi skupini. Ostalim, ki niso šli nikamor, je bilo kar hudo. Vido je vodil svojo skupino na Moravško napadat Nemce iz zasede in rušit komunikacije ter telefonske zveze. Matevževa skupina pa je šla k Stahovici na poizvedovanje. Pregledati je bilo treba položaj, dokončno ugotoviti, koliko Nemcev je v vasi, kako se njihove patrole premikajo, kje se hranijo; poizvedovali smo in si razgledovali položaj z »Dolinškove frate«, od koder smo lahko napravili načrt za napad, kako bomo razporedili naše sile, da bo uspeh čim večji in da bomo imeli čim manj žrtev. Kot pred vsako,

smo morali tudi pred to akcijo natančno proučiti položaj. Po nekaj dneh te obveščevalne akcije smo se vrnili nazaj.

Skenili smo, da še tisto noč napademo. Pri večerji so vsi borci dejali, da so spočiti in da bodo šli v akcijo. Zmračilo se je že, ko smo krenili na pot. Kam? Saj razen vodstva nihče ni vedel prav dobro, kam smo bili namenjeni. Bila je lepa mesečna noč in za nami na severu so se svetile Kamniške planine. Pri Udetu smo se razdelili v dve skupini; obe sta po drugih poteh hiteli k skupnemu cilju. Z našo skupino sta šla še Matevž in komisar Mohor. Krenili smo na Črno, Praprotno, Vegrat, en vod pa še dalje preko reke Bistrice in Bistrišice v Gradišče iznad žandarmerijske posadke, in tam čakal na znak, da napadejo ta cilj s severovzhoda.

Druga skupina je šla v smeri Brezje - Godič iznad mostu in izpod straniške cerkve. Še pred napadom smo prerezali vse telefonske zveze in vsi borci so prišli neopaženo na določene položaje.

Bilo je to devetega junija okrog šestih, ko so zapokale prve puške. Kot nalašč se je tisti čas pripeljala po cesti iz Kamnika motorizirana nemška patrola ravno pred naše strojnice in ostrostrelce. Komandant je iz Vegrada v smer Balantiča in Pakja v strelcih hitel proti žandarmerijski posadki in občini. Žandarji, ki so prišli s patrolo iz smeri Črne, so padli v roke partizanom; enega smo ujeli. Borba se je širila po vsej vasi z žandarji, iz smeri Kamnika pa je prodirala policija, prav

tako tudi iz Mekinj. Tam je bilo precej vojaštva, pripravljenega za hajko na partizane. Toda vsi so kaj kmalu padli v naše zasede iznad Godiča in pod Brezjem. Pošteno so jih dobili po grbi, pa tudi v Stahovici je pošteno grmel, kot bi se priviral vihar s Kamniških planin. Ujetnik nam je prišel prav; zasliševali smo ga kar na terenu. Povedal je vse, kar je vedel, delal se je Slovenca in obljubljal, da bo šel k partizanom in se bo z njimi boril. Nemci so potem pričeli z raketami prositi za pomoč, ker niso imeli telefonske zveze. Ostali so bili presenečeni, ker niso vedeli, kolikšne sile napadajo kar v jutranjih urah na postojanko. Razen tega pa niso pričakovali tako odločne obrambe dohodov, kjer so bile naše zasede. Tega dne je bilo precej Nemcev pobitih z naših položajev. Iz obeh izhodiščnih postojank je prodiralo kakih 1000 vojakov in gestapovcev, a vendar niso mogli skozi naše položaje. Kmalu popoldne je bila akcija uspešno zaključena. Uničili smo žandarmerijo, pošto in občino. Zaplenili smo mnogo vojaškega materiala, orožja bomb, streliva in obleke. Tudi na občini in pošti smo zaplenili nekatere stvari. Vsi arhivi na občini in žandarmeriji so bili zažgani. Potem smo se v popolnem redu umaknili. To je bil eden najbolje organiziranih umikov v tistem času. Po akciji je ob umiku padel Jurij Libnik, ki je bil doma s Koroškega; drugih žrtev pa nismo imeli. Jurij je bil prej gozdar v Kamniški Bistrici. Bil je zelo tovariški in smo ga zelo pogrešali. Pri umiku je bil smrtno zadet s petimi strelji in z zadnjimi besedami je prosil tovariše, naj ga maščujejo.

Umikali smo se v smeri Praprotno - Pasja Peč in Nemci so streljali za nami z vsem orožjem. Utaborili smo se v višini okrog 1200 metrov, od koder smo lahko zelo dobro opazovali teren. Nemci se niso upali za nami, čeprav so nas med umikom opazovali in streljali za nami.

France Podstudenšek-Rok

Kurir Blaž v zagati

KURIR Blaž je gazil sneg. Do kolen se je udiral. Ustavil se je včasih, da se ogleda v mesečini, če ni zašel. Sijala je luna in lesketal se je sneg.

Blaž se je potipal po torbi. Nosil je v njej pisma za partizane. Torbe ne sme izgubiti! Nenadoma se je Blaž zdrznil. Ali ne gre nekdo za njim? Pes je. Velik pes. Čigav? Nikjer v vasi nimajo takega.

»Vššč!« ga je napodil in zamahnil z roko, da bi pregнал kocinca. A zapazi takoj, da jih je več. V dolgi vrsti slede drug drugemu. In oči se jim čudno svetijo.

»Volkovi!« je prešinilo kurirja. Snel je puško in ustrelil. Prvi volk je zacvilil, zahropel in se zgrudil. Divje je brcal, da je prašil sneg na vse strani. A je kmalu izginil pod telesi njegovih divjih tovarišev, ki so brž navalili nanj in ga v hipu raztrgali. Blaž je še enkrat ustrelil, potem pa se mu je mudilo.

»Najbližja je vas Ambrus,« je dahnil ves zasopel. »Do tja ne pridem.«

In se je z zadnjo močjo potegnil na drevo. Od tu je streljal v tropo kocincev, do-

kler ga niso rešili partizani, ki jih je privabilo streljanje.

*

Kurir Blaž je že mnogo-krat ubiral pot skozi zapuščene kočevske vasi. Na jesen ga je pot zanesla na Ovčjak. Tu so ga zamikale debele hruške.

»Da ne minejo prej, kot bi jaz imel čas!« je razmišljal. »Pa tudi ose jih utegnejo uničiti,« je dejal sam pri sebi. »Kmalu bo vzšla luna. Nocoj je prilika.«

Urno se je zavihtel na rogovilasto hruško. Z roko in nogo se je upiral ob rogovilo. Hruške so se kar topile v ustih. Blaž je postajal izbirljen. Le za kakšno posebno lepo hruško se je potegnil na tanjšo vejo. Potem pa ji je pokazal zobe. Do samega pec-lja ji ni prizanesel.

Tako je bil zaverovan v sočne hruške, da je komaj slišal brundanje pod seboj. Počasi je pogledal navzdol in odrevenel. Zagledal je medveda. Če bi Blaž zagledal pod hruško trumo Lahov, se ne bi tako prestrašil, kakor se je kosmatinca. Še bolj pa je otrpnil, ko je godrnjač začel plezati navzgor. Hrapav lub je hreščal pod kremplji. Kmalu je kosmatinec sedel v rogovili. Lotil se je hruške. Počasi je segal za njimi, poddržal vsako v šapi, jo ogledoval

proti mesecu in sukal šapo in glavo na vse strani. Šele ko se je prepričal, da je imenitna in nič nevarna, jo je mom-ljaje požužil.

Mrcina je bila previdna. Ni silila daleč od debla. Silila je v vrh. Blaž pa je plezal pred njo v vrh z grozo v srcu. Ni vedel, ali sili kosmatinec vanj, ali mu le hruške ponuja.

Ko Blaž nikamor ni več mogel, je zavpil: »Kaj mi ponujaš, saj imam sam!«

Medved se je tako prestrašil, da je omahnil na tla. Z izbuljenimi očmi je Blaž gledal za njim, kako urno je pobiral stopinje proti gozdu.

Hinko Vilfan

PEGAM BI BIL RAD LEP

Pegam je bil namestnik komandirja in strojničar v prvi četi Stjenkovega bataljona. Ko so se pripravljali na novo akcijo v neki vasi, bi bil Pegam spet rad lep in je prosil Brata, naj ga obrije.

»Tebe zmeraj,« je dejal Brat, »le britev slabo reže.«

»Tele dlake bo že odrgnila,« je zarentačil Pegam. »Sicer pa bi že lahko kje iztaknili drugo britev.«

»Kje?«

»Pri Švabih, kakor jaz svojega šarca!«

»Šarca, moj Pegam, je mnogo laže dobiti,« ga je zavrnil Brat in ga pričel britis.

Upor v jetnišnici

MRKO in enolično življenje je v celicah jetnišnice Satoraljauihelj iz dneva v dan preganjala vse močnejša nada v skorajšnjo osvoboditev. Pred vsemi je bila samo ena misel: čimprej se rešiti jetniških zidov, ponovno iti med ljudstvo in ga bodriti ter dvigniti k upor. Jetniški komite Vojvodincev je zasedal in pripravljaj načrt za upor in pobeg iz jetnišnice...

Bilo je ob štirih popoldne. Močni udarci dolge klopi ob stropove celic so bili znak za začetek upora. V spodnjem nadstropju so z udarcem železne palice po glavi takoj onesposobili ključarja. Iz odprtih celic so planili zaporniki. Tudi dežurni stražnik je padel. S puško in pištolo je bilo že laže nadaljevati akcijo. Z železnimi palicami, lesenimi pručkami in debelimi konopci so Vojvodinci vse odločnejše prehajali v boj. V hodniku so bile puške naslonjene na zid. A v njih ni bilo nabojev. Strelivo je bilo v skladišču, skladiščni ključ pa v komandantovi miznici. Tudi v gornjem nadstropju so razorožili stražo. Čonkić je iztrgal vojaku puško z ramena; drugi so ga zvezali in ga pognali v globino hodnika. Nenadoma pa se je pojavil narednik z izdrto sabljo in srdito mahal. Napadel je skupino jetnikov, ki so obračunavali z drugim stražarjem. Treba je bilo onemogočiti narednika. Streljati niso smeli. Nestor se vrže na narednika, z obema rokama zgrabi golo sabljo, mu jo odvzame in jo prelomi. Z enim kosom mimogrede oplazi narednikovo glavo. Le-ta kleči in prepaden s sklenjenimi rokami prosi: »Milost, milost, milost...«

Naprej! Sto petdeset jetnikov je bilo treba preskrbeti z orožjem in strelivom, kar vse je bilo v skladišču. Napasti — sedaj že z novimi silami — je treba upravo zaporov, zajeti tudi komandanta taborišča in ga prisiliti, da preda ključe. Nenadoma se je ne-

kaj... Skupino z Milanom Džanićem in Ivanom Sucom na čelu, ki je smelo jurišala proti komandantovi zgradbi, so po nekaj korakih presenetili rafali strojnice iz upravne stavbe. Že v tem trenutku je bil izid bitke odločen. Toda bitka ni prenehala! Tisti del jetnikov, ki je premagal straže in se kljub rafalom strojnice prebil iz hodnikov na dvorišče, je vdrl skozi izhod; skupina okoli 90 tovarišev se je pognala na ulico. Že čez nekaj trenutkov je na dvorišče zaporov pridrvela nemška motorizirana enota. En del je takoj začel zasledovati skupino jetnikov, ki se je prebila na ulico, drugi pa je ostal, da se spopade z jetniki, ki so se uprli.

Nemci so obkolili jetnišnico. Jetnike, ki so našli na dvorišču, so množično pobijali. Zrastle so barikade in boj se je nadaljeval. Na stopnicah je s pištolo v roki padel Paja; dum-dumka ga je zadela v glavo. Ostali jetniki, razdeljeni po samicah in v kritju barikad, so še vztrajali. Niso se hoteli predati Nemcem, niti jim odpreti vrat. Mnogi so si prerezali vene na rokah, zahtevajoč, da jih drugi ubijejo. Neka mladinka se je z nožem zabadala v prsi naravnost proti srcu; edino, kar se je slišalo, je bilo škrtanje kosti, in edino, kar je bilo videti, je bila kri, ki je brizgala iz teles in mrtvecev na tleh. Mladinci so klicali: »Tovarišica, kolji! Nočem se predati živ. Pomagaj mi umreti!« Tako so polagoma

drug za drugim umirali: brez boleznega krika, z vedrim in odločnim nasmehom: »Živel proletariat!«

Nemci so še vedno tolkli ob vrata in zahtevali, da jim jih odpro. A nihče se ni odzval, nihče se ni maral predati. Nenadoma se je razletela bomba. Vrata so bila razbita... Pri življenju je ostalo še nekaj mladink. Posamezno so odhajale ven, poslavljajoč se od mrtvih in ranjenih...

Po dvorišču, v hodnikih in samicah so ležali mrtvi, izkrevneli, nemi... Še huje so Nemci mučili preživele jetnike...

*

Za kolono 90 jetnikov je drvel del nemške motorizirane enote. Nad glavami so piskale krogle in nekam daleč so letele topovske granate. Kolona je v teku hitela navkreber, zbirajoč zadnjo moč sestrađanih teles. Krogle so se zarivale v zemljo, toda kolona se je oddaljevala, znova padajoč na vlažno, blatno zemljo in se v večjih medsebojnih razdaljah prevrgla čez hrib. Šibkejši so zaostajali na poti. Večina ubežnikov je bila že ubita. Zoro so ujeli z dvema mladincema in eno mladinko; skupaj so jih ustrelili na strmini pod vrhom.

Mrak... Iz daljave se je slišalo grmenje topov. Ponoči se je oddelek pomikal naprej. Treba je bilo iti dalje! Niti sekunde niso smeli izgubiti! Izkoristiti noč, da bi prišli čim dlje, da bi zamešali zasledovalcem sled. Vso noč so hodili, ne da bi poznali kraj in smer, niti kam bi morali iti. V zori se je kolona znašla pred

F.S

Pogled na veliko nemško koncentracijsko taborišče, taborišče smrti: Buchenwald

gozdarjevo hišo. Od devetdesetih jih je ostalo še štirinajst. Eni so padli pod rafali strojnice, drugi so se izgubili v noči. Njih štirinajst je s prazno puško vdrla v gozdarjevo hišo; v njej je bil šestdesetletni možakar. Komaj se je skupina malo prepustila udobnosti in se ogrela okrog peči, je dedec izginil. Zbežal je v vas, da bi prijavil te čudne goste. Zapuščajoč hišo je skupina odnesla svojo hrano, ki jo je našla, en samokres in denar. Vse tisto dopoldne je nato skupina pred očmi zasledovalcev hitela s hriba v hrib, potem pa se je ustavila in se skrila za nekim gozdnatim vrhom. Z drevesa je opazovalec gledal orožnike in vojsko, kako zasledujejo hrabre borce — pobegle ujetnike. Do večera so sedeli skriti. Potem so odšli dalje. Hoteli so se prebiti v smeri Karpatov. Toda ker niso imeli busole, so vso noč hodili v krogu.

Sneg... Spet je padal marčni sneg. Kolona je premražena drgetala. Za njo je po snegu ostala sled. Vse se je zareklo proti njim. Okupacijska vojska in narava sta preganjali mladince, ki jim je preostala samo ena pot: pridružiti se partizanski enoti. Prav pred zoro se je skupina znašla pred vasjo. Prebivalci vasi, nevarjeni takih obiskovalcev in z gestapom zastrašeni, so goste prijavili oblastem. In preganjanje se je nadaljevalo. Odveč je bilo bežati v strmi hrib; hrib je bil obkoljen z vseh strani, orožja, da bi se z njim prebili, pa niso imeli. Skupini nasproti so drli kmetje z mo-

tikami, lopatami in sekirami, a za njimi žandarji, ki so neprestano streljali. Končno so vse zajeli. Dve mladinki sta bili laže ranjeni, tretja je imela zdrobljene kosti. Ankico so takoj na strmini ustrelili. Ubili so še štiri mladince in Janka Kolesarja, dva pa so prišli živa. Vse so odvedli v bližnjo vas in jih tu postavili ob zid osnovne šole ter nanje naperili puške. S kamioni so jih pripeljali nazaj v ječo. Na dvorišču ječe so še vedno ležala gola in mrtva trupla ubitih. Dvorišče in celice so bile podobne klavnici...

Preostale so strpali brez odevi in vode v samice. Vsak čas so koga odvedli k zasliševanju, k novemu trpinčenju. Iz dneva v dan so pričakovali smrtno kazen. Umreti ni bilo hudo, ker so vedeli zakaj umirajo. Toda, umreti s prekrizanimi rokami, gledati v naperjeno cev, ne pa v boj, v jurišu, je bilo vendarle hudo.

Štiri dni so ujetnike, vkleknjene v verige, vodili k sojenju in jih pretepali. Pod udarci so se spotikali in padali. Šestega aprila je bila sodba izrečena — enajst mladincev je bilo obsojenih na vešala. Komaj dve uri je minilo — na vešalih je v pomladanskem vetru bingljalo enajst hrabrih borcev. Zadnji krik življenja je bila pesem in vzklík domovini in revoluciji, zaobljuba in poziv živim in bodočim. Skojevci in komunisti so ostali do konca zvesti domovini.

*

Po ponesrečenem begu so ostali zaporniki težko pošiljali

pisma. Vendar so uspeli. Pisali so na svilo in jo zašili v robove obleke. Mladinka Desanka Kokić je takole pisala svojim: »Sestro so ustrelili Nemci. Ko smo bežali čez hrib, sem videla, da je padla. Toda morala sem dalje. Dragi moji! Ne jokajte! Ni padla samo ona. Z njo leži dvainšedeset tovarišev in ona je padla za svobodo. Za svobodo padajo tisoči. Sedaj ne gre samo za nas in za naša življenja. Mi se borimo za svobodo vsega človeštva in zato ne smemo obupati. Mi smo bili vedno pripravljeni na vse, tudi na smrt. Bodite hrabri! Vem, da Vam prizadevam težave. Kaj morem, ko vam jih ne morem omiliti. Po tej poti moram korakati naprej, dalje in dalje. Nazaj nikoli! Naj Vam to ne dela težav! Ne upognite glave! Morali boste odpreti oči in sprevideli boste, da je samo ta pot pravilna. Ta pot je lepa, toda težavna in zahteva mnogo požrtvovalnosti in junaštva. Vsak korak, iztegnjen po tej poti, zahteva žrtve. Zavedamo se tega in zato bomo dali življenja.«

Neki madžarski mladinec je nekaj trenutkov pred smrtjo sporočil svojim krvnikom:

»Vprašali ste, če mi je žal, ker sem k uporabi vstal?

Tedaj vam nisem odgovoril. Sedaj, pred smrtjo, čujte:

Ni mi žal! Ne! Če bi mogel, spet bi se uprl, spet bi se uprl!«

Slobodan Berberski

III. plenum ZB NOV Jugoslavije

Centralni odbor Zveze borcev NOV Jugoslavije, ki je meseca marca na tretjem plenumu proučil probleme zaštite otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, urejevanja in vzdrževanja grobov padlih borcev in nekatera organizacijska vprašanja, je sprejel naslednje sklepe:

SKRB ZA OTROKE PADLIH BORCEV

Plenum je ugotovil, da so organizacije ZB in ZVVI dosegle v skrbi za otroke padlih borcev pomembne uspehe. Centralni odbor je ugotovil, da je po podatkih ZB in Sveta za ljudsko zdravstvo še nad 100.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki so brez enega ali obeh roditeljev, v starosti pod 18 let. Mnogo teh otrok nima niti osnovne šole, tako, da se ne morejo izučiti obrti ali nadaljevati srednje šole. Zaradi tega je zelo malo teh otrok sposobnih za poklic ali pa za obiskovanje srednjih in višjih šol. Precej skrbnikov, ki so jim ti otroci zaupani, ne izpolnjuje dolžnosti, nekateri otroci pa skrbnikov še ploh nimajo. Vse to nam nalaga, da je skrb za otroke do njihove popolne usposobitve za samostojno življenje stalna naloga naših organizacij, in da vse, kar je bilo do sedaj storjenega — čeprav je bilo mnogo — le delno rešuje ta problem. S tem v zvezi nalaga plenum sledeče naloge:

1. Preveriti in ugotoviti točno število otrok, ki so ostali nepismeni ali nedošolani, zlasti pa tistih, ki so brez obeh roditeljev, da bi jih s pomočjo oblasti čimprej in sistematično izšolali.

2. Zagotoviti, da bodo ti otroci redno obiskovali šolo za splošno izobrazbo in da bodo po končanih šolah — če nimajo pogojev, da bi se preživljali iz svojega imetja — nadaljevali šolanje v obrtnih in srednjih šolah. V ta namen jim morajo organizacije ZB z organi oblasti in vodstvi podjetij zagotoviti štipendije.

3. Otrokom, ki so prestari za obiskovanje rednih šol, je treba nuditi vsaj najosnovnejšo šolsko izobrazbo, da bi lahko nadaljevali šolanje v gospodarstvu ali v srednjih šolah. Glavni odbori naj skupaj s Sveti za prosveto prouče

ustanovitev posebnih šol s skrajšanim učnim programom za te otroke, ki nimajo pogojev za sprejem v določene šole, ne oziraje se na njihovo starost. Dalje, da prouče stanje v sedanjih domovih in internatih, ki so bili po osvoboditvi določeni izključno za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja in da se odslej v teh domovih šolajo ti otroci, predvsem tisti, ki so brez obeh staršev. Posebno je paziti za usposabljanje ženske mladine.

4. Organizacije morajo obvezno skrbeti za zaposlitev otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, zlasti za zaposlitev ženske mladine, tako da to rešujejo skupno z vodstvi podjetij (vojaških in civilnih).

5. Organizacije morajo še vedno skrbeti za postavljanje dobrih skrbnikov tem otrokom. Plenum meni, da bi morale organizacije ZB skupaj s skrbniškimi organi pregledati razmere otrok, ki žive pri skrbnikih, in izbrati otrokom take skrbnike, ki bodo po zakonskih predpisih najbolj ustrezali.

6. Posebna naloga organizacij ZB je tudi delo pri reševanju imovinskih odnosov otrok pod skrbništvom. Zato naj ustanove v vsakem okraju posebne komisije iz strokovnjakov in predstavnikov ZB, ki bi morale dokončno ugotoviti premoženje, ki ga imajo otroci, a ga upravljajo skrbniki. Nujno je, da se to premoženje vpiše v zemljiške knjige. To delo naj bo opravljeno do bližnjega kongresa ZB.

7. Organizacije ZB naj urede tudi pravice teh otrok do invalidnin, družinskih pokojnin in otroških dodatkov, zlasti za otroke, ki stanujejo v domovih.

8. Za popolno in sistematično zajetje teh nalog je nujno uvesti popolno evidenco nad otroki padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, oziroma

izpopolniti dosedanje. Glavni odbori pa naj sami prouče način za enotnost evidence. Leta naj zajame tudi vse otroke nad 18 let starosti, ki še niso usposobljeni za samostojno življenje.

VZDRŽEVANJE GROBOV PADLIH BORCEV

Do sedaj so organizacije ZB že mnogo napravile pri vzdrževanju grobov padlih borcev, S tem, da so jih ohranili, zbirali podake o padlih, obiskovali grobove in jih ob pomembnejših obletnicah krasili. Mnogokje pa so tudi prenesli posmrtno ostanke v skupne grobnice, postavili spomenike ali plošče. Vendar je še mnogo zapuščenih grobov in grobišč, na kar so pozabile zlasti tiste organizacije, ki so se posvetile postavljanju spomenikov. Grobovi padlih še niso zaščiteni s posebnimi predpisi in so zato mnogokrat prepuščeni samovolji lastnikov zemlje, kjer so grobovi. Razpravljajoč o tem problemu, plenum nalaga:

1. Organizacije, ki doslej tega še niso storile, morajo začeti urejevati grobove tam, kjer so, da jih zaščitijo pred uničenjem ter da zbero in urede potrebne podatke o padlih.

2. Kjerkoli so za to gmotni pogoji, naj organizacije organizirajo prenos in zbiranje posmrtnih ostankov ter urede grobišča na svojem področju. Pri tem naj sodelujejo z ljudskimi odbori.

3. Predsedstvo Centralnega odbora bo poslalo organizacijam navodilo o urejevanju in vzdrževanju grobišč.

4. Predsedstvo Centralnega odbora bo pristojnim organom predložilo predpise o zaščiti teh grobov.

ČLANSTVO, ČLANARINA IN ORGANIZACIJSKA VPRAŠANJA

ZB je od ustanovitve zbrala v svojih vrstah večino tistih, ki so po statutu lahko in imajo pravico postati člani. Sedaj šteje organizacija v državi 1.215.000 članov. Večina teh je že dobila članske izkaznice in značke, mnoge organizacije imajo urejeno evidenco članstva in plačane članarine. Nekaterе organizacije, zlasti v

krajih vstaje, pa se niso ravnale po statutu, temveč so zozevale kriterij za sprejem v članstvo, tako, da je še precej državljanov, ki so na razne načine pomagali NOB, izven organizacije. V mnogih osnovnih in okrajnih organizacijah je evidenca slaba in nepopolna. Še slabše je pri plačevanju članarine, ki so jo ponekod popolnoma opustili. Da bi odpravili te napake in pomanjkljivosti, plenum nalaga:

1. Zadnji čas je, da organizacije ZB čimprej uredijo evidenco članstva in prevzamejo akcijo za včlanjenje vseh tistih, ki imajo pogoje.

2. Znova je treba začeti razdeljevati izkaznice in značke ZB, kar je zadnji čas vsekakor premalo upoštevano kot pravica članov, s tem pa tudi opuščena notranja disciplina.

3. Pobiranje članarine in odvajanje določenega odstotka višjim vodstvom je nujna že zaradi discipline, a tudi zaradi rednega opravljanja tekočih poslov, kajti vodstva nimajo nikakih drugih dohodkov. Plenum meni, da bi te

napake lahko odpravili že do bližnjega kongresa.

4. Da se organizacije ZB izognejo kampanjskemu delu, pri čemer trpe druge naloge, in da bi zagotovile enakomerno izpolnjevanje vseh nalog ter popolno aktivnost organizacij, naj bi glavni, okrajni ozir. mestni odbori sestavili sledeče komisije:

a) komisijo, ki naj skrbi za otroke padlih in za blane organizacije;

b) komisijo za ureditev grobov in obeleževanje zgodovinskih krajev iz NOB in

c) komisijo za izvenarmadno vzgojo.

Pri Centralnem odboru bo ustanovljena še komisija za stike s organizacijami bivših borcev po svetu. Komisije naj zasledujejo delo organizacij na določenem področju, zbirajo in proučujejo gradivo ter probleme in naj o vsem tem pošiljajo predloge in rešitev višjim forumom Zveze borcev. Glavni ozir. okrajni odbori lahko ustanove še druge komisije — stalne inčasne — če je to potrebno.

izraza znane osebnosti: narodna heroja Jože Gregorčič in Matija Verdnik-Tomaž, delavski pisatelj Tone Čufar, bratje Stražišarji, Albin Pibernik in drugi, ki so se že pred vojno zavestno borili in že v bivši Jugoslaviji pripravljali tla za osvoboditev delavskega razreda. Če bi sešteli vsa leta, ki so jih predsedili jeseniški revolucionarji v zaporih in koncentracijskih taboriščih, bi dobili dokaj veliko številko, toda to jih je le utrdilo, in ob prihodu okupatorja so bili pripravljeni na boj za narodne in socialne pravice. Organizatorja partizanskega gibanja sta postala »Spanec« Jože Gregorčič in znani predvojni učitelj-komunist Stane Zagar. Stane je vodil Dražgoško bitko — prvo bitko gorenjskih partizanov. Nemci so pravilno ocenili njegove vojaške sposobnosti, zato so se veselili njegove smrti in proglašali, da bo sedaj partizanskega gibanja na Gorenjskem kmalu konec. Ni se zgodilo, kot so Nemci želeli! Novi komandirji in komandanti so vodili partizane v boj — in mnoge od teh opisuje Slovenko v svoji knjigi.

Zelo živo bo v knjigi opisane akcije Cankarjeve čete pod Stolom, rušenje daljnovoda jeseniške železarne, požig železniškega mostu v Mostah pri Zirovnici, napad na vlak pri Podkočni itd. Opisan je tudi tragičen konec partizanske tehnike v Mesečah in težave

Nove knjige

Kmalu bo v založbi Mestnega odbora Zveze borcev na Jesenicah izšla Slovenkova knjiga partizanskih spominov: **Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli**. To bo knjiga o boju prvih gorenjskih partizanov in bo vsekakor zanimiv prispevek k partizanski spominski literaturi.

V prvih mesecih okupacije je odšlo z Jesenic nad 70 borcev v hribe, a od teh jih danes živi le še trinajst. Med njimi je tudi bivši delavec v železarni, tovariš France Konobelj-Slovenko. Svojo knjigo avtor posveča predvsem padlim in še živim prvoborcem-kovinarjem. Knjiga bo predvsem zbirka dokumentarnega gradiva in reportažnih črtic, s katerimi nam pisec oživilja spomine na tiste dni. Partizanske akcije v tistih prvih dneh so preprečile, da bi Nemci še nadalje izseljevali slovensko prebivalstvo in germanizirali našo Gorenjsko.

Zelo dobrodošlo poglavje je tudi uvod o splošnih družbeno-političnih zgodovinskih podatkih železarskega mesta. V tem boju med naprednimi silami in reakcijo pridejo do

*Iz partizanske skicirke
Dušana Povha:
Književnik France Bevk*

*Iz partizanske skicirke
Dušana Povha:
Dr. France Zwitter*

*Iz partizanske skicirke
Dušana Povha:
France Leskošek-Luka*

kurirskih poti. Ne manjka tudi dokumentiranega gradiva o delovanju »črne roke« in o težki borbi VOS, preden so odkrili in preprečili njene zločine. Kdo se ne spominja vdora partizanov v samo mesto Jesenice? Vsi se spominjajo ljubljanskega partizana Čebina-Džima, ki je padel pred »Hermanom«, vdora prešernovcev v francosko taborišče ob Blejski cesti. Razen teh in še številnih drugih reportaž bo knjiga lepo opremljena in bo imela več slik in barvnih prilog, saj bo v knjigi nad 200, do sedaj še neobjavljenih fotografij. Knjiga pa bo izšla v omejeni nakladi in bi bilo najbolje, da se tisti, ki bi jo hoteli zagotovo imeti, nanjo že prej naroče (Mestni odbor Zveze borcev Jesenice).

Miha Klinar

Nikola Lopčič: **Na kamenu.** Nikola Lopčič je bil eden najboljših nadarjenih črnogorskih pripovednikov, ki so stopili na pot književnega ustvarjanja med obema vojnama. Do vojne je v revijah in časopisih objavil nad 30 povesti. Že v začetku okupacije je bil v Cetinju aretiran in odpeljan v Albanijo. Potem so ga vlačili po italijanskih zaporih in koncentracijskih taboriščih. Po

kapitulaciji Italije so ga v Zagrebu ujeli in brez sledu je izginil v Jasenovcu ali Lepoglavi. Nič se ne ve o njegovi smrti. Nikola se je ves posvetil književnemu delu in tudi v taborišču ni miroval. Ustaši so uničili rokopise, ko so ga ujeli. V pričujoči knjigi (Založba »Narodne knjige« v Cetinju) so zbrana vsa njegova dela, v katerih realistično in z neskrto socialno tendenco opisuje črnogorsko vas med obema vojnama. Včasih v teh delih prevladuje socialna romantika, ki je značilna za precejšen del povesti in novel iz te dobe. Nekatere povesti pa so zrelo književno delo. Tu je treba omeniti predvsem »Posestvo«, ki je ne sme izpustiti nobena jugoslovanska antologija. Prav je, da sedaj po vojni skrbimo, da se objavijo tudi dela književnikov, ki jim je usoda preprečila, da bi se uveljavili, ki so odložili pero in prijeli za orožje — in ki so padli v borbi in sedaj obstaja nevarnost, da bodo pozabljeni, čeprav so ustvarili marsikaj pomembnega.

*

Mirko Vujačić: **Krokar na zvoniku.** To je knjiga razmišljanj v zaporu, knjiga pol-

na asociacij, kajti razmišljanja v zaporu so vedno obsežna, zgoščena, čista in zanimiva. To ni roman, ne kronika ali dnevnik, še manj povest, to je faksimile zapiskov na zidu ječe. Največji avtorjev uspeh je vsekakor, da je ohranil sedaj po tolikih letih v svoji knjigi atmosfero zapora, »samice«. Tudi to knjigo je izdala »Narodna knjiga« v Cetinju.

*

Založniško podjetje »Zora« v Zagrebu je izdala delo Vojina Jelića z naslovom: **Angeli lepo pojo.** To je zelo uspela umetniška kronika iz minule vojne. Jelić opisuje preproste ljudi iz Dalmatinske Zagore v letu 1941 in ves tisti krvavi in tragični kaos, ki je zajel tudi te predele naše domovine.

*

Mohorjeva knjižnica je izdala knjigo Lojzeta Avsenaka **»Iz Starega piskra«.** To je zbirka črtic iz celjskih zaporov med okupacijo. Te črtice so zlasti pomembne zaradi svoje dokumentarne vrednosti. Pisec ni imel velikih literarnih ambicij. Razen ene črtice (»Strašna preizkušnja«), ki je bila objavljena v reviji »Borec«, so vse še neobjavljene. Najboljše so »Ovadu«, »Glad« in »Strašna preizkušnja«.

Za resnico in točnost!

KO SEM bral v letošnji 3. številki »Borca« prispevek: »Ponaredek zgodovinskega dogodka«, sem se tudi jaz spomnil, da sem bral spomin tovarišice Maruše v omenjeni knjigi. Ta prispevek je v toliko neresničen, ker zanika udeležbo vse brigade v eni izmed opisanih borb. Zamolčan je namreč delež XV. brigade pri likvidaciji postojanke v Zdenski vasi 27./28. februarja leta 1944. Možno je, da je tovarišica Maruša nehote prezrla zasluge enega ali dveh borcev pri akciji v Lavrici, menim pa, da se to ne bi smelo zgoditi v zvezi z Zdensko vasjo. Ona je bila takrat pomočnik komisarja XII. brigade in je prezrla, da je vsa XV. brigada s tremi bataljoni napadala in je bil tam le en bataljon XII. brigade.

Avtorica sestavka piše takole: »Zdaj je Zdensko vas napadla najprej XV. brigada. Ker postojanke prvi dan ni zavzela, smo drugi dan napadli mi. Zavzeli smo Zdensko vas in tudi cerkev sv. Antona. Imeli smo dosti prostovoljcev za bombaške skupine, tako da so že v prvem naletu prodrli preko žice v postojanko. Švabi so lahko pobegnili iz Zdenske vasi samo zato, ker je nemški tank neprenehoma patroliral na enem koncu vasi. Pod varstvom tega tanka so se lahko umikali.« Dalje piše: »Tank, ki smo ga zaplenili, pa nismo mogli premakniti z mesta. Slednjič smo ga pripeli h kamionu in ga z velikim navdušenjem odpeljali.«

In kako je bilo v resnici? V noči med 27. in 28. februarjem je XV. brigada napadla močno utrjeno postojanko v Zdenski vasi, ki je imela (po podatkih muzeja NO) okrog 250 mož posadke (Nemci in domobranci). Neuspeha v prvi noči je bila kriva megla, slabe zveze, raztegnjenost položajev, nepoznavanje terena in slabo delovanje topništva. Drugi večer je prišel XV. brigadi na pomoč I. bataljon XII. bri-

gade. Najprej je I. bataljon XV. brigade s pomočjo topov likvidiral postojanko pri cerkvi sv. Antona. Posadka v vasi je bila zaradi izgube tega važnega položaja v brezupnem stanju. Prvega marca okrog dveh ponoči je sovražniku uspelo pobegniti iz vasi skozi zelo razmaknjene vrste XV. brigade. Dve četi te brigade sta bili med seboj oddaljeni skoraj 1 km. Medtem so borci

Aprila 1945. leta v Črnomlju, ko je bila proslava jurišnih bataljonov. Na sliki: Rado Pušenj-uragan, komandant jurišnega bataljona XV. divizije

obeh brigad vdrli preko žice v postojanko. Težko bi bilo ugotoviti, katere brigade borci so bili prej tam, in to res nima pomena ugotavljati! Res je, da sam bataljon XII. brigade ne bi nič opravil proti postojanki. Verjetno bi bil napad XV. brigade tudi drugo noč brezuspešen brez pomoči XII. brigade. Vsekakor je treba upoštevati, da je I. bataljon XII. brigade napadal s tremi topovi, in to iz smeri, kjer so morali sovražniki najprej bežati, če so hoteli dohiteti kolono, ki je na drugi strani bežala iz vasi. Prav tako je težko reči, kateri borci so zaplenili tank. Ni pa res, da je bil tank odpeljan, temveč so ga uničili. Njegovo ogrodje je lahko videl vsak partizan, ki je hodil tod mimo, še vse poletje leta 1944.

Dokazi o tem, kdo je zasedel Zdensko vas, so dosegljivi, saj bi avtorica leta 1946 (ko je pisala prispevek) lahko povprašala borce svoje brigade, kako je bilo. Vsi bi ji lahko povedali, da je bila akcija izvršena skupno. Lahko bi si ogledala dokumente v Muzeju NO: poročilo operativnega oddelka štaba XV. divizije Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, števil. 125 z dne 4. III. 1944 in »Relacije Zdenske vasi«. Vendar to še ni vse o Zdenski vasi; še med vojno, neposredno po akciji, sem čital v nekem listu (menda glasilo XII. brigade), da je to vas zavzela ta brigada. Spominjam se, da so se borci takrat jezili na »kulturnike«, ki »lažejo« zato, ker se sami niso udeležili te akcije. V isti knjigi (»Spomini na partizanska leta«) sem bral na strani 96 (vrsta 19), kjer tovariš Franc Kresce piše o isti akciji: »... XII. brigada je istočasno napadla Zdensko vas.« V neki reviji iz leta 1952 pa sem bral, da je Zdensko vas osvobodila celo Cankarjeva brigada.

XII. brigado poznam kot zelo hrabro, ker sem se boril z njo dve leti. Saj ima brigada mnogo lastnih uspehov in ji ni treba pripisovati tudi drugih, saj zaradi tega ne bo prav nič bolj slavna. Mile Pavlin

Pismo uredništvu

Tudi jaz bi rad povedal mnenje o reviji »Borec«.

Le-ta je edina med revijami in časopisi, ki sem ji ostal zvest naročnik, kljub finančnim težavam. Ko danes prelistavam prve številke iz preteklih let, šele lahko prav vidim, kako skromen je bil začetek v primeri s sedanjo revijo. Lahko rečem, da je revija »Borec« zrastle v najboljšo slovensko revijo, saj je tako po obliki in vsebini edina v celoti in povsem upravičila namen. Po mojem mnenju uredništvo izboljšuje revijo vsebinsko (da o grafični oz. tehnični ureditvi sploh ne govorim!) v glavnem v dveh smereh:

revija »Borec« je tribuna za vse tiste spomine in opise akcij, borb in sploh vsega, kar je v zvezi z NOB, in vsega, kar bi karkoli prispevalo k zgodovini NOB. Naj ne bi ostalo pozabljeno niti eno dejanje ali žrtev našega naroda za svobodo! S tem revija vsekakor izpolnjuje svojo najvažnejšo, to je zgodovinsko nalogo;

revija »Borec« priobčuje tudi umetniške, torej literarne in grafične, stvaritve s tematiko iz NOB. S tem postaja revija tudi šola mladim književnikom.

Posebno skrbi uredništvo oziroma uredniški odbor tudi za zunanjo opremo in notranjo slikovno pestrost. Tako si revija zdaj z ustaljeno in pravo revialno obliko, poljubno vsebino (v letošnjih številkah je zlasti razveseljivo tudi to, da je gradivo zelo izbrano, pestro in zanimivo) ter bogatim fotografskim in ilustrativnim gradivom, osvaja vedno več novih bralcev. Obenem pa je kljub povečanim tiskarskim stroškom in kljub podražitvi papirja ostala revija med najcenejšimi in zato vsakomur dostopna. Ob vseh teh ugotovitvah pa se resno čudim našim kritikom, ki ne najdejo v radiu ali časopisih toliko »prostora«, da bi revijo »Bo-

rec« predstavili javnosti in ji dali tisto mesto med slovenskimi revijami, ki ji dejansko pripada (letos sta o reviji »Borec« poročala le »Večer« in »Ljudska pravica-Borba«!). Vsiljuje se mi misel, da se mnogim kritikom »partizanščine« sploh ne zdi čitati. Janko Klemen je v letošnji 3. številki povedal resnico, ko je napisal, da »bi bila revija tudi v zamejstvu lahko v ponos marsikateremu založniku«.

Tovariš Janko Klemen je dalje napisal, da v reviji manjka opisov o delu terenskih aktivistov in organizacij OF. Toda (naj dovoli, da ga dopolnim), manjka še mnogo podobnega iz raznih drugih področij. Na primer teritorialno: o razvoju NOB v Prekmurju še ni bilo menda nič napisanega, iz Ptuja in Maribora zelo malo, iz Slovenske Benečije skoraj nič, iz slovenske Istre malo, malo tudi iz Bele krajine, Dolenjskega, Kozjanskega itd. V reviji še ni bilo nič objavljenega, n. pr.: o bojih Slovencev na sremski fronti, o mnogih prvih četah, celo o nekaterih odredih in brigadah ni bilo nič objavljenega itd. Premalo je tudi opisov o junaštvih naših pionirjev in mladincev in o moralnih vrlinah partizanov. Mislim pa, da temu ni krivo uredništvo! Ne! Zakaj uredništvo bi gotovo zelo rado priobčilo tovrstne prispevke, če bi jih imelo. Dogaja pa se, da uredništvo posamezne tovariše naproši za določene prispevke, žal pa so redki, ki izpolnijo obljubo! Bi morda tovariš Klemen poslal kaj o terenskih aktivistih, ali pa bi v osebnem stiku pridobil kakega sodelavca, da bi uredništvo prišlo do takega gradiva? Tudi njegova pripomba o nepopolnosti nekaterih prispevkov je na mestu. Janko Klemen pravi, da je vzrok iskiti v tem, ker je pisec sodeloval samo pri enem delu akcije; zato predlaga večje sodelovanje med

pisce, da bi tako dobili vsestransko obdelane spise. Mislim pa, da tovariš Klemen tu zahteva nekoliko preveč! Mnogi pisce-partizani bi ne bili kos zahtevi in bi tako uredništvo zgubilo še to, kar prejema sedaj. Predlagam pa tole: pisce naj pišejo le to, kar so sami doživeli, ali pa naj bi navedli odgovarjajoče vire. Vsekakor pa morajo biti zaradi dokumentarnosti vsi podatki zgodovinsko točni in resnični, brez vsakršnih ponaredkov! To govorim iz lastnih izkušenj, ker, naj sem se še tako trudil dati čim popolnejšo sliko v svojem opisu pohoda XIV. divizije na Štajersko, popolnoma obdelati celotno dejanje le nisem mogel. Če si je Janko Klemen ogledal mojo brošurico: »Med proletarci«, bo gotovo potrdil, da je iz dela samega razvidno stremljenje k čim popolnejšemu opisu. Naj ob koncu omenim še to, da sem bil zelo razočaran, ker letos ne izhaja več II. del »Trinajstoriče«. Zakaj ne izhaja, pa bi lahko povedal tovariš Vinko Hafner iz Kranja, pisec »Trinajstoriče«. Res, ne samo meni, mnogim drugim je in bo žal, če tovariš Hafner še ni ali ne bo dokončal še II. dela. Skratka — jaz sem napisal za sedaj le-to, pa bi bilo prav, da se oglasijo še drugi. Zdravo!

Franci Strle

Novice iz tujine

INVALIDSKE PRIREDITVE

Invalidsko športno prireditve so nedavno organizirali na Holandskem v kraju Aardenburg. Tako prireditve organizirajo vsako leto in se je poleg invalidov iz vse države udeleželo tudi uradni predstavniki vlade. Zmagovalci v posameznih športnih panogah so prejeli lične nagrade.

POSEBEN URAD ZA INVALIDE

Poseben urad za zaposlitev invalidov so ustanovili na Finskem. Ta urad ima podružnice v vseh večjih krajih države. To je uspeh dolgotrajnega prizadevanja invalidskih organizacij na Finskem.

RAZSTAVA V LONDONU

Razstava obrtniških izdelkov v Londonu, ki je bila nedavno, je vzbudila precej pozornosti zaradi razstavljenih del, ki so jih izdelali vojni invalidi. Ta del razstave je organiziral poseben urad za rehabilitacijo vojnih invalidov pri vladi. Te invalidske delavnice so pred nedavnim obiskali posebni inštruktorji, ki so za invalide priredili krajše tečaje in jim nudili vsestransko pomoč pri njihovem strokovnem delu.

MEDNARODNA RAZSTAVA O BORBI V UJETNIŠKIH TABORIŠČIH

Letos bo Mednarodna federacija bivših vojnih ujetnikov priredila v Parizu razstavo o življenju v taboriščih in protifašistični borbi bivših vojnih ujetnikov. Na tej razstavi bo sodelovala tudi sekcija bivših vojnih ujetnikov pri Zvezi borcev NO Jugoslavije. Sekcija je že pozvala svoje člane, naj prično zbirati gradivo za razstavo v Parizu, predhodno pa bo tudi razstava v Beogradu. Menijo, da je protifaši-

stična borba in njena organizacija v jugoslovanskih ujetniških taboriščih bila za zgled mnogim drugim narodnostim. Taboriščne partijske organizacije so izdajale časopise, prirejale gledališke predstave, koncerte, tečaje, prisluškovalno službo, stavke itd. Sekcija je že zbrala nekaj gradiva za razstavo in za almanah, predvsem iz oficirskih taborišč, kjer je bilo kulturno in politično delo bolj intenzivno. Manjka pa gradivo iz manjših taborišč in taborišč za prisilno delo, kjer je bil tudi znaten protifašistični odpor.

VAS ZA BIVŠE BORCE

Deset let že obstoji vas za bivše borce v kraju Tempere na Finskem. Vas (naselje) je bila ustanovljena leta 1943 in je sedaj v njej 13 stavb, v katerih stanujeta po dve družini. Ta vas je zamisel organizacije bivših borcev v mestu Tempere in jih mnoga mesta že posnemajo. Tudi drugod imamo že taka naselja, kjer bivši borci in njihove družine uživajo določene ugodnosti.

BOJEVNIKI - ŠTUDENTI

Pol milijona bivših borcev študira v Združenih državah Amerike. Del stroškov za njihov študij nosi država. Od tega števila je 345.000 študentov — bivših borcev iz druge svetovne vojne, medtem ko so ostali »korejski veterani« (216.000).

SREDIŠČE ZA BELGIJSKE INVALIDE

Novo središče za rehabilitacijo invalidov so odprli v Belgiji (Maison de Cure de Sainte-Ode). V novi stavbi je prostora za okrog 400 ljudi. Ta organizacija ima v Švici tudi poseben sanatorij za manjše število vojnih invalidov iz zadnje vojne.

ŠE NE VESTE?

KOLIKO ZENA JE SODELOVALO V NARODNOOSVOBODILNI BORBI? Od leta 1941 do 1945 je v borbi sodelovalo 120.000 žena v svojstvu borca, političnega delavca, bolničarja ali kurirja. Pri izvrševanju teh dolžnosti je padlo 25.000 žena, ranjenih pa jih je bilo 40.000. Aktivno pomoč partizanskim enotam je nudilo nad dva milijona žena. K vsemu temu pa moramo dodati še 280.000 žena, ki so jih okupatorji in domači izdajalci postrelili ali pa so umrle v zaporih in taboriščih. Med ženami jih ima 1177 spomenico iz leta 1941.

KDAJ SO PRVIČ UPORABILI STRUPENE PLINE V VOJNI? Plini so bili v vojaške namene prvič uporabljeni leta 1532 v vojni med Španijo in Brazilijo. Brazilci so žgali zrna popra in tako ustavili napredovanje tehnično močnejših in številnejših Špancev. Veter je nosil oster dim med španske vojake, ki so se jokajoč in kihajoč morali umakniti in počakati, da je veter spremenil smer. Po nepotrjenih vesteh so »pline« uporabljali tudi Egipčani v boju proti barbarom še pred našim štetjem. Neko neznano snov so metali v ognje in tako proizvajali pline.

PRVA BORBA MAKEDONSKEGA NARODA PROTI OKUPATORJU je bila 11. oktobra 1941 na planini Mukos. Ta dan je bil potem proglašen kot dan vstaje makedonskega naroda.

KOLIKO JE STALA DRUGA SVETOVNA VOJNA? V prvi svetovni vojni je sodelovalo 36 držav, medtem ko se je druge udeležilo že kar 61 držav. V prvi svetovni vojni je bilo pod orožjem 56 milijonov ljudi, v drugi svetovni vojni pa nad 112.000.000. Druga svetovna vojna je bila neprimerno dražja kot prva. Prva je stala okrog 200 milijard dolarjev, druga pa nad 4000 milijard dolarjev; od tega so samo Američani porabili 1400 milijard. Če bi se ta vsota razdelila med prebivalstvo zemeljske krogle, bi vsak človek dobil 1700 dolarjev!

POSŁANICA GARIBALDIJEVEGA VNUKA ITALIJANSKIM PARTIZANOM V JUGOSLAVIJI? Po kapitulaciji Italije so italijanski antifašisti ustanovili svojo divizijo in ji dali ime po Giuseppe Garibaldiju, narodnem junaku iz dobe italijanskega preporoda. Ta divizija se je pod komando NOV borila v Črni gori. Dezio Garibaldi, njegov vnuk, je iz Rima poslal poslanico borcem te enote, v kateri med drugim piše: »Vam partizanom je poverjena bolj vzvišena misija, kot jo je izvršilo tistih tisoč borcev v Kalatafimi, ko je bila ustanovljena Italija; vi na bojnem polju rešujete čast domovine.«

Nerazumljiva nesoglasja

ČUDEN naslov, poreče verjetno kdo izmed bralcev. Res! Pa bi dali temu sestavku lahko tudi naslov, ki bi bil še bolj nenaladen. Na primer: »Nerazumljiva nedelavnost«, »Nerazumljivi odnosi«, »Nezdrave razmere«, »Bodo zamujeno naknadili?« itd.

Ne bom predolg in nočem bralcem govoriti po ovinkih! V petek 19. marca letos je bil v Domžalah pri Ljubljani izredni sestanek Zveze borcev, z namenom, da se člani ZB v Domžalah pogovore, kako je z njihovo organizacijo. (Lahko bi izzvenelo tudi: če čutijo vsi nekdanji borci iz Domžal nujnost, da organizacija ZB tamkaj sploh obstaja!) Kajti do tedaj je bila organizacija v Domžalah nedelavna, nekateri borci-člani pa so se med seboj prepirali, bila so med njimi razna upravičena in neupravičena sumničenja, podtkovanja itd., itd. Tega sestanka se je udeležilo 70 članov. Preden naj napišem, kako je na sestanku bilo, naj povem še tole. Četrtega aprila so imeli občni zbor ZB. Kako je bilo tedaj, ne vem. Vendar njihov občni zbor nima zveze s tem prispevkom. Kajti sklenil sem, da je popolnoma na mestu, da napišem, kako je potekal sestanek 19. marca, na katerem so bile prikazane dokaj čudne razmere v tej organizaciji. Razgovor na sestanku sem dokaj skrbno zapisoval. Žal pa nisem mogel zapisati tudi imena tistih, ki so govorili (ker jih ne poznam). Zato sem skušal v tem sestavku po vrstnem redu zapisati glavne razgovore, tako, kakor so bili. Prav zaradi tega mojega načina pisanja pa bi dali temu sestavku lahko tudi naslov: »Nestenografirani zapiski s sestanka«, ali »Takole je bilo tedaj...«

*

»Tovariši, sklicali smo sestanek zato, ker ZB v Domžalah ne gre! Že večkrat smo nekateri premišljali, kako bi spravi-

vili to organizacijo na pravi tir, pa ni šlo. Če smo sklicali sestanke, ni bilo udeležbe. Eden ali pa dva pa sama nista mogla ničesar napraviti. Moramo poiskati neki nov način. Morda bi našo organizacijo reorganizirali? Predlagam naslednji dnevni red: reorganizacija naše organizacije, priprave za občni zbor in razno.«

(Tako se je pričel sestanek.)

»Res, organizacija ZB v Domžalah ne dela. A zakaj? Na tukajšnjih vodilnih mestih so nekateri ljudje, ki jim ZB sploh ni nič mar! Primer: lani so bili sklicani sestanki, predsednik ZB pa je nosil listke po žepih, namesto da bi jih razdelil. Naj to res še trpimo? Dolžni bi bili speljati našo organizacijo na pravo pot! Pogledajte, že dve leti ni bila pri nas pobrana članarina ZB! Ali pa: pred leti je štela ZB v Domžalah okrog 400 članov, sedaj pa jih je po evidenci le še 144. Kje so ostali člani? Zakaj taka nerazumljiva razlika?«

»Ne gre tu samo za življenje in delo organizacije ZB, temveč tudi za delo vsakega čla-

na. Kako naj to storimo? Očistimo našo organizacijo vseh tistih, ki ne spadajo vanjo! Glejte primer predsednika ZB v Domžalah Habata. Vemo, kaj in kako je bilo sedaj z njim, pa nismo še ničesar napravili! In dalje! Ali je naloga ZB res samo postavljanje spomenikov? Menda ne!«

»Zdi se mi, da so se člani ZB v Domžalah razdelili v dve skupini. V eni so tisti, ki nekoliko pomagajo ZB, v drugi pa tisti, ki jim ZB ni nič mar in jih nič ne zanima!«

»Jaz pa pravim: če odbor ZB nič ne dela, kako naj delajo potem ostali člani? Saj menda že dve leti nismo imeli pravega sestanka.«

»Dejal bi, da je to le videz, češ da so pri nas člani ZB slabi. V resnici pa temu ni tako! Saj smo mnogi precej govorili o tem med seboj, zakaj ni sestankov ZB. Tisti pa, ki smo tu v Domžalah že dolgo, vemo, da je nedelavnost odborov neka nenapisana tradicija. Še več! Kadar pa so bili sestanki odbora, so se na njih največkrat člani prepirali, si očitati to in ono, nekateri celo to, da je ta ali oni član več prispeval v borbi, tisti manj itd. Iz tega pa je nastalo nekakšno podcenjevanje in sumničenje.«

»Množični sestanki pa so bili vedno slabo obiskani. Za-

Topusko, 18. februarja 1945: Člani baze ekonomskega oddelka Glavnega štaba NOV in POS prevzemajo kamion, ki so ga poslali zavezniki

kaj? Ker smo bili zanje nepravilno, prepozno in slabo obveščeni.»

»Tovariši, če pogledamo še nekoliko globlje, bomo lahko spoznali, da je prerasel našo organizacijo — malomeščanski duh. Če pa bi bili vsi člani vztrajni, če bi delali v organizaciji, ne bi prišlo do tega in bi bil današnji sestanek nepotreben. Res, tudi z odborom ni bilo vse v redu!«

»Čuj, ali si morda ti kdaj koga vprašal, zakaj odbor ZB v Domžalah ne dela?«

»Tudi ti ne! Roko na srce — skoraj vsi smo bili enaki!«

»Prav imaš! Najprej bi morali temeljito obračunati s samim seboj! Šele potem bi bili upravičeni kritizirati druge; predvsem odbor!«

»Kaj boš! Tisti, ki so imeli namen, da so razbijali in pravzaprav razbili našo organizacijo, so imeli mnogo več uspehov kakor pa mi!«

»Odbor je tudi kriv, kar priznaj! Saj ni dal nobenih pobud za delo. Zato pa pravim: boljše ljudi bi morali takrat izvoliti in se dogovoriti za naloge. Seveda, če pa pri vsem tem ni zavesti vseh borcev, tudi ni nič. Vprašajmo se: tisti, ki niso, recimo, dobili vabil za sestanek ZB, pa so vedeli da bo, zakaj se sestanek niso udeležili? Ali ni že to povezano z zavestjo, da si član organizacije ZB?«

»Naj povem tale primer. Nekoč sem prišel v gostilno z znakom ZB na reverju. Pa mi pravi tamkaj nekdo: Zakaj pa še nosiš tale znak? Pazi, Gašper, žandarji gredo...! No, in kaj je hotel s tem povedati? Takrat sem občutil, kakor da bi bilo njega bolj sram kot mene, ker nosim ta znak. Res, znakov ZB zdaj v Domžalah skoraj nihče več ne nosi!«

»Nasprotniki nas hočejo razbiti, razdvojiti!«

»Seveda, ker niti mi nismo skupaj! Če pa bi prav sleherni član zastopal načela organizacije ZB, nas nikoli ne bi mogli razdvojiti. Sicer pa nas tudi ne bodo.«

»A skupaj moramo držati, skupaj!«

»Kdo nas pa razdvaja, razbija? Tisti, katerih ne poznamo, pa bi jih morali!«

Slovenski partizanski umetniki-slikarji, jeseni 1943 v Ribnici. Od leve proti desni: Dore Klemenčič-Maj, Drago Vidmar, Božidar Jakac, Niko Pirnat in France Mihelič

»Vidite, koliko vseh problemov se je nabralo? Ne bi jih bilo, vsaj toliko ne, če bi naša organizacija ves čas resnično delala in tudi vsi člani. Vsa ta osebna nasprotja med člani pa je tipično malomeščanstvo! Kje pa imamo nekdANJI borci svojo revolucionarnost? Ali smo jo zapravili? Saj jo nismo! Ali se zavedamo, da mora biti tudi naše osebno življenje tovariško in v zgled drugim. Mar smo res izgubili in pozabili na vse moralne kvalitete, ki smo jih imeli v času borbe. Nekateri že, vsi pa ne. In kako skrbimo za partizanske otroke? Za njihovo vzgojo? Za zaposlitev? Za njihovo bodočnost? Ali smo res mogli dopustiti tu, v Domžalah, da so v tovarni TOKO pri odpustu tako nepravilno ravnali z otrokom partizanskega borca? Vprašam vas, ali bi se morali zavzeti za ta primer? (V dvorani odobravanje in ploskanje). Nadalje, vprašanje odnosov klerikalnih ljudi do naših otrok. Kot medvedi smo včasih neokretni! Tem otrokom, ki so naši, se ne znamo približati. Se jim pa zato znajo včasih mnogo bolj tisti, ki se jim ne bi smeli. Skratka, še o mnogih drugih problemih bi lahko govorili in razpravljali!«

»Prav je, da si načel vprašanje otrok padlih borcev. Saj se res ne zanimamo, oziroma premalo, kako le-ti živijo, kako so oblečeni, kako obiskujejo šolo, kakšne uspehe imajo, s kom se družijo itd. Kadar koli srečam Hočevarjeve otroke, ki so brez obeh roditeljev, jim solze zalijejo oči, ko jih vprašam, kako živijo. Kaj res za te in za vse ostale ne moremo napraviti nič več kakor to, da jih kdaj pa kdaj ogovorimo? Seveda, ne samo odbor, mi vsi smo krivi, da je zdaj pred nami toliko neresenih vprašanj in da so trenja med člani. Podoba pa je, da se bojimo nekaterim zameriti, namesto da bi vse tiste, ki delajo proti naši organizaciji, proti naši skupnosti, razkrinkali. Nadaljevati bi morali svoje revolucionarno delo! Naši razdori koristijo tudi sovražniku, ki je tudi v Domžalah. Dela je kar preveč, če hočemo nadoknaditi zamujeno!«

»Naj povem še jaz tale primer, ki bo morda nekoliko povedal, zakaj so pri nas tolikšna trenja. Nekoč smo bili v dvorani na sestanku ZB. Pa nekdo med drugim pravi, da smo zdaj vsi enaki člani ZB in moramo pozabiti na vse

tisto, kar je kdo bil v preteklosti. No, od takrat je iz naše organizacije odpadlo najmanj 50 članov.»

»Da bi pozabili, kaj je vsakdo bil v preteklosti? Ne! Toda ne gre pri tem za očitanje! Resnica pa je, da bi od prvoborcev lahko zahtevali več, ker imajo bogatejše revolucionarne izkušnje. Tudi jaz se spominjam primera, ko je neki prvoborec dejal, da ne bo v organizaciji ZB, če bo v njej tudi neka stara partizanska mati. Tako torej! Tedaj pa, ko je on vedno pri njej dobival podatke in poročila in ko mu je ona dajala kruh, pa je bila dobra zanj? Vidite, to je sektaštvo. Res, nepravilno pa bi bilo, če bi drug drugemu s centimetrom merili, koliko je ta ali oni prispeval za NOB.«

»Naj še jaz dodam nekaj, kar je delno v zvezi s tem. Nekoč me je predsednik ZB Habat ustavil in mi dejal: — Ti, Lojko, sramota je, da me tožiš, da zdaj tolčeš po meni zaradi nekih nepravilnosti v gostilni! — A tako? Ker je prvoborec, bi smel vse delati, karkoli bi hotel, seveda tudi nepravilnosti. No, tako pa res ne smemo iti! Tudi zanj veljajo vsi predpisi, kot za vsakega drugega! Sicer pa, da je ZB v Domžalah tako slaba, pripisujemo to tudi njemu.«

»To, kar je kdo bil in kolikor je prispeval za NOB, tega nihče nikomur ne more vzeti. To je res. Važno pa je danes tudi, kaj in kako vsakdo od nas dela. Habatov primer nam govori o tem, da on vse tisto, za kar se je boril, zdaj negira. Prav pa bi bilo, da bi od danes naprej pozabili na vse dosedanje prepire, na sektaštvo in bi začeli temeljito delati. Saj je pred nekaj leti ZB v Domžalah dobro delala. In člani so nedvomno tudi danes tako kot nekoč — pripravljeni delati.«

»Tako je! Saj imamo dela v Domžalah kar preveč. Poglejmo otroke padlih borcev, vojne vdove, partizanske mamice in družine, ki so ponekod popolnoma osamljene in zapuščene. Lahko smo prepričani, da le-ti čakajo na naše obiske. Tako kot nekoč med borbo. Če bodo

videli, da naša organizacija dela, bodo imeli do nje in do nas zaupanje. Pri tem pa jim mi lahko pomagamo, ne samo gmotno, temveč tudi politično. Menda se že dve leti govori o tem, da ZB v Domžalah nič ne dela, govori se o Habatu itd. A samo govorilo se je — in nič več! Samo pri besedah ne smemo ostati! Kako naj naš voz spravimo na pravi tir, to je zdaj glavno. Naj reorganiziramo sedanjo organizacijo ZB?«

»To bi bilo menda najbolje. A tudi, da izvolimo v novi odbor res najbolj delavne, revolucionarne ljudi...«

*

Ura je bila že sedem zvečer, ko sem odhajal s sestanka, čeprav še ni bil končan. Zato tudi ne morem napisati, kako so potem sklenili. Rad pa bi ob koncu tega sestavka omenil še tole. Vtis je bil, da so tedaj dobro zastavili delo in da so tudi dokaj dobro kritično oce-

nili vzroke, ki so privedli domžalsko organizacijo ZB do tega, da je imela med vsemi organizacijami ZB v Sloveniji najslabše ime. In še to! Da so odobravalni vsi navzoči tisto kritiko, ki je bila nekaj dni pred tem sestankom v dnemnem časopisju zaradi nepravilnega odpusta partizanskega otroka iz tovarne TOKO. Da, odobravalni so časopisno kritiko in nihče ni na sestanku dejal, da je imela tovarna v tem primeru prav! Nihče, niti iz tovarne TOKO. Vsaj taka je bila podoba, ker bi se sicer kdo iz te tovarne le oglasil in zanikal. Seveda, če bi bil na sestanku in če bi bil upravičen zanikati...

Takole je torej bilo 19. marca na sestanku ZB v Domžalah. Z veseljem pa se bom čez nekaj časa spet oglasil pri ZB v Domžalah, z željo, da napišem v reviji »Borec«, da je organizacija ZB v Domžalah speljala svoj voz na — ravno cesto. Upam, da bo to kmalu!

Spomenik žrtvam fašizma v Jasenovcu

Pričele so se priprave za postavitev spomenika žrtvam fašizma v bivšem ustaškem taborišču Jasenovac. Ker je bilo taborišče po vojni razrušeno in material deloma raznešen, so pričeli zbirati podatke o vsem, kar bi lahko koristilo urbanistom za načrt. Označili bodo tudi kraje množičnih grobišč in mesta, kjer so ustaši poklali nad 800.000 naših državljanov. Zbirajo tudi gradivo o življenju v taborišču, slike, ilustracije, spone, mučilno orodje in vse, kar pride v poštev za ureditev muzeja. Odbor je aktivno pričel delati in je že zbral nekaj materiala ter označil nekatere objekte. Odbor poziva vse, ki imajo kaj takega materiala, da bi ga dali na razpolago muzeju. Istočasno pa odbor prosi, naj bi se javili vsi bivši jetniki iz tega taborišča in sporočili naslednje podatke: čas, ki so ga preživeli v taborišču, v katerem objektu, opis objektov in

krajev, ki se jih spominjajo, in točen naslov. (Podatke zbira Odbor za zbiranje gradiva za zgodovinski muzej »Žrtvam fašizma«, Jasenovac.)

KAKO DELA ZB V ZAGORJU?

Člani organizacije Zveze borcev v Zagorju so imeli svoj redni letni občni zbor, katerega se je udeležil tudi narodni heroj Anton Okrogar-Nestl. Kritično so pregledali delo in ugotovili, da je organizacija imela lepe uspehe. V Zvezo je včlanjenih nad 600 bivših borcev, od katerih je 140 žena. V preteklem letu je Zveza uspešno pripravila proslavo občinskega praznika in Dneva republike ter aktivno sodelovala pri odkritju spominskih plošč v Trojanah, pri Urhu in v Lokah. Člani so sodelovali pri treh patroljah ter se posebno izkazali pri odkritju spomenika na Klancu. Nadalje so pomagali pri predvojaški vzgoji, mnogim otrokom padlih bor-

cev pa so zagotovili štipendije za študij na univerzi.

Bile pa so tudi pomankljivosti. Zlasti premalo so bivši borci hodili med kmete v okolico Zagorja, ki so že večkrat izrazili željo, da bi se tudi sedaj v miru radi večkrat sešli z bivšimi borci ter obujali spomine na skupaj preživele vojne dni.

Pred člani Zveze borcev je sedaj tudi naloga: postaviti hočejo spomenik, ki bo stal v središču Zagorja, in zdaj že zbirajo sredstva.

Milan Vidic

SPOMENIK V CELJU

Letos bodo v Celju pričeli graditi spomenik borcem NOB in ga bodo verjetno končali do 1. maja leta 1955, ko bo odkritje. Spomenik bo visok 21 metrov, obelisk bo opremljen s simboličnim kipom, na katerem bo prikazan zgodovinski razvoj partizanstva na Štajerskem. Postavili ga bodo na Šlandrovem trgu v Celju.

SPOMENIK V PIRANU

Ob 3. obletnici oborožene vstaje slovenskega naroda v borbi proti okupatorju — 22. julija letos — nameravajo v Piranu odkriti spomenik padlim borcem. Spomenik bo izdelal kipar Oreste Dequal.

SESTANEK BIVŠIH PARTIZANOV V GORICI

Pred nedavnim so se sestali bivši partizani in borci NOV ter člani partizanskega odseka pri DFS (Demokratski fronti Slovencev) v Italiji. Namen sestanka je bil obravnavati položaj pred XI. kongresom DFS. Partizani so sklenili pomagati IO in krajevnim organizacijam, da bi kongres res dosegel vse tisto, kar si je zadal, predvsem pa politično poživitev dela DFS kot najnaprednejše manjšinske organizacije na Goriškem. Partizani so izrazili svoje zadovoljstvo ob prvem sodelovanju z naprednimi političnimi strankami v Italiji, kar je bilo vedno v programu te organizacije. Govorili so tudi o postavitvi spominskih

plošč na nekaterih hišah po vaseh. Nekje so le-te že postavljene, drugod pa občinski odbori to prepovedujejo, ker se bivši borci upirajo, da bi na spominske plošče dali tudi imena ljudi, ki so padli v fašistični vojski. Končno so partizani sklenili, da bo odsek organiziral tudi več izletov.

OBČNI ZBOR ZB V SOLKANU

Na zboru Zveze borcev v Novi Gorici so sklenili, da bodo letos poslali vse otroke padlih borcev, ne glede na njihovo socialno stanje, na letovanje v planine ali pa k morju. Nadalje so tudi sklenili, da bodo postavili spomenik borcem NOV in drugim žrtvam fašizma, za kar že dobro leto skrbi poseben odbor v Solkanu, ki je zbral že nad pol milijona dinarjev in ves potreben bron. Načrt za spomenik je izdelal brezplačno solkanski rojak, prof. Boris Kalin. Zveza borcev ima namen za spomenikom postaviti 9 metrov visok stolp, pod katerim bo grobnica in v njej posmrtni ostanki junakov goriške fronte, padlih partizanov in žrtev, če bodo svojci s tem soglašali. Spomenik bo stal nedaleč od Srebrničevega trga ob cesti IX. korpusa in ga nameravajo odkriti na dan priključitve k Jugoslaviji — 9. septembra.

France Slana: Partizanka

SPOMENIK BORCEM XIV. DIVIZIJE

Okrajni odbor Zveze borcev okraja Slovenj Gradec je pozval vse druge odbore ZB, naj pomagajo pri prizadevanju, da bi postavili spomenik borcem XIV. divizije, in sicer na Paškem Kozjaku, kjer so ti preživel najhujše dni in borbe v zgodovini partizanstva na Štajerskem. Hkrati bi bilo to priznanje vsem partizanom iz enot IV. operative cone. Pohod XIV. divizije na Štajersko je vsekakor eden najbolj pomembnih dogodkov, saj so partizani vdrl v notranjost Hitlerjeve Nemčije same. Menijo, da bi bil spomenik lahko odkrit že do 4. septembra letos, to je dan prej, ko bo na Štajerskem praznik tamkajšnjih partizanskih enot.

Načrt za spomenik je izdelala fakulteta za arhitekturo v Ljubljani in bo stal na Špiku, najvišjem vrhu Paškega Kozjaka. Zgrajen bo iz kamna in bo imel obliko kroga, v sredi pa bo grob padlih. Istočasno nameravajo postaviti spominske plošče na glavnih krajih preboja.

SKLEPI IZVRŠNEGA KOMITEJA FMAC

Sestanka Izvršnega odbora Svetovne federacije bivših borcev, ki je bil sredi meseca marca, se je udeležil tudi podpredsednik federacije in predsednik Centralne uprave vojaških vojnih invalidov Jugoslavije, general Miloje Milojević. Izvršni odbor je obravnaval tendence, ki so se pojavile v Franciji in Zahodni Nemčiji, da naj bi ustanovili evropske organizacije bivših borcev. Ker so nekatere take organizacije v Evropi večinoma fašističnega značaja, bi potemtakem tudi te organizacije ne mogle vstopiti v Svetovno federacijo. Izvršni odbor je tudi sklenil priporočiti generalni federaciji bivših borcev, naj sprejme v članstvo nacionalne organizacije Finske, Nigerije in Ceylona. Sklenili so tudi, da bodo v Jugoslaviji, Belgiji in na Holandskem organizirali letos mednarodna letovišča za otroke bivših borcev.

Partizanska dobra volja

PREŠMENTANA ŽLICA

PRED komisarja Počkaja pride sestradan in utrujen partizan: »Počkaj, daj mi kaj jesti!« Počkaj, vedno uslužen »čalavjek«, ga pelje v kuhinjo in naroči, naj mu dajo jesti. »No, daj porcijo!« ga opozori kuharica. »Zahajkal sem jo!« se odreže partizan. Kuharica mu da svojo porcijo in jo napolni zvrhoma. Partizan ogleduje »jedilno goro«, a se jedi ne pritakne. Počkaj ga gleda in ga sili, naj je. Partizan še vedno gleda veliko goro pred seboj. »Zakaj pa ne ješ? Kaj nisi lačen?« ga pobara Počkaj. »O, lačen sem že, pa ne morem jesti.« In Počkaj, vedno v skrbeh za vsakega partizana: »Pa menda nisi bolan? Kje te pa boli? Kaj imaš vročino, ali ti je slabo?«

»Nisem ne bolan niti nimam vročine niti mi ni slabo. Ampak no, no...« In z veliko težavo je stresel iz sebe:

»Žlice nimam.« Ne, kaj takega pa še ne! Partizan pa brez žlice, ne, tega pa ne. Mehka Počkajeva duša je bila zaprepaščena. Žlica je bila pravzaprav sestavni del partizanske uniforme, če ne bi rekel sestavni del oborožitve, in evo ga: partizana brez žlice! In kakor se je komisar Počkaj hitro razburil, tako se je hitro pomiril, rekoč: »Tudi žlico dobiš, ampak povedati mi moraš, kako si jo napravil.«

Partizan je dobil žlico in gora se je hitro manjšala. Počkaj se še ni dobro obrnil, ko je gora izginila iz porcije. »Zejem sem tudi,« je dejal partizan in si obrisal usta v precej spremenljive barve svojega rokava. Počkaj mu naroči dva deci. Ko je stal pred partizanom prazen kozarec, mu je dejal Počkaj: »Zdaj pa povej!«

»Ej, dragi komisar, to je bilo šele za večerjo, za žejo pa še ni bilo nič in kaj šele za mene, da bom dobil slino za tako dolgo povest, ki ti jo bom pripovedoval.«

»Daj mu, Micka, polno porcijo, da bo imel dovolj,« je dejal nestrpni Počkaj. Počasi

se je manjšala porcija »Vivodince«.

»Veš, težko mi je pripovedovati, ampak naj bo, ker sem ti obljubil,« je z veliko težavo spravil iz sebe partizan. »Saj veš, dolga je pot od šentjernejske strani preko Gorjancev, žepa pa je tudi velika, da se je hudo premagati, če zagledaš v zidanici črna vrata. Pa sem zavil v zidanico nekje tam v lovških vinogradih. No, ne bom rekel, da ni bila v zidanici ravno deklica, s katero bi hotel malo pokramljati. Pa je padla prva majolika in še druga se je napolnila z žlahtno kapljico. In beseda je

dala besedo in ker sva bila ravno sama, no, saj veš kaj pride še zraven besed, če sta dva taka skupaj kot sem jaz in taka deklica. Pa saj veš, moj dragi komisar, vedno sem slišal, da se partizan na ognjeni črti ne sme ničesar ustrašiti in ona je bila tako ognjena. No, in...«

Nestrpni Počkaj ni mogel več prenašati te jecljajoče izpovedi in ga je nahrulil: »Da, da in no...?«

»No, in prosila me je, če imam kaj za spomin. Če ji moram dati kak mal spominček. Bil sem v veliki zadregi. Saj veš, človek se res veseli, če ima vsaj kak mal spominček na človeka, ki mu je bil dober in mil. In dal sem ji za spomin žlico. No, da, žlico za spomin.«

Jože Zemljan-Drejč

PARTIZANSKO LETALO IN...

V dneh po italijanski kapitulaciji se je neko letalo približalo Novemu mestu in partizani so ga obsuli z gostim strojničnim ognjem, misleč da je nemško. Vendar je letalo kljub temu srečno pristalo na travniku tik ob mestu. Neka partizanska četa, ki je bila najbližja, je jurišala na letalo in komandir je potniku in pilotu nastavljal samokres na prsi ter ju pozval, naj se predata. Ko si je potnik snel letalsko kapo, sta se s komandirjem objela... Spoznal je Aleša Beblerja! On je vzletel na nekem letališču pri Gorici, kjer je še več letal, a ni goriva; zato bodo letala verjetno uničili. Bebler je letalo zavil v slovensko zastavo in na rep narisal partizanski znak, a mu vseeno ni nič pomagalo: prav po partizansko so ga pozdravili ob prihodu. Pilot je bil neki Italijan, ki ga je v novem okolju strah kmalu minil — bil je predavatelj na pilotski šoli v Gorici in se mu je še dolgo imenitno zdelo, da sta z Beblerjem letela kar brez zemljevida in kompasa. Bebler se je dokaj dobro spominjal zemljevida Slovenije in trkal na Italijana po desni oziroma levi rami, ko je bilo

treba zaviti na desno ali na levo stran. Imela sta srečo, da ju ni na poletu zalotilo kako nemško letalo...

STJENKA V PLISKAVICI

Italijani so pripravljali veliko hajko. Zasedli so vasi in objavili, da bodo naredili konec kraškim partizanom. Stjenka je sklenil, da morajo neke Italijane pošteno naklestiti in jim vlti strahu v kosti. S prvo četo, v kateri je bilo okrog 40 borcev, je napadel Pliskavico, kjer je bilo okrog 300 italijanskih karabinjerjev. Z naglim vdorom in močnim streljanjem so partizani tako presenetili in preplašili karabinjerje, da so le-ti kmalu izobesili belo zastavo in se predali. Ko je Pegam vpraševal Stjenko, kaj naj naredi s tolikimi ujetniki, je Stjenka ukazal, naj karabinjerji slečejo vrhno obleko in naj se sezujejo.

Ukaz je bil kmalu izvršen. Tri sto karabinjerjev se je postrojilo v nenavadnih »uniformah« in jo na Stjenkovo povelje naglo ucvrlo proti Nabrežini. Ljudje, ki so videli ta »slaven pohod« ducejevih voj-

ščakov, so se še dolgo potem smejali na njihov račun — a so zaman brskali po časopisih, kjer naj bi bil opisan ta »povdvig«, ki naj bi bil eden tistih, s katerimi so hoteli uničiti partizane.

POGUM PA TAK...

Štefan Čefrač je bil pogumen mož. Pa so ga farji premotili, da je stopil v belo gardo. Navdušen je Čefrač popil dva »deci«, nato pa z dolgo »pušo« odracal k svoji Katrci. Ta pa huda! Kot bi trenil, mu Katra vzame puško in začne mlatiti po njem, Čefrač pa jo pobriše pod posteljo.

»Tako torej, med izdajalce si šel...!« je sople jezna Katra. Klela je, da so se iskresale, in prestrašenemu Čefraču žugala z metlo.

»Coklja farška, marš ven!« Čefrač se je še bolj stisnil k zidu, se trikrat pokrižal, potem pa pogumno izjecljal: »Nak, dokler je v meni še kaj korajže, pa že ne...«

MOŠKA KOKOŠ

Kdo ve zakaj (morda in menda samo zaradi petelinje narave) bi se bil signor tenente Picolino rad naučil slovensko govoriti. Znal je že dober tucat slovenskih besed, kot »go-

špa«, »gošpodicina«, »dekliča lepa«, »ljubiti buter«, »nošiti jajca«, »loviti kokoška«, »ješči mačka«, »špati poštelja« itd. Zvest služabnik in svetovalec v vseh jezikovnih vprašanjih mu je bil legionar Francesco Belagardar. Z vso »krščansko ljubeznijo« je vohal sparjeno »briljantino« in se ob malem kalabriškem oficirju držal kot kriva prekla. Pravi ponos »Kristusove« vojske!

Ko sta s predhodnimi poizvedbami ugotovila popolno varnost pred »partigiani«, sta se oba prijatelja napotila nekakega dne v »uradni« obhod vasi. Prideta torej do bogate kmetije. Tu pa jima udari na nos nekaj sumljivega. Naglo obkolita gnojišče, ki mu pravijo tudi »luža«, toda kokoši se v divjem kokodajsanju razbežijo. Smeli pripadnik italijanske vojske, tenente Picolino, je tudi tedaj ravnal po geslu »vinceremo« in jurišal za ubogo kuro. Že jo je držal za rep, toda kokoš žrtvuje nekaj peres za okras italijanskim »alpinom« in jo urnih krah unese, Picolino pa do popka zagazi v gnojnico. Zaprepaščen nad neprijetnim vonjem novopobarvane uniforme in s sveto jezo v očeh zapazi tenente nepridiprapetelina, kako počasi in potuhnjeno korači proti zveste-

mu hlapcu Belogardarju, pa v eni sapi odločno zapove:

»Francesko! Dio makaroni, vataj moški kokoš!«

CIGANOVO JUNAŠTVO

Po končani vojni tudi Cigan ni hotel veljati za strahopetca. Takole je pravil o svojem junastvu:

»Ej, bre, borili smo se mi prsa v prsa z enega hriba na drugi hrib, a med tema dvema hriboma so bili še trije manjši hribi... Kar treskne top, pa naravnost vame, pa odskoči in v mojega brata... pa sva oba živa.«

STJENKOVA »LEGITIMACIJA«

Narodni heroj Anton Šibelj-Stjenka je delal v tovarni strojev pri Sv. Andreju v Trstu. To je bilo, še preden je odšel v partizane. Skrivaj je v delavnici izdeloval iz starih avstrijskih bomb nove bombe za partizane. Nekega decembrskega dne 1941 je s polno aktovko bomb stopil v tramvaj. Čeprav se je zavedal, da mora biti previden, mu žilica ni dala miru, da ne bi ozmerjal neke Tržačane, ki so hvalili Mussolinija in Hitlerjeve zmage v Rusiji. Takoj je stopil k njemu policijski agent in zahteval legitimacijo.

»Prego...« je dejal Stjenka, »knockautiral« agenta in skočil s tramvaja. Zaman je bil trud, da bi ga ujeli. Tramvaj je ustavil in agenti so se pognali za njim. A kje je bil že Stjenka! Kmalu se je dogodek razvedel. Ljudje po Krasu in v Trstu so se smejali Stjenkovi »legitimaciji«.

STJENKA IN BRAT

»Brat« oziroma »Fratello« so rekali brivcu Stjenkovega bataljona. Bil je vedno zelo lačen in toliko močnika, kolikor so mu ga dali, je tudi »pospravil«. Nekoč ga je Stjenka vprašal, zakaj mu je močnik tako všeč. Dejal je, da zato, ker ga lahko tako hitro zmečes v želodec.

Tehnika in vojaška veda

MEHANIČNA ROKA

Ko se širi proizvodnja raznih naprav, ki jih bo pogajala atomska energija, se postavlja vprašanje, kdo bo delal v takih tovarnah, kjer je radioaktivno zračenje smrtno nevarno za človeški organizem. Tovarne za izdelovanje atomskih bomb so vse avtomatične in ljudje so daleč stran za varnimi svinčenimi zidovi, sklonjeni nad »električne možgane«, ki vodijo delo v tovarni. Sedaj, ko se postavlja pred industrijo vprašanje proizvodnje atomskih letal, pa bo potrebna že bolj precizna »roka«, ki bo, vodena iz primerne daljave, delala v tovarni. V Ameriki so izdelali tako »roko«, ki tehta kakih 15 ton in ima na koncu dva jeklena »prsta«. S tema prstoma lahko dviga težke dele raznih predmetov, veže jeklene vrvi, dviga vzvode, preliva tekočine, vrta luknje, dela s pogonskim kladivom, s »francozom«, dela z jekleno žago in reže kovinske plošče. Ta »roka« je s 140 žicami-živci povezana z elektronsko napravo-možgani, ki jih vodi resničen človek, ki je tako obvarovan pred radioaktivnimi žarki in opeklinami.

Na sliki vidimo mehanično roko, ki drži med jeklenimi prsti kurje jajce. (Desno zgoraj.)

BOJNI ČOLN NA PLINSKE TURBINE

Pred nedavnim so izdelali v Angliji dva nova tipa patrolnih bojnih čolnov, ki ju poganjajo plinske turbine. Podatki o uspehih niso bili objavljeni, vendar pa opazovalci menijo, da je hitrost in manevrska sposobnost teh novih plovnih objektov britanske mornarice izredno velika.

NAPOVEDOVALEC VREMENA

V Veliki Britaniji bodo kmalu končani poskusi za izdelavo elektronskih »možganov«, s katerimi bo možno

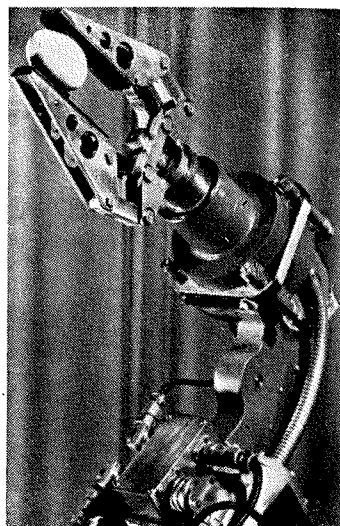
točno napovedati vreme. To je radarska naprava, ki oddaja signale v ozračje in lovi »odmeve« ter tako dobiva podatke o hitrosti vetra v različnih višinah, o gostoti vlage in vse potrebno za vremenslovce; ti podatki prihajajo v centralo neprestano in znanstvenik lahko opazuje potek vremenskega dogajanja. Iz teh podatkov lahko vremenslovce dobi zaključke o razvoju vremena v bližnji bodočnosti.

RAKETE ZA TOVORNI PROMET

V Združenih državah so pričeli graditi raketna »zračna vozila«, ki jih bodo vodili elektronsko, in ne bo potrebnih nobenih pilotov. Taka »vozila«-bombe že imajo in jih uporabljajo (kakor nemški V-1 in V-2); sedaj pa bodo zgradili prevozne rakete, predvsem za tovore. Ko pa se bo stvar izpopolnila, bo tudi za civilni promet. Ta stvar nikakor ni nova, saj je znano, da je že leta 1931 neki avstrijski inženir poslal pošto s pomočjo rakete na dokaj oddaljen kraj, vendar se je to pozabilo in nihče se ni brigal za izpopolnjevanje zamisli. S takimi raketi bi opravljali tovorni in poštni promet med celinami z ogromno hitrostjo preko oceanov. Prevoz bi bil tudi zelo poceni. Uporaba teh raket v vojne namene bi popolnoma odpravila uporabo bombnikov in bi sovražnikovo ozemlje bombardirali iz varnih zaklonišč.

NOVO POTNIŠKO LETALO

V Veliki Britaniji so izdelali posebno letalo, ki lahko pristaja ali pa vzleta na zasilnih letališčih; na travnikih, ki so dolgi komaj 180 metrov ali pa še manj. Letalo lahko sprejme 16 potnikov in ima akcijski radij okrog 1500 km. To je kovinsko, dvomotorno letalo »Twin Pioneer«, ki po

Mehanična roka

obliki ni nič kaj »sodobno«: ima dolgo krilo visoko na trupu in velika ter močna dvojna kolesa. Letalo doseže hitrost 280 km na uro, povprečno pa ne presega hitrosti srednje dobrega avtomobila. Kaj ne-naveden proizvod v današnjem času? Vendar v Veliki Britaniji precej pričakujejo od tega letala, vsaj za sedaj, dokler druge vrste letal še niso tako izpopolnjene za civilne in privatne potrebe, saj bodo s tem letalom lahko leteli na majhne razdalje in se spuščali kjerkoli.

ATOMSKE TOVARNE

V relativno kratkem času, v sedmih letih po razbitju atoma, je tudi v Angliji zrastle močna atomska industrija, katere vrednost danes cenijo na več desetlin milijonov funtov. Predvsem so tu važni trije veliki reaktorji, ki niso novost za Anglijo, temveč za vse države, ki se ukvarjajo s to najmodernejšo industrijo. V laboratorijih delajo predvsem na tem, da bi izpopolnili proizvodnjo električne energije z atomsko energijo ter da bi na ta način rešili problem velikih potreb elektrike in gretja stanovanjskih hiš bodočnosti. Središče te široko razvejane industrije je v Risley v sever-

ni Angliji, medtem ko je središče za raziskovanje v Harwellu.

Pri vsem tem so doseženi tudi veliki uspehi pri gradnji samih tovarn, saj so bile vse zgrajene v določenem roku, če že ne prej, in tudi sama konstrukcija stavb predstavlja novost brez tekmeca. V tovarni, kjer izdelujejo pluton, sta n. pr. za to namenjena dva reaktorja, ki skupno s svojima dimnikoma tehtata nad 57.000 ton. Da se zemljišče ne bi pogreznilo, so ju zgradili na betonski podlagi, ki je debela tri metre, in na ploščini 30-krat 60 metrov. Reaktorje so morali vgraditi v beton zelo natančno, celo do desetinke milimetra! Druga težava je bila, da so morali pred začetkom proizvodnje plutona preiskati vse njegove kemične lastnosti, kar je bilo precej nerodno, saj so imeli le 20 mg te snovi na razpolago! Vendar je tudi tako neznatna količina zadostovala, da so ugotovili vse potrebno in na podlagi tako ugotovljenih dejstev zgradili tovarno. Ker je uran pri vsej tej proizvodnji zelo radioaktiven, je morala biti konstrukcija taka, da gre že od vsega začetka proizvodnja popolnoma avtomatsko. Drugi važen uspeh je bila izgradnja težkih železnih odvodnih cevi, s katerimi odvajajo razne pline in odpadke v morje, nad 3 km daleč.

ATOMSKA PODMORNICA

V januarju letos je bila spuščena v morje prva podmornica, ki jo poganja atomska energija. To je poizkusna podmornica in znanstveniki nameravajo na podlagi izkušenj in opazovanja potem izpopolniti načrte, da bi lahko kmalu pričeli graditi plovne objekte na atomsko energijo, ki bi služili v vojni in miru. Med gradnjo so se znanstveniki mnogo prepirali med seboj in sedaj vsi z veliko radovednostjo pričakujejo prve uspehe oziroma neuspehe. Podmornica je stala 55 milijonov dolarjev. Podmornica ima ime »Nautilus« — to je ime znane fantastične podmornice, s katero je pisatelj Jules Verne plul »20 tisoč milj pod morjem« — kot mnoge »utopije« iz knjig, se je tudi ta pričela uresničevati. Bodočnost se je že pričela... ta podmornica je prekosila pisateljevo fantazijo. »Nautilus« je dolg 90 metrov in težak 2800 ton. Za pogonsko gorivo uporabljajo uran-235 in menijo, da bo lahko dosegel hitrost 30 vozlov na uro. Vse naprave za pridobivanje atomske energije so obdane z debelim oklepom in je tako preprečena nevarnost pred žarki. Prednosti nove podmornice so ogromne: naprava za pogon sploh ne potrebuje zraka, zato lahko podmornica ostane zelo dolgo pod vodo,

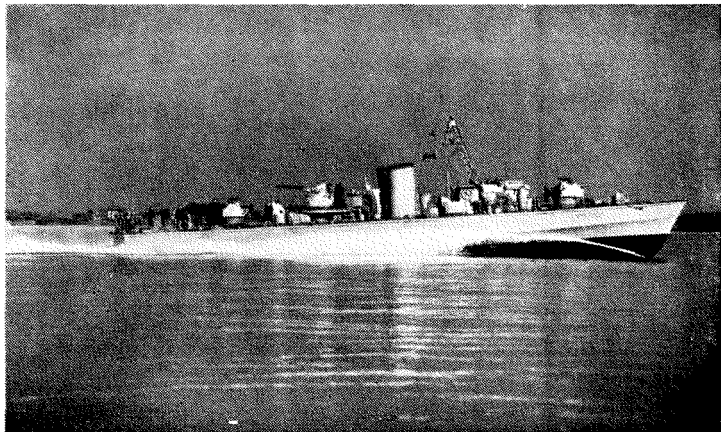

Nova belgijska puška

dokler posadki ne prične primanjkovati kisika za dihanje. Da se tudi ta doba podaljša, ima podmornica posebne naprave, ki čistijo atmosfero od ogljikovega dvokisa. En gram urana-235 lahko dá 24.000 kW ur toplote. Izračunali so, da s pol kilograma urana lahko podmornica plove neprenehoma 50 dni, ne da bi se kje ustavila in vzela gorivo. V 50 dneh pa lahko podmornica prepluje pot dolgo okrog 48.000 km. Najzaslužnejši človek, ki je načrte »pretopil« v stvarnost, je kontraadmiral Rickover, ki je sin nekega krojača iz Poljske.

ATLANTSKA PUŠKA

Pred nedavnim so v britanski vojski uvedli novo puško, ki je pravzaprav belgijske konstrukcije in je izdelana v tovarni v Liègu. Po daljšem premišljevanju in prepiranju o prednostih in »neprednostih« novega orožja so jo le sprejeli in kot vse kaže, se tudi druge armade dežel severnoatlantskega pakta navdušujejo zanjo. Kaliber puške je 0,3 angleškega palca in rabi »univerzalno« strelivo, ki ga uporabljajo vse zahodnoevropske dežele. Največja novost, ki je vidna že na prvi pogled, je kopito, ki ima »samokresno« obliko, in je nekoliko podobno britanski strojnici »Bren«. Puška je polavtomatska, a se lahko z majhnimi spremembami preuredi v popolnoma avtomatsko.

Britanski patrolni čoln na plinske turbine

ČETRTA NAGRADNA KRIŽANKA

Za četrto nagradno križanko so razpisane sledeče nagrade:

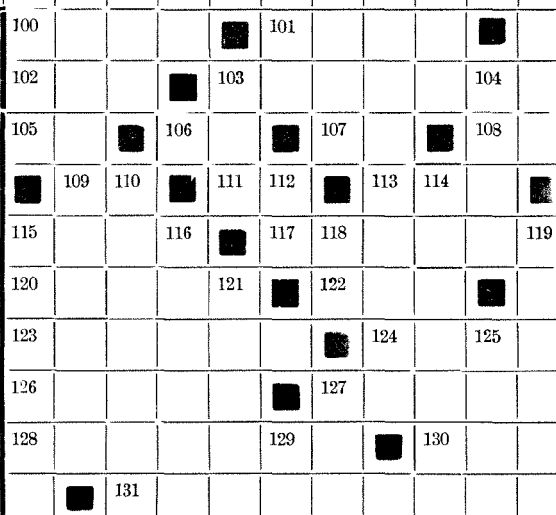
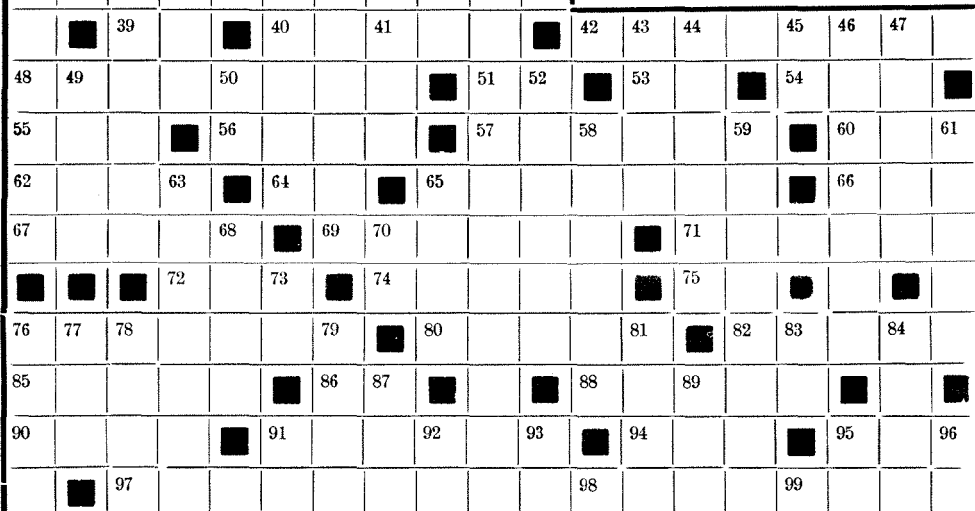
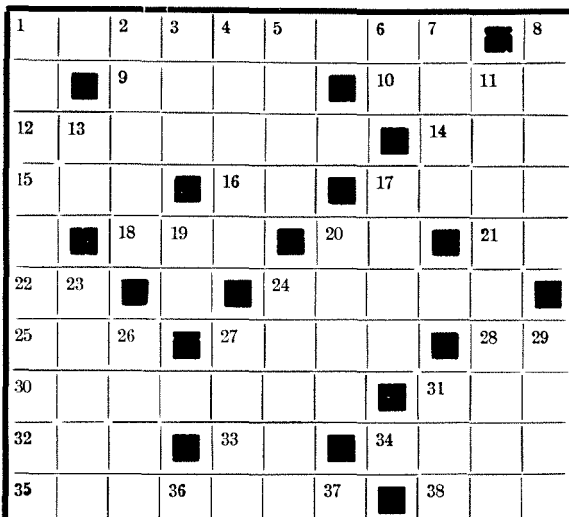
1. 2000 dinarjev; 2. usnjena mapa revije »Borec«; 3. 1500 dinarjev; 4. knjiga »Jeklena pest«; 5. 1000 dinarjev; 6. vezani letnik revije »Borec« 1953; 7. 500 dinarjev; 8. knjiga »Partizanske slike«; 9. vezani letnik revije »Borec« 1950; 10. dve knjigi »Male knjižnice«.

Pogoji za reševanje so isti kot v prejšnjih številkah. Rešitve — prerišite rešeno križanko na papir ali pa prepisite besede, ki so v križanki vodoravno in navpično — pošljite najkasneje 15 dni po izidu 4. številke na naslov: Uprava revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195, Četrta nagradna križanka.

Besede v križanki pomenijo:

V o d o r a v n o : 1. politično vodstveni organ KPJ, katerega član je bil Boris Kidrič, 9. del gledališča, 10. jedilni list (tujka), 12. država v Južni Ameriki, 14. zgoden, 15. število, 16. vzklík, 17. denarna enota sosedne države, 18. kositer, 20. kratica za »firma«, 21. vzklík, 22. okrajšava za Egon, 24. ptica, 25. del posode, 27. učjeva žena, 28. kratica za nacionalni svet, 30. nena-polnjen, 31. vablíjvost, privlačnost, 32. iti (srb.), 33. kratica za našo denarno ustanovo, 34. neparno, 35. naš voditelj in najožji sodelavec pokojnega Borisa Kidriča, 38. vzklík, s katerim se začne znana partizanska pesem, 39. okrajšava za Anton, 40. ljubitelj in proučevalec podzemeljskega sveta, 42. mesto v Beli krajini, kjer je bilo prvo zasedanje SNOS, ki se ga je udeležil tudi Boris Kidrič, 48. pristopati h kakšnemu delu (brez se), 51. okrajšava za oziroma, 53. dva različna samoglasnika, 54. vzdevek predsednika ZDA Eisenhowerja, 55. enote ploskovne mere, 56. pokvarjen, propadajoč, 57. do 70 cm dolg morski rak, 60. kmetijsko orodje, 62. čeprav, 64. vzklík bolečine, 65. pride tisti, ki izgubi pri kakšni kočljivi zadevi sposobnost trezne presoje (del stalnega rekla), 66. del proge, 67. italijansko žensko ime, 69. državica v Pirenejih (fon.), 71. za katero je veliko povpraševanje, 72. število, 74. razmetanost, neurejenost, 75. peta in prva črka besede pod 1. vod., 76. italijansko mesto v neapeljski pokrajini (fon.), 80. vrsta grozdiča, 82. del prikuhe, 85. jezero (v narečju), 86. japonska igra, 88. moško ime (Ferdinand), 90. moško ime, 91. orjaka, izredno močna človeka, 94. okrajšano žensko ime (Leopoldina), 95. vas pri Grosupljem, 97. naša politična organizacija med NOB, za katere organizacijo je imel Boris Kidrič veliko zaslúg, 100. organizacija državne varnosti, 101. kazalni zaimek, 102. glas trobente, 103. poizvedovalni, izpraševalni, 105. rimsko število, dva enaka samoglasnika, 106. učenje, vežba, 107. začetnici imena in priimka slovenskega slovstvenega zgodovinarja, 108. okrajšava za jugozahod, 109. prva in peta črka besede pod 42. vod., 111. krajevni prislov, 113. žensko ime (množ.), 115. tako ukaže zvečer mati otrokom, 117. peti del, 120. zemljišče, podeželje, 122. barva kart, 123. delam pot, 124. pritok Donave, 126. obilen, rejen, 127. konjsko topotanje, 128. delovanje naravnih sil na zemeljsko površino, 130. oseb. zaimek, 131. pregledujem, kontroliram.

N a v p i č n o : 1. najvišja oblastvena funkcija, ki jo je opravljal pokojni Boris Kidrič takoj po osvoboditvi, 2. športnik, 3. žensko ime, 4. časovna enota, 5. število (srbohrv.), 6. kratica za »rajshmarke«, 7. enote skandinavskega denarja, 8. veliko evropsko mesto, kjer se je rodil Boris Kidrič, 11. častni naziv, ki ga je dobil z odlikovanjem, ime in priimek in partizansko ime našega voditelja, ki je lani umrl, 13. okrajšava za kvadratni, 17. reka na Češkem, 19. predlog, 20. ljudski naziv za mladeniča, 23. stiska, ki nastane, če je veliko ljudi na kupu, 24. mesto v Sloveniji, kjer je Boris Kidrič končal gimnazijo, 26. upoštevati, gledati nazaj, 27. ustnice (srbohrv.), 29. napredna mladinska organizacija, v katero je bil Boris Kidrič sprejet že leta 1928, 31. ime predsednika ljudske skupščine Slovenije, 36. beseda v datumu, 37. majhna jata, 41. ljubeč, nežen, 43. naglavni robec, 44. neobdan, 45. oseb. zaimek, 46. zanos, zamaknjenje, 47. grško makedonsko mestoce (pravijo mu tudi Florina), 49. ploskovna merska enota, 50. začetnici večjega dolenjskega kraja (polži), 52. kraj v Hrvatski, kjer je bila V. drž. konferenca KPJ in na kateri je kot delegat sodeloval tudi Boris Kidrič, 58. sladek, sladkan, 59. ekonomski, 61. veliko evropsko mesto, kjer je pokojni Boris Kidrič živel nekaj časa kot politični emigrant, 63. korist, zanimanje, 65. glej 9. vod., 68. reka, ki teče skozi italijansko mesto Firence, 70. kratica za naslov neznanca, 73. začetnici slovenskega pisatelja (»Cvetje v jeseni«), 76. država v jugovzhodni Aziji, 77. mednarodna organizacija držav, 78. srbsko moško ime (Dugonjič), 79. izognitev, 81. ime koroške junakinje, 83. osebni zaimek, 84. računski znak, 87. okrajšava za okrajni ljudski odbor, 89. grob, nenežen, 91. oblika pomožnega glagola, 92. najmočnejše karte, 93. španski vojskovodja in državnik v 16. stoletju, 95. žitna bolezen, 96. veliko evropsko mesto, v katerem je Boris Kidrič živel nekaj časa v emigraciji, 98. predlog, 99. braniti se, 103. uradni spis, 104. svojilni zaimek, 110. slovensko mesto, kjer je bil Boris Kidrič zaprt, 112. nada, 114. nikalni prislov, 115. mrzel, 116. žensko ime (množ.), 118. pesem, 119. proučevalec telesnega ustroja, 121. močan dež, 125. krvna žila, 127. reka v severni Italiji, 129. njej.

Izzrebani in nagrajeni reševalci druge nagradne križanke:

Za drugo nagradno križanko smo prejeli že precej več rešitev, kot za prvo. Verjetno tudi zato, ker je bila precej lažja. Pri žrebanju pa smo opazili, da mnogi reševalci delajo nepravilne rešitve prav pri tistih imenih oziroma besedah, pri katerih bi najmanj lahko. Tako smo ugotovili, da mnogi vstavljajo v križanko razna nepravilna imena partizanov ali partizanskih enot, čeprav bi pravilna imena lahko našli v lanskem letniku naše revije.

Žreba je dodelil nagrade naslednjim reševalcem, ki so pravilno rešili drugo nagradno križanko:

1. Stritar Albin, Ljubljana — 2000 din;
2. Osnovna šola Šempeter v Sav. dolini — dve knjigi;
3. Osnovna šola Liboje — 1500 din;
4. Šuštar Alojz, Ostri vrh 7, Železniki — 1000 din;
5. Ajdič Igor, Ljubljana — dve knjigi;
6. Ropič Edo, Ljubljana — 500 din;
7. Perko Vlada, Ljubljana — dve knjigi;
8. Merc Marija, Šentilj pri Mariboru — ena knjiga;
9. Pajk Mimi, Ljubljana — vezani »Borec« 1950;
10. Kogler Alice, Slovenj gradec — vezani »Pavliha« 1950.

Nagrajenci iz Ljubljane naj dvignejo nagrade v naši upravi, ostalim pa bomo le-te poslali po pošti.

Rešitev druge nagradne križanke:

Vodoravno: 1. Karel Destovnik-Kajuh, 17. avers, 18. obred, 19. orana, 20. vi, 22. goved, 24. aspik, 26. Arij, 27. Abo, 29. nasol, 31. talon, 33. dok, 34. čepi, 36. rokav, 38. lizol, 40. na, 41. rele, 42. vazal, 43. Čaven, 44. tiri, 45. sezam, 46. perel, 47. VK, 49. eja, 50. Pucar, 51. srnec, 52. ako, 53. ha, 54. Bor, 55. ste, 56. SNOS, 57. pogo, 59. Norge, 61. pravo, 62. in, 64. lo-gor, 66. sondi, 68. plav, 69. koš, 71. nasad, 73. pavza, 75. Ine, 76. atol, 78. Tibor, 80. Navje, 82. Al, 83. frleč, 84. pamet, 85. redki, 86. Rita, 87. zbran, 88. odnos, 89. ov, 90. par, 91. lik, 92. ZDA, 93. ND, 95. konop, 97. letak, 99. romb, 100. cis, 102. Kozak, 104. durak, 106. bor, 107. enak, 109. strog, 111. zdob, 113. ri, 114. tabes, 115. Impol, 116. ekcem, 117. Amor, 118. oteta, 119. sloko, 120. za, 121. pir, 122. ikoni, 123. Baile, 124. gad, 125. rt, 126. prt, 127. mit, 128. žaga, 129. Kotor, 131. Kaves, 133. nebo, 134. Širok) K(arel), 136. ribez, 138. golaž, 140. levi, 142. Eol, 144. šepav, 146. liter, 148. zel, 149. rtič, 151. rakev, 153. tuleč, 155. di, 156. Nenad,

158. tožim, 160. Rogatec, 161. Alojz Popek-Vandek, 162. na.

Navpično: 1. Kovač, 2. Ra, 3. Evg. 4. Leon, 5. Drvar, 6. esesovec, 7. to, 8. oba, 9. vrst, 10. Nepal, 11. idiličen, 12. ko, 13. ara, 14. jard, 15. Union, 16. hajka, 21. Iberija, 23. dokazan, 25. kozarec, 28. opera, 30. lazar, 32. novce, 35. ili, 37. vam, 39. Lel, 44. Teh-nika »Franceta Prešerna«, 45. surogat, 46. pregnan, 47. vkovana, 48. Kosovelova brigada, 50. pogon, 51. strop, 52. anali, 54. bol, 55. SOS, 56. srp, 58. Josip Broz-Tito, 60. Edvard Kardelj, 63. notri, 65. Rabar, 67. izven, 70. Šolta, 72. domač, 74. ajdov, 77. Lea, 79. Ren, 81. eks, 87. zanos, 88. Oituz, 89. odmor, 90. pok, 91. led, 92. zob, 94. dinamit, 96. parmena, 98. karkoli, 101. sabor, 103. Kopti, 105. kocke, 108. ker, 110. Goa, 112. beo, 118. oktober, 119. satelit, 120. zagoveden, 122. Irtiš, 123. bivoli, 124. gabez, 126. por, 127. mag, 128. žel, 130. repato, 132. Saturn, 135. kotel, 137. zakon, 139. že-lod, 141. Ilica, 143. Lino, 145. veže, 147. rege, 150. čaj, 152. vik, 154. čak, 157. dz, 159. M(iroslav) V(ilhar).

LJUBITELJEM LEPIH KNJIG

Na željo mnogih naročnikov in bralcev revije »Borec« je izdala naša uprava vezani letnik naše revije iz 1953. leta. Okusno vezan v polusnje, z vsemi barvnimi naslovnimi stranmi bo lanskiv vezani letnik gotovo všeč vsakemu ljubitelju lepe knjige. Vezani letnik — osnutek za vezavo je napravil arh. Bran-ko Simčič — ki stane 850 din, naročite pri upravi revije »Borec«, Ljubljana, p. 195.

Hkrati obveščamo, da na gornji naslov lahko naročite tudi naslednje knjige, ki jih je izdal Glavni odbor ZB NOV Slovenije: Matevž Hace »Partizanske slike« (200 din); »Rabski zbornik« (250 din); Jože Štok-Korotan: »Jekle-na pest« (500 din).

Uprava revije »Borec« pa ima v zalogi še nekaj izvodov vezanega letnika re-vije »Borec« iz 1950. leta (200 din) in nekaj usnjenih

map za vlaganje revije »Bo-rec« (mapa, tiskana v sloven-ščini, stane 1500, v angleščini pa 2000 din).

OPOZORILO!

Sodelavci nagradnega lite-rarnega natečaja nas vprašu-jejo, kdaj bo objavljen izid na-tečaja. Naj zato vsem sode-lavcem povemo, da je v glav-nem komisiji končala svoje delo. Izid natečaja pa bomo objavili v prihodnji številki.